
3 1761 06354420 9

Historisk-statistisk Skildring af Tilstanden i Danmark og Norge i ældre og nyere Tider,

ved

Rasmus Nyerup,
Professor i Litterairhistorien og Bibliothekar ved Kjøbenhavns Universitet.

Andet Bind,

indeholdende

Udsigt over vort Fædrenelands Litteratur i Middelalderen.

Kjøbe[illegible] 1804.
Forlagt af [illegible] Soldin.
Trykt hos [illegible]rrebow.

Til

Frue Gehejmeraadinde

Hjelmstjerne.

Naadige Frue!

Det er nu en Snes Aar siden jeg udgav Fortegnelsen over de her tillands før Reformationen brugelige Skolebøger, og nitten Aar siden jeg skrev om dem deraf som vare trykte i selve Danmark, og hvoraf Exemplarer opbevares i det Hjelmstjernske Bibliothek.

Saa ofte jeg siden efter, ved at sysle med lignende Udarbejdelser i andre Grene af Fædrenelandets Litterairhistorie, har seet mig forladt af det kongelige Bibliotheks forresten uudtømmelige Skatte, har jeg hos Deres Naade erholdt de største Sjeldenheder tillaans, og altid har jeg funden en Beredvillighed uden Lige.

Da

Da jeg nu lader nærværende korte Udsigt over den gamle danske Litteratur i al sin Omfang træde for Lyset, vilde jeg ikke forbigaae denne Lejlighed til atter at igjentage min adskillige gange tilforn aflagte ærbødigste Taksigelse for den Adgang, jeg i saa lang en Række af Aar har havt til det paa sjeldne danske Skrifter saa rige Hjelmstjernske Museum.

Kjøbenhavn
d. 31te Jan. 1804.

ærbødigst.

R. Nyerup.

Ind-

Indhold.

Tredie

Indhold.

Indledning.

a. Udsigt over Videnskabeligheden her i Norden hos vore hedenske Forfædre.

Suhm inddeler, som bekjendt, disse nordiske Landes Historie i trende Tidsrum: det mørke, det fabelagtige, og det historiske. De tvende første ere de der volde Historieforskeren den meste Møje og det utaknemmeligste Arbejde. Efterat have anvendt en hel Levealder paa at udfinde Slægtskabet imellem Gether, Gother, Joter, Jetter og Jyder; Antallet af Odiner og Stærkoddere; Etymologien af Navnet Danmark og Danske, eller paa andre deslige knudrede og vanskelige Undersøgelser: saa er Resultatet dog — i den mørke Tidsalder — blot Formodninger, Gisninger, og Sandsynligheder, og — i den fabelagtige — historiske Data bebræmmede og forsatte med Fabler, Sagn, og Digteres Opfindelser.

Den historiske Tid i vort Fædrenelands Annaler, blev i Indledningen til 1ste Del erindret, be-

gynder med det 9de Aarhundrede eller med Christendommens Indførsel, og da vi med Christendom ogsaa først faae Litteratur *), saa have vi altsaa ikke nødig, med vore Undersøgelser at gaae tilbage til de mørke uvisse Tider, hvor vi maatte frygte for at snuble ved hvert et Fodefjed.

Ved at antage, at det var den christelige Religion som skaffede os Lærdom og Litteratur, menes ikke, at vore hedenske Forfædre manglede al Cultur og slet ingen Videnskaber besad. Man veed at de med Flid lagde sig efter adskillige Kundskaber og Færdigheder. De forstode at gjøre Vers, opløse Gaader, spille Skak, blæse i Luur. De kunde jage, fiske, svømme, gaae paa Skier.

Saaledes roses Kal, som siden blev Jarl paa Orkenøerne, for at han var oplært i at gaae paa Skier, at skyde, at ro, at slaae Harpen, og gjøre Vers, saavelsom og at skjære Runer og trække Tavl. **) Det

*) *Bartholin de libris legendis* Dissert. IV. p. 108. "In septentrione nostro serius librorum scribendorum ratio invaluit, christianæ fidei introductæ felix fructus."

**) Orkneyingasaga, S. 150.
Skrida kann ec à Skidum,
Skyt ec oc ræ. —
Hvarttveggia kann ec
Harpslât oc Bragthattu.

Det var omtrent de samme Indsigter og Færdigheder som Harald Haardraade ogsaa gjorde sig til af, da han, ubønhørt, anholdt om den russiske Prinsesses Kjærlighed. Det heder i den Sandvigske Oversættelse:

Idrætter kan jeg otte:
Mandig staaer jeg i Striden,
Min Hest jeg mandig rider,
Jeg stundum ogsaa svømmer;
Løbe kan jeg paa Skier,
Godt kan jeg ro, og skyde.
Dog guldlokket Jomfru
I Rusland mig foragter. *)

Dog det Anførte tjener mere til at faae Begreb om hine fjerne Tiders Opdragelse, og de Fornemmes ridderlige Øvelser. Vi gaae da til deres mere videnskabelige Cultur.

De kjendte for en Del Solens Gang og Aarets Længde; de vidste at beregne deres Højtider og store Offerdage, hvortil man alleveane fra indfandt sig. Af Are Frodes Schedæ sees, at de havde Begreb om Skudaar, og Maaden hvorpaa de derved rettede den Fejl de først havde begaaet ved at ansætte Aaret

*) Sandvigs Sange af det ældste Tidsrum S. 104.

at bestaae af 304 Dage (ↄ: 364), thi hvert Hundrede var 120, eller det saa kaldte Store Hundred. De begyndte deres Aar sædvanligen med Vintersolhværvet. Navnene paa Maanederne vare mestendeels laante af de Markfysseler, som i dem bleve forrettede, eller af de religieuse Ceremonier, som i dem fandt Sted. Dagen kunde de, af Mangel paa Ur og Timeglas, ikke inddele anderledes end Morgen (Davretid), Middag (Non), Midaften, Nadvere eller Qvel eller Aften, Midnat. Mathematisk lærd Kundskab besad de egentlig ikke, men Naturen og nogen Eftertanke bragde dem paa hvad de vidste, vel muligt ogsaa, de hørte og spurgte Adskilligt paa deres Fribyttertog.

Stjernekyndige kan man kalde dem, for saa vidt som de ved deres idelige Flakken paa Havet vidste at styre Kaas efter Stjernerne, og tillige havde Navne paa visse Constellationer, saasom Karlsvognen, Frigges Rok (Orion), Vintervejen (Melkevejen), Orvandils Taa (vid. Edda Resenii Dæmsaga 53, 56).

Af deres lange Rejser, som de foretoge sig baade tillands og vands, baade for at handle og for at plyndre, for at erhverve sig Rigdomme og indlægge sig Ære, var det en naturlig Følge, at de besad gode Indsigter i Geographie og de Tiders Statistik.

Læge=

Lægekonsten, især Videnskaben at forbinde Saar, der i hine krigerske og evigt Slagsmaals Dage var saa nødvendig og uundværlig, udøvedes af Hærførere *) og af Fruentimmere. Forresten forstod Fruentimmerne at brodere, lave Mad, brygge Mjød, gjøre Lærred og Klæde.

Alle disse Kundskaber og Videnskaber forplantedes allene ved Praxis og Tradition og ikke ved skriftlige Monumenter, der egentlig her skal være Maalet for vore Betragtninger.

Her vil det ikke være upassende, paa Danmark og Norge at anvende hvad Lagerbring siger om Sverrig (Samling af Handlingar och Paaminnelser ꝛc., 2 Delen, Lund, 1754). "Et skarpt Land under en ublid Himmel førte det nodvendig med sig, at forskaffe sig Livets Ophold enten ved strængt Arbejde eller ved uophørlig at slakke paa Søen. Dette

*) I Clausens Snorro Pag. 330 heder det om K. Magnus den Gode (ved Aar 1043):

"Efter Slaget paa Lyrskovs Hede lod Kongen forbinde sit Folk som vare saarede; og der Barskere og Læger vare saa faa i Hæren, at de kunde ikke overkomme at forbinde dem alle, da skikkede Kongen 12 Mænd til at forbinde de Saarede; og bleve de samme Mænd derefter gode Læger af den Aarsag."

sidste lovede en hastigere Rigdom, end den man ved Trællearbejde kunde vente af Jorden; derfor blev Agerbrug ringeagtet, og Værgen anseet som sikker Capital med vis Rente. Orlogsskibe og Galejer ere just ikke det beqvemmeste Sted til Videnskabernes Opkomst. Da den Konst at røve var paa sit Højeste, ere de andre Konster neppe blevne ændsede." Naar Nogen, siger han videre, efter et lykkeligt Tog kom hjem med fuld Ladning, saa tilbragdes Vinteren i godt Laug, efter Tidernes Leilighed, med Lege og Lystighed. Det udfordrer nogen Munterhed, en Slags Hoflighed, og snart faaer det Anseende af Sædelære. Hvorfor jeg troer, at Moralen var en af vore Forfædres første Videnskaber; hvilket man og kan slutte af det meget gamle, allerførst af Resen udgivne, Havamaal.

---

b. Om Runerne.

Den Literatur her skal handles om bestaaer i Bøger, men vi har en anden Slags Literatur her i Norden, der er ældre end den, Runeliteraturen. Længe før man begyndte at skrive Bøger skrev man — eller som det hed ridsede man i Stene, i Horn, i Træ, og gravede ud paa Skjolde og Buer nogle Karakterer, som meget afvige fra dem som Munkene, vore første Bogskrivere, førte ind i Landet med dem. Disse Karakterer kaldtes Runer, og der sees endnu Levninger af dem paa Ligstene, Drikkehorn, Primstave, Mynter, og andre Alderdommens Mindesmærker. De Rune-Monumenter der er flest af er Gravhøje med Runeinscriptioner paa, og af dem findes de allerfleste i Sverrig, især i Provindsen Upland, færre i Danmark, saare faa i Norge, i Island ingen, og ingen uden for Scandinavien, undtagen paa Øen Man, der i lang Tid beherskedes af Scandinavier.

At afgjøre, naar, ved hvem, og hvorledes disse Runer ere komne her til Norden, er saare vanskeligt, og Oldgrandskerne afvige meget fra hinanden i disse Punkters Bestemmelse.

Vi ville først fremsætte nogle af de vigtigste Kjendsgjerninger, og siden melde et Par Ord om de Slutninger, de nyere Lærde drage ud af disse Data.

Venantius Fortunatus, en christelig Digter som levede i Begyndelsen af det 7de Seculo i Italien, skriver til en Ven, som han vil opmuntre til oftere at lade høre fra sig, at havde han ikke Papir eller ikke gad skrevet paa Latin, kunde han skjære Runer ind i Bøgebark:

Barbara fraxineis pingatur *Runa* tabellis,
Qvodqve papyrus agit, virgula plana valet.

Hrabanus Maurus, Erkebisp i Maynz i det 9de Aarhundrede, skriver, at Marcomannerne eller de saa kaldte Normanner havde nogle Bogstaver, cum qvibus carmina sua incantationesqve ac divinationes significare procurant qui adhuc paganis ritibus involvuntur. Og disse Bogstaver specificerer han og kalder dem med samme Navne som Runerne har hos os her i Norden.

Rembertus, som ogsaa levede i 9de Aarhundrede, fortæller i sit *Vita Ansgarii*, at Ansgarius, da han, efterat have prædiket den christelige Tro i Sverrig, vendte tilbage til Kejser Ludvig "cum litteris regia manu more ipsorum deformatis ad serenissimum reversum fuisse Augustum.

Saxo, som levede i 12te Seculo, siger i Fortalen til sin danske Historie: non ignotum volo, Danorum antiqviores majorum acta patrii sermonis

car-

carminibus vulgata, *lingvæ suæ literis, saxis ac rupibus insculpenda* curabant. Det er klart, at herved forstaaes Runer, og Ihre har nok gjettet rigtig, naar han i sin Dissertats *de Runarum antiqvitate* formoder, at Saxo blot derfor ikke bruger Ordet **Runer** fordi det ikke var zirlig Latin. — Og, lægger Ihre til, da Saxo her taler om Kilderne til sine historiske Efterretninger, kan han dog umulig mene Runestene som da nylig vare oprettede. Hertil kommer, at Saxo i samme Fortale beretter, at Harald Hyldetand, som regjerede omtrent Aar 600, havde ladet i Blekinge oprette et Mindesmærke for sin Fader, og deri ladet hans Bedrifter udhugge. Denne Inscription havde Valdemar I sendt Nogen hen for at faae sig udtydet, men de Udsendte kom tilbage med den Besked, at Paaskriften ved Regn og Slud og Slid var bleven aldeles ulæselig. Hvilket udisputerlig beviser, at Saxo og Valdemar troede, at Runer havde været i Brug i Harald Hyldetands Tid, det er i Slutningen af det 6te og Begyndelsen af 7de Seculo.

*) Denne mærkelige Klippe findes aftegnet og beskreven af Worm i *Monumenta Danica* Pag. 21, og af Stephanius i Noterne til Saxo Pag. 21, men nøjagtigst af Lagerbring i hans *Dissertatio de Blekingia*. Den ligger i Bræfne Herred og Hoby Sogn.

Naar Saxo i sin tredie Bog taler om Fengos Brev til Kongen af Engelland, siger han det var udskaaren i Træ, med Tillæg: id qvondam celebre chartarum genus, et Sted som er Pendant til Venantii "virgula plana," Runestave.

Snorro, der florerte i 13de Seculo, opregner Runernes Opfindelse blant de andre Konster, som han i Begyndelsen af sin Heimskringla tillægger Odin.

Foruden hos Snorro tales ogsaa hos andre gamle islandske Skribentere, saasom i Havamal, Runecapitlet, og Brynhildarliod, om Runer som odinsk Visdom, og i Skalda, eller vore Forfædres Poetik, som ansees for at høre til Edda, og som Arngrimus Jonæ ansætter at være forfattet i det 13de Seculo, berettes, at Kong Valdemar forøgede Runealphabetet med 4 ny Runer.

Det er de fornemste Skriftsteder hos de Gamle denne Materie angaaende; følger nu de Nyeres Hypotheser om disse Karakterers Oprindelse og Fædernenland, Alder her i Norden, og andre didhenhørende Bestemmelser.

Det som best har tjent til at vedligeholde Runerne, har været Mindestenene, og da der af dem fin-

findes, som ovenfor blev erindret, den store Mængde i Sverrig, er det naturligt, at man der mere end enten i Danmark eller Norge har givet sig af med Undersøgelser om Runerne.

Som Aar 1594 er det første Aar, da den islandske Literatur begynder at vise sig i Danmark, ved det at **Jens Mortensen** i Slangerup da gav os den norske Krønike i en dansk Oversættelse, saaledes er dette Aar ogsaa det, hvorfra Runesprogets Dyrkelse i Sverrig tog sin Begyndelse, da **Johannes Thomæ Buræus**, den ældste Runegrandsker, skriver om Runestenen som sad over Ridderholms Kirkeport: "denne lårde mig förft låsa Runor vidh lagh 1594." Frugten af sit Runestudium fremlagde Bure først i **Runokåntslones Låraspaan** h. e. *Elementa runica usurpata a Sueo-Gothis veteribus, prout ea, cum ex alphabetica doctorum traditione tum ex lapidibus runicis inprimis, aliisqve monumentis patriæ, seu Kalendario passim agricolis etiamnum usitato adhuc, eruere et invenire licuit.* in tabula æri propria autoris manu incisa. Upsaliæ 1599, 4to; og siden udgav han **Runa-ABCBoken**, Stockholm 1612, et Ark 8vo.

Bure fortjener med Rette Navn af Runestudiumets Ophavsmand; vel havde to hans Landsmænd, Brødrene **Johannes** og **Olaus Magni**,

før

for ham omtalt Runerne, og i deres Skrifter saae den lærde Verden først Runealphabetet trykt, men de har ikke videre bidraget det mindste til dette Studiums Opkomst. Den førstnævnte af disse Brødre siger i hans *Historia Sveonum Gothorumqve*, Romæ, 1554, "de overhaands store Stene, som Gotherne har opreist over de Afdødes Grave og Gravhøje, kan med deres indskrevne Karakterer godtgjøre, at de med Kjempekraft ere satte enten før eller strax efter Syndfloden." Broderen i sin *Historia de gentibus septentrionalibus*, Romæ, 1555, udlader sig paa selv samme selsomme Maade om Runernes Alder; altsammen for at bramme hos Fremmede med deres Fædernelands Ælde og store Bedrifter, som Ihre udtrykker sig i Disputatsen *de Runarum antiqvitate*: "ut res domesticas apud exteros illustriores redderent."

Sligt urimeligt Grillenfængerie og et løst Udsagn kan ikke siges at have hjulpen dette Studium paa Fode, og Bure tilkommer, som sagt, Rosen for at han var den der først lagde en Grundvold som der siden kunde bygges videre paa.

Nu træder Ole Worm frem og med sine Fasti, med sine Monumenter, samt med sin *Danica literatura antiqvissima*, Verker hvorpaa han anvendte megen Flid, mange Bekostninger og sin baade hjemme

me og udenlands meget gjeldende Autoritæt, saa det virkelig var klassiske Arbejder for den Tid og tillige Prægtverker, der rent fordunklede Hans Bures svage Forsøg.

Worm tog ikke i Betænkning strax paa første Side af hans *Literat. danica antiqv.* som udkom 1636, 4to, at kalde de gamle Danske Runernes Opfindere, "literarum Runicarum inventores." Den Valdemar, som ved at sætte en Punct i 4 Runer, som et Dagesch forte i Hebraisken, forøgede Runealphabetet, antager han, Pag. 74 seqv., for Waldemar Sejer, paa Grund af, at han antager Arngrimi Jonæ Hypothes om Scaldas Alder, at den nemlig er fra Begyndelsen af det 13 Seculo. Thi ellers kunde det lige saa snart være Waldemar Christoffersen. S. 117 paastaaer han, at vi her i Danmark har Runemonumenter som ere 600 Aar ældre end Carl den Stores Tider. Sin Mening om Runernes Hidledning fremsætter han S. 118. Den gaaer ud paa, at En af vore Forfædre har i Asien, før han drog her til, dannet sig dette Alphabet efter det hebraiske, og S. 123 beder det, at disse Karakterer ere ældre end de græske Bogstaver, med hvilke de dog har megen Overeensstemmelse formedelst deres fælleds Herkomst, da det græske Alphabet ogsaa er en Datter af det hebraiske.

I den

I den ny Udgave af denne *Literatura Runica* af 1651 i Folio, udlader Worm sig i Fortalen først om det store Bifald hans Literatura Runica havde faaet i Frankerig, Tydskland, Engeland og Italien, og derpaa med megen Haan og Bitterhed om En i Nabolavet som havde dadlet den. *)

Uagtet Worm ikke nævner sin Avindsmand udtrykkelig, saa seer man dog let, at det var Bure, som skrev Nidviser om Worms Literatura Runica. — Dettte lidet Skrifts Titel var: *Runa redux;* **Den danske K. Waldemars Prophetia om Runas Hemflycht, funnen i Danmark uti en norsk Bok,**

*) Unus tamen in vicinia repertus est, invidiæ oestro percitus, qvi totis viribus eam arrodere et næniis ac quisquiliis anilibus proscindere conatus sit; nullo alio titulo, qvam qvod ante chartam qvandam alphabetariam, sine succo, sine sangvine, sine omni documentorum apparatu, in vulgus sparserit, præclarum artis Runicæ, ut volebat, non modo specimen sed et fundamentum. Sed cum spretam et neglectam eam videret, utpote ex mutilis ineptis et falsis, ex qvibus nemo facile se expediret, coagmentatam, indigne tulit, meam Literaturam ab eruditis prælatam et aliqvo in precio a bonis et curiosis habitam." — "Nænias qvasdam consarcinavit, ut in anicularum conventiculis ad colum cantentur; vernaculo suo idiomate. &c.

Bok, Skalda benemd, ut af Olao Worm &c., trykt i Stockholm af Peter van Selow, 1½ Ark 8vo.

Dette Skrift af Bure bestaaer af fire Viser, hvoraf een siges at kunne sjunges som: "Hår war en Konung i Danmarks Land;" een som Hans Tausens Vise: "I fordum Tid var Sandhed mægtig og bold," og endelig een som den der i Kiempevisebogen begynder saaledes: "Alle smaa Fugle i Skoven ere de give paa Hogen Klage." Indholdet er temmelig dunkelt, kun det seer man, at Autor deels vindicerer sig Æren som den første Runemester, og deels dadler adskillige af de Wormske Forklaringer over Runernes Antal, Væsen, og Betydning. Blandt andet findes følgende:

Hår sjungr en Fogel i Målare Strand,
han hafver sa sållsoma Qvida,
hwad honom år hånt i Naboåland,
hwar edar nu tåkkies aalyda.
Men Oernen år klåkter i Svidia ut.

Sylfester *Formius* och Da*fid*
Pa tydsk Maner ded klingar.
Ösnål år dån slikt tagr wid,
och wil saa Runor stinga.

Orsaken han och dår til bår
at Ø skal tu Lind båra.

Dåd

Dåd aldrig war och ånned ej år
  ån enfalt Lind dåd skjåra,
som høres emillan Ö og Æ,
  och er dog intad dera;
Saa gjør och Aa, och sa gjør Ae,
  dår komma ej samman flera.

Bland hundradem Stenom fins ikke en
  dår Byrgal har stynget i Bålgen.
Ty Waldemar Stingaren war før sen
  han kom når ute war Hålgån. *)

I Noterne til sin 1644 udgivne Saxo Grammaticus har Stephanius ogsaa en hel Del om Runer og Runestene, men han gjør ingen Epoke. Den tredie store Runemester er Olaus Verelius, hvis *Manuductio ad Runographiam scandicam recte intelligendam* udkom paa svensk og latin. Upsaliæ 1675. Han tager i Fortalen tappert sin Landsmands Hans Bures Parti imod Worm.

Om

*) Ved dette Vers staaer i Bredden Aarstallet 1220, som da viser hvilken Waldemar Bure troede, der forøgede Runealphabetet med 4 ny Bogstaver. Autor har ogsaa et Udfald paa latin imod Worm saaledes lydende:
  Hoc ego vermiculus feci (ante annos 44 edita tabula dicta Runokenslones Lærespan)
  fers *vermis* honores.

Om Runernes Oprindelse har Verelius i det 2det Capitel saaledes fremsat sin Troesbekjendelse. "Paa den Tid Barbarie og Vildhed herskede hos alle Europas Nationer indtil de tilligemed Christendommen fik Cultur og Videnskaber, vise Oldtidens Levninger, at vi her i Norden havde boglige Konster, og at de som lagde sig derefter nød udmærket Agtelse og Ære. — "The artige Diktekonstmästare, Skalderne, hwad i Ord och Gärningar ährligit och berömmeligit war, uti sine konstige Vyser författade; samt hwad i allmene Lefwerne efterföljas borde, af the wertdzlige Wiise, Spekingar, föreskrefs. — — Wille wi nögen af thessom Runekonstens Uphofwet tilskrifwa, wore thet Saaningen icke oliktmätigt (a vero non aberrabimus.)" — Paa tvende Runestene, som ere aftegnede Pag. 21 og 46, finder han Odin, paa den første nemlig Asa Gud, og paa den anden hartha Guthen, durus deus; som altsaa maatte vise, at disse Stene vare ældre end Christendommen. Ja i Addenda til Bogen gaaer han endnu videre, og hoverer over Ole Rudbeks Paafund, hvorved Sverrigs Stats og Sverrigs Runestenes Alder blev flyttet lige op til Syndfloden. Rudbek tog nemlig ikke sine Beviser af utilforladelige Historici eller ulæselige Haandskrifter! han raadspurgte Naturen selve, og lod den besvare sine nysgjerrige Spørgsmaale!

 I Rud-

I Rudbeks Atlantica af 1675 Tom. 1. Pag. 831 seqv. handles "om waara Runebookstafwers Alder och huru Gräci hafwa dem bekommit fraan oss.

"Uti det 6 Capitlet seer Låsaren, huru jag alle Grafbackars (colles sepulchrales) Alder hafwer genom en ny Förfarenhet igjenfunnit. Nembligen af den swarta Myllan, som aarligen såtter sig uppaa Sanden eller annen Jord, förorsakat af Damb Sniöens och Watnens Orenligheet, Gräs og Löfs Förrutnande. Hwilken Swartmylla hwar Bonde wet omtala, och den kallar Matjorden, effter hon er feet och fruchsam at saa uti. Denne ju tiockare hon är, ju långere Tid dömmer man hafwa förlupit, sedan Jorden, som under Swartmyllan ligger, rörder är. Huru mycket hon sig såtter paa hwart hundrade Aar wid Pas, seer man af samma Capitel. — — — — — — — — Genom detta ofelbarliga Profwet, som wissare år ån allas Historier och Skrifter, hafwer jag funnit, att waara Runstenar åro saa aaldriga, at de stiga til en 400 eller 500 Aahr effter Noahs Tid eller Syndfloden."

I det 6te Capitel, som han beraaber sig paa, siger han: "Af de aldraälsta Aettabackar (kring gamblå

kla Upsala) hwilkas Swartmylla stigar til 7 tyonde och mot 8 tyonda Delar, wyses klarare ån Solen, at Sweriges Ryke år besat paa 200 Aahr effter Syndafloden. — Och år detta Skjål wissare ån alla waaras Gråkers, Latiners, Aegyptiers och Chaldåers Sagor. Ty hår bedrages ingen aff Skrifwarens Penna, Tryckiarens Bookstaf och Swarta, eller Historieskribenternas Trooheet, eller naagon falsk Beroso; ty detta wysar Naturen sielf och staar ån hwar och en i denna Dag at profwa, har warit för oss och blifwer effter oss uförånderligt."

Efter disse faldt Runestudiumet i Joh. Peringskjolds Hænder, og han var ikke stort mere kræsen Criticus end Rudbek; han læste paa Runestene om Mænd der vare rejste til Sodoma, til det galilæiske Hav, og til Tyrus, ja han fandt endog Magogs Gravsteen. Hans *Monumentorum Sviogothicorum, liber primus*, udkom 1710, og hans *Monumenta Ullerakerensia* 1719, begge i Folio. Peringskjolds og tillige Hadorphs efterladte Tegninger, som Døden hindrede dem fra at udgive, bleve omsider 1750 publicerede af Joh. Göranson i hans Bautil, hvori han trolig vandrede i Joh. og Olai Magnorum, i Rudbeks og Peringskjolds, ukritiske og pseudopatriotiske Fodspor. En af Runestenene læser han saaledes, at den bliver et Mindesmærke

over dem der vare i Arken med Noa. "*Furir. arkum. mani*, efter de Mån som woro i Arken."

Hvor værdigt et Subject Göranson var, og hvor godt man i hans Hænder kunde betroe slige critiske og antiqvariske Arbejder, det havde han tilstrækkelig documenteret i Forvejen ved et 1747 hos Salvius i Stockholm i 4to udgivet Skrift: *Is Atlinga*, det år: de forna Göters hår uti Svea Rike, Bockstaver ock Salighets Låra, 2200 Aahr före Christum. Heri tolker han saaledes Runer, at deres Opfindere har kjendt Treenighedslæren saa godt som den er at læse i nogen Dogmatik.

Dog det maa være nok om det Slags Urimeligheder, der afgive mærkelige Bevis paa, paa hvad Afveje menneskelig Fornuft kan geraade, naar den giver Indbildningskraften Tøjlen, og ikke lader sig styre af kold Eftertanke og roligt Omdømme.

Til de mere kritiske Runekjendere i Sverrig høre Celsierne, Magnus, Olaus, og Andreas, som alle tre har sysselsat sig med at dechiffrere de saa saare utydelige Helsinge-Runer, der næsten kun bestaae af enkelte Streger og Prikke, og hvis Udtydning altsaa er meget vilkaarlig og uvis. Allerede 1675 kunde dog Magnus Celsius læse dem, som sees

af

af hans 1707 ved Sønnen Ole Celsius udgivne *Oratio de Runis Helsingicis*.

Denne Olaus Celsius er en af de skarpeste Censores i Runographien. I adskillige Afhandlinger, som Tid efter anden bleve indrykkede i *Acta Literaria Sveciæ* ann. 1726—37, gjør han sig (ligesom Sperling forben i Rohdes cimbrisch-holsteinische Antiqvitäten Pag. 408, 412, 414, 420) Umage for at vise, at alle Runestene ere yngere end Christendommen; af hvilken Mening ogsaa vor lærde Gram har været. De Mærker paa Christendom som han fremsatte og gav Exempler paa, vare: 1) hvor Jomfru Maria nævnes, eller 2) Christus. 3) Kors. 4) Foragt mod Hedninger. 5) bibelske Navne. 6) Reise til Grækenland o. s. v. Verelii harda Guden, viste han, ikke betydede Odin men meget god, og Isi Gud ikke Asa Gud, men den gode Jesus. Som omtrent jevnaldrende med Celsius fortjener Ericus Benzelius, junior, ogsaa her at nævnes, for hans 1724 i Upsal i 8vo udgivne *Periculum Runicum*, hvor han gaaer en Slags Middelvej imellem Rudbekianer og Celsianer; og antager at Runerne ere komne her i Norden med Odin, en Mening som Sheringham i sin Bog *de origine gentis Anglorum* og Torfæus i hans *Series Regum Daniæ* havde ført paa Bane i Overeensstemmelse med de islandske Sagaer.

 Frem-

Fremdeles understøttede han den af Salmasius, Hickesius, og andre Lærde antagne Hypothes, at Runerne vare dannede efter de ældste græske Bogstaver som kaldtes joniske, der ogsaa, ligesom Runerne, i Førstningen ikkun vare 16 i Tallet.

En hel Deel Aar gik bort før nogen Runekjender med Effect traadte i Olai Celsii kritiske Fodspor, da Wallins *Runographia Gothlandica* (i *Acta litt. Svec.* 1743—50) ikke gjør Epoke. Aar 1762 fremstaaer Runestenenes formente høje Ælderdoms stærke Antagonist, Langebeks Ven, **Nils Reinhold Brocman** i Undersøgelsen om Runestenenes Ælder, der er tilføjet hans i Stockholm i 4to udgivne **Sagan om Ingwar Widtfarne.**

Han drøfter Saxos Vidnesbyrd om Monumentet i Blekinge, om Gorm den Gamles og Thyre Dannebods Gravhøje ved Jellinge, og om Regner Lodbrok, som Saxo siger om: "Biarmorum rege interfecto, Finnorum vero fugato, Regnerus saxis, rerum gestarum apices præ se ferentibus, iisdemqve superne locatis æternum victoriæ suæ monumentum affixit." Dette sidste Sted, siger han, er pur Digt.

Han gjennemgaaer, efter Celsii Vejledning, en Deel af Peringskjolds og Göranssons Monumenter,

og

og erklærer S. 63: "Jag maaste daa bekänne, at jag ibland alla ännu bekanta Runskrifter aldrig wet en enda, som med naagot Skäl kan haallas för hedniſk."

Derpaa handler han udførlig fra S. 90—251 i Cap. 4. om Runestene til Amindelse om Ingward Widtfarnes østerlandske Færd.

Cap. 5. Stene hvorpaa der tales om Gothernes Orlog vester paa, i Engeland og Irland.

Cap. 6. Stene over dem som døde i Hvidevad, som S. 133 menes at have været i Skaane, Aaen imellem Frosta og Thorna Herreder.

Cap. 7. Over dem som foer til Grækenland eller i Øster.

Cap. 8. Over Folk som ere rejste til Lombardiet.

Cap. 6. Til Amindelse over dem som hjemme i Norden har udrettet nogen Manddomsbedrift.

Cap. 10. Om Runestene til Erindring om Gjerninger og Skikke hjemme i Landet.

Cap. 11. Runestene som bære Præg af papistisk Overtro.

Og Resultatet af alt dette staaer i 12te Cap., der begynder saaledes: "aldrig en af disse Runestene, som her ere udtydede, eller andre hidtil bekjendte, kan bevises at være ældre end dem der bleve oprejste til Minde om Ingvars Orlog i Rusland og Tartariet ved Pas Aar 1040."

Saa langt han nu end har nedflyttet Runestenenes Alder, saa vil han dog at Runerne ere hel gamle her i Norden. Hrabani Mauri Vidnesbyrd om Nordmannernes (ɔ: som efter den jevnaldrende Skribents Eginhards Forklaring betyder Danske og Svenske) Alphabet anseer han for classisk. Bedas Udsagn (som endnu er 100 Aar ældre end Rabani Mauri og som staaer hos Trithemius) om Nordmannernes 10 hemmelige Karakterer, forklarer han ogsaa om Runerne. End videre antager han, at af de 4 Bogstaver, som Frankernes Konge Chilperik Aar 584 forøgede det latinske Alphabet med, vare de 3 Runer æ, th, og w (*Gregor. Turon. Histor.* Lib. V. cap. 45). Fremdeles, at Runerne ere med Götherne komne til Italien og Spanien, ligesom med Angelsaxerne og siden med Normannerne til Engelland, hvor paa Mynter og Manuscripter findes Spor nok til dem, som kan sees i Hickesii Thesaurus Tom. III. — Og hans Hypothes, S. 268, er da at de med Odin ere komne her ind i Norden, saaledes som det paastaaes i Voluspa og Havamal, i Veg=

i Vegtamsqvida og Eigils Skalagrims Saga, hvis Vidnesbyrd Torfæus i *Series Reg. Dan.* Lib. II. cap. 4. og Bartholin i *Antiqvitat. Dan.* ogsaa antage for fuld gyldige.

1767 udkom hos Philibert i 8vo *deux Dissertations* 1) sur l'origine du Language, et 2) sur les *Runes*; men det om Runerne er højst ubetydeligt. Autor var Kammerjunker Fineck paa Dalund. Aar 1767 fremviser Runographien ellers en vigtig Skribent, Prof. **Joh. Phil. Murray** i Göttingen, der ikke, som Brocman, befattede sig med Runestenene, men holdt sig til Runerne selv, dem han med megen Iver stræbte at forynge. I Venantii Fortunati "barbara runa" finder han ingen hedensk Rune, som Andre fortolke det, men blot hemmelige ubekjendte og for Andre ulæselige Karakterer; og han beviser at Rune oprindeligvis betegner en Hemmelighed, et Mysterium, og siden Hviſken, Mumlen, og Troldom som skeer ved Mumlen. (Man kan vel tilstaae Murray at det er Ordet Runes første Betydning, og de Faa som forstod at ridse Runer besad virkelig en Hemmelighed, men at Venantius Fortunatus ikke kan have meent Hieroglypher og ulæselige Tegn overhovedet, er klart; thi saa kunde han jo selv ikke læst sin Vens Brev; her maa endelig sigtes til visse bestemte Bogstaver som de begge kjendte, men som ellers ikke vare almindelige.)

At Rabanus Maurus l. cit. handler om Runerne, kan han da ikke nægte, men anmærker dog, at Ordet Runer ikke forekommer der, saa den Benævnelse, mener han, maa være senere ført i Brug.

Han tilstaaer da, at vore Forfædre omsider havde Runer, men ikke vil han, at de vare med i Odins Følge, eller ere dannede efter det phoeniciske eller joniske Alphabet; han paastaaer, efter La Croze *Vindiciæ veterum scriptorum* Pag. 90, at det er forqvaklet latinsk Stil, og at de ere tagne af Angelsachsernes Mynter og andre Monumenter, som vore Forfædre ved deres Søtog og Streiferier, i 8de, 9de og 10de Aarhundrede, i fremmede Lande kan have lært at kjende, eller at en af de første som her prækede Christendom kan have dannet de Bogstaver efter de latinske, ligesom omtrent paa samme Tid det serviske og illyriske Alphabet blev gjort efter det græske.

Det Skrift Scalda, som Worm og Arngrim Johnsen hentede saa megen Runeviisdom fra, indvender han imod, at, fra Sproget og Foredraget at slutte, kan det ikke, som de vil, være fra Aar 1216 eller fra Valdemar Sejers Tid, neppe nok fra Valdemar Atterdags.

Disse Murrays Undersogelser ere indbefattede i tvende Afhandlinger, hvoraf Indholdet er indrykket

ket i Göttingische Anzeig. for 1767 No. 126, og 1768 No. 50—51, og som in extenso staae i *Commentationes Societatis regiæ scientiarum Göttingensis*, Vol. II. Göttingæ, 1780. 4to.

Sin Mening om Runerne fremsatte Murray paa ny, og bestyrkede den med flere Grunde, 1774, da han i Vidensk. Selsk. i Göttingen oplæste den i *Novi Commentarii* Tom. V. aftrykte Afhandling, med Overskrift: *Antiqvitates septentrionales et britannicæ atqve hibernæ inter se comparatæ; commentatio altera, de imperio civili studiisqve humanitatis disserens.*

Her taler han blant andet om det af Rembertus omtalte Brev fra Kong Bjørn, som han siger ikke er afgjort om Kongen selv har skrevet eller blot sat sit Bomærke under. Maaske har ogsaa Kongen og nogle af de Fornemste lært saa meget af Christendommets Prædikantere, at de til Nød kunde skrive et Brev. Maaske var det og fingeret af Ansgarius, som et pia fraus. Den Gang kunde ogsaa de Svenske ved deres Tog, blant andre Normanner, have været paa franske og brittiske Kyster, og derfra bragt Bogstavkundskab med sig hjem.

1769 udkom første Del af Lagerbrings Swea Rikes Historie. Heri heder det i det 14de Cap. om

om de forna Swears Wetenskaper, at "det er upaatvivleligt, at Skrivekonsten var bekjendt i Sverrig da Ansgarius, ved Aar 829, var i Björkö, efterdi han havde Brev med sig fra Kongen. Man finder ogsaa hos Snorro, Tom. 1. Pag. 511, talt om Prindsesse Ingegerds Ritsendingum (i Ole Skotkonnungs Tid) til Ragwald Jarl, som ikke godt kan være andet end et Brev. Sterkodders Beretning om Braavalle-Slaget, som Saxo omtaler, maa og have været skreven, da saa mange Omstændigheder og Navne umulig kunde have bleven bevaret i Hukommelsen."

"Spørger man nu videre, siger Lagerbring, hvo der har lært vore nordiske Forfædre at skrive, var det kanskee ikke saa urimeligt at svare, at man ikke veed det. Samme Ukyndighed møder moxen hos alle Folkeslag, om man spørger dem derom. De som paastaae, at de Christne lærte vore Forfædre Skrivekonsten, spørger man billig: hvilke Christne? Ansgarius paatog sig vist ikke den Besværlighed; man har desuden fuld Grund til at tro, at de forvejen forstod det. Æren derfor tilkommer altsaa en ældre Læremester. Men man er derfor ikke klogere, thi hverken veed man, af hvem eller naar man i Norden blev underrettet om denne Hemmelighed, saafremt man ikke vil tage til Takke med den Oplysning som kan hentes af gothiske Skrifter."

"Hel-

"Helvetierne havde, ifølge Cæsars Commentarier, Skrivekonsten før Christi Fødsel.

"Tacitus roser Tydskerne fordi de ikke skrev Kjærlighedsbreve. Det var urimeligt at rose dem derfor, hvis de overhovedet slet ikke kunde skrive.

"De gamle Gallier forstod og at skrive, og Marseille var en græsk Colonie anlagt vel 600 Aar før Christi Fødsel.

"I Britannien er Skrivekonsten bleven indført med Romerne, og de kom der i det første Seculo.

"Naar man nu erindrer sig, at Tacitus taler om de Svenske, som mægtige til Søes, er det begribeligt nok, at de kunde besøge de Lande hvor Skrivekonsten var i Brug, og kunde saaledes fra Arilds Tid have lært den. Man kan ikke nægte, at vore Runer have megen Lighed med det gamle romerske Alphabet, men med samme Skjel kan de og lignes med græske og gallisske Bogstaver, ja selv med de ionisske og samaritanske, thi alle disse ere i Grunden eet. — —

"Men det bliver vanskeligt at gjøre Rede for, hvorfor de christne Munke, om de lærte os at skrive Runer,

Runer, ikke lærte os flere end 16, da dog det romerske Alphabet har mange flere. — Og hvorfor begyndte vore Forfædre deres Alphabet med F, da Romerne begyndte deres med A?"

Nu anfører Lagerbring 1) at Rabanus Maurus, som døde 856, da Christendominen hverken var indført i Danmark eller Sverrig, beskriver Runerne, og giver dem omtrent de samme Navne som de havde her i Norden. 2) Venantii Fortunati Vers; og slutter: "Af alt dette synes det at være klart, at vore nordiske Gother vare underrettede om Skrivekonsten før den christne Tro kom her til Norden. Men endnu kan vi af alt det anførte ikke fastsætte, naar Runerne ere komne i Brug. Men vil man fæste Tro til vore gothiske Skrifter forsvinder al Tvilsmaal, da Odin bliver Opfinderen, eller i det mindste den som har indført deres Brug her i Landene. Runecapitlet siger det udtrykkelig; og dette Skrifts Autor har levet før Sæmund Frode, og været Hedning. I Hedendommet har man følgelig været af den Mening, at Runernes Oprindelse skyldtes denne mærkelige Mand. Naar man nu tillige erindrer sig, at Sturleson vidner, at Odin gjorde en Del af sine Hexekonster med Runernes Hjelp, saa stemme baade Fabler og Historier overens i at bestemme Runernes Ankomst til Norden. Men heraf følger ikke, at Konsten har været meget alminde-

lig;

lig; den kan have været holdt hemmelig hos de Fornemme i Førstningen, indtil den efterhaanden blev mere og mere udbredt."

Dette samme Aar 1769, da Lagerbring i Lund forsvarer Hypothesis islandica om Runerne, udkom i Upsala under Ihres Præsidio en Dissertats af **Uno v. Troil** *de Runarum in Svecia antiqvitate*, og Aaret derpaa en af Joh. Gustav Stenberg *de Runarum Patria et origine*, hvor en ganske ny Hypothes om Runernes Herkomst træder for Lyset.

I den første Disputats omtaler Ihre eller Troil først den megen Uvished og Usikkerhed som Runestudiumet er ledsaget af, i det ingen gammel Autor, intet gammelt Document nævner dem, saa at, hvis de ikke nævntes paa Stene og hos fremmede Skribentere vidste man neppe hvad denne vore Forfædres Skrift hed. Den dybe Taushed veed han ikke at hidlede af nogen anden Aarsag, end at Bogskriverne og Documenternes Forfattere i Middelalderen maa enten have studeret udenlands eller været Fremmede som kun kjendte de latinske eller om man vil de longobardiske og angelsaxiske Karakterer, og aldeles ringeagtede Runerne som barbariske og kun brugelige til Fandens Konster.

Derpaa gjennemgaaes og bedømmes de fornemste Forfattere som i Sverrig have skrevet om Runerne.

I § 8 vises, at Verelii Asa Guth ikke betyder Odin, men Jesus Gud, og at harda Guden ikke er den haarde Gud Odin, men meget god; og i § 10, at furir arkum mani ikke ere dem som vare i Arken, men en meget ond **Mand.**

I § 14 vises, at uagtet der nu ingen gamle Runestene findes i Island, har Runerne dog der været i Brug før Christendommens Indførsel. Hans Bevis er taget af Oluf Tryggvasons Saga, edit. Skalholt. Pars II. pag. 21, hvor der fortælles, at Odnia, som var stum, skrev Runer paa en Stok og lod Thorkil læse — "Oddni ristæ Runar a Kefli." — Denne Begivenhed er fra det 10de Seculo, før Christendommen blev bekjendt i Island. Bogens Forfattere ere Munkene Gunlaug og Oddo, som levede ved Slutningen af 12te Seculo, og nok kunde vide hvad Bogstaver deres Forfædre betjente sig af. Heraf maa man slutte, at de som i 9de Seculo satte sig ned paa Island, førte Runer med sig didhen.

§ 15 commenterer over Remberts Efterretning om Kong Bjørns Brev til Kejser Ludevig. Enten nu

nu Kongen selv har skrevet Brevet, eller blot underskrevet det, eller sat sit Seal under, og ladet sin Capellan skrive det, saa kan man dog sikkerlig paastaae, at Rembert, som ikke levede længe efter Kong Bjorn, maa have vidst, at de Folk han talte om, kunde skrive.

Paa samme Maade behandler han ogsaa Saxos Beretning om "litteris Fengonis ad Britanniæ Re-"gem datis et ligno incisis, celebre id qvondam "chartarum genus" som er Saxos Ord. Det ligger ikke Lag paa, om Fengo virkelig har skrevet dette Brev eller ikke, naar kun det har sin Rigtighed, som han lægger til, at de fordum skrev hinanden til paa Runestave — (Venantii "virgula plana").

Resultatet af den hele Undersøgelse i denne første Disputats fremsættes saaledes Pag. 56 i 20de §. "Naar alt tages i en Sum, saa synes det at vise, at Runerne i 9de og 10de Seculo vare saa gjængse her i Norden, at begge Kjøn brugde dem til Brevskrivning. Ogsaa i den hedenske Tid ere de udgravede paa Stene, og i 12te Seculo bleve de holdte for meget gamle, da Saxo siger, han har havt Vejledning af dem til at skrive sin Historie, og han eller Kong Waldemar tillige fandt det rimeligt, at Harald Hyldetand, som var Konge Aar 600, havde ladet sin Faders Bedrifter udhugge i Klippen i Ble-

kinge. Ingen af Delene kunde Saxo have skrevet, hvis hans Medlevende havde vidst at den Runeudhugning var en ny Opfindelse. Sproget paa Runestenene, der meget ligner det islandske (som er det samme som var brugeligt i Sverrig i 9de Seculo) viser ogsaa en høj Alder. Har jeg nu vist, at Runerne hyppig vare i Brug før 9de Seculum, og man saa betænker hvad Tid der skal til inden ny Skikke blive Folkeskikke — kan man slutte, at inden den menige Mand i Sverrig ret kom efter at læse Runer, aftegne Runer, og indgrave dem i Stene med allehaande Ziraters Tilføjelse, ere vel nogle Secula medgaaede. Derfor troer jeg, indtil jeg bliver bedre overbevist, at Runernes Brug maa have taget sin Begyndelse i det 5te eller 6te Aarhundrede."

§ 21. Nu, her staaer vi. — "Har Odin, "som den almindelige Mening er, bragt Bogstavernes Brug med sig her ind i Norden, ligesaavel som "Skaldekonsten, og mange andre Indretninger? "Jeg troer det ikke, og det af den Aarsag: Dersom "Runerne vare komne til os med Odin og hans Følge, saa maatte de enten selv have paafundet dem, "eller bragt dem med sig fra Asgaard. I begge Tilfælde vilde Bogstaverne have svaret til det gothiske "Sprogs Udtale, hvilket man ikke kan sige om Runerne. Thi vort Sprog har, og har altid, som jeg "troer, havt flere Lyd, end der beqvemt kan betegnes

"nes med de 16 Runefigurer; thi aldrig har Go-
"therne i Tale undladt at gjøre Forskjel paa d og t,
"b og p, g og k, u og v; Vocalen e har de lige
"saa lidet kundet undvære som nogen af de andre."

Derpaa fulgte den anden Disputats *De runarum patria*. Heri viser han først, hvor lidet almindelig bekjendt Skrivekonsten var i Europa i Odins Tid — blot i Italien i Grækenland og nogle faa græske Colonier. *)

Ikke engang den saa vel oplærte og ved det constantinopolitanske Hof opdragne Ostgothernes Konge Theodoricus kunde skrive sit eget Navn, men brugte isteden derfor en Plade med de fire Bogstaver Th eod i, til at trykke under Documenter.

§ 14. "Vaaben altsaa, Spyd, og Kaarde tænker jeg Odin havde i sin Rantsel, ikke Malerbret og Penne. Og naar man i Tanken forestiller sig dem, som han gjæstede, at de blot lagde Vind paa at fiske, jage, og røve, kan man neppe vente, at om han eller hans 12 Medhjelpere havde begyndt at holde Skole, de da ville have faaet mange Disciple."

*) *Taciti* secreta literarum, som baade Mandfolk og Fruentimmer vare uvidende om, viser han, ikke vare Kjærlighedsbreve, men Skrivning overhovedet.

I § 15 gjennemgaaes Runealphabetet, og vises udførlig, hvad der kun i foregaaende Afhandling var peget paa, at det er en ren Mangel derved, at deri savnes 9 Bogstaver for 9 Slags Lyd i det gothiske Sprog, scil. D. E. G. P. Q. W. Aa. Ae. Oe. — Af denne Mangel følger i Runeliteraturen stor Forvirring og Utydelighed; thi for Ex.: "Tak, "tectum, tag, accepit (af tigga accipere), Dak, "terra uliginosa, Deg, massa farinaria, — der "baade i Udtale og Betydning ere saa hel forskjellige, "alle disse Ord kan Runeskribenten ikke betegne med "andet end ᚦᛅᚴ."

§ 18. "Vi maa altsaa henvende os andensteds, og see om der findes noget gammelt Sprog der bedre kunde undvære de opregnede Bogstaver; finder vi saadan en Nation, og det tillige kan godtgjøres, at den nogentid har havt Runer, saa har vi opdaget disses Herkomst og Fædernesland.

§ 24. Her støder han da paa Hrabani Mauri saa berømte Sted om Marcomanner og Nordmanner. March betyder, efter Autors Paastand, ikke blot en Grændse, men og locus depressus et paludosus, Marskland, saa at Rabanus her skal tale om Nordalbingierne (Saxones Transalbini).

Disse Marcomanner eller Nedersachser, da de med Anglerne fra Synderjylland i det 5te Aarhundrede

drede satte over til Britannien, har de bragt Runer med sig, dem de siden, da de bleve omvendte til Christendommen, i det 7de Aarhundrede, ombyttede med de latinske eller longobardiske Karakterer, dog saaledes at de beholdt deres þ, da intet latinsk Bogstav fandtes at svare til dens hvislende Lyd. (Saaledes beholdt Islænderne ogsaa deres Thus, da de gav Slip paa deres andre Runer.)

Naar Tydskerne havde Runer, saa kunde Venantius Fortunatus med desto større Grund antages at tale om dem, end om de blot vare i Brug her inde i Norden, da han i saa Fald neppe havde vidst af dem at sige.

Det Alemanniske Tungemaal, viser han nu i den 31te §, kunde godt behjelpe sig med de 16 Runer; da de blande D og T, G og K, P og B, for W har de to u u; y vidste de ikke af — til at betegne denne Lyd, har man i senere Tid skreven ii, e tilkjendegaves ved aï.

Resultatet af det Hele bliver da dette i § 33. Runerne vare fordum i Brug i Tydskland, men maatte efterhaanden vige for de latinske Bogstaver, og afskaffedes omsider rent som Hexefigurer. De holdt sig længst i den nordre Ende af Tydskland — derfra kom de til Scandinavien; og dertil gaves især

Anledning ved den store Messe i Bjørkøe, hvor efter Adami Bremensis Vidnesbyrd "commeabat magnus numerus Danorum, Normannorum, Slavorum, aliarumqve gentium." Der har Kjøbmænd ventelig brugt dem i Handel og Vandel.

Da Runerne saaledes bleve først og meest bekjendte i Bjørkøe og Egnen deromkring, saa kan man deraf forklare hvoraf det kommer, at der i Upland er flere Runemonumenter end i alle de tre nordiske Riger tilsammentagne, og at i de svenske Provindser jo længere de ere borte fra Upland jo færre Runestene findes der.

§ 34. Den Skrupel som maa falde Enhver ind, at spørge, at naar vi i Norden fik vore Runer fra Tydskland, hvordan det Phænomen skal forklares, at der i Tydskland ikke findes mindste Spor til dem, imod de ere her i tusindtal, besvarer Autor med et andet Spørgsmaal: hvorfor oprettede vore Forfædre Mindestene over Afdøde og Tydskerne ikke? Deri ligger det nemlig. Havde vi ikke disse Gravstene, saa vidste vi ligesaa lidet af Runerne som Tydskerne veed af dem. Men det veed vi var Odins Indretning, at Bautastene skulde opreises for fortjente Mænd; det gjorde da vore Forfædre, og lagde da Skrift til. —

Nu

Nu varede det kun to Aar før der atter fremstod en betydelig Skribent om Runerne, Olavus Rabenius, J. U. Doctor og Professor i Upsal, i hans *Commentatio de fatis litteraturæ juridicæ in Svecia*, Sectio I. Holmiæ, 1772 (hvilken med Flid og Erudition udarbejdede Afhandling blev ved Autors indtræffende Død afbrudt med Arket O).

Han antager Pag 311 de islandske Efterretninger om at Odin har bragt Runerne med sig her ind i Norden, og anmærker at der er to Ting som især bestyrke denne Hypothes. 1) at det umulig kan være, at det ældste Runealphabet har 16 Karakterer ligesom det ældste græske — uden at enten det ene Alphabet maa være kommen af det andet, eller og de begge maa have en fælleds Kilde. Ælianus beretter i *Variæ historiæ* Lib. VIII. 6, at Androtion, en gammel Forfatter, har sagt: at ingen af Thracierne vidste af Skrift at sige, og at alle Barbarer som boede i Europa ansaae det for en Skam at skrive, men at derimod de som boede i Asien forstod sig paa den Konst. Men nu sige just Sagaerne, at Odin kom her til fra Asien, hvor man efter Androtions Vidnesbyrd brugde at skrive.

Runernes høje Alder lader han altsaa gjelde saavelsom deres asiatiske Oprindelse, men i Henseende til deres Brug og Anvendelse og hvad Gavn

vore hedenske Forfædre har havt af dem, da er han deri ikke saa lettroende.

Om de Breve og Forsendelser, som om ældgamle Tider fortælles i Thorsten Vikingsons Saga og i Sturlaug Starfsama Saga, siger han (hvori han upaatvivlelig har Ret) at disse Sagaers Forfattere har laant deres Helte deres egen Tids Sæder og Skikke. De tvende Diplomata fra 10de Aarhundrede, Kong Ingo i Vestgothland hans Doms-Brev om Markskjel, og Pave Agapeti Bulle om Grændsen imellem Danmark, Sverrig, og Norge, affærdiger han kort, som dem der notorisk ere beviste at være falske.

Brevet, som Rembert fortæller, Ansgarius havde med sig fra Kong Bjørn — "regia manu deformatæ litteræ" — paastaaer han, var skreven af Ansgar og blot underskret med et B eller beseglet af Kongen; som det heder i den gamle svenske Paraphras "at Kongen inciglade det med sine eghne hand." Thi, siger han, ingen Potentat kunde den Tid skrive. Selv Carl den Store siger Eginhard om: "et scribere tentabat, sed parum successit labor præposterus et sero inchoatus." Ej heller skrev nogen Upsala Konge fra den Tid af lige ned til det 16de Aarhundrede. Havde Bjørn skreven paa sit Modersmaal, gothisk, skulde heller neppe Mange ved Lud-

Ludvigs Hof have forstaaet det. Thi at der var stor Forskjel imellem disse to Hoffers Sprog, sees blant andet deraf, at da Biskop Friderich fra Sachsen med Thorvalder kom til Island kunde han intet udrette der formedelst Ukyndighed i Sproget.

S. 33 kommer Hovedsagen eller det som denne Forfatter egentlig har Nyt fremfor sine Forgjængere. "Næsten alle, som har skrevet om Runer, har været som eenige i at statuere to Slags, de almindelige, som brugdes til Skrift, og mystiske eller Hexe-runer. Men jeg er overbeviist om, at Runernes Brug, før Christendommens Antagelse, blot har været mystisk, ukjendt af Almuen, og anseet som et Religionsmysterium.

"Det bevises 1) af Navnet Runa, som betegner en Hemmelighed. Denne Hemmelighed besad Odin og hans Præster og deres Eftermænd; ligesaa Druiderne, og ligesaa den catholske Gejstlighed i Middelalderen. 2) Runestokkene eller Primstavene har en Mængde hieroglyphiske Karakterer, hvis Betydning ingen vidste uden Præsterne. I Sagaerne omtales ofte Stokke med Hexeruner paa. 3) Rabani Mauri Vidnesbyrd at Normannerne brugde deres Bogstaver til dermed at betegne deres *carmina* incantationesqve ac divinationes. Den Indvending, at naar de sattes paa Ligstene og til Amin-

delse om de Afdøde, saa skulde jo slige Indskrifter læses af Alle og havde intet Hemmeligt, besvarer han ved at sige, at de nok ere satte efterat Runer saavelsom anden Skrift ved Christendommens Indførsel var bleven mere almindelige; "kunde og hænde sig, at Flere nu forstaae at læse Runer end der kunde den Tid Stenene bleve satte."

Som Stenberg eller Ihre forklarede det store Antal af Runestene i Upland fremfor andre Steder i Norden — af det store Marked i Bjørkøe, saa finder Rabenius ogsaa efter sin Hypothes god Udvej til denne Mængde. Upsala var nemlig Centrumet for Odins Anseelse, og for de Videnskabers og Konsters Dyrkelse som han der havde deponeret. Her boede de fleste Runemestere (Rôngs Runar hede de i Resens Edda, plag. Hh. 1. i Kongaheite) og de som vare der i Nærheden havde da nem Lejlighed til at lære at forstaae og at skrive Runer.

I Danmark blev, af Aarsager som ovenfor ere anførte, Runestudiummet mindre dyrket; man nøjedes der med, simpelt hen at udlede Runerne og deres Brug her i Norden fra Odin, blot paa Eddas Forsikring, uden stort at bekymre sig om at samle andre Grunde for sin Mening.

Men

Men omsider er det Tid at omtale Suhm, som i Henseende til de mange Aars utrættelige Forsken i vore Antiqviteter, den utrolige Belæsenhed i alle Nationers historiske Skrifter, og en nøjagtig og grundig Critik, fortjener øverste Rang blant vor Tids Antiqvarier i Norden.

Hans Omdømme i en Sag af den Natur har naturligvis megen Vægt. Han har paa forskjellige Steder i sine Skrifter udladt sig for Runernes odinske Herkomst.

I Bogen om Odin eller den hedenske Gudelære S. 120 heder det: vil Nogen spørge, hvorfor jeg troer, at Runerne ere fra den sidste Odins Tid (i Midten af det 2det Aarhundrede), svarer jeg: at alle vore gamle Skribentere enstemmigen tilskrive Odin dem, endog Forfatterne af Voluspa og Runacapitlet, der upaatvilelig ere meget gamle, og have levet i Hedenskabets Tid; at man uden skjellig Aarsag ej bør forkaste deres Vidnesbyrd; at man udi Sverrige, hvor Odin havde sit fornemste Sæde, finder de fleste Runer, hvorvel de vel alle ere maaskee fra Christendommens Tid, men venteligen en Følge af den ældre og hedniske Runers Brug; at man haver danske Mynter med Runer, i det mindste fra Svend Estrithsons Tid; at dersom Runerne skulde være komne af de latinske Bogstaver, formedelst

Stenhuggernes Ubehændighed, saa maatte man sige det samme om Møntmesterne; at Angelsaxer og Gother, venteligen fordi de ere komne fra vort Norden, have den Rune þ, at Rembertus, Rabanus Maurus, Venantius — Skribentere af det 9de og 10de Aarhundrede — tale om Bogstaver og Runer; og endelig at intet var mere istand til at bringe Odin i Anseelse iblant vore Folk, end just den Konst at skrive, naar man troer, at de ej forstode den forhen; at det allene kunde formaae dem til at troe, at han var en Hexemester, og at han ved Troldom fik hemmelige Ting at vide og Efterretninger fra langt bortliggende Lande. — — Det er rimeligt, at han kun haver lært Aserne eller Guderne, rettere Præsterne, denne Konst. Da og vore Forfædre kun havde ubeqvemme Materier at skrive paa, Steen, Bark, saa er det ingen Under, at man finder, at Runer ere fornemmeligen kun blevne brugte paa Ligstene, til Hexerie, til Elskov, og undertiden til Breve, som man seer af Rembert. Da Christendommen indførtes blev vel og Papir og Pergament bekjendt, men de Christne afskyede Runerne, og ansaa dem for hedenske og afgudiske, fordi de vare blevne brugte til Hexerie, og indførte latinske Bogstaver i deres Sted. Med alt dette seer man dog, at de ere blevne brugte paa Mynter, paa Stene, ja at en hel Codex af den skaanske Lov er skrevet med dem, formodentlig for 500 (?) Aar siden. Alt dette vilde være underligt,

lige, dersom de kun vare fordærvede latinske Bogstaver, efter Christendommen her i Norden indkomne. Sandt nok, de ligne de latinske Bogstaver tildeels; men dog ej mere end de gamle græske; og Grækerne havde mange Colonier ved det sorte Hav og Søen Mæotis, og der boede just Odin; ingen Under altsaa, om han haver ført Bogstaver ind, der lignede de græske og følgelig og de latinske. I mit forrige Verk (nord. Folks Oprindelse S. 64 og 156) haver jeg vel snarere hældet til den Mening, at Phoenicierne have bragt Runerne ind i Norden. Sandt nok, at de ligne noget Phæniciernes Bogstaver, men det er ingen Under, siden de græske stamme fra dem; desuden havde Phoenicierne og nogle Colonier ved den sorte Søe, af hvilke vore Forfædre kan maaske have taget nogle Bogstaver. Men have Phoenicierne ført dem ind i Norden, hvorfor findes da saa faa Runer i Engelland, og hvorfor ere de faa af senere Tider af Sachsers og Danskes? Jeg holder altsaa med de nyere Skribentere som tilskrive den sidste Odin Runernes Indførsel i Norden.

I den critiske Historie 1ste Bind S. 160 og S. 267 viser han i Anledning af den Ihreske Hypothes om at Hrabani Mauri Marcomanni vel Nordmanni, der havde Runer, skulde være Tydske: 1) at de ikke kan indskrænkes til det lille Land Nordalbingien — men maa nok forstaaes om Indvaanerne i

den

den cimbriske Chersonesus og hele Scandinavien. Ihres Bevis for Runernes tydske Oprindelse deraf, at det alemanniske eller sveviske Sprog gjerne kan skrives med de 16 Runer, erklærer han ogsaa for udeciderende, og erindrer, at Ihre, for at vise at de ikke trængte til D, maa tage sin Tilflugt til Saxerne, og tilstaae selv at Alemannerne bruge Ɇ.

I crit. Hist. 2det B. S. 638 reassumerer han atter sine Grunde for sin Mening: 1) fordi saa mange af vore gamle Monumenter tilskrive Odin Runernes Indførsel. 2) Fordi han efter dem kom fra Tanais. 3) fordi der laae grækiske Colonier. 4) fordi Runerne ligne mest grækiske Bogstaver. 5) fordi næsten alle Runemonumenter findes i vore tre nordiske Riger, heel faa i Engelland og Preussen og hos Venderne, og ingen i Frankerige eller blant de Tydske, hvoraf han slutter, at Runer ere fra Scandinavien bragte til Saxer paa Halvøen, Vender i Meklenborg, Engellændere. — — — Han lægger til: "At næsten ingen runiske Monumenter findes paa Island, det er sandt; men det er lige saa sandt, at der findes ingen gammel og egen Mynt, fordi der blev aldrig slagen Mønt; og næsten ingen Inscriptioner hverken paa islandsk eller latin, hvilket maa tilskrives deels Landets Fraliggenhed, deels de jevnlige indbyrdes Krige som have ødelagt alle Gravstene, hvilket saa meget des lettere kunde skee, som fast alle Kir-

ker og Klostere vare af Træ. Imidlertid tales meget ofte i tilforladelige og gode islandske Sagaur om Breve og Vers som med Runer vare udskaarne i Træ."

Og endelig har han i Historie af Danm. 1. D. S. 476—483 givet allevegne fra med utrolig Flid sammensankede og smaalig opsøgte Literairnotitser over alle de Qvæstioner, som om Runerne ere blevne ventilerte. Dette vigtige Sted fortjener billig Navn af et *Bibliotheca Runica*, og er, forholdsmæssig til sin Tid (Aar 1782), langt mere fuldstændigt end Præstens til Starkov i svensk Pommern John Erichsons *Bibliotheca Runica*, Griefswald 1766, 8vo, til sin Tid var. (Manglerne hos Erichson vare saa stærk i Øjnene faldende, at Netteblad samme Aar sammesteds udgav Antwort auf die Frage: ob Erichsons *Bibliotheca Runica* für vollständig und zureichend zu halten sey?)

I den Aar 1783 udkomne 4de Delen af svenska Vitterhets-Academiens Handlingar findes et Prisskrift af Lagman Jonas Appelblad over det fremsatte Spørgsmaal: I hvad Mon Runstenarne uplysa Forntidens Historia? Heri nedsættes disse Monumenters Alder temmelig dybt, og vises, at de ikke stort ere til anden Nytte, end at man

der-

deraf kan lære at kjende Sprogets Genius paa den Tid.

I Fortalen til *Diplomatarium Magnæanum,* som udkom 1786, tog Thorkelin sig ikke allene med Eftertryk af Runernes Ælde imod Murray, men giver ogsaa en Fortegnelse paa de vigtigste Forfattere, som have skrevet om Runerne.

Den allernyeste Skribent i Runeliteraturen er Fahle Burman, Magister docens i Historien i Upsala. Han har i de 1792 udkomne *Nova Acta Upsal.* Tom. V. indrykket *Triga Supplementorum ad Runographiam Svio-gothicam una cum prooemio de præsenti ejus facie.* I det første Supplement handler han om Runernes Oprindelse, i det andet om Buræi Fortjeneste af Runestudiet, i det tredie leveres ud af Bures efterladte Papirer og Samlinger Tillæg til Göransons Bautil, en Bog, hvis Ufuldstændighed og Ucritiskhed han meget dolerer over. I et næste Bind af Selskabets Akter lover han at ville handle om de forskjellige Runestenes forskjellige Alder, og om Aschanii, Hadorphs, Peringskjoldernes og Andres Fortjenester af det Studium; hvis da disse hans Bestræbelser finde Kjenderes Bifald, og Skjebnen forunder ham Otium, agter han at udarbejde et eget stort Verk, som skal indbefatte den hele sveo-gothiske Runographie.

I Indledningen til sin Afhandling siger Burman, at adskillige svenske Historiens Oldgrandskere forbigaae Runerne som et ufrugtbart Studium, da der paa de fleste Stene ikke staae andet end nogle (ubekiendte) Afdødes blotte Navne tilligemed deres som har udgravet Navnene eller ladet dem udgrave, og at man deraf ikke skal hente stor Trøst til Historien. Men ved nøjere Overlæg, mener han dog, man maa ansee Runestenene for vigtige. Deels har man andre Nationers Exempler for sig, som meget sysselsætte sig med deres Lands ofte ligesaa ubetydelige Antiqviteter. Man finder dog og paa disse Stene Levninger af Forfædrenes Sprog; hvortil kommer den mærkelige Omstændighed, at der er saadan en Mængde af dem i Sverrige — i Upland over 700, i hele Sverrig over 1200; i Danmark og Norge derimod er der neppe 200.

I Henseende til Spørgsmaalet hvor Runerne ere komne fra, da viser han meget godt, at de nok neppe kan være dannede efter det latinske Alphabet. Thi hvorfor tog Scandinavierne af de 23 Bogstaver kun de 16, og satte disse 16 i en anden Orden? Det Svar betyder ikke meget: at de ikke behovede flere; thi da de øvrige Europæer, hvis Tungemaal ligesaa lidet trængte til hele det romerske Alphabet, dog antog det, saa er der slet ingen Grund til at mene, at Nordboerne ene har været saa store Sprog-

grandskere, at de har kunnet skjelne, hvilke Bogstaver de meest behøvede. Og den Udflugt, at Islændernes gamle Bogstaver ogsaa vare anderledes ordnede end Romernes, siger ikke stort; thi det gjør det allene sandsynligt, at de fordum ogsaa har havt et eget Alphabet. Hertil kommer, at her i det gamle Sprog Bogstavernes Benævnelser ere saa himmelvidt forskjellige fra Romernes, baade nomina communia Bogstav, Runestav (at stave), og nomina propria: Feoh, Feeh, Fie; Hagale, Hagl, Hægl; Not, Naut, Nyd. Det er og saa langt fra, at Scandinavierne vare gridske paa at efterabe Fremmede, at, da deres Bogstavforraad ikke længer syntes at strække til til at udtrykke de efterhaanden fremkommende Nyancer i Sproget og Udtalen, saa afhjalp de den Mangel saa godt de kunde paa egen Viis ved at sætte Puncter i 3 og skjære 1 over, og laante hverken hos Romere eller Angelsachser.

Derpaa viser han at Runealphabetet stemmer langt mere overeens med Phoeniciernes og Grækernes Alphabet i Cadmi Tid, end enten med Romernes eller med Angelsachsernes, og altsaa ikke er kommen fra de sidste. Og hvorfor da ikke troe Islænderne heller end nogle ny paafundne sære Griller? — og de islandske Skribentere de lære os, at Odin, som kom fra Asien og slog sin Bopæl op i Sverrig, iblant de andre Konster og Videnskaber hvorved han indtog

Mænge

Mænaden for sig, ogsaa forstod sig paa Runer. At derved forstaaes Bogstaver og ikke blotte Hexerier, det sees deraf, at de hos Snorro i Heimskringla Cap. 7. nævnes hver for sig, saa og af deres Benævnelser paa Runestenene. Men at Skrift hos et barbarisk Folk ansaaes for et Mirakel, for Hexerie, Runerne følgelig ogsaa saaledes hos vore Forfædre, det er naturligt.

Han erindrer, at jo højere man gaaer op med det nordiske Sprogs Udspring, jo mere ligner det det alemanniske, og om Forfatteren til Dissert. de Runarum Patria altsaa havde ret at Runealphabetet var tilstrækkeligt for det alemanniske Tungemaal, saa følger, at det og maa kunne have slaaet til her i Norden, og G. D. P. kan gjerne have været overflødige. Og hvad E angaaer, hvis Mangel saa meget raabes paa ved Runealphabetet, saa siger han, at det at E fra Begyndelsen af ikke har været i Brug efter sin rene Betydning, vil den let troe, som lægger Mærke til, at den endnu den Dag i Dag i Upland og andre Steder sjelden høres ren, men gjerne har J indblandet, saasom ien pro en, lieta pro leta. Saa E har vel fordum været en Diphthong som de i Skrift betegnede med i.

At Skrivekonsten er holdt hemmelig af Odins Præster og deres Eftermænd i Upsal, og at blot de

Regjerende have været deelagtige i denne Hemmelighed, holder Autor for sandsynligt; og at den Videnskab først er bleven mere almindelig da Ynglingaætten blev nedstødt fra Upsala Tronen og splittet ad. Saa er det ogsaa rimeligt, siger han, at Scandinaverne, ved det de paa deres Søtog i Britannien og andre Lande saae Romernes Inscriptioner over Afdøde, deraf har taget Anledning til at indgrave Runerne i de Mindestene (Bautasteine), som det fra Odins Tid af havde været Skik at opreise til Amindelse over afdøde Slægt og Venner.

Det Anførte, haaber jeg, vil nogenledes kunne sætte Læseren istand til at indsee, paa hvilken Standpunct Runecritiken i dette Øieblik befinder sig. At den endnu mangler en fast og urokkelig Grundvold, og at en Del endnu beroer paa vilkaarlige Hypotheser, kan vel ikke nægtes. Jeg er overbeviist om, at vi vil komme det Sande og Visse endnu adskillige Grader nærmere, naar vi med det første, i Videnskabernes-Selskabs Skrifter, faae den Afhandling om Runerne ihænde, som Justitsraad Thorlacius længe har arbeidet paa.

---

c. Christendommens Indførelse som Literaturens Forbud.

Efterat Willebrord fra Engelland, saavelsom Ebbe, Erkebisp i Rheims, havde gjort Forsøg paa at prædike den christne Tro for vore hedenske Forfædre, lykkedes det omsider især for den hellige Ansgarius at udbrede denne Lære vidt og bredt i Danmark og Sverrig. Denne Nordens Apostel var født i Frankerig Aar 801, blev først Munk i det franske Closter Corbey, og da et Closter blev stiftet i Westphalen under Navn af Ny-Corbey, drog han der hen med andre franske Munke. Derfra blev han, Aar 826, af Kejser Ludvig den fromme sendt ind til Danmark for at undervise Kejserens Bundsforvandte, den nylig døbte Kong Harald Klak, og videre forplante den christelige Religion. Han blev, Aar 831, Erkebisp i Hamborg og siden ogsaa Biskop i Bremen. — Num Tid tilforn, nemlig Aar 787, havde Carl den store befalet sine Biskoper, at de maatte see til at oprette Skoler ved deres Bispestole, for deri at oplære og danne Subjecter til Kirkens Tjeneste. *)

*) "Scholæ legentium puerorum fiant, Pfalmos, notas cantus, computum, grammaticam difcant," heder det i en Forordning fra den Tid. S. Hegewisch Geschichte Carls des Großen S. 161—63.

Saasnart den christelige Religion var antaget her i Landet, var Ansgarius ogsaa betænkt paa Ungdommens Undervisning; han oprettede i Hamborg en Skole, hvori han oplærte 12 danske Børn, som han deels havde kjøbt, og derpaa skjenket Frihed, og deels vare de ham anfortroede af Kong Harald. Dette er altsaa den alderældste og første Oprindelse til Danskes Oplærelse i boglige Konster og Videnskaber. Disse Børn har i Ansgarii Skole ventelig lært at skrive og læse Latin, saaledes som Latinen faldt i de Dage, de har lært at messe, og ere blevne underviste i den ny Religions Lærdomme, paa det de kunde hjelpe til at prædike Christendommen, og tilintetgjøre Thors og Odins Rige, hvortil de som Indfødte vare langt bedre skikkede, end franske og tydske Munke, der ikke forstod vort Lands Sprog.

Ansgarius, Christendommens og Literaturens Ophavsmand i Danmark, døde Aar 865. Af hans Skrifter, som man veed af at sige, og som opregnes i Langebeks *Scriptores Rer Dan.* Tom. I. pag. 486 (conf. Worms lærde Lexicon 3. Del S. 19) har vi endnu hans *Vita St. Willehadi*, udgivet af Philippus Cæsar, af Mabillon, af Fabricius, og nu tilsidst af Langebek i Script. Rer. Dan. I. 342—367. Indholdet er som andre Middelalderens Munkelegenders, hver

hver Side er fuld af Andagt, Overtroe, og slet Latin. Det vrimler af Jertegn eller Mirakler. *)

Det af St. Ansgarii Skrifter, hvis Tab vi høilig maa beklage, er hans Reisehaandbog eller Missionsefterretninger (*Manuale sive Diarium*, in qvo sacri ejus labores in Septenrione juxta annos et dies notati erant breviter). Denne Dagbog var i det 13de Aarhundrede i Closteret Corbey i Westphalen, og blev derfra af Abbeden Tymon, Aar 1260, skikket til Rom, og siden har man intet hørt om den. (Leibnits *Scriptor. Brunsvic* II. pag. 310, og Paullini *illustris Corveja*, pag. 400). Danske Lærde, som har været i Rom, har gjort sig Umage for at komme paa Spor efter den, men forgjæves. Prof. Th. Baden var den, som efter Suhms Anmodning sidst erkyndigede sig derom, men fik til Svar, at

*) Nostra humilitas, siger han, ea qvæ in diebus nostris per potentiam divinæ operationis ad ostendenda merita beati pontificis et confessoris Willehadi patefacta claruerunt, literis indagare censuit, ut, qvæ in antiqvis olim venerata jure prædicavimus Sanctis, nunc in temporibus nostris ab eo, qvi hujus nostræ, Bremensis videlicet, ecclesiæ primus extitit Pontifex, innovata, toto cordis gaudentes annisu, suspiciamus (male: *suscipiamus*) pariter ac collaudemus *miracula* Non enim immemor Deus adhuc populi sui deseruit qvos redemit. etc.

Manuscriptet maa være kommen til Avignon, da Paverne der havde deres Sæde.

Trende Gange var Ansgarius saa uheldig at miste hvad Bøger han havde faaet sammensanket. Første Gang blev han af med sit Bibliothek, som omtrent bestod af 40 Voll., hvilket den Tid var en overordentlig Mængde, da han paa Rejsen til Sverrig blev udplyndret af Sørøvere. Anden Gang blev hans Bibliothek ødelagt Aar 845, da de hedenske Danske under Kong Eric Barn afbrændte Hamborg. Ibi, heder det hos Langebek l. cit. Pag. 456, Biblia (male: *Bibliotheca*) qvam Imperator ei contulerat, optime conſcripta, una cum pluribus aliis libris igne disperiit.

Paa Ansgarius følger, som optaget blant danske Lærdes Tal, hans Discipel, Ven, og Medarbejder ved Religionens Udbredelse i Danmark, Nordens anden Apostel, den hellige Rembertus, født i Turholt i Flandern, ved hvilket Kloster, saavelsom siden ved det i Corbey i Westphalen, han var Ludimagister. Blev den første Biskop i Ribe omtrent 860, og ved Ansgarii Død 865 Erkebisp i Hamborg, og døde 888.

Rembertus beskrev, i Forening med en sin unbenævnte Ven, Ansgarii Levnet, som Langebek har ind-

indført i *Scriptores* T. I., hvor han tillige, Pag. 427, giver Litterairnotice om de ældre Udgaver deraf. Rembert giver deri adskillige os angaaende Efterretninger fra det 9de Aarhundrede som ingen andensteds haves; men forresten maa man ikke undre over, at han efter Tidernes Smag fortæller os en heel Hoben om Ansgarii Syner og Miraklet.

Foruden denne Biographie har han ogsaa, som man seer i Langebeks *Scriptores* II. pag. 137, sammenskrevet Excepter af Gregorius Magnus, som ikke mere er til, og hvis Undergang Verden formodentlig ikke har tabt synderlig ved. Han har og skrevet nogle Breve (vid. *Oudin Script. eccles.* T. II. pag. 126) hvoraf man ikkun har eet tilbage, der er heel andægtigt, findes hos Langebek II. pag. 138, og er til nogle Nonner i et Closter nær ved Paderborn i Westphalen. *)

*) Charissimæ filiæ, begynder han, coeterisqve virginibus et sponsis Christi, Rimbertus, gregis Dei vilis servulus, in Domino salutem. Frater Adalgarius, nuper a vobis rediens, dixit mihi, graviter vos ferre, qvod parvitatis meæ literas raro suscipiatis. Qvod modo mihi emendare cupienti qvid scribere debeam nihil convenientius occurrit, qvam ut vos de vestræ sanctitatis commoneam proposito. Si igitur ad sublimissimam gloriam vultus pervenire, omni virtute incorruptionem corporis ac spiritus excolere debetis. etc.

Remberts Levnet og Mirakler er beskreven af en Samtidig men Ubenævnt; staaer hos Langeb. T. II. pag. 123. Et af de Jertegn, hvorved Rembertus fortjente sig Navn og Værdighed af en Helgen, var følgende: En afdød Gejstlig gik igjen eller aabenbarede sig for Rembert, og beklagede sig jammerlig over, at han formedelst adskillige Overtrædelser, især fordi han havde spist Kjød paa en Fastedag, ikke havde Tilladelse at see Guds Ansigt, men dersom Rembert vilde leve ved Vand og Brød i 40 Dage, saa blev hans arme Sjel reddet af denne Skjersild. Rembert gjør, som den Afdøde havde anmodet ham om, nød i 40 Dage intet uden Vand og Brød (som desuden faldt ham des tungere, da han just i den Tid blev plaget af Tandpine), og reddede derved Synderen, som siden efter aabenbarede sig igjen, og berettede, at han nu var sluppen ind i Himmelen.

Her har vi da — ikke saa meget dansk Literaturs Begyndelse, som rettere en Sæd dertil. Denne Sæd, der nedlagdes ved Ebbos, Willehads, Ansgars, Remberts Bestræbelser, blev længe ligesom nedtraadt af de haarde Forfølgelser, som nogle Konger, især Eric Barn, Gorm den Gamle, og Svend Tveskjæg, lod udgaae over de Christne, og qvaldes af den Haardhed, Barskhed, Barbariskhed, der var en Nations Karakter, som heller gad flakke om paa Søen, plyn=

plyndre, rove, myrde, fraadse og drikke end læse eller skrive Bog *). Omsider brød den nedlagde Sæd op, og spirede frem i det 11te Aarhundrede, og bar overflodig Frugt i det 12te og 13de.

Bisperne paa de først oprettede Bispestole i Slesvig, Ribe, Aarhuus, Odense, Roeskilde ꝛc., som næsten alle samtlig vare Fremmede, Engellændere, Franske, Friser og Tydskere, maa der vel nogle af have været Lærde, men da de kunde have Arbejde nok med at prædike og omvende de haardnakkede Danske, saa fik de ingen Tid til at være Bogskrivere; ej heller lod de gruelige Forfølgelser, som de Christne og Christendommens Lærere maatte udstaae, dem have Otium til at udarbejde noget Skrift, i det mindste er intet deraf kommet til os. Forresten forsikkrer Saxo om den berømte Popo, som mod Slutningen af 10de Aarhundrede var Biskop i Aarhuus, og som bar den gloende Handske paa den bare Haand uden at tage Skade, at han var en Mand af Genie og udmærket Fremgang i Videnskaberne.

Man kunde ellers, for at kunne fremstille danske Skribentere fra saa tidlig en Periode, anføre den

*) Sammenl. Suhms Afhandling om Aarsagerne hvorfor Odins Lære blev fortrængt af Christendommen.

den berømte Erkebisp i Canterburi, Odo den hellige, og dennes Brodersøn, den hellige Oswald, Erkebiskop i York, som vare fødte af danske Forældre i Engelland, og ved deres Lærdom opsvingede sig til de højeste geistlige Æresposter; men da de levede udenfor Fædernelandet, hører deres Levnet og Skrifter ikke herhid. Odo's Levnet († 961) skreven af Osbern, en Munk i Canterbury i det 11te Aarhundrede, er ellers indført i *Scriptor. Rer. Dan.* T. II. p. 401 seq. hvori blant andet forsikkres, at han forstod græsk og latin.

Det var i Begyndelsen af det 11te Aarhundrede at Knud den store fuldkommen indførte den christne Lære her i Landene, og med den mildere Sæder og Cultur, i det han, naar han begav sig fra Engelland til Danmark, førde hele Skarer af Gejstlige med sig. *)

Omtrent paa samme Tid banede i Norge den christelige Religions Indførelse Vejen for Literaturens

*) Michael Alfordus i sine *Annales Angl. ecclesiast.* siger: Multum profuit Danis in Angliam transvectos esse, ubi primum Christianam fidem, deinde justitiam, recteqve vivendi leges didicerunt. eller, som Horats udtrykker sig
Græcia capta ferum victorem cepit, et artes
Intulit agresti Latio. — — — —

rens Opkomst. Nogle norske Konger, især Hagen Adelsten, som i Engelland havde faaet Smag paa Videnskaber og Christendommen, søgde vel (i det 10de Aarhundrede) at udbrede den christelige Tro, men det lykkedes ham ikke; han maatte give efter for Nordmændenes haardnakkede Hængen ved deres Forfædres Guder, og Snorro fortæller, hvorledes de tvang ham til paa deres store Offerhøjtid at uddrikke Odins, Thors, og Bragas Bæger, samt at æde Hestekjød, hvilket var som hine Tiders Schiboleth, at hvem der spiste Hestekjød, gav derved tilkjende, at han ikke var Christen.

Oluf Trygveson gjorde sig ogsaa Umage for den christelige Læres Udbredelse, men først ved Oluf den helliges utrættelige Nidkjærhed blev Hedenskabet rent udryddet, mangfoldige Kirker opbygde, og Riget forsynet med engelske og tydske Præster eller Missionairer.

Oluf Trygvesøns Bestræbelser for Christendommens Udbredelse strakde sig ikke til det egentlige Norge allene, men ogsaa til de Nordmænd, som havde sat sig ned paa Island, og her var man ikke nær saa vrangvillig til at antage den ny Tro, da man gav dem Lov til, at de maatte æde Hestekjød, og omkomme de Børn, som de ikke skjøttede om at opføde.

Vi ere ved Indledningens Ende, og da vi nu befinde os paa Island, hvor videnskabelig Cultur tidligere slog Rødder end enten i Moderlandet Norge eller Danmark, er det ret vel overeensstemmende med Chronologien, at give Oversyn over denne mærkelige Provindsliteratur, før vi tage fat paa Hovedlandenes.

Første Hovedafdeling.

Literaturen
i
Island
i
Middelalderen.

Den islandske Literatur.

Især indtil Aar 1350. Det er nemlig til den Tidspunkt, da den grasserende sorte Død, ved at bortrive en stor Mængde Mennesker, tillige udryddede en betydelig Deel af Øens videnskabelige Aand og Driftighed. Og Meget havde Landet ikke at miste, da det, ved, Aar 1264, at komme under Norge havde maattet give Slip paa sin Selvstændighed, og tillige havde tabt sin Reiselyst, sin Videbegjerlighed, og de andre gode Egenskaber, som saa meget udmærkede dens Velmagts Dage. (Conf. Vidalins Afhandling *De Regi Patriæ* ved Erichsen, S. 74.)

Indledning.

Paa samme Tid Gorm den Gamle eller den Grumme undertvang alle Næsfekonger i Danmark og blev Monark over hele Landet, paa samme Tid omtrent (det er ved Aar 873), begyndte Harald Haarfager, som saae, efter hans Exempel for Fode at underkaste sig Norge.

Disse Haralds Erobringer gave Anledning til Udvandringer. Alle de som ikke vare for at staae under Haralds Herredömme, forlod Landet, og en Colonie af Emigrantere fra Norge satte sig ned paa Island.

Hjemmefra bragde de med sig Smag paa Digtekonsten og Slægtregistere, og Kundskab om Forfædrenes Bedrifter. Disse Nybyggere nød paa denne afsides Øe en Rolighed og Frihed fremfor de andre nordiske Lande, og sørgede omhyggelig for at bevare deres Nations Oldsager, Sprogets Renhed, og overhovedet nordisk Literatur. "I det 11te, 12te og 13de Aarhundrede var (for at bruge Gebhardis Beskrivelse) Island Videnskabernes Sæde i Norden, i Særdeleshed Astronomiens, Statistikens, Historiens, Handelskonstens, Lovkyndighedens. Næsten enhver Islænder havde først som Kjøbmand, siden som Hofmand været udenlands, saavel for at berige sig, som og for at forhverve sig Roes, og Kundskaber, som han kunde benytte sig af til sit Fædernelands Fordel."

"I Særdeleshed søgde Islænderne norske Hofbetjeninger. Mange rejste til Italien, Frankerige og det forjættede Land; men vendte stedse tilbage igjen af længselfuld Kjærlighed til deres eget Land. Der sysselsatte de sig med deres Husvæsens Besørgelse;

gelse, optegnede saavel den sande Historie, som opdigtede, og deres egne Begivenheder."

"Denne Islændernes Smag maa Efterkommerne takke for de ældste norske Begivenheders Bevarelse, som af de Norske selv bleve forglemte."

Saavidt Gebhardi i Fortalen til hans norske Historie, den danske Oversættelse Pag. LIII, hvor endnu er tilføjet en Note, der grunder sig paa Eggert Olavsens og Biarne Povelsens Rejse igjennem Island, og lyder saaledes:

"Islænderne ere endnu saa hengivne til Læsning, at det paa de fleste Steder er deres eneste Forlystelse og Tidsfordriv. Om Dagen lade de og fortælle i deres Arbejdsstuer gamle Historier paa en sammenhængende Maade, og denne Fortælling er en Konst, som man lærer, og hvori man søger at overgaae hinanden. I de lange Nætter læses, undtagen i Fasten, gamle Søgur, eller Sagaer, og synges Viser; ja hist og her gives Folk, som maa ernære sig af at fortælle."

"Ved denne artige Tidsfordriv, som den kolde og mørke Himmelegn befordrer, bliver det gamle Sprog, som er saa forandret i de andre nordiske

Lande, holdt vedlige i Island; thi næsten hver Mand af Almuen forstaaer de ældste Sagaer."

"I nogle Egne er vel denne Læsning kommen af Moden allerede for hundrede Aar siden, fordi de Fornemme lode den være, men i Nordlandet bliver den endnu immer ved. Heraf sees, hvorfor Island allene kan opvise saa mange Sogur. Hver Bonde forsyner sig ved Vinterens Begyndelse med et Forraad af Fortællinger, og laaner saa mange sammen som han behøver, eller lader dem paa sin Bekostning afskrive. Derfor kan baade gamle og ny Skrifter af det Slags ej blive forglemte, som det er skeet i Danmark, Norge, og Tydskland, og reent forgaae. Dog synes det, at denne Skjebne ogsaa forestaaer dem i Island. Thi mange Islændere vænne sig til et nyt med Tydsk, Latin, og Fransk fordærvet Sprog, hvilket hist og her ved Dommerne og Præsterne kommer i Anseelse, og tabe tillige Smagen paa de gamle Fortællinger. Nogle holde meer af Naturhistorien, og udskrive begierlig en Oversættelse af det 1662 i Amsterdam trykte Theatrum Viventium."

Dette besynderlige Phænomen, denne Videnskabernes Blomstren paa Island i de mørke Middelalderens Aarhundreder, er ikke let at forklare. Den Hypothes, at Literaturen i Island fremmedes ved

den

den Rolighed dens Dyrkere nød i en afsides Krog, samt det mørke ubehagelige Clima og de lange Nætter hvori der saa meget lader sig læse og fortælle, den Hypothese, som Gebhardi i Fortalen til norske Hist. samt Coxe i hans Reise til Danmark antager, den drøftes saaledes af Mallet i en Note til hans franske Oversættelse af Coxe's Reise, som udkom i Geneve 1786. 8vo. Tom. IV. pag. 105.

Coxe havde talt om "la tristesse des tenebreuses nuits de leurs longs hivers;" saa siger Mallet i Noten:

"Denne Conjectur lader ganske antagelig, ihvorvel det kan synes sært, at man ikke i de andre nordiske Lande, hvor man ogsaa har lange Nætter, ikke er faldet paa samme Tidsfordriv. Hvad den offentlige Rolighed i Island angaaer, da kan den nok ikke ansees som en Aarsag til deres Hengivenhed til Studeringer, aldenstund de langt fra at være rolige just laae i idelig Strid indbyrdes, saalænge den republikanske Regjeringsmaade varede. Herpaa har man et bekjendt Exempel i Snorro. Man kan vel med større Grund paastaae, at det var den vedholdende Bevægelse (agitation), som Democratiet holdt alle Gemytter i, der gav dem Energie og indaandede dem Attraae efter at udmærke sig ved Videnskaber og Veltalenhed. Det som gjør denne Conjectur mere

 sand-

sandsynlig, er, at efterat Nationen var kommen under de norske Konger, tabte den en stor Del af sin litteraire Reputation." Suhm yttrer sig denne Sag angaaende saaledes i sin crit. Historie 2den Tome S. 45. "Det at Island mistede sin Frihed og kom under de norske Konger, det betog Indbyggerne Mod, Gejst og Videnskaber, og de faa store Mænd som levede efter den Tid, vare endnu fødte under Friheden."

Som det forhen er bemærket, at Literaturen her i Norden var en Følge af den Cultur som den christelige Religion førte med sig, saaledes ogsaa her i Island, hvor den christelige Religion først blev bekiendt ved Slutningen af det 10de Aarhundrede, efterat Øen havde været beboet lidt mere end hundrede Aar.

Den første der prækede Christendom i Island var Thorvald Kodransen, som paa sine Udenlandsrejser blev i Sachsen (maaskee det nuværende Westphalen) bekiendt med en vis Gejstlig navnlig Friderich (som i Sagurne faaer Navn af Biskop) af hvem han blev omvendt og døbt.

Thorvald formaaede Biskop Friderik til at rejse med sig til Island for at prædike Evangelium, men da han ikke forstod Sproget, paatog Thorvald sig selv den Forretning. Den ny Lære fandt i Førstningen

kun

kun liden Fremgang, uagtet Friderik gjorde adskillige Mirakler til Bekræftelse for den ny Religion, f. Ex. fik ved sine Bønner og sit Vievand en Steen til at springe itu, hvori Kodrans, Thorvalds Faders, Skytsgud residerede.

Disse to, som man kan kalde Islands Apostle, vovede ogsaa at indfinde sig paa Altinget, hvor Thorvald holdt en offentlig Tale hvori han opmuntrede til Daab. Denne Tale gjorde en slet Virkning. Man forfulgte Thorvald og Friderik med Haan og Skjeldsord, og gjorde Nidviser om dem. Paa Hegranæss-thing blev Almuen næsten rasende over deres Omvendelsesiver, bandte, skreg, hujede, og kastede Steen efter dem, og forviste dem Landet. Tilsidst gik Bitterheden mod dem saavidt at man vilde have indebrændt dem. De forlode da Landet. Friderich kom, efter 5 Aars Ophold i Island, hjem til Sachsen, og Thorvald døde omsider i Rusland.

Andengang blev Evangelium forkyndt i Island af Stefner Thorgilsson, som omtrent Aar 996 af Oluf Trygveson, ved hvis Hof han i nogen Tid havde opholdt sig, i det Ærinde blev sendt til Island. —

At Oluf Trygveson tog sig saa ivrig af Islændernes Omvendelse, dertil meener Fin Johnsen var

Aarsagen vel, foruden hans Gudsfrygt, deels Lyst til at underkaste sig Island, som de norske Konger altid havde Øie paa som om det var deres; deels Frygt for, at de af hans Undersaatter som ikke vilde forsage Afguderne, ellers her vilde have et Tilflugtssted og Tilhold.

Stefner blev meget ilde modtaget da han kom i dette Gesandtskab. Man tog endog af hans Komme Anledning til at give den Lov, at hvo der dristede sig til at forkynde den christelige Religion, skulde straffes paa Livet, og hans nærmeste Slægt skulde være forpligtet at lægge Sag an mod slig en Forbryder.

Det tredie Forsøg paa at omvende Islænderne skeete ved Thangbrand, som var tydsk fød, og var Hofpræst hos Kong Oluf Trygvesøn. Han blev sendt derover da Stefner kom tilbage med uforrettet Sag. Han havde nogen bedre Fremgang end de forrige. Da døbtes Hall i Sida, Gissur den hvide, og dennes Svigersøn Hjalte Skeggesøn. Thangbrand maatte dog ogsaa siden forlade Øen, tildeels fordi han betjente sig af voldsomme Midler til Religionens Fremme.

Endelig blev Religionen end mere udbredt, og gjort almindelig, da Gissur og Hjalte, ifølge et

Løfte

Løfte de gav Oluf Trygvesøn, tog sig Sagen an. De fik Christendommen vedtaget ved følgende Lov, som Thorgeir Langmand overtalte menige Mand til at give sit Bifald:

1.) Alle Islændere skulle døbes og antage den christelige Tro.

2.) Alle Afgudstempler ødelægges.

3.) Den som offentlig ofrer eller dyrker Afguderne, skal forvises Landet.

4.) Hvo der gjør det hemmelig, straffes ikke.

5.) At æde Hestekjød og udsætte smaa Børn, bliver fremdeles tilladt.

Saaledes fortælles Christendommens Plantelse i Island i Finni Johannæi Historia ecclesiastica Islandiæ, der i Henseende til Religionens Tilstand der paa Øen i de ældste Tider især grunder sig paa de to gamle Sagaer Kristni-Saga og Hungurvaka. *)

*) Af disse haves den første trykt paa islandsk i Skalholt, 1688, 26 S. 4to, og paa islandsk og latin, ved den magnæanske Commissions Omsorg,

a.) Almindelig Udsigt over den islandske Litteratur i dens blomstrende Periode.

Ovenfor blev i den almindelige Indledning S. 53 erindret, at man, i Overeensstemmelse med Carl den Stores og hans lærde Raadgivers Alcuins Ideer, baade i Klosterne og ved Bispesæderne anlagde Skoler, hvori især de som vare bestemte for den gejstlige Stand, men ogsaa nogle Laici, bleve underviste i at læse, skrive, regne, og synge. Ansgarius var den som heri gav Norden Exempel. I Island finde vi, at Isleif, den første indfødte Bisp der paa Landet, anlagde en Skole i Skalholt, som i sin Tid var saare berømt, og en Moder til 3 andre Skoler, nemlig i Haukedal, i Odd, og i Holum, fra hvilke Skoler

sorg, i Kjøbenhavn, 1773, 194 S. 8vo. Autor udgives Laugmand Hauk Erlandsen for, som døde 1331. (S. Worms lærde Lexicon I. og III. Del. Conf. Suhms critiske Historie. IV. Del, Fortalen S. XVIII.) Hungurvaka, eller Historien om de første skalholtske Bisper (hvis Autor man ikke veed, men gjætter paa den Magnus, som Aar 1215 blev Biskop i Skalholt), blev 1778 udgivet af den magnæanske Commission med et Tillæg af Saga om Paul Bisp og Thattr af Thorvald Vidførle, 441 S. 8vo. Bemeldte Thorvald er den som Mad. Boye synger om i Visen:

Svend Tveskjæg havde sig en Mand,
Som Thorvald hed.

Skoler fremkom de mange Lærde, som i det 12te og 13de Aarhundrede blomstrede i Island. Endeel af dem som hjemme havde faaet ved disse Skoler Smag paa Videnskaber, reiste siden til Engelland, Tydskland, Frankerige (især til Paris, hvoraf de kaldtes Pariserklerkur) hvor de erhvervede sig større og flere Indsigter. Nogle lod sig ogsaa nøje med den Lærdom, de hjemme havde erlanget, hvoriblant fremfor alle kan anføres de to berømte Lærde Are Frode og Snorro.

Isleif, der er at ansee for Literaturens Stifter *) i Island, er født Aar 1006. Hans Fader, Gissur

*) Conf. *Finni Johannæi* Hist. eccles. Isl. T. I. p. 85. Nullum vel exiguum literarum usum Islandis primitus fuisse, neqve eum priusqvam cum Christianismo seu Isleifi episcopatu, ita ut inde aliqvid emolumenti in publicum redundaret, introductum putamus; ille enim primus in Islandia scholam aperuit. Anteqvam christianam acceperunt religionem, runicis literis usos fuisse constat, qvarum etiam foeminæ gnaræ fuerunt. — Utplurimum tamen leges, historias, poemata et alia *memoriter* didicerunt et recitarunt; nam hæc non marmoribus sed memoriæ inscribebantur, ut rectissime asserit Verelius in notis ad Hervaræ Historiam Cap. 1.

Halfs

Gissur hin hvide, nedstammede fra den norske Kong Harald Haarfager, og paa møderne Side var han ogsaa af meget fornem Familie. I sin Ungdom blev han, for at faae en lærd Opdragelse, sendt til Skole i Erfurt, som i Almindelighed er bleven forstaaet om Erfurt i Thüringen, men efter Finni Johannæi Bemærkning T. 1. Pag. 263, snarere var Closteret Herfort i Westphalen. Han kom hjem som indviet Præst, giftede sig, beboede sin fæderne Gaard Skalholt, og aabnede der sin Skole for fornemme Folks Børn, af hvilke siden Kald, Kallr (eller Carolus) blev Bisskop i Opslo, og John Gudmundsen i Holum.

Da

Halfdani Einari Histor. litter. Isl. p. 159. Statuendum reor, nulla vetustissimorum Islandorum scripta (carmina ore fusorum non habeo hic rationem) ante introductam fidei christianæ professionem extitisse, certe nulla superesse, nec literas, qvibus hodie utimur, ante id tempus, et non nisi characteres Runicos, in usu nostratibus fuisse.

Fortal. til Edda Sæm. Nullos in Septentrione ante Sacra Christiana vernacule conscriptos libros extitisse, sed omnia, et ipsas etiam leges memoriæ, cui in rebus historicis et sacris poesis haud exiguum præstitit usum, beneficio conservata, sentienti Arnæ Magnæo adstipulandum arbitramur.

Da Isleif omtrent var 50 Aar gammel blev han af sine Landsmænd udvalgt til deres Biskop, hvilket Embede han efter megen Vegring modtog. Nu siger vel Hungurvaka og de fleste nyere Historici, at Isleif i Anledning af dette Embedes Modtagelse begav sig til Paven i Rom, hvilket maaskee dog er en Misforstand (conf. **Erichsen** de peregrinationibus Islandorum). Hos Are Frode staaer i Cap. IX ikke et Ord derom, men blot: "Isleifur vas viothr til byskops tha han vas fimtogr tha vas Leo VII Pavr," ikke heller i Christnisaga, men vel at han i den Anledning reiste udenlands, nemlig til Erkebispen i Bremen, som ordinerede ham; og da han af Adam fra Bremen og andre Middelalderens Skrifter kaldes Pontifex, saa har det venteligt givet Anledning til at tænke paa Pontifex Maximus i Rom.

Om Isleif har efterladt sig Skrifter eller ikke, derom ere de Lærde ikke enige. Christen Pedersen, Peder Clausen Undal, Arngrim, Bispen af Skardsaa og Torfæus paastaae det, men Fin Johnson nægter det i sin Kirkehistorie T. 1. 266, især paa Grund af Snorro Sturlesens følgende Ord i Fortalen til Heimskringla: "Ari præstr inn Frodi ritadi fyrstr manna her a landi at norrænu mali frædi, bæda forna oc nya," ɔ: Are Præst, hin Frode, var den første her i Landet, som skrev i det norske Tungemaal baade ny og gamle Efterretninger. Men

af

af disse Snorro's Ord følger dog ikke at han jo paa latin kan have skrevet noget, for Ex. nogle af de Annaler, som man har anonymisk, under Titel af Oddenses, Flateyenses, Holenses, Skalholtenses, hvoraf nogle ere trykte i *Scriptores*; dem kan han have begyndt at skrive, og de siden være blevne afskrevne, fortsatte, og forøgede af andre Anonymer, saa man rigtig nok ikke veed, hvad man skal tillægge Isleif selv, som Langebek i denne Anledning siger i *Scriptores Rer. Dan.* T. II. pag. 177. — Isleif døde 1080.

Den ældste og berømteste Skole i Island næst efter Isleifs var Hall's i Haukedal. Hall var en splendid og meget anseet læg Mand, født 996. "Han var (siger Snorro i Fortalen til Heimskringla) en saare forstandig Mand og havde god Hukommelse, han kunde mindes, at Thangbrand Præst døbte ham, da han var 3 Aar gammel, det var Aaret førend Christendommen blev lovtagen i Island. Han drog til adskillige Lande (for at handle) og var i Fælledskab (i Compagnie) med Oluf den hellige, hvoraf han meget forfremmedes (profiterede), derfor havde han vasaa Kundskab om hans hele Regjering. Hall satte Bo i Haukedal, da han var 30 Aar gammel."

Hall opfostrede Teitr, Biskop Isleifs Søn, og oplærte tillige Thorlak og Bjørn, som begge bleve Bisper.

Af

Af Hall's Disciple er ingen mere navnkundig end Are Thorgilsen, som siden for sine Indsigter og Lærdom fik Tilnavn af Frode. Han er født Aar 1068 af en anseelig Familie, kom i sit 7de Aar til Hall i Haukedal, og var der i 14 Aar. Hall, siger Snorro, underviste Are og gav hannem Underretning om mange Ting, som Are siden førte tilbogs. Det var ingen Under, lægger Snorro til, "at Are havde sand Underretning om gamle Tildragelser, baade her og udenlands, eftersom han var selv lærvillig, forstandig og havde stor Hukommelse, og havde desuden lært meget af gamle forstandige Mænd." Are døde 1148.

Resen i Fortalen til Gudm. Andreæ Lexicon og Bussæus i sit Vita Arii sige, at Arius har rejst meget udenlands; men hvor uvist det er, viser Johnson i sin Kirkehist. Tom. 1. Pag. 193.

Af Ares Skrifter, som, efter Snorro's Ord i Fortalen til Heimskringla, maa have været betydelige *), er intet tilbage, uden det lidet som haves under

*) "Are Frode skrev om Kongernes Idrætter i Norge og Danmark, som og i Engelland. Desuden de mærkværdige Tildragelser som ere skeete her i Landet."

I Oluf

Titel af *Schedæ de Islandia*, som er udgivet af Theodor Thorlacius, Biskop i Skalholt, Skalh. 1688, 14 S. 4to; af Worm 1696, 8vo (vid. *Luxdorfiana* pag. 333—45) og af Bussæus, Havniæ, 1733, 4to. I disse to sidste Udgaver haves tillige Ares Biographie af Worm.

Titelen hos Bussæus: Arii Schedæ *seu Islendingaboc* er neppe rigtig; thi Schedæ og Islendingaboc er nok to forskjellige Skrifter. Saaledes lyder i det mindste Ares Ord i Fortalen til Schedæ. Islendingabec gertha ec fyrst ɔ: Islandorum librum (sive Libellum de Islandia) confeci pri-

I Oluf den Helliges Levnet staaer: "Hanc regiminis ejus seriem Arius presbiter primus conscripsit."

Johannæus skriver, Tom. 1. Pag. 195: "pro certo habemus, eum multo plura seu vastius qvoddam opus historicum conscripsisse qvam hunc libellum (scil. *Schedas*).

Suhms crit. Hist. IV. D. Fortale p. V. Are havde og skrevet en Historie af de norske Konger, som er en af Snorronis fornemste Grundvolde, men som nu er borte, hvorvel der blant Arnæ Manuscripter findes et kaldet Ættartal Noregs Konunga, hvorom Erichsen med god Grund formoder, at det er en Forkortelse af Are.

primum, Episcopis nostris Thorlaco et Ketillo, et videndum obtuli tam illis qvam Sæmundo sacerdoti, cum vero illis hoc placuisse viderem, et posse augeri viderem, tum scripsi hæc ejusdem generis (tha scrifatha ec thessa af et same far) præter genealogias et regum vitas, et adjeci qvæ mihi postea notiora, et nunc clarius dicta in his qvam in illis. Her synes udtrykkelig *his* og *illis* (thessi og theirra) at modsættes hinanden som to forskjellige Skrifter. Thorlacius siger, at Are ved Ordet Islendingaboc sigter til Landnamasaga. Men hverken Johnsen i sin Kirkehistorie eller Einarsen i sin Litterairhistorie giver Forskjel paa det ældre Hovedverk, Islendingaboc, og disse senere Optegnelser, Adversaria, som man har belagt med Navnet Schedæ. C. Worm distingverer i sit Vita Arii rigtig nok, og paastaaer tillige, Pag. 190, at det første Skrift ikke, som Thorlaksen mener, er det samme som Landnamasaga. *)

Ares

*) Landnamasaga (eller Liber originum Islandiæ) er baade udgivet paa islandsk af Biskop Thord Thorlaksen i Skalholt 1688, 182 S. 4to, og tillige paa islandsk og latin ved Hans Finsen paa Suhms Bekostning, 510 S. 4to. Suhm har følgende Efterretning om den i sin ovenciterte critiske Fortale: "Landnama eller Histo-rien

Ares Ven og Medaldrende den berømte Sæmund Sigfusśøn ansees for senere Skribent, fordi han begyndte senere at skrive. Ifølge hans Levnetsbeskrivelse, forfattet af Arnas Magnæus og sat foran den af den magnæanske Commission udgivne Edda rythmica, er han født Aar 1054, 56 eller 57. Hans Fader Sigfus var Præst. Han rejste meget ung udenlands for at lægge sig efter Videnskaber, og længe vidste man ikke i Island, hvor han var. Omsider træffer John Ogmundsen, som siden blev Bisp i Holum, paa sin Romerreise, ham i Paris, og førte ham hjem med sig. Da han kom hjem, blev han Præst, boede paa sin Fædernegaard Odde, og anlagde

rien om Islands Bebyggelse, og Opregnelse af de Personer som stamme fra de første Beboere, er tor at læse, ligesom Krønikernes første Bog i Bibelen, men har indstrøet gode Efterretninger tienende til Islands, Norges, Danmarks, Irlands ꝛc. Historier, naar en kyndig Mand bruger den. Den første Udgave er paa pur Islandsk til Skalholt 1688, 4to. Jeg har ladet bekoste en anden med Latin hos, Noter, og Ordbog af den ypperlige Mand Hans Finsen, da Student, nu Biskop paa Skalholt. Are har allerførst skrevet Landnama, siden er den fortsat og forøget af tvende andre, og endelig fuldført af Hauk, den lærde Laugmand, som døde 1336, og holder man for, at Landnama, saadan som den nu haves, er af ham." (Conf. Worms lærde Lexicon, 3die D. S. 26.)

lagde der en Skole, bidrog tilligemed Gissur Bisp og Marcus Laugmand meget til at Islænderne fandt sig i at give Tiende til Geistligheden, og Bisperne Thorlac og Ketil spurgde ham tilraads ved Udfærdigelsen af deres Kirkeret. Han døde Aar 1133.

Da Sæmund var 70 Aar gammel skrev han en norsk Historie fra Harald Haarfager indtil Magnus den Gode. Deraf er ikke mere til end den tørre Navnerad, som en Anonymus bragde i noget som skal hede Vers, fortsatte det til Kong Sverrer, og dedicerte Tingen til Sæmunds Sønnesøn John Loptsøn, som deri meget roses. Dette Encomium er opbevaret i den Pergamentscodex, Flatøebogen kaldet, paa det kongelige Bibliothek, og Erichsen gav det i Trykken med dansk Oversættelse. Kjøbenhavn, 1787, 127 S. 4to.

Saa lidet som hin norske Krønike, der ikke længere existerer, kunde forplante Sæmunds Navn til Efterverdenen, saa lidet kan hans Berømmelse bygges paa de saakaldte *annales oddenses* eller de Annaler som have Navn af Gaarden Odde, hvorpaa han boede. Baade Arnas i Sæmunds Biographie, Halfdan Einarsen i *Hist. litterar. Island.* pag. 130, og Suhm i Fortalen til den crit. Hist. Tome IV have vist, at de ikke ere af Sæmund. *)

*) Om den Tvist som de foranledigede imellem Thunman og Schlözer, see dennes Isländ. Litteratur und Geschichte, S. 165—77.

Men Sæmund tillægger man Æren for at have samlet de eddiske Sange, og derved reddet disse uskatterlige Mythar, disse rare Levninger af den scandinaviske Oldtids Theogonie og Cosmogonie, Poesie og Sædelære, fra Undergang. Derved er Sæmunds Navn saa mærkeligt, uagtet Arnas Magnæus i den oveneiterte Levnetsbeskrivelse har sat alle didhenhørende Omstændigheder saaledes ud fra hinanden, at det vorder højst problematisk, om han har allermindste Del deri.

Det var Brynjolf Svendsen, Bisksp i Skalholt, som ved Pas 1639 opdagede de eddiske Sange, 35 i Tallet, og paa Grund af Traditionen døbte dem *Edda Sæmundi.* Deraf lod Resen 1665 trykke Voluspa og Havamal med Runecapitlet, og naar dertil føjes Citater af nogle andre Sange i Bartholins 1689 udkomne *Antiqvitates*, saa er det de eneste eddiske Sange de Lærde i Danmark og Sverrig, saavelsom i Tydskland, Frankerig og Engelland havde at commentere og bringe i System, at udlægge og oversætte, at versificere og beundre, indtil hundrede Aar derefter først Thorkelin, saa Sandvig, og endelig den magnæanske Commission har meddelt Publicum mange flere deraf *). Af Commissionens Udgave

*) De forskjellige Udgaver, Oversættelser, og Bearbejdelser af disse eddiske Sange opregnes i den

gave udkom 1ste Tome 1787. Siden den Tid seer Oldgrandskeren med Begiærlighed den anden Tome imøde.

Blandt dem som forestod den lærde Skole i Odde efter Sæmund var hans Sønnesøn, den nysnævnte John Loptson, i sin Tid en af de rigeste og anseeligste Mænd paa Landet. Til hans Ros forfattede, som sagt, En et Digt, som er opbevaret til vore Dage i det Manuscript Flatøebogen kaldet i det kongl. Bibliothek, og udgivet i Trykken af Erichsen med dansk Oversættelse. Kjøbenhavn, 1787, 127 S. i 4to.

En af John Loptsons Disciple var den navnkundige Snorro. Snorro er født 1178 paa den Gaard Hvam (paa Vesterlandet i Dale Syssel) i Island. Her boede hans Forældre Sturla Thordsen og Gudny Bodvars Datter, begge af meget anseelig Herkomst. Tre Aar gammel kom han i Skole hos denne lærde og rige John Loptson, hos hvem han forblev indtil 1197, da John døde.

Snorro havde ikke mere i Arv efter sin Fader end omtrent 160 Rdlr. efter vor Pengeberegning.

 Han

den 1798 udkomne Udsigt over Nordens ældste Poesie. Conf. Werlaufs Recension deraf i den berlingske lærde Tidende for Aar 1800 S. 22.

Han giftede sig med Herdis, en Dotter af Berse Præst hin rige, der boede paa Gaarden Borg i Myre Sysſel. Ved dette Partie fik han 4000 Rigsdaler i Medgift, som efter de Tiders Maade var en stor Rigdom, og blev siden saaledes forøget, at Snorro var rigeste Mand i Island næst efter John Loptsons Søn Gudmund Johnson. Naar Snorro indfandt sig paa Althinget, havde han gjerne et Følge af 8—900 bevæbnede Mænd. Han besad 6 store Hovedgaarde og andre mindre, paa hvilke han holdt saadan Mængde Qvæg, at da han paa en af Gaardene mistede paa eengang 120 Stude, ansaae han det for et ringe Tab fordi han paa andre Steder havde nok tilbage.

Efter sin Svigerfaders Død, Aar 1202, opslog han sin Bopæl paa Borg, sin Hustrues Arv, men flyttede, før 1209, til Gaarden Reikholt. Denne Gaard satte han i en ypperlig Stand. Han indsluttede den, samt Huse og Kirken, med en meget høj Vold til Befæstning og Forsvar i paakommende Tilfælde, og lod, gjennem en underjordisk Canal, bygt af Toph-Stene, Vandet lede did hen fra de der værende varme Kilder, som har Navn af Skribla, til en Badstue, endnu kaldet Snorrolaug, der er forsynet med et Gulv af hugne Stene, samt med Bænke rundt omkring ogsaa af Sten. — Denne Bygning staaet igjen, saa nær i 600 Aar. Den tog vel no-

gen

gen Skade ved Jordskjælv 1733, men Biskop Johnsen, som da var Præst paa Stedet, lod den igjen sætte istand.

1213 blev Snorro valgt til Laugmand (Legifer seu supremus Judex) over hele Island. — Ved sin Skaldekonst gjorde han sig ogsaa anseet udenlands. Han sammensatte en Sang til Ære for den mægtige norske Jarl Hagen Galin, og oversendte ham den fra Island omtrent ved Aar 1213. Han fik derover store Foræringer. 1218 rejste han til Norge, hvor han var i stor Yndest hos Skule Jarl, hos den store Konge Hagen Hagensen, samt hos Hagen Jarls Enke Christina, som nu var gift andengang med Askel Laugmand i Vestergothland. Til hendes Ros havde han forfærdiget et Digt, kaldet Andvaka, og sendt hende fra Island.

Hagen Hagensen ophøjede ham først til Drotsæt (det samme omtrent som Marskalk nu) og siden til Lehnsmand, hvorimod Snorro, som adskillige Gange rejste mellem Island og Norge, paatog sig at udføre i Island det Kongen ønskede.

Man havde i Norge havt i Sinde at fejde paa Island, enten for at erobre Øen, eller for at hævne nogen Uret og Vold som man der havde udøvet paa norske Kjøbmænd. Snorro afværgede det ved sine

Forestillinger hos Kongens Ven Dagfind Bonde. Snorro lovede derimod, ved sig og sine Brødre at bringe Øen uden Sværdslag under Kongens Lydighed, og til Pant og Forsikring derpaa vilde han sende sin Søn, John Murt, over til Norge for at opdrages i Skule Jarls Hof.

Ved Afrejsen fik Snorro foruden andre Forœringer et vel udrustet Skib. Efter sin Hjemkomst, Aar 1220, holdt han vel en Del af sit Løfte, nemlig han sendte sin Søn Aaret derpaa til Norge, men Resten var der intet at gjøre ved. Enten saa han intet kunde udrette formedelst Urolighederne der paa Øen, hvori han selv blev indviklet, endog med sine egne Brødre, eller og han søgte, til sin egen Fordel, at skuffe baade sine Landsmænd og den norske Konge. Thi Snorro beskrives som trædsk og underfundig, ustadig i Venskab, pengegjerrig saavelsom ærgjerrig, voldsom og trættekjær.

Snorro laae i Uenighed med sine Brødre Thordr (Fader til Sturla Thordsøn og Olaf Hvitaskald) og Sighvat, sin Brodersøn Sturla, Sighvats Søn, sine Svigersønner, Gissur, Kolbein, og Thorvald rc. Disse Stridigheder gjorde ham ulykkelig i hans Alderdom og paadrog ham en voldsom Død. Da han var for svag til at modstaae alle sine mange Fiender, hvoriblant hans tre

Sviger=

Svigersønner, der alle havde forskudt deres Hustruer, vare med de arrigste, forlod han igjen Island 1237 og drog til Norge. Her kom han i en urolig Tid da Hertug Skule stod færdig at opkaste sig til Konge imod sin egen Svigerson Kong Hagen. Snorro tog Hertugens Parti. Drog igjen hjem til Island 1239 og boede paa Reikholt.

Gissur Thorvaldson, beslægtet med Kong Hagen og af ham ophøiet til Jarl, havde været Snorros Svigersøn, men var nu hans Fiende. Til ham sendte Kong Hagen Bud det Aar 1240 da Hertug Skule blev dræbt, at han enten skulde føre Snorro fangen til Norge eller omkomme ham. Det første saae Kongen helst, men det stemmede ikke overeens med Gissurs Planer, som var at komme i Besiddelse af Snorros Rigdomme.

Gissur vilde først have overfaldet ham paa Althinget; men der lykkedes det ham ikke. Han overrumplede ham da med 70 Mand paa Reikholt, og Snorro satte Livet til i sit Alders 63de Aar.

Hvor stor en Lærd Snorro end var og ihvorvel han udentvil nok forstod at læse Runer, saa kunde dog hverken han eller Nogen af de Tilstedeværende læse det Brev, skrevet med de saa kaldte Stafkarls-Letur (et Slags indviklede Runer), hvorved en

vis Oddr Snæbjørnsen advarede ham om den Sammenrottelse som var i Verk imod ham.

Om de store Dyder og smaa Lyder som der er ved Heimskringla eller Snorros norske Kongers Krønike, vil jeg blot henvise til *pag. XIX—XX* i Fort. foran 4de Tome af Suhms critiske Historie, og her opregne Udgaverne saavel i Original som i forkortede Oversættelser.

1.) Jens Mortensens, trykt i Kjøbenhavn, 1594, i lille Octav.

Det er blot et kort Udtog paa dansk af Snorro, uden Vers, med Tillæg af Extract af Sverres og Haagens Saga.

2.) Peder Clausen Undals. Kbh., 1633, i 4to.

Det er en udførligere Snorro paa dansk, sommesteder forkortet og uden at Versene ere oversatte med. Derimod har Clausen fortsat Verket til Kong Haagen Haagensens Død, og Udgiveren Ole Worm har af adskillige Documenter tilføjet en kort Udsigt over de Konger som siden regjerede indtil Norge blev forenet med Danmark.

3.) Johan Rugmans svenske Oversættelse, trykt i Riksdrotzetens Grev Pehr Brahes Bogtrykkerie paa Wiisingsborg, 1670, Folio.

Denne

Denne svenske Udgave indeholder saavel Snorro i Udtog som Sverres Saga. Bogen har desuden et Tillæg af Hugo Grotii Fortale til hans Historia Gothorum, samt en Extract af Hornii Orbis imperans etc. Den fører Titel saavel af Konunga Sagur som af Norlands Chrônica.

4.) Johannes Peringskjolds. Stockholm, 1697, 2 Tomer i Folio.

Her leveres Snorro egentlig første gang fuldstændig i sit Originalsprog og med Versene, og her sees Intet til Sverres eller Haagens Saga. Her er to Versioner tilføiede, en svensk af Gudmund Olassen, og en latinsk af Peringskjold selv.

5.) Clausens Oversættelse moderniseret af Sejersbøl. Kbh., paa Godiches Forlag, 1757, 4to.

Versene, som i den ældre Udgave dels fattedes ganske og dels vare forkortede, forefinder man her, men i solut Stil.

6.) Gerhard Schönings, paa islandsk, dansk, og latin. Kjöbenhavn, 1777—83, 3 Tomer i Folio.

I denne prægtige Udgave, som Arveprindsen bekoster, er den latinske Oversættelse

telse og Noterne af Schöning, den danske dermod er Peder Clausens, revideret af John Olafsen. Den første Tome ender med Oluf Tryggveson; den anden indeholder blot Oluf den Helliges Levnet; den tredie, paa hvis Udgivelse efter Schönings Død Thorlacius lagde den sidste Haand, naaer til Magnus Erlingsson inclusive. I Fortalen til 3die Tome lover Thorlacius, at, uagtet Snorro selv nu var tilendebragt, kunde Publicum dog endnu i en 4de Tome vente Sverres Saga, og i en 5te Haagen Haagensens Historie, og derpaa et af Olafsen udarbejdet fuldstændigt *Index vocum* over hele Verket. "Ved disse to Sogur (heder det hos Suhm a. St. S. XXIII) fortsættes den norske Historie til Aar 1263, og de ville blive Verkets største Prydelse, da de aldrig forhen have været udgivne paa islandsk eller Latin, og følgelig ere ubekjendte for Fremmede." Om bemeldte vigtige Complementum til Heimskringla sagde Halfdan Einarsen allerede 1777 i sin *Histor. litteraria Islandiæ* Pag. 116 og 118, at det snart kom ud.

Ved dette vigtige Verk **Heimskringla**, der tænder saa meget Lys i Norges ældste Historie, har

Snorro

Snorro gjort sig uendelig fortjent af Efterslægten. Men ifølge Tradition og rimelige critiske Grunde har han endnu en anden ligesaa stor litterair Fortjeneste. Man skylder ham nemlig udentvil den prosaiske Edda, som Resen udgav 1665, og hvis Grundvold især beroer paa hine ældgamle Sange, hvis Redaction man tillagde Sæmund og kaldte *Edda Sæmundi.*

Edda Snorronis er en af trende Dele bestaaende poetisk Haandbog, en Slags skandinavisk Poetik for sin Tid. I den første Del, som man kan sammenligne med Ovids *Metamorphosis* eller Hesiods *Theogonie*, anføres de Fabler, som forekomme hos Skalderne; den anden Del er en poetisk Phraseologie og Synonomik, der lærer paa hvad Maade Skalderne benævne adskillige Ting, da de have mange Navne paa Odin, paa Guldet, paa Krig, Sværd, Selen o. s. v.; den tredie Del, Skalda eller rettere Liodsgreinir kaldet, handler om Bogstaverne, deres Afdelinger, Sammenligning mellem dem og Tonerne i Strengeleg, om poetiske Licentser, om Metrel o. s. v. Den sidste Del af Edda er endnu aldrig udgiven, og de to første gav Resen os saa slet og ucritisk *), at det er ubegribeligt at ingen af vore Oldforskere indtil Dato har givet os en bedre.

Hvad

*) See Schlözers isländische Litteratur und Geschichte S. 16 o. folg.

Hvad Snorros Andel i Edda angaaer, da synes det rimeligst at antage, at han har begyndt dette Verk, men at det er fortsat og forøget af hans Brodersøn Oluf Thordsen Hvitaskald, som især har stor Del i Liodsgreinir *), og at endelig Laugmand Hauk, der døde 1336, har end videre interpoleret den; og mener Suhm i Fortalen foran 4de Tome af Critisk Historie, at hvad der snakkes om den trojanske Herkomst er af Hauk. **)

Foruden denne Oluf Thordsen, der havde Andel i Edda ***), var oplært hos sin Farbroder, og ved sit Ophold i Danmark stod i stor Anseelse hos Kong Valdemar II, havde Snorro endnu en anden Brodersøn, Sturle Thordsøn, der ogsaa har et stort Navn som Digter og Historieskriver. Han havde

*) Jeg har ellers ogsaa paa et Blad med Arnæ Magnæi Haand fundet Spor til, som om han antog Gunlaug Munk i Thingøre Kloster for Autor til Liodsgreinir.

**) Grundene for dette Resultat og det Øvrige Litteraturen af Snorros eller Resens Edda angaaende, er at læse i Udsigt over Nordens ældste Poesie S. 13—19. Sammenl. Recensionen derover i den berlingske lærde Tidende for 1800 S. 22, og de af Recensenten citerte Steder hos Suhm.

***) S. *Johannæi Histor. eccles. Island.* Tom. 1. pag. 209.

havde et vigtigt Hofembede hos de tvende norske Konger Haagen Haagensen og Magnus Lagabæter, hvis Levnet han beskrev. Hacons Saga eller Historien om Haagen Haagensen, hvoraf man kun har et Udtog paa dansk bagved Clausens Snorro, skal, i Overensstemmelse med hvad ovenfor blev anført, udgjøre den 5te Tome af den prægtige ny Udgave af Heimskringla, som Arveprindsen bekoster. Af hans Historie om Magnus Lagabæter er der nu intet tilbage uden et Fragment, som ventes udgivet bagved Haconarsaga.

Desuden har Sturle skrevet en udførlig Historie om Island fra Aar 1110 indtil sin Tid, Sturlungasaga kaldet. Suhm har i den oftpaaberaabte Fortale foran 4de Tome af den crit. Histor. S. XXXII anmærket, at denne Saga er skreven med saadan Upartiskhed, at man af den ikke kan mærke, hvo Forfatteren er, naar man ellers ikke vidste det, uagtet den dog fornemmelig indeholder hans egen mægtige Slægts Forfølgelse og Undergang. *)

Det første Skoleanlæg i Holum skyldes den S. 82 herovenfor nævnte Discipel af Isleif, John Ogmund-

*) Om Sturlungasaga kan eftersees de suhmske Ny Samlinger til den danske Historie IV Del, 3die og 4de Hæfte S. 44. Conf. Gunlaugsaga Pag. 6 i Noten.

Ogmundsen, der Aar 1106 blev indviet til Biskop i Holum. Han havde forhen rejst i Norge, Danmark, Tydskland og Valland, og fulgtes Aar 1076 med sin Slægtning, den navnkundige Sæmund, hjem fra Paris. Skolen blev bygt nær ved Kirken. Trende af Skolens første Lærere nævnes i Finnur Johnsens islandske Kirkehistorie Tom. 1. S. 327. Den ene af dem informerte i Grammatik, den anden i Poesie og Musik.

Blandt de lærde Mænd, som ere dannede i Holum er en Carl især berømt. Han blev 1179 sat til Abbed for det af John Ogmundsen stiftede Thingøre Kloster, og døde Aar 1213. Han skrev den ovenomtalte Kong Sverres Saga, der skal udgjøre den 4de Del, eller den 1ste Continuationstome, af **Heimskringla**.

I samme Thingøre Kloster vare de tvende Munke **Gunlaug** og **Oddur** samtidige med Abbeden Carl. Oddo holdes for at være Autor til den af Brockman 1762 i Stockholm udgivne **Ingvar Vidførlas** Saga. Halfdan Einarsen anfører i sin *Hist. litter. Island.* S. 122 og 127, at Gunlaug har beskreven saavel den hellige Ambrosii som Bispens John Ogmundsens Levnet. Begge, baade Oddo og Gunlaug, skal ifølge Halfdan Einarsen Pag. 126, have skrevet om Oluf Trygvesen.

---

b.) Saga=

b.) Sagaliteraturen.

En Del islandske Sagaer ere allerede nævnte i foregaaende Afdeling. Men det forslaaer kun lidet imod den store Mængde, der er til af det Slags Skrifter. Hvad Ordet Saga's Betydning angaaer, da forstaaes derved enhver Fortælling, den være sand eller opdigtet. Det sidste Slags er der vel fleest af, og disse Eventyrer skrive sig mest fra det 14de og 15de Aarhundrede, efterat den islandske Litteraturs gyldne Periode var forbi og Smagen var i Forfald. Men dog er der ogsaa, foruden de ovenanførte, en hel Del af de sandfærdige Fortællinger og virkelige historiske Monumenter tilovers fra de bedre Tider, da Historien, som ovenfor i Indledningen S. 66 blev erindret, altid har været Islændernes Livstudium, og Saxo Grammaticus allerede i sin Tid ved Paa 1200, giver dem ogsaa det Lov: "At vide Beskeed om alle Nationers Bedrifter er deres største Vellyst." *) Han priser ogsaa deres store Skatte af historiske Monumenter. **)

Disse

*) "Cunctarum nationum res gestas cognosse memoriæqve mandasse voluptatis loco reputant." *Saxo* in præfatione ad *Histor. Dan.* pag. 2. editio Stephanii.

**) "Thesauri historicarum rerum pignoribus referti." ibid.

Disse Sagaer, gamle og ny, onde og gode, opbevares der for største Delen Exemplarer af paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn, og af de fleste mere end eet Exemplar. Man finder Fortegnelse over Sagaerne i Torfæi *Series Regum Daniæ*, i Troils Rejse til Island, og Einarsens *Histor. litterar. Islandiæ.* Hos de to førstnævnte Forfattere opregnes de i alphabetisk Orden, og hos den sidste ere de geographisk inddelte efter Landene de handle om.

De Sagaer, som angaae Island selv, ere i Erichsens Skrivelse i *Luxdorfiana* S. 459 henførte til det District af Landet som hver især gaaer ud paa, (conf. Suhms Levnet ved Nyerup S. 333).

Liste over de Sagaer, som gjemmes i Antiquitetscollegii Archiv, er indført i *Hickesii Thesaurus lingvarum Septentr.* Tom. II. pag. 310, og hvad siden efter den Tid er tilkommen, findes optegnet i den trykte Asmund Kappebanes Saga.

Over de Sagaer, som ved Trykken ere bekjendtgjorte, har man 4 Fortegnelser:

1.) Björners i Fortalen til Kämpedater, af Aar 1737.
2.) Brocmans foran Ivar Vidfame, af Aar 1762.
3.) Suhms i Fortalen foran Crit. Historie IV Tome, af Aar 1781.
4.) Nyerups i Bragur 2det Bind, af Aar 1792.

De,

De, som enten ved Indhold, eller ved Udgavens Bearbejdelse og Udgiverens Anmærkninger, eller i nogen anden Henseende, især udmærke sig, ere følgende:

Gøthreks og Rolfs Saga, udgivet af Verelius paa islandsk og svensk. Upsal, 1664, 8vo.

Saa historisk-uefterrettelig denne Saga end er, saa lader den sig dog læse med Behag, da den giver os et sandt Billede paa vore Fædres Sæder, Tænke- og Handlemaade. Det 7de Capitel indeholder den mærkelige Fiction om Stærkodder, da Guderne holdt Raad om hvad Gaver de vilde unde ham, og Thor fordreier og forspilder al Odins Gavmildhed. I 9de—11te Capitel forekommer en moersom Fortælling om Refr, Bonden Reiners Søn. Verelius anmærker i Noten, S. 70, at "thenne Refs Saga synes våre et Uphof till alla the Aefventyr, som förmåla huru Askefisen fick Konungs Dottren til Hustru." I hele to Ark i Noterne, nemlig fra Pag. 35 til 66, afhandler Verelius vore hedenske Forfædres Gudelære.

Herrauds og Bosa Saga, ogsaa udgivet af Verelius, paa islandsk og svensk. Upsala, 1666, 8vo.

Det mærkværdigste heri er først, S. 18—21, Busles Bøn, som indeholder saa Meget af Oldtidens Overtro og Hexekonster, og dernæst S. 46 o. følg. Beskrivelsen af den Virkning, Bases Harpespil gjorde, da man ved et Bryllup drak Thors, Odins, og Frejas Minde. Busles Bøn er paa dansk at læse i **Udsigt over Nordens ældste Poesie** S. 66.

Hervararsaga, udgivet paa islandsk og svensk af Verelius. Upsala, 1672, Folio. Og paa islandsk og latin ved Steph. Bjørnsen paa Suhms Bekostning. Kjøbenhavn, 1785, 4to.

Suhm ansaae Hervararsaga ikke allene for at være vel skreven, og at indeholde gamle Poesier af megen Værd, men ogsaa at give nogle paalidelige Efterretninger om Tilstanden i Danmark og Sverrig, saavelsom i Reidgothland eller den Strækning fra Weichselen til Narva.

Den Hexesang, hvorved Hervor maner sin Faders den dræbte Angantyrs rædsomme Sværd Tyrfing udaf den i fortryllet lys Lue brændende Høj paa Samsøe, den er indført i *Hickesii Thesaurus lingvar. septentr.* Tom. I., paa islandsk og engelsk i *Five Pieces of runic Poetry*, paa tydsk i Herders

ders Volkslieder 1. B. S. 156, paa dansk i Sandvigs danske Sange af det ældste Tidsrum S. 61.

Den i samme Saga forekommende Hjalmars Dødssang har Sandvig ogsaa sammesteds S. 57 leveret paa dansk; ligesom han i 2det Bind af sin Sæmunds Edda har indført en dansk Oversættelse af den Samtale som i denne Sagas 15de Capitel holdes imellem Gest og Heidrek.

Denne Saga er bleven bearbejdet af Gräter, som i 1ste og 2det Bind af Bragur har givet os sit Arbejde under Titel af Tyrfing oder das Zwergengeschmeide. ein nordischer Kämpferroman.

Sanct Olafs Saga, paa svenske Rim, et Udtog af en gammel islandsk Saga, udgivet i Stockholm af Joh. Hadorph. 1675, 8vo.

I Nettelbladts Schwed. Bibliothek III St. Pag. 324 staaer indrykket en skarp Critik over dette Skrift. Der vises baade at den rimende Epitomator har været hel uefterrettelig, og tillige at Udgiveren manglede Smag og Nøjagtighed.

Thorsten Vikingsons Saga, udgivet af Ole Rudbek 1676 i Qvart med latinsk Version;

og atter udgivet paa Rudbeks Bekostning, med svensk Oversættelse og Noter af Jacob Istmen Reenhjelm. Upsala, 1680, 8vo.

Interessant er Fremstillelsen i denne Saga af det Fostbrodrelaug som indgaaes imellem Thorstens Fader Jarlen Viking og Njorve Konge i Upland. Deres Børn hade, forfølge og dræbe hinanden; Fædrene blive deres indgangne Pagt tro, og holde urokkelig Venskab.

S. 74—92 i Noterne har Reenhjelm en lang Excursus om de gamle Nordboers Vaaben.

Saga Olafs Trygvasonar — udgivet paa bare islandsk i Skalholt af Biskop Thord Thorlaksen, 1689, 4to. — Og en anden Saga om samme Konge, udgivet af Reenhjelm paa islandsk, svensk og latin. Upsala, 1691, 4to.

Ingen af disse to Sagaer veed man Autor til. Om den Skalholtske antage saavel Suhm, som Einarsen i sin islandske Literairhistorie S. 126, at Forfatteren har til sit Arbejde betjent sig af de ovenomtalte Thingøre-Munkes, Gunlaugs og Ottos, Skrifter.

S. 17 i Noterne ved den Upsalske Saga er et mærkeligt Sted angaaende den Skik, som

som Sagaen omtaler, at Koner lode sig begrave med deres afdøde Mænd ligesom i Ostindien.

S. 66 staaer følgende Qvad, som Reenhjelm siger han har fundet iblant Burœi Collectaneer:

Jesus Christus waar Herre
Och han war födder i Betlehem,
Och alle Gudz helga Aengler
The sungo honom Lof igen,
Songen sungo the alle Jule otto saa:
Lofwat wari Jesu Marie Son!
Hwem skal herbergera en wägfaren Man?
Siälfwer Jesus Christus som alla Wägar kann.
Solen under Himmelen og Maanen under Sky
Siälfwer Jesus Christus ledsager oss til By.
Drickiom wy thet fyrsta Sinne
Waars Drottins Minne.

— — — — —

— — — — —

Danneswena dryckia Gudz Minne,
Och Alle maage glädia sig som här äre inne.
Johan hafwer Christi Skaal uppaa sin Hand,

 Signe

Signe honom Gud fader, Sohn og then
helge Aand,
Gud laathe honom lefwa och trifwas! &c.*)

Ketilli Hængii et *Grimonis Hirsutigenæ*, patris et filii, *Historia* seu Res gestæ, ex antiqva lingva Norvagica in latinum translatæ per *Islefum Thorlevium* Islandum, opera et studio *Olavi Rudbeckii* publici juris factæ. Upsalæ, 1697, folio.

I Fortalen, som er underskreven *Islefus Thorlevius*, og dateret *Modiuvollum Borealis Islandiæ* 1683, tales meget beskedent om dette Arbejdes Værd. Isleif siger, at hans Version ikke er saa god som den burde være, og at han slet ikke er vis paa at han allevegne har truffet den sande Mening af de indstrøede Vers. End siger han: "Historiam

*) Det var istedet for Oldtidens Bragebæger, og Skaale til Thors og Odins Minde.

Selv hos en af de nu levende største Digtere forekommer den Idee at drikke Guds Minde, hos Schiller nemlig, i hans Ode an die Freude, hvori det heder (efter Todes Oversættelse i Iris, Juli 1796):

Den, som Stjerners Hvirvler højt lovsynge,
Som har Alle tegnet i sin Haand,
Dette fulde Glas den gode Aand
Hisset over alle Stjerneklynger.

iam autem ipsam triplicem qvod attinet, circa illam notandum est, viros, qvorum ibi fit mentio, Patrem, Filium et Nepotem, extitisse qvidem, (qvippe qvos multi tam nostræ, qvam Norvagicæ, in qva illi vixerunt, gentis, sui generis autores agnoscant) verum, ubi res eorum gestæ referuntur, falsa veris mixta esse."

I disse anførte Ord tales om tre, om Fader, Søn og Sønnesøn; paa Titelbladet nævnes kun to af dem, "Katle Hæng og Gryme Lodinkin" (eller Ketil Hæng og Grim Lodinkin). Sønnesønnen Orvar Odd er der glemt.

Ketils og Grims Saga endes Pag. 17. Derpaa begynder Sønnesønnens, Orvar Odds, Saga med Pag. 1, og ny Signatur, og gaaer til Pag. 51. *)

Den sidste Saga er, som den længste, saa i den Henseende vigtig, at nogle dens Capitler kan tjene in Subsidium ved critisk Behandling af den Del af Hervararsaga

*) Af denne Orvarodds-Saga agtede Erik Julius Biørner at give en ny Udgave; og har han indført meget af den i sit Schediasma de Varegis, Holmiæ, 1743, aftrykt i Oelrichs Daniæ et Sveciæ literatæ opuscula. Tomus II.

hvori Ordvarod spiller en Rolle, især Kampen paa Samsø med de 12 Beserker-Brødre.

Om denne Rudbekske Udgave dømmer Suhm saare ufordelagtig. "Saavel i Henseende til de uendelig mange Trykfejl, saa og i Henseende til den Skjødesløshed, hvormed Texten er behandlet og Versionen besørget, helst i Versene, er denne den allerslettesteUdgave af alle islandske Søgur. Ved vore Codices kan den meget forbedres, ja endogsaa forøges, endskjønt jeg maa tilstaae, at Forøgelserne indeholde ubetydelige og kjedsommelige Ting. Grunden af denne Saga er sandfærdig og rigtig — — men den er udspækket med mange Urigtigheder og Eventyrer, og, saadan som den nu er, først skrevet i det 14de Aarhundrede. Af alle Søgur er den sjeldnest at bekomme."

Af Orvarodssaga har Suhm taget Anledning til sin Fortælling: De tre Venner, Asbjørn, Hjalmar og Orvarod.

Endnu indeholder denne Rudbekske Forlagsbog een Saga, som har fortløbende Signatur med Orvarods-Saga, men pagineres fra 1—8. Den har til Overskrift Sagan af Hiedine og Hogna, ɔ: "Historia duorum regum Hedini et Hugonis, ex antiqva

qva lingva Norvegica per Dnum. *Jonam Gudmundi* in latinum translata."

Denne Sagas Indhold og de Vanskeligheder som i Henseende til visse Data møde ved Sammenligning med Saxo, med Ole Trygvesons Levnet i Flatøebogen, og med andre historiske Monumenter, det afhandles udførlig i Torfæi *Series* pag. 476 et seqv., og i Suhms critiske Historie 3die Bind Pag. 22 o. følg.

Samsøes Fortælling Hildur grunder sig paa denne Tildragelse.

Da ved den upsalske Ildebrand 1702 en hel Deel Oplagsskrifter af Peringskjolds gik op i Røg, og deriblant ogsaa disse Sagaer, saa ere de høist sieldne. Vid. *Dissertat. de caussis raritatis librorum*, pars posterior; præside *Ihre*. Trykt i Stockholm 1743.

Wilkinasaga samt Niflungasaga, paa islandsk, svensk og latin, ved Johannes Peringskjold. Stockholm, 1715, i Folio.

Peringskjold beretter i Fortalen: "Uti en gammal handskrewen Bok, kalled Blomsturwalla Sagan, finnes anteckinat, at Konung Thidriks Historia hafwer först warit skrifwen i Tyskland, och sedan införd til Norige

Norige af Mester Björn i Nidaros, hwilken war Biskop i Norige, och paa Konung Haakan then gamles tiugunde Regementsaahr (wid Pass Anno 1240) uthreste med bemälte Konungs Dotter Kristin til Keiser Fridric i Spanien, hwilken gifte henne til sin Broder Henric; och i samma Bröllop hörde Mester Björn läsas paa tyska Tungomaalet therta Aefwentyr, som han sedan förde hem med sig til Norige." — —

"Uti förbemälte Blomsturwallasaga, som förtäljer samma Bedrifter om Kong Ermenrek, Samson, Thidrek af Bern, och Aake Örlungatröstts Söner, finnes Berättelsen om thessa Konungar och Hjeltar naagot skiliachtig ifraan thenna Wilkina-Saga; kan hända at then norska Oefwersättaren har det saaledes ändrat. Om samma Hjeltars Bedrifter finnes jämwäl Beskrifning i Wolsunga-Sagan; saasom och uti Floamanna-Sagan; samt en Del paa Skaldewis infört af Sämunder Frode og Snorre Sturläson i begges theres Eddor; föruten hwad om Kong Thidrik och hans Kämpar förmäles i Vilkins Jarls Saga. Saa at theras Bedrifter fordom warit wida uthropade."

Af

Af det Anførte kan ikke sluttes andet, end at Biskop Bjørn havde bragt Wilkinasaga med sig da han kom hjem og havde været i Spanien. Rigtig nok bragde han, efter Blomsturvallaksagas Vidnesbyrd, en Historie med sig om Kong Diderik af Bern; men ikke som den foredrages i Wilkinasaga — det staaer ingensteds. — Kong Dideriks Bedrifters Fortælling, som staaer i Blomstervallasaga, den vidner Bl. Sagas Fortales Autor at være bragt til Norge med Mester Bjørn.

Naar vi fra Udgiverens, Peringskjolds, Fortale gaaer til Sagans Forfatters "Formale", da finde vi følgende (paa svensk): "Thenne Sagan er sammensat efter then tyska Sagan och af the Wisor som the förlustade store förnähme Män med, hwilka äro gjorde om the Bedriffter och Ting som thenne Saga berättar."

Et andet Sted i denne gamle Fortale synes værd at afskrive: "Derfor ere Sagaer nyttige, at man kan glæde sig mange Timer ved deres Læsning. Andre Lege til Tidsfordriv skal der Arbejde og Umage til, og sommetider Bekostning; nogle Lege kan ikke udføres uden hvor der er Mange; andre ere forbundne med Livsfare. En Mand kan

her

her forlyste flere, og det enten det er Dag eller Nat."

Wilkinasaga er delt i 318 Capitler, og i Fortalen erindrer den nordiske Bearbejder, at den er en af de største Sagaer man har paa tydske Maalet.

S. 64 haves den baade i dansk og schweizersk Middelalders Historie forekommende Anecdote, om en Konge der bød En skyde et Æble af sin Søns Hoved. Egil, her, tager 3 Pile, lægger Fjer paa den ene, lægger den paa Buen, skyder og træffer midt paa Æblet. Paa Kongens Forespørgsel: hvad de to andre skulde til? svarer Egil, at de vare Kongen tiltænkte, om han havde ramt Pilten. (Ellers heder Anecdoten: den ene for Kongen og den anden for mig.)

Fra Pag. 223 begyndes at handles om Sigur Fofnesbane, (i Kjempeviserne Sivard Snarensvend) der er den samme Helt som Tydskerne har i deres Fabler under Navn af der gehörnte Siegfried (Biblioth. der Romane XIII B.) Hvorom her ogsaa siges Pag. 442, at hans store Styrke, Frimodighed og mandige Bedrifter aldrig forglemmes i tydske Tungemaalet, ikke heller i det nordiske (oc hans Nafn mun aldrig ty-

naz

naz i thydverski Tungo, oc slikt sama med Nordmannom).

Pag. 228 fortælles hvorledes han dræbte Dragen, ved hvis Blods Paastrygning hans Hud blev haard som Horn. "Han tog sine Klæder af og overstrygede sit hele Legeme undtagen imellem Herderne, som han ikke kunde naae."

Pag. 231—32 omtales Hesten Graane, som i Peder Syvs Viser Pag. 103 kaldes Graamand.

Pag. 262 om Kong Dideriks Kjæmpers Skjoldemærker, det Capitel er det, hvoraf man har gjort første Halvpart af den Vise hos Peder Syv: "De var syv og syvsindstyve, der de drog ud fra Hald." Den sidste Halvpart af Visen, om Sivard Snarensvends Kamp med Herr Humble, er taget af det 181 Capitel som har til Overskrift "om Sigurd Swens och Oemlungs Sammenridande," og hvor Hesten Skimming, der nævnes i Visen, ogsaa forekommer.

Pag. 434 begynder "Niflunga Saga om Sigurd Svends, Hognes, og Kong Gunthers Slagsmaal, og om Striden i Susat, og hvorledes Grimilde hævnede den Vanære som hende var tilføjet."

Uagtet

Uagtet det virkelig er en egen Saga, saa lader Peringskiold den dog følge i Svite med Wilkinasaga, og Talmærket for første Capitel er her 319de Capitel.

Af denne Sagas Indhold har man de 3 Fru Grimilds Viser hos Peder Syv, og den hendes Falskhed, at hun, da hun var givt med Ezel (Attila) Hunnernes Konge, bød sine Brødre til Gjæst for at faae Lejlighed til at dræbe dem, den sang man, ifølge Saxo, Viser om i Danmark allerede 1130.

Sagaen stemmer meget overeens med "der Niebelungen Lied," som Müller lod trykke i Berlin 1782, 152 S. 4to, et Digt, hvortil Autor formodes at være Mester Conrad fra Würtsburg, der levede i Slutningen af det 13de Aarhundrede. Dette tydske Digts poetiske Værd bestemmes godt i Adelungs Magazin 2ter Band, og de historiske Data som kan ligge til Grund ere med Flid opsøgte og angivne i Recensionen i Gött. Anzeig. No. 36 for 1783.

Bestemt kan man ikke sige, at Forfatteren til Nislunga-Saga har havt Mester Conrads Arbejde for sig, da vi af det Citatum hos Saxo har seet, at der gaves tydske Viser om Grimilde længe før Conrads Tid.

Forfatteren til Niflungasaga siger blot Pag. 494: "De Mænd som ere fødte i Bremen og Mønster have sagt os om dette, ingen vidste af den anden at sige, og dog stemmede deres Beretning overeens, og er det mestendeel saaledes som det findes i gamle tydske Viser."

Nordiska Kämpadater i en Sagoflock samlada om forna Kongar och Hjältar ꝛc. Volumen Historicum continens variorum in orbe hyperboreo antiqvo Regum Heroum et Pugilum res præclare et mirabiliter gestas, etc. Stockholmiæ, 1737, folio. Islandsk, svensk og latin.

Udgiveren, den lærde Svenske, Ericus Julius Björner, nævner sig under Dedicationen. Verket bestaaer i alt af 16 Sagaer, hvoraf jeg lægger Mærke til:

1.) Rimur af Karl og Grym Suia Kongum og af Hialmar Harecks Suni a Biarmalande. 18 Sider.

Er aftrykt efter et nyt Manuscript i Antiqvitetsarkivet, og efter Suhms Dom foran 4de Tome af den critiske Historie ere de, saadanne som de her staae, ikke ældre end fra det 15de Aarhundrede.

"Om denne Hjalmar, siger Björner, sjunges ännu en Wisa af gamalt Folk i Nordland, besynnerliga i Medelpa och Aengermanland, där Bjarmaland hafwa warit belagit." I Syvs Kjæmpeviser fortælles ligeledes denne Sagas Indhold under Titelen: "Liden Grimmer og Kamper af Birtingsland."

2.) Konung Hrolf Krakes i Danmark, samt Adils Upsala Konungs Saga. Hwarwid fölgjer et Utdrag af Bodwar Bjarkes Saga, som war Konung Hrolfs förnämste Kämpe. 138 Sider.

Suhm holder, l. cit., denne Saga for "meget vigtig til den danske Historie i 6te Aarhundrede, hvorvel den er bleven forøget med nogle fabelagtige Omstændigheder. Torfæus udgav paa latin, Hafniæ, 1705, 8vo, denne Konges Historie, mest taget af denne Saga." — "Bodvar Bjarkes Saga, i Udtog allene (hvorvel de Svenske besidde fuldstændige Codices af den) paa svensk og latin, oplyser ogsaa noget i Hrolf Krakes Historie, men den er ikke nær saa god som den forrige og opfyldt med mange Fabler og Urigtigheder."

Ved Udtoget af Bodvar Bjarkes Saga er den mærkelige Omstændighed, at deri forekom-

kommer 3 Stykker af det gamle Poem Bjarkemaal.

I sidste Capitel af Rolfs Saga beraaber Autor sig paa en Mester Galerus, eller Galterus, som før ham har beskrevet Rolfs Endeligt. Denne Galterus veed man forresten intet om. Cfr. Suhms crit. Hist. 2det B. Pag. 250 og 253.

3.) Sagann af Friththiofe fråkna. 44 S.

Om den er Suhms Dom, l. cit., at "den handler om Ting skeede i Norge i det 4de Aarhundrede, er behagelig at læse, og meget troværdig, baade fordi den indeholder saa mange Vers, saa og fordi den giver et tro Maleri af vore Fædres Sæder."

Af denne Saga har Samsø gjort den ypperlige Fortælning Frithiof.

4.) Alfs Saga. 42 S.

Ogsaa denne Saga giver Suhm et godt Lov; at "den smager end mere af den ægte nordiske Alderdom. Den handler om norske Tildragelser i det 6te Aarhundrede."

Hvorledes vore Forfædres Sæder den Tid vare beskafne, sees her, for Ex. Pag. 13, hvor Hjortlef bindes ved sine egne Skotvinge og hænges op i Kongssalen imellem en dobbelt Ild, imedens Kong Reidar og

 hans

hans Hofmænd sidde glade ved Drikkebordet. Hilder, som elskede Hjortlef, stjal sig til at kaste Øl paa Ilden for at dæmpe den; og da Reidar og hans Mænd havde drukket saa længe til de faldt i Søvn, løste hun ham ved at hugge Skotvingene over med et Sværd.

S. 17. Alf og hans Kjæmper havde blandt andet følgende Vedtægter naar de fore paa Søroverie: a) Ingen af dem skulde have længere Sværd end en Alen, paa det de skulde gaae nær paa Fienden. b) Ingen maatte lade sine Saar forbinde før Dagen derpaa. c) De havde aldrig Dække over deres Skibe, og de strøg aldrig deres Segl om det end kulede nok saa stærk.

S. 18 haves den Anecdote om Alfs Kjæmper at de frivillig sprang over Bord, da der i en Storm skulde have været loddet om, hvo der skulde opofres. Denne Daad er besungen af Pram i den bekjendte Vise "Hr. Alf var saa mægtig en Kjæmpe."

5.) Saga om Hromund Gripsson. 19 S.

Er, efter Suhm, et ubetydeligt Aeventyr. Bjørner siger, at paa Landet, især i Westergothland, synges en Vise om Romunds Bedrifter. Slig en har vi ogsaa paa dansk, men som ikke staaer hos Syv.

6.) Saga om Sorle den stærke. 57 S.

Suhm anmærker at Grunden til den er taget af Saurla Thatr, der staaer i Edda og i Oluf Trygvasens Saga, men at den er udspækket med Fabler, og nok ikke skreven for i det 15de Aarhundrede.

7.) Wolsungasaga. 115 S.

Her findes atter den hornede Siegfried, Attila, Brynhilde og Grimilde, ligesom i Wilkinasaga, men med store Variationer. Suhm siger om denne Saga, at den grunder sig paa de Sange i Sæmunds Edda, som handle om Brynhild, Sigurd Fofnesbane ꝛc., og kan tjene til at stadfæste og rette Læsemaader i dem.

8.) Ragnar Lodbroks Saga. 65 S.

Er en Continuation af foregaaende. Wolsungasagan endtes med, at Aslaug, en Datter af Sigurd og Brynhilde, opdroges i Fattigdom hos nogle enlige Folk, Aake og Grima, som boede i en Skov i Norge. I denne Saga giftes Aslaug med Regner. Regner havde først Thora Borgarhjort som han vandt ved at dræbe den store Orm der laae paa Vagt ved hendes Jomfrubur, og var saa graadig at den aad en Oxe i hvert Maal. For at gaae dette Udyr imode klædte han sig i lodne Buxer (deraf Lodbroker), som han kogte

i Veg og hærdede, og veltede sig i Sandet med. Med Thora havde han to Sønner, Erik og Agnar, som satte Livet til paa et Tog i Sverrig. Efter Thoras Død træffer hans Folk paa et af hans Søtog Aslaug (eller Krake som hun og kaldtes) og roste hendes Dejlighed for Regner, som bød hende komme ikke nøgen og ikke paaklædt, ikke fastende og ikke mæt, ikke ene og ikke i Selskab. Aslaug, der heel igjennem skildres som saare klog, svøbte et Fiskergarn om sig, spiste noget Løg, og en Hund fulgte hende. Regner drikker Bryllup med hende, og faaer siden at vide, at hun er en Datter af Sigurd Fofnesbane og Brynhilde.

Denne Saga er mærkelig formedelst Regner Lodbroks fameuse Dødssang, som han qvad i Ormetaarnet, Kong Ella i Engelland lod ham pines i.

Denne Sang stod først hos Bartholin og siden mange andre Steder.

9.) Nornagests Saga. 27 Sider.

Dette er egentlig en Episode i Oluf Trygvesons Saga. Norna Gestur kom til Oluf Trygveson, og da denne spurgte ham hvad Konster han forstod eller hvad hans Idræt var? svarede han: at spille paa Harpe og fortælle Sagaer. I Julen lod Norna Ge-

stur

stur sig høre: "Tekur Gestur Harpu sina, oc slær vel oc leingi um quoldit, sva at ollum thykir unati at hevra, og slær tha Gunnars Slag (cantum) best, oc at lycktum slær han Gudrunar Brogd hinu fornu" (artes veteres.) Han kunde saameget desbedre besynge Gunnars og Gudruna's ɔ: Grimildes Bedrifter, da han selv havde været med, og været Sigurd Fofnesbanes Mand. Thi han var en 300 Aar gammel. Nornerne havde nemlig givet ham den Gave ikke at døe, før et vist Lys, som han havde i sin Forvaring, var opbrændt.

Sagan om Ingwar Widtfarne och hans Son Swen, fraan gamla Isländskan öfwersat, och Undersökning om waare Runstenars Aelder, i Anledning af sammo Saga, samt Företal om Sagans Trowärdiahet, hwaruti de förr hos os utgifna Sagors Wärde tillika stadfästes. Altsammans, til nordiska Historiens och Spraakets Förbättring, utgifwet af Nils Reinhold Brocman. Stockholm, 1762, 4to. Fortalen XLIV Sider, Sagan selv, paa islandsk og svensk, 48 Sider, og Afhandlingen om Runestenes Alder gaaer fra Pag. 49—280.

Allerede Pagina-antallets Bestemmelse viser det, som og virkelig er saa, at Sagaen

selv er en Viking. Vigtigere er Fortalen om de i Sverrig udkomne Sagaers Troværdighed, og allervigtigst det med megen Flid udarbejdede Tillæg om Runestenene.

Suhm erklærer ogsaa, l. cit., at denne Saga "ikke er i alt paalidelig og ikke meget vigtig."

I Henseende til Manuscriptet som ligger til Grund for denne Sagas Udgave, da siger Brockman derom i Fortalen: "Hans Excellence Grev Bonde (Upsala Academies Cantzler) tilhører den Hæder, at hafwa ladit denna Saga, igenom den förträffelige Grams Handräckning, hit uti Landet inkomma; och denna åfwen Kongl. danske Geheimearchivariens wärda Efterträdare, Hr. Justitiä-Raadet Langebek, maa Efterwärlden därföre tacka, at Sagans Utgifware Aar 1752 af honom des egen, 18 Aar tilförne tagna Affkrift bekommit, sedan alla Hufwudskrifterna, et litet Stycke allenast undantaget, saa mycket mig nu weterligt är, gaat förlorade."

Sagan af Gunnlaugi Ormstungu ok Skalld-Rafni, sive *Gunnlaugi Vermilinguis et Rafnis Poetæ Vita.* Sumtibus legati Magnæani. Hafniæ, 1775, ex typographeo regiæ Univer-

versitatis apud viduam A. H. Godiche, 4to. XXXI og 317 S. foruden Indices rerum et verborum.

I Fortalen siges, at det ikke er saa usandsynligt, at Are Frode kunde være Autor til denne Saga. Pag. 14 omtales vel Snorro, men det Sted kunde være interpoleret. Hvis det Sted er ægte, saa følger, at Solarliod, som er en af de eddiske Sange, ikke kan være synderlig gammel, thi den allnderer aabenbare paa Gunlaugssaga. — Til Slutning lades det i Uvished af hvem den er skreven, og naar; kun at der paastaaes paa Grund af Stil og Foredrag, at den enten er skreven sidst i 12te eller først i 13de Aarhundrede.

Codices beskrives, hvoriblant Finsen paa sin Reise til Sverrig med Kofod Anker fandt den bedste i Antiqvitetsarkivet, og Stechau, som var Secritair ved Archivet, skrev den af og sendte den her til.

I Henseende til Odernes Udtydning henvendte man sig til Provst Gunnar Poulsen. Til Slutning brydes et Glavind med Schlözer i Anledning af hvad han i sin Isländische Litteratur und Geschichte havde sagt til Forkleinelse for det islandske antiqvariske Studium.

Ligesom Ingvar Vidførles Saga er saa vigtig formedelst den Apparatus Brockman har forsynet den med, saaledes er Gunlaugsaga, som er interessant i sig selv, bleven overmaade betydelig ved sit Udstyr. Den er prægtig trykt, forsynet med Vignetter af Clemens, samt et Kobber som forestiller en islandsk Gildessal, omtrent Anno 1000, og et som forestiller en Dagligstue med Fyrsted Bænke og Senge.

Efter Sagaen selv følger

1.) Erichsens Disputats *de expositione infantum* apud veteres Septentrionales; revideret og forøget.

2.) Povel Vidalins Afhandling de lingvæ septentrionalis appellatione dønsk Tunga, med mange vigtige Tillæg af Erichsen.

3.) De vocibus *Vikingr* et *Viking*.

4.) Chronologia rerum maxime memorabilium in Gunlaugs-Saga occurrentium (Aar 988—1015).

5.) Genealogier over adskillige islandske Familier, som staae i Forbindelse med denne Saga.

6.) Index rerum memorabilium et nominum propriorum in Gunlaugsaga occurrentium.

7.) Index vocum.

Her

Her vil jeg endnu tilføie Suhms Dom udaf hans critiske Fortale: "Gunnlaugssaga er vel kun Historien af en privat Islænder, men meget vel skreven, og nyttig til Norges og Skotlands Historie. Saavel den latinske Version, som de overmaade lærde og vigtige Noter, samt tilføjede Afhandlinger, skylde vi Conferentsraad Erichsen."

Af denne Saga har vi af den store Sprogforsker Capitain Abrahamsom faaet en dansk Oversættelse, som staaer aftrykt i almindelig dansk Bibliothek for Dec. 1778, og Januarhæftet 1779.

Som Tillæg til Erichsens Udgave af Gunnlaugsaga haves

Johannis Erici ad Finnum Johannæum Episcop., Skalh. Epistola de Chronologia Gunnlaugsſagæ. Accesserunt Gunnari Pauli Curæ posteriores in Gunnlaugi Vitam et maxime in qvædam carmina antiqva. Hafniæ, 1778, 31 S. 4to. Sumtibus Gyldendalii.

Hvorpaa fulgte *Finni Johannæi* Responsio apologetica. Havniæ typis orphanotrophii Regii, 1780, 32 S. 4to.

Og Observationes et emendationes uberiores in Gunnlaugi vermilingvis et Rafnis

poetæ

poetæ vitam, ex eruditorum qvorundam in islandia amicorum ad se epistolis collectæ. Editæ per *Joh. Erici.* Hafniæ, 1786, 3 Blade 4to.

Orkneyingasaga, sive Historia Orcadensium, udgiven paa islandsk og latin af Jonas Jonæus paa Suhms Bekostning. 1780, 4to.

Ansees for en sandru Historie, grundende sig for en stor Del paa Skaldenes Vers.

Vigaglumsaga, udgivet paa islandsk og latin ved G. Petersen paa Suhms Bekostning. 1786, 4to.

Paa pure islandsk haves denne interessante Biographi i Bjørn Marcussens i Holum 1756 udgivne Samling af Søgur i Octav. En dansk Oversættelse deraf haves af Abrahamson i Scandinavisk Museum for 1801.

Eyrbyggiasaga, ligeledes paa islandsk og latin paa Suhms Bekostning. 1787, 4to.

Ved denne Sagas Udgave betjente Suhm sig af Thorkelin. Græters Halli und Leikner i Bragur 1. Pag. 207, grunder sig paa en Fortælling i dette Skrift.

Est

Efi Dana-Konunga eda Knytlinga Saga ɔ: Historia Cnutidarum Regum Daniæ. Islandice et latine. 268 Sider Folio.

Gram lod den trykke. Han døde, og Mollman paatog sig at tilføje eller lade tilføje Register og Fortale, som var det eneste der manglede, men det blev aldrig færdig. 1752 skriver Luxdorf til Suhm (*Luxdorfiana* pag. 453) "Min Islænder har fortalt mig, at Olsen nu er i færd med at gjøre Register til Knitlingasaga, saa at der er snarere Haab om dens Forløsning, allerhelst efterdi Møllman ikke skiøtter om at gjøre Fortale dertil, siden han er vred paa Bogen, fordi den har løjet paa Dronning Bothildes Chapitre." Efter Møllmans Død fandtes Oplaget hos Høpfner ædt op af Rotter paa nogle faa Exemplarer nær. Nu arbejdede Luxdorf og Thorkelin nogentid paa en ny Udgave. Grams Oversættelse var man ikke tilfreds med, fordi den var for blomstrende, og Arnæ Magnæi, som han havde efterladt sig i Manuscript, fandt man for literal. Thorkelin rejste til Engelland, kom hjem, og blev Archivar, og Luxdorf døde, saa nu bryde ingen af dem sig mere om Knytlinga;

Autor

Autor til denne Saga er ubekjendt. Man gjætter enten paa Oluf Hvitaskald eller paa Paul Biskop i Skalholt, som Aar 1195 var i Danmark og blev ordineret til Bisp af Absalon, saasom den norske Erkebiskop ikke kunde vie ham, da han var blind og opholdt sig i Lund. Paul stod i Yndest hos Kong Knud og hos de danske Bisper, og kunde altsaa have beqvem Lejlighed her at indhente Materialierne til saadan et Verk.

Nialssaga, udgivet paa islandsk af Kammersecretair Olavius. Kjøbenhavn, 1772, 4to.

Denne Saga giver Suhm, i den oftciterte critiske Fortale, følgende hæderlige Vidnesbyrd: "Ihenseende til Stilen er den ligesaa god som Snorro, og ihenseende til Fortællingsmaaden over ham; thi hvorvel den kun egentligen indeholder Historien af en particulair Islænder, saa har dog den ubekjendte Forfatter vidst saaledes at indflette andre, endog vigtige, Tildragelser, skeete i Danmark, Norge, Island og Grækenland, saa herligen oplyset Sæderne og den gamle islandske Processmaade, og dog vidst af alt dette at gjøre et Heelt, at jeg haver læst faa Bøger med større Behag." — I Borgervennen for 1802 No. 1 og 2

er

er indført en kort Extract af Hovedbegivenheden i denne Saga.

Aarsagen hvorfor jeg i denne min Sagaliste lader Nialasaga følge ovenpaa Knytlinga, er fordi en lige Skjebne synes at vente den. Suhm kjøbte nemlig hele Oplaget af Olavius, lod ved John Johnsonius føje en latinsk Oversættelse med Noter og Ordbog til, og fik ogsaa denne Udgave færdigtrykt paa et Par Ark af Registeret nær (conf. Suhms Levnet ved Nyerup S. 123). Johnsonius, efterat mange lange Aar vare medgangne til dette Arbejde, rejste til Island, og nu kunde Suhm med al sin Iver ikke formaae andre i det Fag kyndige Mænd til at fuldføre den Smule Rest. — Vel har den magnæanske Commission paa den suhmske Auction tilkjøbt sig Oplaget; men derved har Haabet om at see Verket snart komme for Lyset, just ikke faaet synderlig Tilvæxt.

Eigilssaga eller Historie om Eigil Skallagrimsen, af islandsk paa latin og latin paa dansk med Vers og Rim forbedret af T. N. Kiøbenhavn, 1738, 8vo. — Eftertrykt i Bergen 176* i Octav. — Samme Saga trykt paa islandsk i Hrappsey 1782, 4to.

Ogsaa

Ogsaa denne Saga giver Suhm a. St. et meget godt Lov. "Eigla, siger han, er et Skrift der er saare vigtigt ej allene til Islands Historie i det 10de Aarhundrede, men og til Norges og Engellands. Derudi forekomme mange lange Vers af Eigil selv, hvilke fast af alle islandske ere de allertungeste."

Af de tre anførte Udgaver ere de to første overordentlig sjeldne. Af den kjøbenhavnske Udgave 1738 var der et Exemplar i det uldalske Bibliothek.

Den ny Udgave paa islandsk og latin med oplysende Noter og et Ordregister af Gudmund Magnussen, som Suhm bekostede, og treede at faae ud 1782, den havde samme Skjebne som Nialasaga; Suhm døde bort, og den magnæanske Commission kjøbte Oplaget.

Krembresaga.

Er et Falsum, en i nyere Tider opdigtet Saga, som der handles udførlig om i *Langebekiana* S. 323—33. Lagerbring skrev fra Lund under 13 Febr. 1756 Langebek til om denne Saga, som han (Lagerbring) paa en Rejse til Stockholm havde seet hos Rigsraad Grev Bonde. Den handlede om Cimbrer=

drernes Udvandringer og Krig med Romerne. En Svensker, navnlig Nils Dahl, skulde have tilforhandlet sig den i Kjøbenhavn af nogle Islændere.

Langebek svarer paa Brevet, og viser, at slig en Saga, som hverken Arnas eller Torfæus eller nogen anden lærd Islænder kjendte noget til, nok maatte være et nyt Paafund.

Hjalmars og Ramers Saga.

Denne Saga hører ogsaa til de opdigtede, men den har gjort ulige mere Opsigt i den lærde Verden end Krembresaga. Dens Historie er kortelig denne. Den kom først ud som Disputats under Titel: *Fragmentum Msti. Runici cum interpretatione vernacula.* Sub præsidio Joh. Bilberg, Mathem. Prof., placido eruditorum examini subjicit *Lucas Halpap* Holmiensis. Upsalæ, 1690, 8vo, 39 Sider foruden Fortale; og nogle tillagte Aphorismi selecti (in gratiam opponentium).

Efter Disputatstitelbladet følger den anden Titel: Hialmars och Ramers Saga med Lucas Halpaps Uttolkning.

Derpaa Halpaps Dedicats til Arveprinds Carl XII, saa Ole Rudbeks Gratulation til

Autor, og dernæst Autors Fortale, hvori han fortæller at han har kjøbt Manuscriptet af en Bonde.

Efter Fortalen leveres da Fragmentet med Runer paa den ene Side, og paa den modsatte Side svensk Oversættelse.

En senere Udgave er:

Historia Hialmari regis Biarmlandiæ atqve Thulemarkiæ, ex fragmento runici Msti. literis recentioribus descripta cum gemina versione *Johannis Peringskjoldii.* (Stockholm 1710) *) 22 Blade i Folio.

Her er først paa den ene Side Fragmentet i sit gamle Sprog med Bogstavskrift, og paa den modstaaende Side svensk og latinsk Version i to Columner.

Siden følger Efterlignelse af Fragmentet selv, aftrykt Blad om Blad med Runer, som ere blevne udskaarne i Træ efter Membranen. **)

Ende-

*) Dette (neppe rigtige) Aarstal sætter Suhm. I Nordins Disputats heder det blot "prodiit editio Peringskjöldii *ineunte hoc seculo*, sine anni et loci mentione."

**) Conf. Nordins Disputats, hvor man seer at i hans Exemplar har dette Facsimile staaet først.

Endelig nød denne Saga den Ære at optrykkes i *Hickisii Thesaurus*, Oxon. 1705, for Runernes Skyld. "Enhver Kjender af det gamle Sprog og Historien (siger Suhm) indseer letteligen at denne Saga er et Foster af de nyere Tider, digtet maaskee af Halpap selv. Det er og en afgjort Sandhed, at ingen gammel ægte Runecodex nu omstunder findes, uden den som indeholder den skaanske Lov, og er paa det kjøbenhavnske Universitetsbibliothek, hvilken dog ikke er ældre end fra det 14de Aarhundredes Begyndelse."

Af *Monumenta Sviogothica vetustioris ævi falso meritoqve suspecta.* Continuatio 1ma. autore *Car. Gust. Nordin*, Phil. Mag. et ad Biblioth. Reg. Ups. Aman. extraord. Upsaliæ, 1774, 4to (som heelt handler om denne Saga, da Begyndelsen af Disputatsen, der udkom ibid 1773, handler om Konunga och Höfdinga Styrilse, hvis Ælde godtgjøres) — af denne Disputats, Pag. 31, sees at Ole Rudbek holdt for, at denne Saga var af det 7de Aarhundrede; Stjernman at den var fra Slutningen af det 10de eller Førstningen af det 11te Aarhundrede; Eric Julius Bjørner fra det 11te, og at Fragmentet, Halpap fandt,

var fra det 12te. Deri vare alle enige med Peringskjold, at det var det herligste Bevis for Runeskrifts Brug under Hedendommet.

Men derimod er Sagans Ælde og Ægthed bestreden af adskillige, saasom først af Otto Sperling, af Erkebisp Eric Benzelius, begge Celsierne, Fader og Søn, Erichson i *Biblioth. Run.*, Ihre i Dissert., defend. Troilo, *de Runarum in Svecia antiqvitate* pag. 42, og defend. Göttlin *de Runarum in Svecia occasu* pag. 14 et 23.

Dem opregner Nordin, loc. cit., og har han nok ikke kjendt det Sted i *Idea hist. literar. Islandorum*, *Nicolai Petri Sibbern*, (indført i Dreyers *Monumenta Anecdota*, Lubecæ et Altonæ, 1760, 4to) pag. 193, hvor det ligefrem erklæres for Bedragerie, og at Bonden var kjøbt til at spille den Rolle med det af Røg og Sod tilsmurte Pergament.

Sagaens Uægthed er ogsaa documenteret i et Brev af Thorhallesen af 1762, indført i Langebekiana, pag. 317.

Derpaa tager Nordin Tingen for sig, og viser:

a) de historiske Bommerter.

b)

b) Sprogbommerter, da Autor ikke har været det gamle Sprog mægtig nok.

c) at Autor har udskrevet hele Steder af andre Sagaer, især af Gottriks og Rolfs, og af Hervararsaga, og har endog beholdt Trykfejlene.

Tilsidst undersøges hvo Falsarius var; maaskee Halpap, maaskee ikke. Meer end een har været Medvidere i Bedrageriet, og falder der stærk Mistanke paa Ole Rudbek, Faderen, og paa Lundius, hvis antiqvariske Griller herved skulde bestyrkes.

---

c.) Islændernes Poesie.

Efter at have opregnet Islændernes ypperste Historieskrivere og en Del af deres prosaiske Fortællinger, gaae vi over til deres Poesier, som vi allerede have seet, deels at være Grundvolden for deres bedste historiske Verker, og deels at være brugte til Fremsættelsen af deres Mythologie og Sædelære.

"Til Digtekonsten, siger Gebhardi (i den norske Historie, danske Overs. Fortale Pag. 62), havde Islænderne et lykkeligt Anlæg, og de forhvervede sig mestendels en saa stor Færdighed i at rime, at de i den største Fare vare istand til at udtænke et langt Digt. Ved denne Færdighed erlangede de en saadan Agtelse hos de danske, svenske og norske Konger og Store, at disse stedse søgde at faae Islændere til deres Hoffolk og Poeter."

Deres Vers ere vel for det meste ikke mere til, undtagen enkelte Stropher og Vers, som Søgurskriverne, for derved at stadfæste deres Udsagn, har indført i deres Verker, men en Liste gives der paa dem i det saakaldte Skaldetal, som Thorlacius vel i Fortalen til 3die Tome af Heimskringla siger om at det ikke er ret gammelt eller frit for Fejl; men Ihre i Brevet til Troil (see Troils Resa Pag. 308) holder for at Snorro dog først har lagt Haand derpaa, hvorefter En eller Flere har forøget det, som

for

for Ex. Worm gjorde, der satte Hjarne til, som han syntes ikke burde savnes.

Skaldetal er aftrykt af Wormius i *Literatura Runica*, i Clausens Snorro, i Per Brahes Nordlands Krønike, i Peringskjolds Snorro, i Sibberns *Bibliotheca Historica*, og endelig hos Halfdan Einarsen i hans *Sciagraphia historiæ litt. Islandiæ* pag. 49. Paa sidste Sted har desuden Einarsen selv, S. 41, leveret en nøjagtigere og med mange Litterairnotitser forsynet Liste over de vigtigste blandt de islandske Digtere, og af dem har jeg igjen gjort et snævrere Valg i det 1798 hos Seidelin udkomne Program Udsigt over Nordens ældste Poesie. *)

*) Jævnf. Recensionen derover i Lærde Tidender for 1800 No. 2. Siden den Tid har Prof. Sjøborg i en Række af Disputatser udgivet Lodbrokar-Qvida paa islandsk og latin med Ordforklaring, Lundæ, 1802, Pars I—IV, 63 Sider 4to, og tillige har Justitsraad Thorlacius i sine *Antiqvitatum Borealium* Specimen VI et VII, som indeholde Fragmenter af to Digte fra Oldtiden, Hostlang og Thorsdrap, leveret en ypperlig Skat af grammaticalske, critiske og philologiske Anmærkninger til Islændernes eddiske og poetiske Litteratur.

Islands republicanske Forfatning, heder det i bemeldte Program, gav Sjælekræfterne tilstrækkeligt Spillerum, og Skaldekonsten nød her Pleje og Ro. Skaldernes Antal tog til, den ene stræbte efter at overgaa den anden, og man fandt omsider ikke Smag i det Naturlige og Lette, som udmærker den alderældste Digteart. Tid efter anden udstafferede man Poesien med saa mange formentlige Prydelser, og dels ved at vende op og ned paa Constructionen, dels ved at jage efter de evige Autonomasier og Omskrivelser, indhyllede man den i saa megen konstig Billderede og saa tykt et Mørke, at selv Samtidige stundum havde Møje med at gjette sig til Meningen. Herved tabte Poesien sin ældste oprindelige Karakter, sin jævne simple næsten prosaiske Gang, blev pyntet regelret stiv tvær mørk ænigmatisk og uforstaaelig, og afgiver et Bevis med paa den menneskelige Forstands Smagforvildelser.

Som Nybyggerne i dette paa Korn- og adskillige andre til Cultur og Livets Beqvemmelighed henhørende Vare saa fattige Land vedligeholdt en bestandig Omgang med Nabostaterne, hvor de enten studerede, eller søgte Krigstjeneste, eller drev Kjøbmandskab, saaledes var ogsaa deres berømte Færdighed i at rime et Middel, hvorved de anbefalede sig hos Nordens Konger og Jarler, og som indrentede dem saavel Ære som Formue. Disse Hofskalder besang

besang Fyrsternes Idrætter og Bedrifter, sammensatte deres Genealogier, qvad Gudernes Priis, og vare i Leding og Feltslage sande Tyrtæer. "Skalderne, siger Worm i Fortalen til Clausens Snorro, vare ikke letfærdige Spillemænd eller gemene Sangere, som Mange mene, men fornemme Herrer af høj Stamme og Blod, med Viisdom og Forstand synderlig begavede fremfor Andre; de fulgte deres Herrer altid efter i Krigs og Fejdes Tid; bleve brugte baade i Raad og Daad; vare ogsaa fornemme Høfdinger og Krigsmænd, som baade lode sig bruge mod deres Fiender med Vaaben og Verie, og hos deres Herrer med gode Raad, subtile Anlæg, stor Veltalenhed, konstige Digte, udi hvilke de Kongernes Bedrifter Liv og Levnet paa det zirligste befattede; vare og saa exercerede derudi, at de extempore kunde ved artige Rim udsige og tilkjendegive hvad dennem lystede." o. s. v.

Om disse gamle Skalder anmærker Olafsen i sit Skrift **Om Nordens gamle Digtekonst**, Pag. 184, at "Enhver sædvanlig sang de Æredigte han havde forfattet. Til den Ende gjorde Skaldene ofte lange Rejser, endog til fremmede Hof; og naar de vare der, meldede sin Ankomst og Ærende hos Fyrsten, som ej allene gav dem Adgang og Audience, men snart altid afærdigede dem med gode Belønninger. Ellers finder man, at Forfatterne, naar

en lang Reise faldt dem besværlig, kunde da overdrage Forkyndelsen eller Oplæsningen af deres Æredigter til en god Ven, som lærte dem Ord for andet udenad, og forrettede siden den andens Ærende. Saa belagde Skapte, Laugmand i Island, om Kong Olaf den Hellige et Æredigt, som Stein, Skaptes Søn, maatte lære, før han drog til det norske Hof, hvor han paa Faderens Vegne skulde synge det for Kongen.

"Naar et Æredigt blev offentlig oplæst for Folket og Fyrsten, lærtes det strax eller siden af nogle Hoffolk udenad, at det ej saasnart skulde blive forgjæt igjen. Af denne Aarsag vilde Kong Edvard i Engelland (thi ogsaa ved det engelske Hof indfandt sig nordiske Skalde), at den norske Poet Halle, der havde besjunget Kongen, skulde blive saalænge ved Hoffet, til Nogle kunde lære ham Digtet af. Den Tid Egel sang Digtet Høfut-lausn for Kong Erik, siger han selv, at mange Tilstedeværende lærte det ved samme Lejlighed (s. Eigla, Cap. 61)." — "Da Arnor Jarla-Skald havde sjunget for begge de norske Konger Mogens den Gode og Harald Haardraade to Æredigte, et om hver især, dømte Harald, at sin lod sig ej saa let hæfte i Hukommelsen som den andens (s. Norregs Konunga Søgur, Cap. 20)."

At

At denne Afhandling af Olafsen, hvoraf dette er excerperet, blev til, dertil var Anledningen det 1782 af Videnskabernes-Selskab opgivne Prisspørgsmaal: "Monstrare indolem poeseos septentrionalis antiqvæ, et in ejus a græca romanaqve discrepantiam inqvirere, tum in qvo cum anglosaxonica priscaqve germanica conveniat vel secus." Hans Afhandling kom ud paa Selskabets Bekostning 1786, trykt hos Aug. Frid. Stein, 4to, 256 S. foruden Indledning og "Mantissa explicans voces et phrases in Carminibus citatis obvias." Her afhandles meget udførlig de gamle Digteres forskjellige Versearter, det poetiske Sprog, det poetiske Foredrag o. s. v. I Indledningen nævner Autor dem som før ham have sysselsat sig med disse Gjenstænde *); og af dem er blant de Nyere ingen vigtigere eller der har bedre behandlet sin Materie end Digteren og Bibliothekaren Denis i Wien i en Fortale foran 4de Tome af Ossians und Sineds Lieder.

*) Hvor dog Gerstenberg er forbigaaet, som i Briefe über Merkwürdigkeiten der Litteratur har en Del did henhørende.

d.) Lov:

d.) Lovkyndigheden angaaende.

Blandt de Videnskaber, som der i Island i dens glimrende Periode lagdes meget Vind paa, var ogsaa Lovkyndigheden. Laugmand Ulfliot, en af de Nordmænd som først nedsatte sig paa Island, var Dens første Lovgiver. Omtrent Aar 928 blev han med de vigtigste Mænd i Landet eenige om at indstifte Altinget eller en almindelig Overret for hele Landet, hvor de Sager skulde paadømmes, som ikke kunde blive førte eller sluttede ved Hjemtinget; her skulde Love og Anordninger med de Flestes Samtykke overlægges fastsættes og bekjendtgjøres. — Ulfliot gjorde, da han var 60 Aar gammel, for at forbedre Lovene, en Rejse til Norge, hvor han med sin Morbroders Thorleif hin Spakes (ɔ: Vises) Hjelp forfattede den islandske Lov, som efter ham kaldes Ulfliots Lov. *)

Ulfliots Lov er aldrig bleven trykt. Et Par af dens første Artikler citeres i Olufssaga 2. Part 6te Cap. (siger Erichsen i Holbergs Danm. Stat 3die Edit. Pag. 509).

Ulfliots Lov blev siden forøget, og da Skrift med Christendom var kommen i Brug, blev den Aar 1118—19 i Pennen forfattet rettet og publiceret

*) See Schønings norske Historie. II, pag. 432.

ceret af Lavmand Bergthor Rafnsson, som herudi blev hjulpet af Haflid Maursen (Haflidus Mari fil.) Det fornemste Tillæg bestod i **Vigslöde** (Dødens Slæde) én Criminalret.

Efter Bergthor blev Gudmund Thorgeirsen Laugmand ann. 1123 til 1135. Han skal paa ny have revideret de islandske Love og reformeret dem efter den norske Graagáas, hvorover de siden skal have beholdt det Navn. De stode ved Magt til Aar 1264, eller saa omtrent, da Landet kom under Norge. *)

Trykt er den islandske Lov Graagaasen aldrig blevet. Om Indholdet af Graagaasen siger Arnesen i sin Islandske Rettergang Pag. 10: at Ret-
ker-

*) Disse Efterretninger ere tagne af Kongslev, Holbergs Danmarks Stat 3die Edition, og *F. Johannæi Hist. eccles.* Tom. i. pag. 215, 218 Note B et 271. (Naar Kongslev Pag. 203 beretter, at Jonas Magnusen har meent, at Graagaasen ej var Lov i Island, da er det nok en Misforstaaelse af Noten b i *Johannæi Hist. eccles.* 1. pag. 215, som rimeligviis vil sige, at Jonas Magnussen har nægtet, at Oluf den Helliges norske Lov, Graagaasen eller Grafygle kaldet, har gieldt i Island; men ikke: at den islandske Graagaas har gieldt).

tergangen deri er fuld af mange unyttige Udflugter og Regler; samt at Loven ikke saa meget bestod af almindelige Regler, som af vidtløftige Lister paa særdeles Hændelser.

Navnet menes at skulle være taget af Bindet, som maaskee har været graat Gaaseskind.

Island kom siden under Norge og fik da i den Anledning ny Love.

"Uagtet, siger Kongslev, nogle af forrige norske Konger havde arbejdet paa Islands Undertvingelse, maatte de dog afstaae fra Forsættet, og overlade Hagen Hagensen Æren. Anledningen synes Cardinal Wilhelm at have givet, der betragtede det som en Religionssag. Den første, Kongen betjente sig af til dette Verk, var den bekjendte Snorro Sturlesen. Han var ved Hoffet, og raadte Kongen at angribe Sagen med List. Selv paatog han sig Arbejdet, gav Kongen store Løfter, rejste til Island med Fuldmagt, men udrettede intet. Siden — 1235 — brugde Kongen Sturle Sigvathsen, men han ved sin Voldsomhed fordærvede Sagen. Derpaa fik Kongen Fremmede til Bisper, hvilke understøttede Kongens Hensigter. — Omsider var Gesandten Halvard Gullskor (deauratus calceus) den, som 1261 bragde det derhen, at de tre Fjerdinger under=

underkastede sig. Østerfjerdingen var den sidste, den samtykkede endelig deri 1264. Den endelige Overgivelse skeete altsaa ikke før under Magnus Lagabæter."

Overgivelsesvilkaarene vare saa fordelagtige for Islænderne, at de vare at ansee som Kongens Bundsforvandte. Disse Leges et conditiones deditionis opregnes saaledes i *Johannæi Hist. eccles. Isl.* 1. pag. 381:

1.) Ut rex Islandis jus patrium sartum tectum conservaret.

2.) Ut navibus et extraneis mercibus, insulæ maxime necessariis, qvotannis Islandiæ prospiceret.

3.) Ut hæreditates Islandis forte in Norvegia obtingentes, eisdem post qvodvis temporis intervallum poscentibus concederentur.

4.) Ne Islandi portoria solverent.

5.) Islandi ejus æstimationis essent in Norvegia, cujus olim, atqve ejusdem juris compotes, ut cum optimis, et prout iisdem Rex Norvegiæ suis diplomatibus confirmaverat.

6.)

6.) Rex pacis publicæ custodem ageret omnibus viribus.

7.) Insulam per Comitem, Satrapæ loco immissum, rex gubernaret, cui regis nomine, dum ipse suo officio, erga regem fideliter et erga subditos juste, fungeretur, et dum conditiones et privilegia a regia parte inviolate servarentur; incolæ omnem legitimam audientiam præstarent; his autem non servatis, Islandi nullo juramento erga regiam Majestatem tenerentur.

Paa dansk haves denne Overgivelsespagt hos Kongslev Pag. 213, men udførligere i Jonsbogen ved Thorhallesen Pag. 377. Alt det om Regjeringens Forandring, erindrer Jöhnsen, bliver udførlig fortalt i *Torfæi Historia Norvag.* Tom. IV. lib. 5.

Ovenfor blev erindret, at Kong Hagen Hagensen bestræbte sig for at faae Island under sig. For at vinde Islændernes Kjærlighed tog han sig for at rette deres Love. Hertil betjente han sig af Thorvard Thorarsen og Sturla Thordsen (Forfatter til Sturlunga Saga, hvorom ovenfor). Kong Hagen døde 1262, og Sønnen, Magnus Lagabæter, oversendte den ny Lov, som for sine strænge Straffe

fik

fik Navn af Jernside, og efter Lovgiveren Hakonarbok. Efter megen Modsigelse antoges den 1275, men er aldrig trykt.

Det var den mægtige Biskop Arnas, som ved Overraskelse formaaede Indbyggerne til at give deres Minde til den strænge Lovgivning. De fortrod snart deres Samtykke. Magnus Lagabæter tog sig da, efter Islændernes Forlangende, paa ny for at gjennemsee og ændre i Lovbogen, betjenende sig igjen af de Samme som havde været paa Raad med ved Jernsides Forfærdigelse, og tillige af Jon Einarsen Lavmand fra Island.

Magnus døde 1280, og hans Søn, Eric Præstehader, sendte den ny Lov over til Island med Lavmanden John, og den fik efter ham Navn af Jonsbogen. Den stemmer meget overeens med Kong Magni Gulethings Lov, der, foruden Islands egne Love, er dens fornemste Kilde. Denne Lov gjelder endnu der i Landet, siger Kongslev, undtagen i Henseende til Processen, og Formaliteterne, samt Drabs- Tyve-Sager delicta carnis og Arvefølgen. Den er oplagt adskillige Gange.

Først haves

Logbok islendinga, hueria saman hefur sett Magnus Noregs Kongr. — ypperlesin epter theim

riettustu oc ellstu Logbokum sem til hafa feingizt. og prentud epter Bon og Forlage heidærlige Mans Jons Jonssonar Lögmans. 1578. (sic titulus). ad calcem: trycht a Holum i Hjalta Dal af Jone Jonssyne than fyrsta Dag Maji Manader Anno Domini 1578. *) (gaaer til L i andet Alphabet i lille Octav.)

Den nyeste Udgave har følgende Titel:

Den islandske Lov Jons Bogen, udgiven af Kong Magnus Lagabæter Anno 1280. Af det gamle norske udi det danske Sprog over:

*) Af denne Lovbog er der et andet Exemplar paa det kongl. Bibliothek, selv samme Udgave og samme Tryk lige til de sidste Blade, hvor der er Forskjel, som bestaaer i, at i først anførte Exemplar optage de ved Enden tilføjede variantes Lectiones kun to Blade. I det andet derimod tre Blade — saa man har imidlertid confereret flere Codices — og saa staaer neden under disse Varianter et andet og senere Trykkeaar, nemlig 1580.

Jeg forstaaer derfor ikke rigtig den Note som sal. Erichsen har skrevet foran sidstnævnte Exemplar, saaledes: "Denne er den ældste Edition af den islandske Lovbog trykt paa Nupufell. Af Titelbladet sees, at Trykningen er begyndt 1578, men Oplaget ikke fuldendt førend 1580."

oversat, og nøje confereret med gamle Manuscriptis, variantes Lectiones tilsatte, samt næsten ved hver Mening henvist til Christian IVdes og Christian Vtes norske Love. Hvortil er føjet den saa kaldede Store Dom, og et tredobbelt Register, over Bogen selv, over Retteboderne, og over de gamle Ord. Kjøbenhavn, 1763, trykt paa de boppenhausiske Arvingers Bekostning, og findes tilkjøbs hos Joh. Boppenhausen i store Grønnegade. 8vo. 414 Sider foruden 7 Ark Registere.

Under Fortalen nævner Oversætteren sig, Egel Thorhallesen (der efter at have været Missionær i Grønland, Aar 1778 blev Præst i Bogense i Fyen). Han siger, at ved dette Arbejde har han raadført sig med sin Landsmand Magnus Olaffen (eller Olavius — siden Vicelaugmand i Island), der var en god Jurist og Antiqvarius, og at Langebek har revideret og rettet den danske Stil.

Han har til sin Oversættelse havt Hielp af Laugmand Poul Vidalins og Bjørns af Skardsaa Forklaringer over de mørke Ord i Jonsbogen. Arnesens islandske Rettergang, hvori der især var saa megen Oplysning at hente i Anmærkningerne af Erichsen, som ved Hjelp af Graagaasen har saa

mange Steder viſt Lovens Henſigt og Mening — kom ham for ſildig tilhænde.

Thorhalleſens Overſættelſe blev af Hans Finſen ſkarp recenſeret i de berlingſke lærde Tidender for 1765 No. 18. Finſen har nøje ſammenholdt Overſættelſen med Originalen. Han opregner en Mængde Ord i Overſættelſen ſom deels ere ubrugelige eller hvortil gives mere brugelige og deels ere rent islandſke. Desuden anføres andre Urigtigheder. — Derpaa udkom

Hr. Egil Thorhalleſens nødvendige Forſvar for den ved ham forfattede danſke Overſættelſe af Jons-Bogen imod de, i de kjøbenhavnſke lærde Tidender af Mſr. Hannes Finnſen indrykkede meget ufordelagtige Anmærkninger, med Anmærkningerne ſelv tilføjede. Kjøbenhavn, trykt hos Ludolph Henrich Lillie, 1765. 40 S. 8vo.

Dette Forſvar er dateret Skibet Thaaſingſlot d. 18 Maj, da han laae paa ſin Afrejſe til Grønland.

Det blev af Finſen recenſeret i No. 30 af ſamme Aars lærde Efterretninger.

Af Halfdan Einarſen Pag. 184 ſees, at Magnus Olavius ogſaa tog Deel i Controverſen, og man

læſer

læser i Worms lærde Lexicon, at han udgav: Anmærkninger til Jonsbogen eller den gamle islandske Lovs danske Oversættelse. Kjøbenhavn, 1765, 8vo. Og Finnsen skrev, efter Halfdan Einarsens Beretning, en Piece med Titel: Engang for alle til Oversætteren af Jonsbogen, men den kom ikke ud.

Vi gaae nu til de gejstlige Love.

Ved dem møder først Biskop Gissurs Forordning om Tienden af Aar 1096 eller 97. Den blev efter Gissurs Foranstaltning forfattet af Sæmund Frode og indført som Lov ved Marcus Skeggeson, den i Einarsens islandske Litterairhistorie S. 46 omtalte Poet.

Kongslev siger Pag. 203: "Gissurs Uegennyttighed, Sæmunds Visdom, Skeggesons Myndighed, og den forhen antagne Lov om Guds Lovs Fortrin, gjorde Tiendens Indførsel i Island saa let som neppe nogensteds." Andre Steder kostede det Kongeblod.

Denne gissurske Anordning gjelder endnu. Den er in extenso indført i den ved Torkelin udgivne *Jus ecclesiasticum Vetus*, og i Johannæi islandske Kirkehistorie Tom. 1. (conf. Kongslev Pag. 202). En forkortet Oversættelse af Johnsens Historie om

Tienden har Sandvig leveret i Tillægget til Hofmans Afhandling om Tienden.

Titelen paa den thorkelinske Udgave er:
Jus ecclesiasticum vetus sive *Thorlaco-Ketillianum*, constitutum anno Christi 1123. Kristinrettr hinn gamli edr Thorlaks oc Ketils Biscupa. Ex Msſ. Legati Magnæani cum versione latina, lectionibus variantibus, notis, collatione cum jure Canonico et juribus ecclesiasticis exoticis, indiceqve vocum edit *Grimus Johannis Thorkelin* Isl. Havniæ, 1775, typis Frid. Aug. Stein. 8vo. XXII og 176 S. og 4 Ark Index vocum in jure ecclesiastico occurrentium.

Om denne Lov og dens Udgave kan intet siges bedre i Korthed end hvad Kongslev har i sin Private Ret 1. Bind Pag. 206—7. *)

Et

*) Det som Kongslev siger, der i 35de Capitel skal vise, at Loven der maa være til Ende, synes ogsaa tydelig at give det tilkiende; det heder nemlig: "Sva setto their Thorlakr Biscop oc Ketil Biscop at radi Auzorar Erkibiscops oc Sæmundar oc margra Kennimanna annarra christinna Laga thatt sem nu var tint oc uppsagt." ɔ: "Hoc jus ecclesiasticum, uti nunc recen-

Et Par Aars Tid derefter udkom:

Jus ecclesiasticum novum sive *Arnæanum*, constitutum anno Domini 1275. Kristinn Rettr inn nyi edr Arna Biskps. Ex Msſ. Legati

K 4 Mag-

censitum est et rogatum, Episcopi Thorlacus et Ketillus, auspiciis Azeri Archiepiscopi nec non Sæmundi et complurium aliorum sacerdotum, constituerunt."

Det 13de Cap. heder: At læra Prest til Kirkio. lat. de puero ad munus sacrum erudiendo "That er Manni oc rett at lata læra Presling til Kirkio sinnar. Hann scal gera Maldaga vid Sveininn sialfan, ef han er sextan Vetra. Enn ef hann er yngri, tha scal hann gera vid Logradanda hans."

"Licitum est cuivis, curare puerum erudiendum, qvem ecclesiæ suæ præficere possit. Cum ipso puero sedecim annos nato, si vero minor sit, cum ejus tutore legitimo contrahendum est."

(Dengang havde Laici endnu Jus patronatus til deres egne Kirker.)

"Nu vill Sveinn eigi nema, oc leidaz Boc, tha scal han fera til annara Vercka — ɔ: Si puer discere nolit, doctrinamqve fastidiat, aliis operibus applicari debeat.

ibid. "Tha er han hefir Vigslo tekit, oc han er Prestr, oc er sa Madr, er honom feck Kenzlo, skyldr at fa honnom Messo föt oc Bökor thær er Biscupi syniz.

ɔ: Ju-

Magnæani cum versione latina, lectionum varietate, notis, collatione cum jure canonico, conciliis, juribus ecclesiasticis exoticis, indiceqve vocum primus edit *Grimus Johannis Thorkelin Isl.* Havniæ, 1777, typis Hallagerianis. XXV og 256 S. 8vo.

Denne Lovs Anledning, Kilder, Beskaffenhed, de Stridigheder den gav Anledning til o. s. v. fremsættes udførlig af Johnsen i hans Islandske Kirkehistorie 1. Tome. Pag. 540 seqv. Hvoraf Kongslev har et concentreret Udtog, loc. cit., Pag. 215 til Pag. 219.

Den Rector Oblandus, som Kongslev fortæller, at Arnas havde Hjelp af, om ham beretter Johnsen, l. cit. Pag. 586, at Arnas da han blev Bisp i Skalholt, satte han Mag. Oblaud, som han bragte med sig fra Norge, til at forestaae Skolen han der opret-

ɔ: Juveni ordinato et ad munus sacerdotale admoto, qvi eum erudiri curavit, vestes sacras, librosqve qvos Episcopus necesſarios judicat, commodet."

Det 14de Cap. om Bisperne, begynder saaledes:

"Byscopa scolo ver eiga a Lande her tva, oc scal annar vera at Stoli i Scalaholti, enn annarr scal vera at Holum i Hialtadal."

rettede. Og her gik Obland ham tilhaande ved Kirkelovens Forfærdigelse. Obland skal siden være vendt tilbage til Norge igjen og bleven Cannik i Trondhjem. Derfra drog han igjen til Island, og blev Rector ved Skolen i Holum. Hans senere Fata veed man ikke.

Af begge disse to Kirkerettter haves paa det kongl. Bibliothek en dansk Oversættelse i Mst. fra 1749. Oversætteren er den samme fortjente Hans Paus, som vi har at takke for Udgivelsen af de gamle norske Love.

---

e.) Adskillige andre Videnskaber.

I Geographien maa Islænderne have været overmaade kyndige ved deres Rejser i alle Verdens Parter, da de, ligesom fordum Ulysses, besaae "multarum gentium mores et urbes."

Hvor hyppige deres Rejser fordum vare, og hvor meget de agtede de Forrejste, samt at de deels rejste paa Handelens Vegne, deels for at gaae i fremmed Krigs- eller Hoftjeneste, deels for at studere udenlands, at nogle gik som Pilegrime til Rom og andre hellige Steder, at de i Almindelighed, naar de havde forsøgt dem i fremmede Lande, siden tyede hjem til deres kjære Øe, o. s. v., det udvikles udførlig i Erichsens paa Borchs Collegium holdte Disputats *de Veterum Septentrionalium inprimis Islandorum Peregrinationibus.*

Heri beder det Pag. 87 om Gissur (en Søn af Hall i Haukedal, Sønnesøn af Teit Isleifssøn, der 1181 blev Laugmand i Island) taget af Sturlungasaga: "Hann var bædi vitr ok malsniallr, hann var Stallari Sigurdar Konongs, Fødor Sverrigs Konongs, hann var ok hin besti Clerkr theirra er her a Landi hafa verit; opt for hann af Landi brott, ok var betr metin i Romaborg enn nockr islendzkr Madr annar, af Mennt sinni ok Framkvæmd; hanom var vida kunnigr um Sudrløndinn, ok thar

af

af gerdi hann Bok, tha er heitir *Flos peregrinationis*." ɔ: "Erat et sapiens et disertus, Sigurdi autem regis (Hierosolymipetæ) Sverreri regis patris, stallarius (Mareschallus), et optimus omnium, qvos hucusqve Islandia tulit, clericus. Peregrinas terras sæpius adiit, et majori qvam ullus alius Islandorum, ob rem bene gestam, Romæ mactatus est honore. Illi terræ australes passim erant cognitæ; unde librum confecit, qui *Flos Peregrinationis* inscribitur." Denne *Flos Peregrinationis* menes desværre ikke at være til.

Der er, efter Einarsens Beretning i hans Litterairhistorie Pag. 134, i det magnæanske Bibliothek en geographisk Afhandling der først beskriver Paradises Beliggenhed; og dernæst opregner de fornemste Lande i de tre Verdens Parter med deres Mærkværdigheder. Afhandlingens Forfatter erklærer, at hvad han skriver, har han hørt af Abbed Nicolai Mund, en i sin Tid berømt og vis Mand, der døde 1159.

Hvad Mathematik angaaer, saa roses Biskop Paul, Snorro Sturlesen, og andre, for deres Indsigt deri, den man og kan bevise af deres Sejlads, og deres mekaniske Arbejder.

Af Bøger har man Blanda, som er et Calenderverk, og Rimbegla, som er Astrologie og Historie. Den sidstnævnte er forfattet i det 14de Aarhundrede, og er udkommen i Tryk under Titel: *Rymbegla* sive *Rudimentum Computi ecclesiastici et Annales veterum Islandorum*, in qvo etiam continentur Chronologica, Geographica, Astronomica, Geometrica, Theologica, nonnulla ex historia universali et naturali rariora. Qvam ex Mstis legati Arna-Magnæani versione latina, lectionum varietate, notis in materiam computisticam, indice vocum Rymbeglæ propriarum, et rerum in partem historicam auxit *Stephanus Biörnonis* Isl. Addita sunt 1) Talbyrdingus ejusdem notis illustratus, 2) *Oddi* Astronomi somnia, 3) *Joh. Arnæ*, et 4) *Finni Johannæi* Horologia. Sumtibus *P. F. Suhmii*. Havn., 1780, 4to, typis Steinii.

Det theologiske Studium blev ikke dreven med nogen Iver. Nogle theologiske Skrifter bleve vel oversatte, men det var Helgenlegender. Da Thorlac Runolfsen, Bisp i Skalholt i det 12te Aarhundrede, laae paa sin Sotteseng, lod han sig forelæse *Gregorii Cura pastoralis*. — Da Gudmund, Bisp i Holum i 12te Aarhundrede, mistede sit Syn, lod han læse for sig i *Vitæ Sanctorum*. Thorgilsøn Bodvarsøn lod sig forelæse *Vita Thomæ Cantuariensis*. Til slige Bøger var den theologiske Litteratur indskrænket.

John:

Johnsen bemærker i sin Kirkehist. T. 1. Pag. 276 Note c, hvoraf de anførte Data ere tagne, at der fortælles at Biskop Thorlak reciterte daglig den tredie Del af Psalteren, derved menes Davids Psalmer, siger han; men paa latin — "nam nulla Bibliorum, et ne unius qvidem libri, versio in lingvam islandicam tunc temporis facta erat."

Clausen i Norges Beskrivelse Pag. 168 fortæller: "En velbyrdig norsk Mand ved Navn Eric Brockenhuus, som ved 1561 havde Mandals Lehn i Befalning, sagde i Sandhed, at have seet den ganske Bibel udsæt paa islandske Maal, skreven for 300 Aar siden, og den første Begstav i hvert Capitel var forgyldt." Denne Bibeloversættelse, mener Johnsen Pag. 371 i Tome 1. af *Hist. eccles.*, var den store tykke Bog Stjørn, som er en Paraphras over Bibelen, beblandet med Fabler, libri apocryphi, og verdslige Historier tagne ud af *Petri Comestoris Historia scholastica*, hvilket Verk den holumske Bisp Brand Johnsen, der døde 1264, havde skrevet efter den norske Kong Hagen den Gamles *) Forlangende.

Om

*) Johnsen har Kong Magnus og Harbo ligeledes Magnus Haagensen; men han blev først Konge 1263; altsaa maa han have forlangt det som Prinds.

Om denne Stjórn giver Harboe i sin i Dän. Bibliothek VIII indrykkede Nachricht von der isländischen Bibelhistorie udførlig Efterretning. Navnet Stjórn, der betyder Styrelse (Gubernatio) mener han den har "a Dei gubernatione populo Israelitico præstita."

Nogle af de harboeske Excepter ere ret artige og fortjene at nævnes.

Der hvor det fortælles i Genesis at Jorden blev forbandet, gjør Autor til Stjørn den Anmærkning: Havet blev ikke forbandet, derfor læser man ogsaa at vor Frelser spiste Fisk, men aldrig Kjød. "Thadan af er thad lesed af vorum Lausnara, ad han åt Fisk medan han var hier i Veröldenne, en alldrege Kjøt." Jubal, siger han, opfandt Musiken i Anledning af at han hørte Klangen af Tubalcains Hamre.

Ved Ordene Exodi VIII v. 19 anmærkes følgende: Det er Guds Finger ɔ: Guds Aand; thi som Guds Søn betegnes ved den højre Haand, saa betegner Fingeren den hellig Aand. Augustinus spørger, af hvad Aarsag de ægyptiske Troldkarle ikke kunde gjøre det Mirakel efter, og han svarer: derved gives tilkjende, at ihvorvel de hedenske Philosopher

kopier har havt nogen Kundskab om Faderen og Sonnen, har de dog intet vidst om den hellig Aand.

Af de apocryphiske Bibelbøger, som Stjørn indeholder, nævner Harboe Assenaths Historie, de 12 Patriarchers Testamente, Historien om Pontius Pilatus og hans Fata, hvori tillige er indvævet Judas Ischariots Liv og Levnet.

Slutningen af Verket (hvoraf der er Exemplarer in Bibliotheca Magnæana) anfører Harboe saaledes:

"Thessa Bok færdi hinn H. Hieronymus Prestur ur ebresku Male oc i Latinu en ur Latinu oc i Norrænu snere Brandur Prestur Johnsson er sydar var Byscup a Holum, oc so af Alexandro Magno, epter Bon virduligs Herra H. Magnusar Kongs, Sonar Hakonar Kongs Gamla."

* * * * * * * * *

Den Mængde Skrifter, som vi har seet, bleve forfærdigede eller nedskrevne i Island i Aarhundrederne 9—14de, er der for nærværende Tid kun lidet af tilbage paa Øen. Nogle ny Papirscodices af ubetydelige Søgur, det er Alt. Næsten alle Membraner, alle

gode

gode gamle Afskrifter ere blevne førte bort, deels til Danmark, deels til Sverrig. Og af de som vare førte til det første Sted, brændte mangfoldige op i den store Ildebrand 1728, da Resens, Magnæi, og Biskop Worms Bogsamlinger gik op i Røg.

Den første der efter Reformationen (da Videnskaberne i Island, hvor de et Par Aarhundreder ganske havde været som uddøde, igjen begyndte at blive yndede) har samlet betydeligt Forraad af islandske Manuscripter, var Arngrim Johnsen. Deels vise hans mange Skrifter, at han har ejet et godt Bibliothek, og deels udgik en kongelig Befalning, at hvo der ejede gamle Bøger, skulde overantvorde dem til ham. Thi han havde i Commission at oversætte islandske Historier paa latin. Af det han havde samlet forærede han Noget til Canzler Friis, Noget til Ole Worm. Sønnen, Thorkil Arngrimson, overlod en stor Deel af Resten til Resen, Worm, Torfæus, og det kongelige Bibliothek.

Biskoppen i Skalholt, Brynjolf Svendsen, havde en meget betydelig Samling af gamle Codices.

dices. I Aarene 1656 og 1662 befol Frid. III, at han skulde nedsende til det kongelige Bibliothek gode Pergaments-codices jo flere jo bedre.

Torfæus, hvis Levnet og lærde Arbejder saa udførlig og nøjagtig ere beskrevne i Minerva for 1786 af Conferentsraad Erichsen, hentede adskilligt derfra 1662. Ved Lejlighed af Torfesens Antiqvarii-Embede staaer hos Erichsen Pag. 21 (i det separate Aftryk) en den islandske Litteraturs Skiebne ypperlig oplysende Note; ligesom der ogsaa Pag. 38 berettes hvad Torfesen i den Qvalitet som Translateur oversatte af det gamle Tungemaal.

Ingen har værre plyndret fra Island end Arnas Magnæus. Han samlede sig først et godt islandsk Bibliothek, før han 1702 blev sendt til Island i kongelig Ærende for at eftersee og sammenligne de islandske Jordebøger, hvilken Commission gav ham Anledning til at gjennemrejse hele Landet og eftersee hver en Afkrog. Han tog og laante og kjøbte Documenter og Codices forsøde, fik ogsaa

mangfoldige Ting til Foræring, saa da han efter 10 Aars Forløb forlod Øen, havde han gjort rent Bord, og moxen Intet af Betydenhed var tilbage. "Amplissimam (siger Johnsen, af hvis Fortale foran hans *Hist. eccles.* 4de T. dette for det meste er taget) fuisse ejus Bibliothecam sat scio, eandem enim ante incendium Havniense ipse florentem et integram multoties oculis lustravi, ultimusqve omnium, cum ejus chartas lambere inciperet incendium, tantum damnum dolens, exivi." etc. Dette Tabs egentlige Beskaffenhed sees bedst af Magnæi Breve som ere indrykkede i **Universitetsjournalen** IV Aargangs 1ste Hefte, saavelsom af Grams Brev om Magnæi Død i Fortalen til **Thorkelins** *Analecta.*

Hvad han igjen fik samlet til at bøde paa det ved denne ulykkelige Ildebrand lidte Tab var, i den korte Tid inden han døde, saare betydeligt, og ved sit hans Minde evigt hædrende Legatum sørgede han for, at denne utrolig store Skat ikke maatte ligge hen orkesløs og unyttet, men ved Trykken meddeles

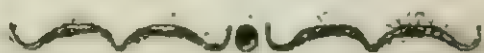
deles Almenheden. (See Hofmans Fundatser 1ste Tome S. 212 og 275 og 10de Tome Appendix om Kjøbenhavn S. 2. Universitetsjournalen l. cit. og Sjøborgs *Disertatio Legatum Arnæ-Magnæanum leviter adumbratura.* Lundæ, 1802. Conf. Skandinav. Musæum 1ste Hæfte for 1802.)

Om de Svenskes Held i at faae Mængde Haandskrifter sig tilbragte fra Island, kan læses i Troils Rejse til Island, som igjen har taget en Del af sine Efterretninger af *Dalii Specimen biographicum de antiqvariis regni Sveciæ.*

Grundvolden til den islandske Manuscriptsamling i Antiqvitetsarchivet lagdes af Jonas Rugman, en Islænder, som, da han 1658 vilde segle til Danmark, blev opkapret og bragt til Gothenborg, hvor Rigsdrosten Per Brahe tog sig meget af ham. Han kom til at studere ved Upsala Academie, blev her kjendt med Verelius, og han sendte ham 1661 til Island efter Codices. Hvilken Rejse ikke løb frugtesløs af.

En anden Isländer, der ogsaa skaffede de Svenske en god Del Manuscripter fra Island, var Gudmund Olaffsen. Han var fød 1652, kom 1680 til Kjøbenhavn. Da Grev Gyldenstjerne var i Kjøbenhavn for at afhente Prindsessen der skulde giftes med Kong Carl XI, besaae han blandt andet de islandske Manuscripter paa Universitetsbibliotheket, og da Gudmund her oversatte noget i disse Codices som Greven spurgte om, gav det Anledning til at han tilbød ham at blive Translator regius ved Antiqvitetsarchivet.

At Gudmund var kommen til Sverrig, det gav Anledning til at hans Broder, Helge Olsen, ogsaa tog derover, og det var egentlig ham der hentede Codices i Island, ikke Gudmund.

Anden

Anden Hovedafdeling.

Literaturen

i

Norge

i

Middelalderen.

Literaturen i Norge
i 11te, 12te 13de og 14de Aarhundreder.

Mod 14de Aarhundredes Slutning (Aar 1380), blev Norge, under Oluf Haagensen, forenet med Danmark, og begge Rigernes Literatur betragtes da fra den Tid under Ening.

I Indledningen blev erindret, at den christelige Religions fuldkomne Rodfæstelse i Norge maa tilskrives Oluf den Hellige, og det er altsaa først fra det 11te Aarhundrede af, man kan spørge om Videnskabernes Tilstand i dette Rige.

Vi skal med Forundring see, at Videnskabeligheden i Kongeriget Norge ikke nær blomstrede saaledes som i Island, og at Antallet paa norske litteraire Producter fra den Tid er temmelig indskrænket. Vi berøre først kortelig Landets Anstalter som tjente til lærd Culturs Fremme.

a.) Skoler.

Skoler er der vist, siger Suhm (Skrift. VII. Pag. 18), blevne oprettede i Landet kort efter Christendommens Indførsel, imidlertid finder jeg dog ej noget udtrykkelig meldt herom før i Kong Hagen Hagensons Historie Pag. 593 (i Worms Udgave af Clausens Snorro) under Aar 1212, hvoraf tilligemed sees, at den fordærvelige Skik haver da været her i Landet, at sætte Børn meget seent til Skole, thi om Hagen, som dog var en Kongesøn, skrives, at han var 8 Aar gammel før han kom did. Pag. 600 siges at han var i Christkirken, nu Domkirken, i Trondhjem.

Ved at at efterlæse det af Suhm citerte Sted, Pag. 593, seer man hvad Noget af det første var, som Børn lærte, det var — at messe. Der Hagen, Kongens Søn, havde været nogen Stund i Skolen, spurgde Hagen Jarl ham ad hvad han lærde? Hagen sagde: jeg lærer at sjunge. Greven sagde: ikke skal du lære at sjunge, thi du skal hverken blive Bisp eller Præst.

---

b.) Uden=

b.) Udenlandsrejser.

At de Norske rejste udenlands for at studere, viser blant andet Pontoppidans *Annales* T. 1. pag. 463, hvor der meldes om den norske Erkebisp og Helgen Thorlacus, at han havde studeret Jus Canonicum i Paris. Om Einer, som ogsaa blev Erkebisp i Trondhjem, siges, at han, da han blev valgt, ophold sig i Paris — ventelig for at studere. Om Indrid, Cannik i Trondhjems Dom=Capitel, fortæller Johannæus i *Hist. eccles.* T. 1. pag. 447, at han, da man tænkte paa at vælge ham til Erkebisp, studerede i Bologne. Under Magnus Smek tales om En ved Navn Arnfin, som studerede i Canterbury i Engelland.

Iblant de norske Riddere som 1295 under Kong Erich Magnusson paa Hindsgavel Slot i Fyen vare med at underskrive det Forlrag, som staaer hos Pontanus og Torfæus, nævnes Bernhardus Ludovici, Juris civilis Prof. eller Doctor. Og i Schønings Trondh. Domkirkes Besk. Pag. 307 nævnes en Cannik i Bergen og Trondhjem, navnlig Paulus Bardonis, der i Begyndelsen af 14de Aarhundrede havde taget Doctorgraden in utroque jure i Orleans. I Westphalens *Monumenta* Tom. IV. pag. 1056

 sees,

sees, at de Norske fordum havde et Collegium i Rostoch. *)

*) "Apud Norvegos, (heder det Pag. 500 i Grams *Oratio de origine et statu rei litterariæ in Dania et Norvegia usqve ad fundatam a Christ. I. universitatem hafniensem*) strenue ad promovendas litteras incubuere Arno, episcopus Bergensis, successorqve ejus Audifinnus, a qvibus certus semper Canonicorum aliorumqve ex Clero numerus in Galliam atqve Angliam ablegabatur, perficiendorum studiorum causa, ibiqve doctorales in utroqve jure gradus capessebant."

---

c.) Bibliotheker.

Bibliotheker har der været i Norge og det ikke slette. At der i det mindste i Trondhjem har været et meget betydeligt, det sees af Theodoricus Monachus, som skrev i det 12te Aarhundrede og citerte Plato, Horats, Virgil, Lucan, Plinius den ældre, Moses, Psalmerne, Augustinus, Hieronymus, Eusebius, Beda, Hugo de Sto. Victore, Sigbertus Gemblacensis, Paulus Diaconus, Isidorus Hispalensis, Remigius Autisiodorensis, og islandske Digtere.

Hvorledes dette Bibliothek var beskaffen 1550, efterat det meste deraf i Reformationstiden var opbrændt, kan sees af Schønings Trondhjems Domkirkes Beskrivelse Pag. 37 seqv., hvor der er indført Designation over Levningerne. Blant denne Rest nævnes *Bibiorum* volumina duo conscripta in membrana, en stor Mængde Patres og meget til Jus Canonicum. Ved nogle Codices bemærkes at det er Membran, ved nogle at det er Papir, men ved de fleste staaer ingen af Delene. Af Autores classici nævnes Livius, Virgilius, epistolæ familiares Ciceronis, Valerius Flaccus, Sallustius, Plinius, Tacitus. En stor Del af disse 1550 forhaanden værende Bøger har nok været Manuscripter, dog finder man ogsaa Titler paa nogle som vare trykte, saasom Erasmi Roterodami Adagia,

Perotti Cornu Copiæ, Jacobus Henricmannus, Missale nidrosiense. Schöning siger, at denne Levning siden end ydermere er bleven af Fugtighed fordærvet og ved adskillige Lejligheder spoleret.

Fra dette Bibliothek kommer den i det Deichmanske Bibliothek forvarede Codex af Bibelen, som Conrector Rosted har beskreven. (Christiania, 1786, 8vo.) Den havde ogsaa tilhørt Erkebispen Aslac Bolt.

Ligeledes hører herhid den **Livius** paa Pergament, hvorom Morhof fortæller i sin Bog *de Patavinitate Liviana* at den havde været i Bibliotheket i Trondhjem, men som en Morten Grønning, Cantor i Bremen, havde ført fra Norge til Bremen, og meldt det til Philippus Beroaldus at han havde de nu forloren gangne Decader af Livius. Beroaldus havde lovet ham rigelig Belønning om han vilde overlade den til det pavelige Bibliothek. Men inden Beroaldi Skrivelse kom til Bremen, var Grønning død (1421) og Livius reven itu af Børn (vid. *Wadskjær de principibus doctis Norwegis* pag. 72, og Schöning **om Trondhjems Domkirke** Pag. 90 i Anhang).

Capitlets Bibliothek i Trondhjem har, efter Philalethes Samlinger Pag. 190, ogsaa havt en

liber

liber VI Decretalium med Commentar, hvilken Codex en Cannik der havde afskreven.

Ligeledes hører Moralia Gregorii in Jobum. edit. perant. *Catal. Biblioth. Thott.* VII. pag. 13 til norske Bibliotheksstykker, da deri staaer: Liber canonicorum regularium Sti. Augustini monasterii sanctæ sedis prope Nidrosiam.

Til Capitlets Bibliothek i Opslo skienkede Kong Hagen Magnussen, som døde 1319, sin Reisehaandbog (paa latin Breviarium nostrum portatile) som Broder Hjalm af Prædikebrødreorden har skrevet, tilligemed en anden, der nyligen er skreven i Paris. S. det Danske Magazin. I. Pag. 330.

---

d.) Nör-

d.) Norske Skjalde.

Ved Christendommens Indførsel kom saa mange fremmede Gejstlige, engelske, tydske, danske herind. De indførte latinsk Skrift med sig, satte allene Priis paa dette Tungemaal, og værdigede ikke Landets Sprog at skrive i det. Da alle de gamle Poemata vare fulde af den hedenske Mythologie, saa ansaae de fremmede Gejstlige som førte Christendom i Landet dem for noget afgudisk Tøj, som reent maatte udryddes. Herover skeete det, at faa Poemata bleve efter Christendommens fuldkomne Indførsel forfærdigede i Landets Sprog, og at mange af de gamle bleve forglemte ved det at ingen skrev dem op. "En Lykke var det, lægger Suhm til i denne Anledning (Saml. Skrifter VII. Pag. 12), at Island laae saa langt borte, og det derfor faldt dets Gejstlige tungt at lære det latinske Sprog, hvorover Landets eget blev holdt i Agt og Ære, og de gamle Poemata for en stor Deel derved bevarede fra Undergang, da Historieskriverne, som fast alle vare fra Island, indførte dem i deres Verker."

I Norge var ellers, som i andre Lande, Poeterne de ældste og første Lærde, og, ligesom Norge i vor Tid har frembragt saa mange ypperlige Digtere, saa blomstrede ogsaa det poetiske Studium der i de ældste Tider, og før Christendommen.

I 5te

I 5te Aarhundrede sætter Suhm Brage, af hvem Heimskringla anfører et Vers, i Begyndelsen, og Alfssaga ogsaa et Pag. 42.

"I det 9de Aarhundrede (ere Suhms Ord) under Harald Haarfager levede den Poet Thorbjørn Hornklofi, som sammensatte et heelt Poema om Kong Haralds Krigsbedrifter, hvoraf Snorro til sin Histories Bestyrkelse om bemeldte Konge har indført mange og lange Stykker. Poesien var saa almindelig, at man hos Snorro Pag. 100 finder en Vise gjort af Hildur, Ragnvald Jarls Hustru og Ganger Rolfs Moder. Ja Kongen selv gav sig af med at gjøre Vers, som kan sees Pag. 103. Einar Jarl paa Orkenøerne, en Søn af Ragnvald Jarl, fortjener og Sted blant de Tiders Poeter, og var han af dem som gjorde Vers paa staaende Fod, hvilket var meget almindeligt i gamle Dage her i Norden, og derhos høit agtet. Men den navnkundigste Poet under Harald Haarfagers Regjering var Thiodolfur den Hvinverske, Autor til et langt Poem om Ynglingeætten, af hvilket Snorro har betjent sig i sine Beretninger om de gamle svenske Konger."

I det 10de Aarhundrede blomstrede, foruden adskillige Dii minorum gentium, Eigil Skallagrim, af hvis Vers findes en Deel i den Saga som indeholder

holder hans Historie; Eivind Skaldaspiller, Datterdatterson af Harald Haarfager, hvis Digt om Kong Hagen Adelsteens Fald er oversat paa fransk, engelsk, tydsk og dansk; Einar Skalaglamur, som var i Hagen, Lade-Jarls, Krigstjeneste, hvis Bedrifter han ogsaa besang, saavelsom Jomsborgernes Nederlag.

Af Skalderne i det ellevte og tolvte Aarhundrede, som citeres af Snorro og i Knytlingasaga, kan der vel nogle være Nordmænd, men mesteparten af dem vare vist nok fødte i Island, i det mindste veed man det med Vished om mange af dem, og isaafald høre de ikke egentlig herhid. (Sammenl. **Udsigt over Nordens ældste Poesie og dens Litteratur.** Kjøbenhavn, 1798, 8vo.)

---

e.) Lovgivningen.

Norges ældste Lovgiver man veed af at sige er Halfdan Svarte i 9de Aarhundrede, som regjerede over en Deel af det Søndenfjeldske. Han udgav for sine Lande en Lov kaldet Heidsivia-tings Lov, forfattet af Torleif den Vise. "Kong Halfdan, heder det i Clausens Snorro Pag. 37, var en vis og sandfærdig Herre og elskede meget Retfærdighed. Han satte Lov i Landet, og holdt den sjelf strengeligen, og tvingede dermed de Andre til at holde Loven."

Halfdans Sønneson, Harald Haarfagers Søn, Hagen Adelstens-Fostre var Norges største Lovgiver i den hedenske Tid. Han stadfæstede sin Farfaders Heidsivia-thingslov, og befalede, at den skulde bruges i Gudbransdalen, Hedemark, Hadeland, Romerige og de øvrige Oplande. Selv stiftede han, omtrent Aar 940, Frostetingsloven for Trondhjems Laugdømme og Guletingsloven for Bergens. Saa tillægges ham og Borgetingsloven for Vigen eller den østlige Deel af Norge. Om disse Kong Hagens Love ere blevne i hans Tid forfattede skriftlig, skulde jeg meget tvile, (siger Erichsen i Holbergs Stat Pag. 479) men det er nogenledes vist, at sligt maa være skeet strax efter Christendommens Indførsel, saasnart Skriverkonsten for Alvor kom i Brug.

Af hans Gulethingslov, (hvormed de andre menes at have været conforme og blot at have faaet de forskjellige Navne af de fire forskjellige Tingsteder) haves adskillige Afskrifter paa det gamle norske Maal. Paus har i 1ste Tome af sin Samling af gamle norske Love (Kjøbenhavn, 1751) givet os en dansk Oversættelse deraf trykt. — Men den haves ikke nu saaledes som den første Forfatter gav den. Hvad der staaer deri om den christelige Tro maa nødvendig være en Andens Tillæg; thi den fik i Kong Hagens Tid ingen Fremgang. Mange hele Capitler ere indrykkede, snar med og snart uden den Konges Navn som har givet disse Anordninger.

Oluf den Hellige, (fortæller Snorro) lod samle alle de viseste Mænd i Riget, og foretog sig en Revision af Hagen Adelstens Love. — Statsretten maa han have gjort nogle Forbedringer i; thi da der i senere Tider var Strid om Rigets Arvefølge, beraabte man sig paa den hellige Olufs Lov.

Den første ordentlige Kirkelov i Norge er ogsaa af Oluf den Hellige. Den blev skreven af Biskop Grimkjeld, omtrent Aar 1020. Den blev ogsaa antaget af Islænderne. Erichsen mener, at den ej haves for sig selv, men at den er indført i Kongens forbedrede Landslov, indeholdes derfor rimeligvis i Christendomsbalken foran Hagen Adelstens Gulethings-

thingslov hos Paus, men sammenmænget og blandet med senere Anordninger især Magnus Erlingsøns.

Oluf stiftede ogsaa en Gaards- eller Hof-ret; men uvist, om og hvorvidt Magnus Lagebæter har lagt den til Grund for sin Hirdskraa.

Magnus den Gode samlede og udgav en Lov, som Snorro kalder Graagaasen, og som Erichsen, i Holb. Danmarks Stat Pag. 486, mener blot at være en Revision af Hagen Adelstens Love, som han forbedrede i Overeensstemmelse med hans Faders Ole den Helliges Love, og efter Tidernes Leilighed. Ifølge denne Hypothes bliver Hagen Adelstens trykte Guletingslov det Sted hvor man maa søge disse Emendationer.

Magni Barfoed Sønner, Eystein og Sigurd Jorsalafar, regjerede tillige. Eystein 1103—1122, Sigurd fra 1103 til 1130.

Bjarkøeretten hos Paus mener Erichsen at være fra en af disse Brødre eller fra begge. Den var, siger han, en almindelig Lov for Kjøstædbeboere og Handlende over det hele Rige, som man kan see af dens 34de Capitel. *)

*) Men det beviser det Citatum neppe, da der uden-tvil ikke skal være Punctum ved Ordet Kjøb-stæder, men Meningen være: Det er Bjarke-ret i enhver Kjøbstæd, at, om Mænd slaaes 2c.

Den Vigenske Kirkelov, den ældste af de norske Kirkelove, vi besidde uforandrede, har Biskop Finsen, som udgav den, beviist at være af Kong Sigurd. Titelen paa den trykte Udgave er:

Tentamen historico-philologicum circa *Norvegiæ Jus ecclesiasticum* qvod *Vicensium* sive *priscum* vulgo vocant, cujus textus, cum versione latina et notarum eum illustrantium, particulam 1mam, una cum discursu præliminari de autore et ætate dicti Juris, loco dissertationis pro stipendio victus regio in lucem edit *Joh. Finnæus* Isl. Hafniæ, 1759. particula IIda 1760. 66 S. 4to.

Begyndelsen er saaledes:

Thet er Uphaf Lagha vara, at Austr scolom luta, oc gifvaz Christi, røkia Kyrkior oc Kennimen.

Føtha scal Barn hvert er borit værthr i thenna Hæim, christna oc til Kyrkio bæra, ꝛc.

ↄ: Hoc est principium legum nostrarum, ut ad orientem nos vertamus, et Christo nos dedamus, templa sacerdotesqve colamus;

Alen-

Alendus est infans qvicunqve in hunc mundum natus fuerit, baptisandus, et ad templum ferendus.

Cap. 16. Thæt er Ubotavere at sitia uti; thæt er Ubotavere at gera Finfarar-fara at spyria spá. Ef Kona bitr Fingr etha To af Barne sino til Langlivis, boti Merkr thriar. — Su er Forbætha verst, er fyrergerir Ku etha Kalfa, Konu etha Barne.

ɔ: Inexpiabile delictum est sub dio sedere (det vil sige: noctu ad incantationes magicas apud sepulchra versari). Inexpiabile factum est Finnos consultum ire. Si mulier digitum manus vel pedis ad longam acqvirendam vitam infanti demordet, solvat tres marcas. — Illa est pessima venefica qvæ vaccam vel vitulum mulierem aut infantem occidit.

Slutningen heder:

Nu er Kristinrettr taldr, slicr som ver komum Minne á. Skorter nockut á, tha boti Biscupar yvir meth sinum Rettimdum. Goymi var Jesus Christus. Amen. ɔ: Jam lex hæc ecclesiastica enumerata est, prout nobis in mentem venit. Si qvidqvam deest, adjiciant Episcopi ex eorum juribus. Servet nos Jesus Christus.

Finsens Grunde for Sandsynligheden, at denne Christenret er givet af Sigurd Jorsalafar, ere godt udtænkte. Men gamle Codices har han ikke havt. "Monendum est, siger han i Prolegomena, Jus hocce nativo et originali habitu non prodire, sed litteratura ad recentiorem magis accedente, tali puta, qvæ in Norvegia, seculo XIII circiter vergente, usitata fuit."

Derpaa udkom:

Notæ criticæ in Jus ecclesiasticum Vicensium vulgo *Cristinrettr Vicveria* dictum; particula 1ma. Disp. Autore *Magno Olavo Beronio*. Upsaliæ, 1761. 16 S. 4to.

Det er Optryk af de 5 første Capitler af Finsens Udgave, med Finsens Noter, og derhos Beronii Berigtigelser og Antegnelser, især angaaende visse mørke Ords Forklaring, dem han udtyder anderledes end Finsen. Sidstnævnte udgav da

Curæ posteriores in Jus ecclesiasticum Vicensium, in Auditorio Collegii Elersiani. Havniæ, 1762. 20 S. 4to

hvori han forsvarer sine Fortolkninger.

J Curæ posteriores in Jus ecclesf. Vicenf. continuatæ, ibid. 1765. 12 S. 4to

an=

anføres nogle Observationer, som angaaende Beronii Notæ criticæ vare Finsen blevne meddeelte af den lærde Provst Gunnar Poulsen. Hvilken ogsaa har meddeelt Finsen 6 Grunde der skulde godtgjøre, at ikke Sigurd og ikke nogen Konge havde givet denne Christenret, men at det er en privat Mands Samling af sin Tids Love og Anordninger. Finsen har aftrykt disse Indvendinger pag. ultima, giver sig ikke af med at besvare dem, men lader Tingen henstaae, uden dog at frafalde den engang yttrede Mening. Deri er Gunnar enig med Autor at Lovens Forfatter har levet før 1152.

Hagen Hagensen udgav **Frostethingslov**, som paa dansk er trykt i 2den Tome hos Paus, og er grundet paa den gamle Lov af Hagen Adelsten, Oluf den Hellige, og Magnus den Gode.

Denne Lov begynder saaledes: "Det er de fleste Mænd noksom bekjendt, hvilken Skade de fleste Mænds Familier her i Landet have taget ved det Manddrab og Nederlag paa de bedste Mænd, som her haver gaaet i Svang mere end i de fleste andre Lande. Men nu er det først forvovent og farligt for Gud, og Menneskten til Tab baade paa Frænder og Gods, og dernæst er det og vederstyggeligt, at det skal spørges udi de sædelige Lande, at Mænd skulde have den Uskik her mere i Brug end i noget

 andet

ander Land. Thi have vi med Erkebispens, Lydbyskopernes, Lænsmænds og Lærdemænds, Laugmændenes og andre de vittigste Mænds Raad i Landet tragtet efter at formindske Manddrab." *)

Kong Hagens Søn og Eftermand, Magnus, bragde Lovenes Forbedring langt højere end nogen af hans Formænd, og han kaldes derfor med god Grund Lagebæter, Lovforbedrer.

Med Norges fire Lovbøger, Frostetings-, Guletings-, Heidsiviatings- og Borgetingsloven foretog han en Revision Aar 1267. Og saa stode disse Love ved Magt til Christ. IVdes norske Lov, der dog ogsaa i overmaade meget stemmer overeens med dem.

Af disse Kong Magni Lovbøger haves hans Gulethingslov trykt paa dansk hos Paus i 1ste Deel.

De

*) Disse her togange omtalte hyppige Manddrab og de indvortes borgerlige Krige maa det vel for en stor Deel tilskrives den Afmagt hvori Videnskaberne befandt sig.

Hagen Hagensen antages forresten af Kongslev og Andre at have publiceret tvende Kirkelove, nemlig den Trondhjemske, som staaer paa dansk hos Paus i første Tome Pag. 209, tæt efter Magnus Lagebæters Guletingslov, og den Oplandske eller Heidsivienfiske, indført af Paus i hans anden Tome Pag. 271.

De andre tre haves og, alle skrevne paa gammel norsk, men de ere aldeles ligelydende med denne, undtagen i det Cap. om Retterting. Derfor har og Paus blot ladet den ene trykke.

Den norske Kjøbstedret forbedrede Magnus ogsaa. Hans Kjøbstedret for Bergen staaer hos Paus i den 1ste Tome, og for Trondhjem i den 2den.

Adskillige Konger har vel Tid efter anden forbedret den norske Hofret. Men ingen har, saaledes som Magnus, fastsat alle did henhørende Ting ved en ordentlig Lov. Dette er skeet i Hirdskraa, der er at ansee som en Grundlov, en Hofret, og en Lehnsret. Den blev forkyndt 1273, og tryktes første gang 1594 under følgende Titel:

Den norske Hirdskraa eller Gaardsret, hvoraf forfares kan, hvorledes Riget udi fordum Dage var skikket, og hvorledes Kongerne udi de Dage have huldet Hof, og hvad hver Hofsindere og andre Undersaatter deres Kald og Embede haver været, saa mange som haver havt nogen Bestilling. Udsæt af gammel Norske paa Danske. Prentet i Kjøbh. af Matz Vingaard 1594. (Gaaer indtil Arket O. 4to.)

Af Oversætterens, Arild Hvitfeldts, Fortale fortjener følgende Sted at udtegnes:

"Got vaare at (var det at) man vilde tænke paa nogen Maade og Middel, denne Tid gelegen og gemæs, at man af vor egen indfødte Folk udi Danmark og Norge kunde anrette og anstille noget Regiment eller Fenniker, Fodfolk og Knegte, dennem øve, bruge, besolde, holde udi Værd og Agt under gode forstandige Captainer, paa det vi ikke altid skulde have vor Tilflugt til Fremmede. Thi foruden det, at man haver større Troskab af sine Egne, som stride for sit Hjem, Hustru og Børn, hvilke vi og ere mægtige mere at raade og byde over end Fremmede, som have deres Liv fal for Penge; saa seer man og vel, med fremmede Krigsfolk nu en Tid lang føje at være udrettet, men dem at have mist den gode Lov de først vare udi komne, thi foruden Penge og fuldt op faaer man dem ingensteds; de mytte hver anden Time og kunde neppelig holdes under noget godt Regimente. Inden man dennem kan opbringe, forsømmes megen god Lejlighed; de tage og røve udi ens egen Land; ere slemmere undertiden end Fienderne, og hvad Penge udi saadan Maade udi Landet avles, og Undersaatterne beskattes, det udføre de af Riget alt, og udi saa Maade ere Riget til dobbelt Besværing. De lære at kjende et fremmed Lands Vilkaar, ere idag hos Dig imorgen

gen hos Fienden; de udsue en Herres Pung og Rentekammer, anstille ikkun deres Sag paa en lang Krig, at deres Besoldning kan fremgaae; hvilket ikke skeete, om vi brugte vore Egne."

I første Capitel heder det:

"Det er ganske nytteligt, at man tager sig vel vare for den store Vildfarelse, som Folket hertildags haver været forblindet udi, som ikke findes udi nogle andre Lande eller Riger, der som Nogen haver været tagen til Konge uretteligen imod sin rette Herre og Konning, og imod St. Olufs Lov, som vel findes, at den som neppeligen var god for en Knabe, vilde have Kongenavn; og sees endnu i denne Dag, at Mange have mist baade Liv og Gods, for de have ladet sig kalde og give Kongenavn urettelig. Nu, at man tør ej længer lede eller vildfare, hvo der bør med Rette Norriges Konning at være, da skal det alle Mand vitterligt være, at Konning Magnus, Konning Haackens Søn, skikkede og lod i Bergen indsætte, at efter Arvetallet skal En være Norriges Konge efter Loven. Og det sandede og samtykte alle Norriges Mænd, hver for sig og sine Afkomme paa Retteting at tage ved Norriges Konning, og at den Skik skal staae evindeligen, som da var gjort, og herefter følger:"

Derpaa følger da Arvemaaden.

For-

Forresten fortiene Cap. 27 og 28 især at læsses Mærke til; det 27de har til Overskrift: Hvor man skal tage sig vare for Ondskab og Uhoviskhed; det 28de: at man skal øve sig i al Dyd og Hoviskhed. Og er Indholdet meget moralsk.

Den næste Udgave er:

Thet norreske Herde=Skraa eller Gaardzrått, hwartutaf förnimmas kan, huruledes Ryket uthi fordom Dagar warit ordnat; och huruledes Konungarne uthi theras Tiidh hafwa haallit Hof. Sampt hwadh hwars Hofsinnares och andre Undersaaters Kall och Embete warit, saa maange som naaghon Beställning hafwa hafft. Af Danskan uthsat paa Swensko. Tryckt i Stockholm hos Ignatium Meurer. 1648. 84 S. 4to.

I Dedicationen siger Meurer: "thenne Tractat är af Rykdrotzens Grevel. Excell. (Per Brahe til Wiisingsborg) mig communiceret, och paa Swensko til at tryckia og publicera befalet worden."

Dreyer i sin Literatur der nordischen Rechte retter dem som troe, at Meurer selv har oversat Bogen, og viser af Ihres Glossarium Pag. 881, at det er Joh. Buræi Arbejde.

Der=

Derpaa udkom:

Hirdskraa, udi det gamle norske Sprog, retteligen oversat paa danske, med de gamle Ords Forklaring og mærkelige Antegnelser til hvert Capitel. Sammenskreven og til Trøken befordret af Jens Dolmer. Kjøbenhavn, trykt hos Henric Gode, kongl. Majestæts og Universitets Bogtrykker, Anno 1666. 356 S. 4to.

Efter Dolmers Dedicats til Kongen følger strax Arilds Hvitfelds Fortale. Og derpaa Loven selv i to Columner paa hver Side, nemlig Originalen i den ene, og en dansk literal saare tvungen og udansk Oversættelse *) i den anden Columne. Bag efter hvert Capitel følger gode historiske, antiqvariske og philologiske oplysende Anmærkninger. I disse Noter rettes ofte Hvitfelds Udgave eller Oversættelse, og sees, at Dolmer foruden den trykte Oversættelse af Hvitfeld ogsaa har havt en skreven for sig af samme Mand, der har været anderledes end den trykte.

Bag

*) Derfor siger ogsaa Erichsen i Fortalen til Speculum Regale om sin Oversættelse: "Ordene haver jeg ikke fulgt paa meget nær saa noie som Dolmer i Hirtskraaen; thi det havde kun været at lade Texten trykke med vore Tiders Bøjelser."

Bag i er først en Liste paa "gamle norske Ord, som endnu brugelige ere eller kunde bruges i danske Sprock," dernæst "gamle Ord som findes her i Hirdskraaen, med deres Udtydning," og tilsidst Register over Hirdskraa.

Jus Aulicum Norvagicum, lingva antiqva norvagica *Hirdskraa* vocatum, a *Jano Dolmero* Dano in lingvam danicam et latinam translatum notisqve danicis et latinis illustratum, cujus versio et illustratio Danica una cum textu Norvagico Hafniæ Anno 1666, vivo adhuc autore, edita est; versio vero et illustratio latina nunc primum post mortem autoris in lucem prodit curis et sumtibus *Petri Joh. Resenii*, a qvo huic Juri aulico norvagico adjungitur Jus aulicum antiqvum danicum *Whiterlagsret* dictum cum versione Danica et latina ac notis prædicti Resenii. Hafniæ, litteris Georgii Gödiani, Reg. Maj. Typogr., 1673. 726 Sider 4to.

Det er Oplaget af Dolmers Hirdskraa af 1666, som Resen har tilkjøbt sig, og dertil ladet trykke Dolmers latinske Oversættelse og Witterlagsretten — samt et nyt Titelblad.

Foran

Foran den latinske Bearbeidelse af Hirdskraa har Dolmer sat en Fortale, saaledes begyndende: "Cum non ita pridem inter otia qvasdam Regni Norvegiæ antiqvitates rimarer, forte mihi Constitutio et Jura aulæ veterum Regum cum vernacula inscriptione *Hirdskraa* sunt oblata. Revolventi autem mihi ingens animo cupido incessit e tenebris in lucem tam raram antiqvitatem protrahendi haud freqventer ab indigenis ipsis, nunqvam ab exteris, visam. Pervetus enim Scriptum est, ante trecentos septuaginta plus minus annos in literas Norvegicas primum relatum; postmodum vero anno Christi 1594 ab illustri viro Dno. Arnoldo Hvitfeldio, regni Daniæ qvondam Cancellario, patriæ historiæ studiosissimo, in lingvam Danicam translatum, atqve typis demum excusum. Nec *ulla alia lingva* *) in lucem unqvam prodiit. Perpauca tantum extant exemplaria Danica inter rarissimos illustrium virorum libros reservata; nec cuivis obvia. Hanc autem antiqvitatem tibi nunc spectandi copiam facio, faventissime Lector, teqve in aulam illam introduco, qvam nunqvam antea es ingressus; et in rerum natura haud fuisse, animum fortassis induxisti tuum. Cæterum haud te latere volo; me in opusculi hujus translatione non delectu aliqvo aut accurata elegantiarum conqvisitione usum

*) Urigtigt: men Autor kiendte ikke den svenske Udgave.

usum esse. Enim vero coacto non libero calamo scripsi, et qvantum maxime potui ad antiqvæ simplicitatis formalia verba me conformavi, piaculum ratus, ab illorum vestigiis transversum ungvem deflectere. — — Occurrêre passim vocabula qvædam obscura admodum, qvæ cum Evandri matre in rerum natura fuisse existimo, mihi prima fronte plane ignota, qvorum tamen notitiam, partim explicatione Hvitfeldii, partim antiqvariorum qvorundam mihi subinde comparavi."

En af disse Oldkyndige som Dolmer har consuleret, nævnes i Worms Lexicon og hos Halfdan Einarsen Pag. 197, at det var Odder Eyolfsen, som siden blev Præst til Holte i Island.

Man seer, at denne Fortale udentvil har været bestemt (saavelsom ogsaa den latinske Oversættelse) til at udkomme paa eengang med Originalen og den danske Bearbejdelse. Maaskee det for Bekostningernes Skyld har maattet beroe.

Jus publicum et feudale veteris Norvegiæ ex antiqvo jure aulico Hirdskraa in compendium et systema redactum. Disputatio inaug. jurid. *Joh Petri Anchersen.* Hafniæ, 1736. 32 S. 4to

inde=

indeholder ikke nogen synderlig Bemærkning som jo staaer hos Dolmer.

Denne Disputats blev ellers tilligemed samme Autors Dispp. *de Solduriis, de hospitibus Norvegiæ* (Hirdskraaens Gestir), Hafniæ, 1762, 4to, *de Hida Veterum* etc., optrykt paa ny under Titel: *J. P. Ancherſen* Opuscula minora collecta et edita a *Gerardo Oelrichs.* Bremæ, 1775, 4to.

Fra denne Konges Regjering haves ogsaa en Kirkeret, der er bekjendt under den Tids myndige Bisps Navn, Erkebiskop Jons Kirkeret. Den er trykt i Paus's Samling 2den Tome Pag. 109, tæt efter Kong Magnus Lagebæters Trondhjemske Bylov. Erichsen og Paus troe, at den er forfattet omtrent 1270, men Johannæus, i sin *Hist. eccles. Isl.* Tome 1. pag. 445 et 548, antager, at den først er publiceret i Bergen 1280. Pontoppidan har forverlet denne Ret med den islandske af Biskop Arnas, og anført den Arnæanske i sine *Annales,* som om det var Jons.

Jons Kirkerets danske Oversættelse hos Paus er for det meste efter Biskop Graas's; hvorom fortjener at lægges Mærke til hvad der staaer i Danske Magazin VI. Pag. 313.

Det 2det Cap. i denne Kirkelov viser, hvori de Tiders Børnelærdom bestod. Det heder her: "Hvo som staaer Fadder til Barn, er pligtig at lære det Credo, Pater noster, og Ave Maria. Hvert Menneske som er 7 Aar gammel og mere, er pligtig at kunne Credo, Pater noster, og Ave Maria. Men findes Nogen som er 15 Aar gammel, og ikke kan Credo, Pater noster, og Ave Maria, og haver dog sit Vid og Forstand, da er han pligtig 3 Øre til Erkebispen."

Denne Kirkelov, hvorved Erkebispernes Myndighed voxte anseelig, til ikke ringe Præjudits for Kongens Magt, havde ikkun Gyldighed indtil Magnus Lagebæters 2den Søn, **Hagen Magnussen**, fik det didhen forandret (da Erkebisp Jørund i sin Strid med Kannikerne trængte til Kongen) at den gamle Kirkelov skulde gjelde. Derved forstodes Hagen Hagensens, som i Norge blev Hovedlov for Kirken lige til Reformationen.

Af denne Konge haves i **Thorkelins** *Analecta qvibus Historia, Antiqvitates, Jura, regni norvegici illustrantur*, Hafniæ, 1778, 8vo, en Forordning af 1308 om Betjenteres Embede, Pligter og Lønninger. Den begynder: "Hakon med Guds Miskunn Noregs Konungr sendir ollum Guds Vinum

ok

of sinum i Noregs Konungs Riki, theim som thetta Bref sea edr heyra, Qvedio Guds of sina," som er den sædvanlige Formular.

Blandt andet heder det deri: "Wer fyribidiom, at noctur Madr hafi hedan af annan Klædabunad en wer hofum sialfir, eda bera latum Sweina i sjalfs wars Gärdi."

"That skipum wer of, at Lögmadr fari med Syslumanni, tha er hann ferr at retta Menn i Syslu sina, of hafa 2 Sweina a theira Kost slikan sem Syslumadr hefir. Ein Klerk skulu their bädir hafa, thann er skrái alla Doma of Lagaorskurdi (Resolution, Beskeed), er Lagmadr segir Manna imellum, of aeri Bref eptir serhverium Lagaorskurdinum, einsliga undir hans Insigli, of thaki their that, sem Orskurdinum tilheyra."

Hos Thorkelin haves dette med latinsk og dansk Oversættelse. Han gav os ligeledes samme Konges Love om Succesionen i Regjeringen og Rigets Administration i Kongens Mindreaarighed, under Titel:

Konga-Erfda oc Rikis Stjorn sive *Succesſio Regia et Regni Adminiſtratio.* Ex Bibliotheca *Suhmiana* cum verſione latina et lectionum varietate, publici juris facit *Grimus Jonæ Thorkelin.* Hafniæ, 1777. 47 S. 8vo.

Den er dediceret til Suhm. I Fortalen beskriver Udgiveren den brugte Pergamentscodex, og giver Udsigt over Rigs=Arvefølge=Forandringerne i Norge i ældre Tider.

---

f.) Blan=

f.) Blandede Bemærkninger efter Tidsfølgen.

Om Oluf Kyrre fortæller Simeon Dunelmensis hos Twisden Pag 207 og Rogerius de Hoveden hos Savile ad ann. 1073: "Olaus qvoniam valde religiosus erat, sacros codices inter manus tractare et litteras inter regni curas sæpe consvevit addiscere. Audito itaqve, qvod Clericus de Anglia venisset, qvod magnum tunc temporis videbatur, eum ad discendos Psalmos qvasi magistrum sibi exhibuit." *)

Hvorledes Pave Gregorius opmuntrede Kongen til at sende unge Mennesker til Rom for at oplæres til Kirkens og Landets Tieneste, sees af Brevet af Aar 1079, indført i *Baronii Annales*, og derfra i Thuras Disputats *de propagatione Christianismi in Norvegia.* **)

*) Det lader altsaa, erindrer Wodskiær i sin Disputats *de Principibus doctis Norvegis* pag. 52, som om kan sildig er kommen til at lægge sig efter Videnskaber.

**) Notum, skriver Paven, vobis esto volumus, qvoniam desiderium nostrum est, si qvo modo possemus, ad vos aliqvos de fratribus mittere, qvi fideles et edocti essent ad erudiendum vos in omni

Om Sigurd Jerusalemsfarer fortæller Torfæus P. III. Lib. VIII, at han paa sin Rejse til det hellige Land i Constantinopel holdt en græsk Oration, til Kejser Alexius. Wadskjær taler l. cit. om Usandsynligheden i denne Beretning, med mindre Kongen har lært det Græske paa Rejsen selv, eller af hjemkommende Wæringer. — Men det er ganske troligt, som ogsaa forekommer hos Torfæus Pag. 487 loc. cit. at han bragde en prægtig med forgyldte Bogstaver

omni ſcientia et doctrina in Chriſto Jeſu, ut ſecundum Evangelicam et Apoſtolicam doctrinam decenter inſtructi in nullo vacillantes esſetis, ſed radicati et fundati ſuper ſtabile fundamentum, qvod eſt Jeſus Chriſtus, abundantius atqve perfectius in virtute Dei creſceretis et ſecundum operationem fructum fidei, æterna retributione dignum redderetis: Qvod qvia nobis tam propter longinqvitatem terrarum et maximè propter ignotas lingvas valde difficile eſt; rogamus vos (ſicut et Regi Danorum denunciauimus) ut de junioribus et nobilibus terræ veſtræ ad Apoſtolicam aulam mittatis, qvatenus ſub alis Apoſtolorum Petri et Pauli ſacris ac diuinis legibus diligenter edocti, Apoſtolicæ Sedis mandata ad vos referre, non qvaſi ignoti, ſed qvaſi cogniti, et qvæ religionis chriſtianæ ordo poſtulauerit, apud vos non qvaſi rudes et ignari, ſed lingva ac ſcientia moribusqve prudentes digne Deo prædicare, et efficaciter ipſo adjuvante, excolere valerent.

staver skreven Bog med sig tilbage, som Patriarken i Constantinopel havde foræret ham.

Under Kong Magnus Erlingsøn (og Sigurds Dattersøn) levede Erkebisp Eysten eller Augustinus, Forfatter til en Kirkelov, Guldfiæren kaldet, der ikke mere er til. Til denne Erkebisp Østen har Theodoricus Monachus dediceret sin Historie om de norske Konger, der udkom tillige med en anonym Tractat:

Commentarii historici duo hactenus inediti: alter de regibus vetustis Norvagicis, alter de profectione Danorum in terram sanctam circa annum 1185 *susceptæ, eodem tempore ab incerto autore conscriptus.* Cura olim et opera *Joh. Kirchmanni* Lubec. *) nunc primum editi ab hujus Nepote *Bernh. Casp. Kirchmanno.* J. U. D. Amstelodami apud Jansonio-Waesbergios, 1684. 171 S. 8vo. **)

Theodoricus fylder de første 76 Blade.

Begyndelsen geraader de islandske Skalder og Historieskrivere til ikke liden Anbefalning. Autor be-

*) Her er udentvil glemt Noget, ex. gr. ex *Mstis Bibliothecæ Lubecensis protracti.*

**) Begge siden indførte i *Scriptores Rer. Dan* Tom. V.

begynder sin Prologus til Erkebispen saaledes: "Operæ pretium duxi, Vir illustrissime! pauca hæc de antiquitate Regum Norwagiensium breviter annotare, et prout sagaciter perqvirere potuimus ab eis, penes qvos horum memoria præcipue vigere creditur, qvos nos *Islendingos* vocamus, qvi hæc in suis antiqvis carminibus percelebrata recolunt." Og i første Cap. heder det: "*Islendingos* constat sine ulla dubitatione præ omnibus aqvilonaribus populis in hujusmodi (der tales om at bestemme Harald Haarfagers Regjeringstid) semper et peritiores et curiosiores extitisse."

Stilen i denne lille Bog er, siger Suhm, ikke at foragte for de Tider; og megen Læsning har Autor havt.

S. 35 siger Forfatteren om dem som fulgte Oluf den Hellige til Slaget ved Stiklestad "Isti fuerunt viri strenui et fortes, corpore et animo validiores multo, qvam his miseris temporibus, longe tamen suis antecessoribus inferiores." Hvilket er ligesaa fort sagt som Horats's

Damnosa qvid non imminuit dies?
Ætas parentum, pejor avis, tulit
Nos neqviores, mox daturos
Progeniem vitiosiorem.

Det 20de Cap. begynder Autor med den meget rigtige Bemærkning: "Sciendum est, in libris nil adeo corruptum ut supputationem numerorum *) tum maxime vitio scriptorum, tum etiam minori industria calculantium, et ideo hunc numerum annorum nolumus præjudicare certiori." "Et ut pauca de antiqvorum libris, et qvid ipsi senserint de supputatione annorum, ab exordio mundi usqve ad adventum Christi, referam, ponam diversorum diversum Computum." Herpaa tales om Chronologien hos Eusebius, Isidorus, Beda, Remigius Autisiodorensis, Hieronymus.

Gram i sin Oratio *de origine et statu rei literariæ in Dania et Norvegia usqve ad fundatam universitatem Havniensem* kalder dette Skrift "opusculum omnes laudes promeritum, qvibus ornatum hucusqve fuit ab ejusmodi rerum arbitris." En ganske ypperlig Afhandling om dette Skrift og dets Autor haves af Joh. Phil. Murray, indført i Deutsche Schriften von der Königl. Societät der Wissensch. in Göttingen herausgegeben, 1. Band, Göttingen und Gotha, 1771.

Vi komme nu efter Tidsfølgen til den store Sverrer Sigurdsen, som døde 1202. Han var meget erfaren i Regjerings- og Krigskonsten, og be-

*) Annorum var maaskee en rigtigere Læsemaade.

vandret i sit Riges Historie, saa og efter de Tider en meget veltalende Mand. Det at han i sin Ungdom var bestemt for den gejstlige Stand, var vel fornemmelig Aarsag i, at han besad mere Kundskab end Kongerne ellers gemeenligen paa de Tider plejede.

Han lod sin Historie skrive af Carl Johnsen, Abbed i Thingøre Kloster paa Island, ligesom Svend Estrithsen dicterede Adam fra Bremen en heel Deel, og ligesom Maximilian er Autor til Theurdank. Gram, der ikke er ødsel med sine Lovtaler, siger l. cit. om Sverrer: "Princeps litteratus, atqve a primis adolescentiæ annis sacerdotio destinatus, postqvam sceptrum ac diadema, natalium jure sibi debita, vindicavit, multis ingenii admodum doctrinis exculti, multis etiam admirabilis facundiæ speciminibus, prorsus singularis. Nihil jam dico de scriptis, qvibus jus ille suum ad regnum contra hostes, præsertim Archiepiscopum et ceteros, ipsumqve Pontificem romanum, animose et graviter, et argumentorum ex utroqve jure stupendo apparatu atqve pondere, defensabat; unde et qvantos illud studium tum temporis in Norvegia progressus fecerit, judicatur."

Her bliver det et passende Sted at omtale det mærkelige Kongespejl, da det af Somme har været tillagt Sverrer. Det veed man nu, han ikke er

Autor,

Autor, og at ganske vist kan dets Alder ikke bestemmes.

Gram kalder det, l. cit. pag. 500, "luculentum opus, haud unius generis doctrina refertum, et qvasi variegatum. Qvi Sverro illud Regi attribuerunt, non animadverterunt feriorum vestigia temporum aliqvando in eo elucentia."

Suhm siger i de under Navn af Philaletus udgivne trondhjemske Samlinger Pag. 188. "Efter al Formodning bør til det 13de Aarhundrede henføres Autor til det saakaldte *Speculum Regale*, som haver levet langt nord i Nordlandene, og i dette Verk har villet beskrive alt hvad et Menneske af god Opdragelse burde vide, hvorfor det, endskjønt ej frit for Fabler og enfoldige Ting, indeholder adskillige Curiosa. Endnu er det utrykt." (Dette skrev nemlig Suhm 1762.) I hans samlede Smaaskrifter staaer dette i 7de Tome Pag. 21—22.

I Fortalen til IV Tome af hans Crit. Hist., skreven 1781, udlader han sig saaledes derom: "Speculum regale er skreven først paa gammel Norsk, og det uden al Tvil under Opsigt af den store norske Konge Sverrer, som døde 1202, men siden udskrevet paa Island i deres Dialect, og efter den ere de fleste nuværende Codices. Dette for sin Tid mageløse

løse Skrift, er trykt i Sorøe 1768, paa islandsk, dansk, og latin, med uligneligе Anmærkninger til af vor Erichsen, helst angaaende den saa vanskelige Sag om vore Fædres Krigskonst. Søren Pens, en Dansk, af de Kjøbmænd der fore paa Island, gav Omkostningerne, dreven allene af en patriotisk Midkjærhed, men som til vore Tiders Skam blev ikke lønnet herfor, da denne ypperlige Bog fandt liden Afgang og han derover døde i Armod. Bogen handler om Kjøbmænd og Hoffolk, men de tvende sidste Dele, om Agerdyrkere og Gejstligheden, ere til en ubodelig Skade bortkomne, hvortil dog noget er bleven i Slutningen lagt af en Anden, som gaaer til 1231."

Kongs-Skug-Sio utlagd a Daunsku og Latinu. — Det kongelige Speyl med dansk og latinsk Oversættelse, samt nogle Anmærkninger, Register og Forberedelser. — *Speculum Regale* cum interpretatione danica et latina, variis lectionibus, notis etc. — Udgivet af Halfdan Einarsen, Phil. Mag. et Rector Schol. Cathedr. Holens. Sorøe, 1768. Trykt hos Jonas Lindgreen, det ridderlige Academies Bogtrykker. LXX og 804 S. 4to.

Næst efter Halfdan Einersens Dedication til Grev Thot og Biskop Harboe, følger Aftryk af *Johannis*

hannis Finnæi Dissertatio historico-literaria de Speculo regali, habita in Colleg. Elers. 1766.

Heri gives en Idee om Skriftets Indhold, og i meget lærde Anmærkninger henvises til de gamle, saavelsom Middelalderens Skribentere, som Autor til Speculum kan have betjent sig af, samt til Nyere, der ikke mindre fabulere i adskillige Ting end han. Han viser ogsaa, at Titelen Speil i Middelalderen var Modetitel. Af adskillige Criteria søger han at godtgjøre, at Skriftets Alder maa henføres omtrent til Midten af 12te Aarhundrede. Den anonyme Autor, mener han, kunde være **Eindrid unge**, om hvem Torfæi Hist. Norv. Tom. III har følgende ad annum 1140: "Eadem æstate Constantinopoli rediit vir juvenis, nobilitate et experientia celeberrimus, Eindridius Ungi sive Juvenis, qvi Græcorum Imperatori Emanueli sive Manueli Comneno longo tempore stipendiis meruit. Eindridius ille anno 1162, cum caderet Rex Hacon humerosus, primarius ejus minister fuit, biennio post a factione Erlingiana occisus."

Efter Finsens Disputats kommer Forberedelse af Erichsen, da Professor i Sorøe, hvori der gives nøjagtig og saare udførlig Efterretning om Udgivelsen og dens Anledning, om den gamle Text og de Originaler som dertil ere brugte; om de tillagte variantes

riantes lectiones, Oversættelser, Anmærkninger og Register.

Det om Udgivelsens Anledning og Historie afhandles paa de to første Blade af Forberedelsen. Om Skriftet selv, dets Forfatter og Forfatnings Tid, vid. pag. LIX og LXVI i Forbered.; og endelig Skriftets Fortjenester, ibid. pag. LXVIII, neden.

Nogle Extracter af dette Skrift har jeg indført i 1ste Bind af dette Verk.

Hagen Hagensen, Sverres Sønnesøn, født 1204, var en af Norges lærdeste Konger. Matthæus Westmonasteriensis, som florerede 1377, kalder ham vir prudens et circumspectus et eleganter litteratus. — Under ham levede Snorro, Forfatteren til Heimskringla. — Ved Enden af Arthuri Angliæ regis et ejus Athetarum scil. Iventii, Parcivalis, Samsonis pulchri etc. Historia (Mst.) siger den islandske Oversætter (teste *Halfdano Einari*) at han har oversat den af Velsk efter Kong Hagen Hagensens Befalning.

Ligeledes vidner Einarsen, at Duggali, cujusdam Hiberni, Historia er oversat efter Kong Hagens Befalning.

Mer-

Merlini Vaticinium autore Galfrid af Monmouth, **Merlins Spaa** kaldet, oversatte Gunløg, Munk i Thingøre, paa Vers udaf det engelske; ligeledes paa Kong Hagens Befalning.

Og endelig have vi fra hans Tid **Wilkina- og Niflungasaga**, som Suhm siger om, Pag. 21 i hans samlede Skrifters 7de Tome, "den blev sammenflikket af Mester Bjørn i Trondhjem *), som Kongen Aar 1257 sendte i Gesandtskab til Spanien, hvor han hørde den læse paa tydsk, og fandt strax saa stor Behag i den, at han førte den hjem med sig til Norge, hvor han oversatte den, og flikkede ind en Deel andre Beretninger, tagne af tydske Viser, som han havde hørt paa denne sin Reise."

Da Kong Haken 1263 laae paa sin Sotteseng paa Kirkevag paa Orkenøerne, lod han læse latinske og norske Bøger for sig (vid. Torfæi *Orcades* lib. II. pag. 169, og hans norske Historie 4de Tome Pag. 300). "Interea prælegi sibi libros latinos jussit, cumqve iis asseqvendis virium debilitate gravaretur, norvegicos audire placuit, primo qvidem

*) Af Schønings Trondhjems Domkirkes Beskrivelse Pag. 306, i Noten, sees, at der Aar 1217 ogsaa var en Mester Bjørn i Trondhjem, der ikke kan være den samme som denne.

dem sanctorum virorum acta, qvibus deficientibus regum Norvegicorum historias ab Halfdano nigro repeti a lectoribus jussit. Regum, qvi Sverrerem antecesserunt, vitis relectis, legi qvoqve hujus jussit, eaqve, qvoties vigilaret, dies noctesqve prælegebatur."

I Clausens Snorro heder det Pag. 793. "Han lagdes paa Sengen, og foer Sygdommen ikke hastig, og han lod læse Bibelen og andre Bøger for sig medens han laae."

Hagens Søn og Eftermand, Magnus Lagebæter, er meest berømt for sin ovenomtalte Lovgivning. Man har ogsaa fra hans Tid

Testamentum Magni, Regis Norvegiæ, conscriptum Anno 1277. Nunc primum e tenebris erutum et in publicam lucem productum. Hafniæ, typis Wielandianis, 1719. 21 Sider 8vo.

Udgiveren, Arnas Magnæus, siger i Fortalen, at han har udskrevet dette Testament af en 400 Aar gammel Pergamentscodex paa Universitetsbibliotheket, og at Wieland, da han viste ham det og erindrede tillige at dette Document ikke havdes i Torfæi Historia Norvegica, forlangte at faae det for

at

at lade det trykke og publicere som den første Grøde af sit nylig oprettede Trykkerie.

Er siden optrykt paa ny i *Scriptores Rer. Dan.* VI. pag. 247 o. f. med faa Noter til.

Hagen Magnussen, som døde 1319, roses for sin Lærdom, der strakte sig endog saavidt at han kunde tale Latin. (Vid. *Torfæus* pag. 404.) Han yndede ogsaa Videnskaberne, og ifølge Danske Magazin I. 331 har han legeret 300 Mark Sølv til Klerker der lagde sig efter boglige Konster. Under ham florerede, ved Aar 1301, den berømte Ake, som var Artium Magister. S. Danske Mag. I. 346.

Denne Kong Hagen var gift med Euphemia, en Datterdatter af Vitislav Greve til Rupin i Markbrandenborg. Professor Fant i Upsala har i sine *Observationes Historiam Svecanam illustrantes*, Particula I. fremstillet hende som Videnskabernes Beskytterinde, og vist hvorledes hun i sin Tid bidrog til at forsyne den nordiske Læseverden med Romaner. Trende Eventyrer lod hun oversætte.

a.) **Om Iwan og Gawin**, der i en gammel Codex i det kongl. stockholmske Bibliothek ender saaledes:

Tha Thusundh wintrar thryhundradh aar
Fran Gudz födzlo lidhin war
Oc thertill thry i then sama tima
Eufemia Drottning thet maghin j troo
Låt thessa bookena vånda swo
Aff Wålska tungo oc a wart maal
Gudh nadhe the ädla Frugho siäl
Ther Drottning öfver Norghe war
Med Gudz misskundh i tråttan aar
Nu är thessa book till ända. *)

b.) Om Hertug Friderik af Normandiet, som har denne Beslutning:

Thenna book lat Kesar Otto **) göra
Oc vænde af Walsko i Thyzt maal.

Og efter nogle faa Linier:

Hona læt vænda i wart maal
Eufemia Drottning — — —
Tha thusundh oc tryhundhradh aar
Fra Gudz fodhilse lidhin waar.

c.) Om

*) I Rostgaards Bibliothek var, ifølge Cataloget Pag. 536, et gammel Skrift paa danske Vers om Hr. Ivan, men det vides nu ikke at være til.

**) Hvilken af de tre tydske Keisere af Navnet Otto her menes, er uvist. Rimeligvis er det Otto III.

c.) Om Flores og Blantseflor, hvor det heder til allersidst:

Nu hafwin i hört sagith ifra
Huru thessa hedna twa
Endade thera lif oc fingo ró
Som Gudh gifver allom them a ham tró
Nu hafver thenna saghun ænda
Gud os sina nádher sánde
Then them læt vænda till rima
Eufemia Drottning i then sama tima
Litith fór æn hon dó
Gudh gifwe hennæ siæl nadher oc ró.

Jeg slutter denne Afdeling om Norges Litteratur i Mellemalderen med Sühms Udladelser i hans Saml. Skrifter VII Deel Pag. 25: "Imidlertid, hvad Tanker man end gjør sig om Lærdommens Flor her i Landet, vil jeg dog gjerne tilstaae, at vore gamle Bisper og Gejstlige ej have lagt sig saa meget efter Studeringer, som mange andre i en Deel fremmede Lande paa de Tider, hvilket og Theodoricus de Niem udtrykkelig vidner i sin *Nemore unionis*. Tractat. VI. cap. 37. pag. 377. editio Basil. 1566." *)

*) Theodoricus de Niem var i sin Tid pavelig Secretair, og tilsidst Bisp i Verden i Westphalen. Han døde Aar 1414. Det Sted i hans

Skrifter, som Suhm beraaber sig paa, lyder saaledes: "Pergam ad extrema terræ seu Oceani, scilicet Norvegiam, frigore stridentem, sed pellibus ferinis piscibusqve foecundam, et marinis portubus inclytam, versus septentrionem, et Hyberniam, juxta oceanum, frugibus et optimis piscibus nec non animalibus magnis et parvis camporum et sylvarum permaxime opulentam. In qvibus Clerus ut communiter humili cultu ornatuqve vestium incedit, cæremoniis paucis et solennitatibus nullis ad divinum cultum peragendum adornatus: *nec liberalibus artibus aut aliis scientiis saltem eminenter imbutus est.* Sed de more seu consvetudine in Norvegia clerici et laici bibunt ad haustus æqvales, et nisi super modum qvis inebrietur cerevisia, potu cocto, tunc non reputat se beatum; et exigit alter ab altero, ut sibi faciat justitiam, rebibendo æqvaliter cum ipso. Nec qvis crederet, nisi videret, qvantum qvisqve utriusqve sexus ibidem biberet una vice."— Qviqve crebris potationibus cyphos magis exhaurit, hic cæteris corporali vigore ac in virtutibus excellentior reputatur.

Tredie

Tredie Hovedafdeling.

Literaturen

i

Danmark

under

Pavedommet.

Literaturen i Danmark under Pavedømmet, eller fra den christelige Religions almindelige Antagelse i Begyndelsen af 11te Aarhundrede, under Knud den Store, indtil Reformationen 1536.

Denne Hovedafdeling kan betragtes i fire Underafdelinger eller Tidsrum. 1) Videnskabernes Fremvært fra Begyndelsen af det 11te Aarhundrede; indtil de 2) under Valdemarerne blomstre; efter hvilken glimrende Epoke de 3) forfalde; men omsider 4) opvækkes ved Universitetets Stiftelse, Bogtrykkerkonstens Indførelse, og Religionscontroverserne.

1ste Tidsrum.

Fra Knud den Store til Valdemarerne.

Disse halvandet hundred Aar, fra Begyndelsen af det 11te Aarhundrede til Midten af det 12te, er ikke selv rige paa litteraire Frembringelser, men paa litterairiske Anstalter; da Knud den Store og hans Eftermænd, især Knud den Hellige, forøgede Closternes Antal og forsynede Munkene med bedre Underholdning, hvorover store Flokke af disse kappede Brødre strømmede herind fra Tydskland og Engeland.

Benedictinermunke havde vi allerede faaet Forsmag paa ved Ansgarius. Præmonstratenser kom herind i Erik Emuns Tid. Og siden i næste Tidsrum stiftede Eskild ikke mindre end 5 Klostere af Cistercienserordenen.

Hos disse Munke blev opbevaret den Smule Literatur som da var til; deres Clostere vare vore Skoler og Academier, da det var en almindelig Pligt som var paalagt Munkene, at de ej allene skulde undervise de yngere Ordensbrødre, men endog andre unge Børn, som til den Ende bleve satte i Lære hos dem.

Om Knud den Store heder det hos Saxo Gramm.: "Cellularum freqventiam novis conventiculis

culis auxit. Monachalem qvoqve ordinem uberiorem reliqvit." Og hos Gram i hans *Oratio de origine et statu rei literariæ in Dania et Norvegia usqve ad fundatam a Christiano 1mo Universitatem havniensem*, pag. 450: "Is prima per Daniam religiosorum domicilia constituit, Monasteria vulgo dicta; atqve in eis homines ex Anglia advectos, maximam partem familiæ Sti Benedicti aggregatos, collocavit, ea lege, ut ex juventute nostra semper qvosdam in disciplinam suam acciperent, doctrinæqve suæ hæredes, publicæ regnorum utilitati, relinqverent."

Men at det ikke allene var Messelasen og Psalmesyngen (der vist nok øvedes i Klosterne) som denne store Konge ønskede at opdrage sine Danske til, — at hans Omhu ogsaa var henvendt paa andre Beskjæftigelser som kunde tjene til at polere Indbyggerne og fremme Cultur, det viser hans **Vitherlagsret.**

Loven Vitherlag (thi **Ret** er nok et nyere Tillæg) er efter Langebeks Gisning givet Aar 1018 eller 19. Dens Hensigt var at holde Orden iblant den Milice der var om Kongen og som førte Navn af Tinalithr. Man kan da, siger Kongslev, ansee denne Lov for en Hof- eller Gaards-Ret. Lovens Forfattere vare Sjellandsfarerne Oppo Snialle ɔ:

den

den snilde (sapiens) og hans Søn Eskil Kongens Skrivere. Den handlede om Manddrab, der straffedes paa Liv eller Æren; om Injurier; om Bordsøgning og Rangen; om Formaliteter i Rettergang.

Loven stod ved Magt i 8 Kongers Tid. Knud den Store holdt saa stærk over den, at han underkastede sig selv Vitherlagsmændenes Kjendelse, da han i Overilelse havde dræbt en af sine Soldater. — I Kong Knud Valdemarsens Tid begyndte denne Lov ved Forglemmelse at gaae af Brug. Nu blev den paa tredobbelt Maade opfrisket.

1.) Biskop Absalon, og Kong Knud, hvis Overhofmester Absalon var, "contulerunt, for at bruge Svend Aagesens Ord, hanc legem castrensem sive militarem (Krigslov) vel legem Curiæ (Gaardsret) in exiguum qvoddam volumen, velut in Matriculam." *)

2.) Denne Absalonske Udgave eller Recension af Knuds Vitherlag (o: Criminallov, Forseelseslov)

*) Hvoraf jeg slutter, den ikke før har været ført i Pennen. Kofod Ancher siger vel i Lovhist. 1. Pag. 22 det Modsatte, men uden Bevis. Thi et hos Svend Aagesen forekommende Udtryk Constitutiones *ejusmodi* betyder snarere disse end slige. Og det er det han bygger paa.

lov) oversatte Svend Aagesen paa Latin, eller rettere gav en historisk Recit paa Latin af dens Indhold, og føjede samme til sin danske Historie.

3.) Saxo Grammaticus har i sin danske Historie givet os en udførligere Efterretning om denne Lov, end den vi har i de andre to Kilder, især i det som angaaer Rettergangsmaaden, samt den Orden og Skik, der skulde holdes ved Borde ihenseende til enhvers Sæde; (og her har vi da den ældste Rangforordning).

"Enten, siaer Kofod Ancher, maa Saxo have havt for sig et andet fuldkommen Exemplar, eller han maaskee har tillaat et og andet som var vedtaget ved Brug men uskrevet." (Jeg tænker, han har udskrevet senere Tiders Vedtægter, og givet dem ud for Knuds, uagtet de vare af sildigerre Datum).

No. 1 har vi tilovers i

Jus aulicum antiqvum Norvagicum — cui adjungitur Jus aulicum antiqvum Danicum *Witherlagsrætt* dictum, cum versione danica et latina ac notis *Petri Joh. Resenii*. Hafniæ, 1673. 4to.

Appendixet, som vi her har med at bestille, gaaer fra Pag. 545 til 726. — At Resen intet godt

godt Lov har paa sig som Editor, det veed vi af foregaaende Exempler. Anker siger, Pag. 24, "det var at ønske, at denne brave Mand havde havt for sig et bedre Exemplar og tillige Tid til at rette Skriver- og Trykfejl. De Haandskrifter af Witherlagsretten paa Universitetets Bibliothek, nemlig ved den Ranzovske Haandskrift af den skaanske Lov, samt No. 36 og 40 i Qvart i Magnæi Samling, ere alle langt accuratere." Anker retter derpaa nogle af de groveste Fejl.

En af de værste Fejltagelser er, naar der Pag. 594 siges om Hofmænd at de skal være retsindige til deres Herrers Blods Udgydelse.

Det skal hede: De bør være rethe (ɔ: redebonne) til al thera Breth eller Both (ɔ: Bud, Befalning) [ikke Bloth].

Forresten har Resens Udgave det gamle Sprog, nyere dansk, og to latinske Oversættelser, en ordret og en friere.

2.) *Svenonis Aggonis* filii Opuscula. Joh. *Stephanius* ex codice membraneo Msto *regiæ* (ɔ: academicæ) Bibliothecæ Hafn. primus publici juris fecit. Soræ, 1642, 8vo. 222 S.

Pag.

Pag. 143—199 haves leges Castrenses sive Curiales Canuti Magni, Daniæ et Angliæ regis. Stephanius har tilføjet nogle faa Noter.

Kongslev siger Pag. 7: man bør have dem begge (baade Resens og Stephanii Udgaver) da den ene oplyser den anden. Det er for saa vidt rigtigt nok, men han burde have lagt til: at man ikke just behøver at eje disse to Bøger i de gamle Udgaver, da de ere optrykte paa ny i *Scriptores Rer. Dan.* af en Langebek, som altid plejede at udstyre enhver Artikel, han indfører, med tilstrækkelig Apparat.

I Scriptores Tom. III pag. 139 seqv. haves først *Svenonis Aggonis Historia legum castrensium Regis Canuti Magni*, og siger Langebek i sin Indledning; "ut uno intuitu omnia, qvæ legem castrensem concernunt, curiosus lector habeat, placuit non modo huc spectantia Saxonis verba suis locis, in notis meis ad Svenonem, inserere, verum etiam ad calcem Svenonis subjungere ipsum textum Danicum ex veteri Seculi XIVti codice Ranzoviano in 4to, in Bibliotheca Academiæ nostræ recondito, desumtum, qvem non solum cum editione Resenii sed et cum aliis haud contemnendæ notæ codicibus contuli, addita aliqvali versione latina. Lingva dicti codicis Ranzoviani, legem Sca-

Scanicam continentis et ut videtur in Scania ſcripti, dialectum ſcanicam ſapere mirum non eſt."

Begyndelſen her er ſaaledes:

"Thettæ er Withirlarret, ther Knut Konung Waldemars Søn og Abſalon Ærkebiſcop lothe ſkriwa, ſwa ſom war i gambla Knuts Dagha. Gambla Knut war Konung i Danmark oc England oc Norghe oc Samland, oc hawthe Hird mikla ſankat af al Land, ther han war Konung iwer, oc gat (ↄ: formaaede, af gider) han thøm ey haft ſamman ſatte oc i Frith, num (ↄ: niſi) Rettin ware ſtark hinum, ther misgiorthe withir annan. Oc giorthe han forthy a Englande, oc met honum Øpe Snielle af Sielande oc Eſkil Øppesſon, Wetherloghin ſtark og ſtin, thet ingen ſkulde dirwas mis at gøre with annan."

Rothe har anmærket i ſin Nordens Statsforfatning, og Suhm giver ham Medhold i ſin Danmarks Hiſtorie 3die Tome Pag. 710, at ved det Hoffolkene nu fik deres egen Ret, og ei bleve mere dømte paa de almindelige Folkemøder, fordi de ej der havde deres Jevninger eller Pares, ſaa var dette det førſte Indbrud og Svækkelſe i Folkets Rettighed til at dømme. — "Da Knud (heder det videre hos Suhm) ventelig efter hvad han havde ſeet i Engelland, og end mere i Frankerige, Tydſkland og Italien,

Italien, besluttede at ophøje de Rige og Fornemme, og at nedtrykke Almuen, venteligen fordi den efter de Tiders uslebne Sæder var vanskeligere at holde i Tøjle, saa befol han, at de skulde have et særdeles Fortrin fremfor andre, som til Kongens Ære og Krigshærens Anseelse ginge med forgyldte Øxer og med Haandgrebene paa Sværdene ligeledes forgyldte. Herover maatte de Fattige af sig selv lukkes ude af dette Selskab."

Suhm anmærker Pag. 708, at "det er det ældste nogenlunde fuldstændige Skrift i det egentlige danske Sprog, hvorvel det er bleven forandret i det 12te Aarhundrede, da Erkebisp Absalon paa ny udgav det." Men jeg troer at vi deri aldeles intet har fra Knuds den Stores Tid, men at det Hele er blot saaledes som Sproget lød i Absalons Tid. Ligesom jeg ovenfor yttrede den Formening, at man indtil da blot havde bevaret det i Hukommelsen.

Naar Svend Aagesen ender sit Prooemium med Undskyldning for sit Lovarbejdes Ringhed, og da siger, hans Hensigt har været: "ut ampliore dicendi facultate florentibus materiam elegantiori stilo elaborandam præberem" da er det udentvil en Compliment til hans Staldbroder Saxo.

Om

Om Kong Knuds geistlige Love for Engelland mener Pontoppidan at de og ere blevne indførte i Danmark, og han har derfor indrykket dem paa Latin i sine *Annales historiæ ecclesiasticæ* Tom. I. Men Kofod Anker Pag. 27 siger: Vel maa vi have havt nogle skrevne Kirkelove førend den skaanske Kirkeret blev givet i Kong Valdemar den førstes Tid, siden der ikke allene siges i Begyndelsen af samme, at Retten var alt for haard; men Arnæ Magnæi gamle Haandskrift lægger endog dette til, at den er skreven æfter the gamlæ Skra; dog er Uligheden imellem vore gamle Kirkelove og Kong Knuds engelske alt for stor til at jeg kunde troe, at hine have havt deres Oprindelse fra denne.

Dog antager Suhm i 3die Tome Pag. 548, at "disse engelske geistlige Love have givet Knud Anledning til ogsaa at indføre en Kirkeret i Danmark, og maaskee at tage Noget af disse, nemlig for saavidt de Danskes Tænkemaade vilde tillade det. Dette bliver saa meget des troligere, som Knud førte mange engelske Lærere til Danmark, der nødvendigen maatte ogsaa føre mange engelske Kirkelove og Skikke med sig, der dog meget bleve dæmpede ved tydske og danske."

Naar Suhm sammesteds har opregnet Knuds verdslige for Engelland givne Loves Indhold, føier han

han til: "Det er klart, at mange af disse Anordninger forekomme i vore gamle Love, ja at nogle endog ere paabudne i vore nye, deels fordi de fra de ældste Tider ere grundede i de nordiske Folkes Skikke og Tænkemaade, deels og fordi de ere grundede paa den da vedtagne Christenret og Conciliernes Slutninger; thi man maa ej tro, at Knud har indført denne Lov heel og holden i Danmark selv, hvorvel nogle Anordninger ere maaskee af ham bragte i Brug der."

Om Knuds Love, især en Colbertsk Codex deraf, haves en lærd Afhandling af Kofod Anker i *Acta Literaria universitatis Hafniensis.* 1778.

Knuds Søsterson, Svend Estritsön, yndede Videnskaberne meget, og han roses af alle gamle Skribentere for sin Lærdom. Han forstod Latin, var vel bevandret i den hellige Skrift, og meget kyndig i den nordiske Historie. Aelnothus giver ham det Vidnesbyrd: Liberalium non expers erat studiorum, et divinarum non inscius lectionum. Adam fra Bremen siger selv i sin Historia eccles. cap. 16, at han skylder Kongens mundtlige Efterretninger en heel Deel af sin Bog, hvoraf haves følgende Udgaver:

1.) *Historia ecclesiastica* continens religionis propegatæ res gestas, qvæ a temporibus Caroli Magni usqve ad Imp. Henricum IV acciderunt in ecclesia, non tam Bremensi, qvam vicina septentrionali ferme universa; scripta ante annos qvingentos a M. *Adamo* qvodam loci istius Canonico, nunc recens mendis vindicata et e tenebris in lucem vocata, studio et opera *Andreæ Severini Vellei.* Hafniæ, 1579, imprimebat Andreas Gutteruitz, impensis Balthazaris Kaus bibliopolæ Hafniensis. Gaaer til Nr. 4to.

I Fortalen til Læseren giver Vedel blant andet følgende Underretning om sin Codex af Adamus Bremensis og om sit Arbejde: "Exemplar primum, qvod in membrana exaratum habuimus, in Bibliotheca Coenobii Sorensis repertum, protulit ejus loci ephorus regius, vir insigniter eruditus et humanus, M. Ivarus Bartolinus. Is post alios, cum id M. Jacobo Matthiæ, græcarum literarum in inclyta Academia nostra Professori fidelissimo, et mihi qvoqve postea illud petenti exarandum concessisset, ego illud vicissim cum generoso et inprimis docto viro, Serenissimo Dno. Regi a secretis, Haraldo Hvitfeld communicavi. Hic, ut est antiqvitatum patriæ nostræ helluo atqve investigator indefessus, consilium de editione, suo statim appro-

approbavit calculo. — — deinde captata occasione commoda, illud viro clarissimo Domino Cancellario regio Dno. Nicolao Kaas evolvendum obtuli. Is pro sua, qvæ in eo est maxima, ingenii dexteritate et acrimonia, e vestigio universum scriptum percurrens, esse in hoc multa lectu et cognitu non indigna prædicabat." etc.

Ved Enden af Bogen er aftrykt Autors Skrivelse til Arild Hvitfeld, hvori han meget vemodig beklager sin Kones Død, men tillige udlader sig om sin Svigerfaders, Joh. Svaningii, historiske Arbejder, som om de ikke passede til Tiderne.

2.) *Adami Historia ecclesiastica* — ad Ms. exemplar multis in locis aucta. Ejusdem Autoris libellus de Situ Daniæ, et reliqvarum qvæ trans Daniam sunt regionum natura, deqve gentium istarum istis temporibus moribus religionibusqve, nunc primum in lucem editus ex Bibliotheca *Henrici Ranzovii*, Producis Cimbrici, cura ac labore *Erpoldi Lindenbruch*. Lugd. Bat. ex officina Plantiniana apud Franciscum Raphelengium, 1595. 4to. 156 S. foruden de tilføjede Scholia, variantes lectiones, og Registeret.

Det Ny som i denne Udgave er tilkommen De situ Daniæ etc. begynder Pag. 130—154.

I Dedicationen til Henr. Ranzov siger Lindenbrog at han af det Ranzovske Bibliothek paa Bredenberg har faaet denne Codex af Adamus Bremensis, der ikke allene adskillige Steder varierede fra Vedels, men ogsaa ved Enden havde det geographiske Tillæg som manglede i Vedels Udgave.

Efter Dedicationen følger en Præfatio af Ranzov selv, som udlader sig paa følgende besynderlige Maade: "Licet primo intuitu animadverterim multa esse dura et obsoleta, auribus hujus delicati seculi displicitura, tamen negotiorum tum regiorum tum privatorum mole obrutus, emendationem accuratam, qvam hoc opusculum desiderare videbatur, adhibere non potui, sed omnia ita ut ab auctore scripta fuere incorrecta reliqvi, existimans, magis res ipsas qvam verborum elegantiam considerari debere." — —!! Besynderligt at gjøre Undskyldning forbi man ikke forqvakler en Autor og giver os en anden Text.

Lindenbrog lod siden Adami Hist. eccles. indføre i sine *Scriptores rerum Germanicarum Septentrionalium*.

Siden

Siden fik vi:

3.) *Adami*, scriptoris vetusti, *Historia ecclesiastica*, libris IV. — — cum aliis antiqvis monumentis edidit *Joach. Johannes Maderus*. Helmestadii, 1670. 252 S. 4to.

Blandt de paa Titelen nævnte "alia antiqva monumenta" hører: "Veterum aliqvot Diplomatum ad Adamum illustrandum qvam maxime facientium Sylloge."

Det for os saa særdeles vigtige lille Skrift De Situ Daniæ et reliqvarum qvæ trans Daniam sunt regionum natura, har Stephanus Joh. Stephanius i sin i Leiden 1629 i 12mo udgivne Bog *de Regno Daniæ et Norvegiæ* etc. *tractatus varii*, fra Pag. 1 til 42. Desuden har man

Mester Adams, Canikens i Bremen, Beskrifning om Swerige, Danmark, och Norige, förswenskad af Johan Fredrich Peringskiöld. Stockholm, 1718. 46 S. 4to.

Man har en særdeles god Commentarius over denne Adami Bremensis Libellus af Joh. Phil. Murray indrykket i *Novi Commentarii Gotting.* Tom. I, trykt 1771, under Titel: *Descriptio terrarum septentrionalium seculis IX, X et XImo, ex*

Idea Adami Bremensis, aliorumqve Scriptorum Germanicorum istius ævi.

"Ingen af Middelalderens tydske Skribentere, siger han, har handlet saa udførlig om Norden som Adam fra Bremen, baade i hans Kirkehistorie, saa og i den Tractat, han har tilføjet Kirkehistorien, de situ Daniæ et reliqvarum, qvæ trans Daniam sunt, regionum natura.

"Vel har han stundom taget fejl og stundom temmelig meget, men man kan ikke nægte, at han jo har gjort sig Umage for at faae Underretning samt at han er redelig. Han betjente sig af det bremiske Archiv, af de frankiske Skribentere, og af Svend Ulfsens mundtlige Efterretninger. Adam skrev omtrent 1080."

Endnu nyere er dette interessante lille Skrift bleven bearbejdet, nemlig af Suhm, som i sin Historie af Danmark IV Tome Pag. 490—543 leverer en dansk Oversættelse deraf med Anmærkninger. Og tilføjer følgende Dom: "Enhver maa vel tilstaae, at denne Beskrivelse indeholder mange Fabler og Æventyrer, samt Urigtigheder, og at den er meget kort ufuldstændig og manglende, men dette maa tilskrives Tiderne, og maa man derhos paa den anden Side tilstaae, at man af den lærer meget i

Hen-

Henseende til Nordens Skikke, Handelens Beskaffenhed, og anden Nordens Tilstand under Kong Svend; Ting, som vi ellers ikke vidste; og denæst, at denne Beskrivelse er dog den bedste og udførligste, som indtil den Tid havdes om Norden."

En udførlig Efterretning om Mag. Adam, som var Cannik, Klokker og Skoleholder i Bremen, om hans Kirkehistories Udgave, og Angivelse af hvor der handles om Noget ham vedkommende, haves deels i Molleri Cimbria Literata, deels i benævnte Tome af Suhms Danm. Historie Pag. 486—90.

Under Svend Estritsøn floreerede de tvende berømte og lærde roeskildske Bisper, Wilhelm og Svend Nordbagge.

Wilhelm, af Fødsel en Engellænder, var først Skriver eller Canzler og Capellan hos Knud den Store, siden Clericus hos Erkebisp Adelbert i Hamborg. Under Svend Estritsøn blev han viet til Bisp i Roeskilde. Han var meget erfaren i Kirkens Lære, stod i særdeles Naade hos Kongen, og udbredte meget Christendommen samt Cleresiets Magt. At han beskyldtes for at være Heremester det havde han tilfælleds med flere lærde Mænd i Middelalderen.

Han døde 1076, og blev begravet tilligemed Svend i Domkirken i Roeskilde. Liget er indmuret i en Piller, og Billedet malet derpaa i bispelig Dragt. Overskriften (forfærdiget i 16de Aarhundrede) staaer blant andre Steder hos Suhm i IV Tome Pag. 469, begyndende saaledes:

Wilhelmus olim episcopus Roeskildensis
Præstantibus Dei relucebat domis (leg. *donis*)
Pietate, religione, percelebri vita,
Et sancta et omni virtutum genere illustri.

Hans Successor var Svend Nordbagge, der, som Navnet udviser, var født i Norge. Han var en meget retskaffen og dydig Mand. Han blev først Hofcapellan, da Kong Svend saae ligesaa meget paa en dydig Vandel som paa Lærdom og Erudition; som Saxo vidner: Sveno Sacrorum administratores qvam maxime conversatione probabiles contrahebat; in qvibus, qvanqvam scientiam veneraretur, morum tamen curiosius habitum intuebatur. Adeo igitur honestatis scholam literarum rudimentis præponderare credebat, ut in agendo Clericorum delectu virtutis potius qvam scientiæ elementa pensaret, lateraqve sua fidis qvam doctis obseqviis vallare vellet." Gram i den oftere citerte Oratio de origine et statu rei litterariæ in Dania et Norvegia, pag. 455, bemærker, at Saxo egentlig anfører

dett

dette for at udskylde Kongens Valg, da det faldt paa saa illiterat en Mand til Hofcapellan, som Svend var, hvis Uvidenhed gik saa vidt, at, da nogle Skielmere ved Hoffet, for at prostituere ham, fik af hans Messebog udskrabet Stavelsen *Fa* af Famulus, sang han frisk væk, i Kongens Nærværelse, Deus protegat *mulum* suum. (Saaledes fortæller Bruno, at i Keiser Henric IVdes Tid blev En sat til Bisskop i Bamberg der ikke engang kunde læse ret i en Bog, men engang for en heel Forsamling sagde: terra autem erat inanis et *vacca*. S. Hegewisch Karakter- und Sittengemälde Pag. 218.)

Fortællingen om *mulus* er forresten, efter Grams Bemærkning, "plane eadem qvæ de Sto. Meinverco Paderbornensi in ejus habetur vita."

Svend Nordbagge vilde vælte den Skam fra sig, som denne Affaire havde forvoldt ham (om ellers Fortællingen er sand), reiste udenlands og studerede (i Bologne, som den ældre Svaningius vil, vid. Vedels Saxo). (Saxo beretter: omissa domestica peregrinæ scholæ erudiendum se dedit, clarum scientiæ magisterium retulit, ut, qvos imperitiæ prius derisores habuerat, postea ingenii sui inveneri admiratores." (Han døde omtrent 1094 paa Øen Rhodus paa en Jerusalemsreise. Vid. *Scriptores Rer. Dan.* Tom. III pag. 38, i Noten k.)

 Ved

Ved Aar 1062 lod Kong Svend vie En til Bisp i Slesvig ved Navn Sigurd, en Dansk af Fødsel. Han lod ham vie i Engelland for det Fiendskabs Skyld, som var imellem Kongen og Erkebisp Adelbert i Bremen, og Valget faldt paa Sivard, fordi han som Dansk kunde bedre underviſe Folket end de som Adelbert sendte, der ej forstode det danske Tungemaal. Hvilket viser, at Indbyggerne i Sønderjylland eller det nu værende Slesvigske da talede Dansk.

Denne Vanskelighed, som Sproget lagde i Vejen for Christendommens Udbredelse her i Norden ved Franske, Engelskmænd og Tydske, og følgelig ogsaa for Literaturens Fremme, klager Pave Gregorius over, i et Brev til Harald Svends Søn og den norske Ole Kyrre af Aar 1078: ut "qvoniam propter longinqvitatem terrarum, et maxime propter ignotas lingvas, valde difficile esſet eo mittere viros doctos ad erudiendum eos in rebus fidei, mitterent ipſi ad aulam apoſtolicam nobiles juvenes, inſtituendos ſacris legibus, qvas poſtea docerent in patria." Vid. Grams Oratio i dän. Bibl. VII Stück Pag. 457.

Kong

Kong Knud den Hellige.

I at agte de Lærde og befordre dem til de vigtigste Poster, samt i at kalde engelske Geistlige og Munkeordener her ind i Riget, og derved herlig at bidrage til Nationens Cultur, og vænne den til at sætte Priis paa anden Fornøjelse end den grove og sandselige — traadte Knud den Hellige og Eric Ejegod heldig i Faderens og store Knuds Fodspor.

Blandt de Engellændere som Kong Knud den Hellige bragde til Danmark fra Engelland, var

Ælnothus, monachus Cantuariensis, som man forresten intet videre veed om, end det han selv i sin Bog siger: at han er en Engellænder født i Canterbury, at han er Geistlig, og at han har været 44 Aar i Danmark. Hans Bog

Historia ortus, vitæ, et passionis Sti. Canuti Regis Daniæ (efter Langebeks Gisning skreven 1109) er først udgivet

1602, Hafniæ, 8vo, af Arild Hvitfelds Bibliothek. Den Codex han brugde var funden i Herredsvad Kloster i Skaane.

1631, Hafniæ, 4to, blev den udgivet af Meursius efter en Codex i Universitetsbibliotheket.

Tre-

Tredie gang trykkes den i *Acta Sanctorum* i Mensis Jul. Tomus III efter et Mscr. fra Closteret Doest ved Brügge i Flandern.

Fierde gang i Westphalens Monumenter Tom. IV. cum notis Thomæ Broderi Bircherodii Prof. Ottoniensis.

Femte gang i Lamii Edition af *Meursii Opera.*

Endelig i Langebeks *Scriptores* III pag. 325 seqv.

Dedicationen begynder saaledes til Kong Niels: Principum Duci præcipuo, Nobilium Primicerio, pio, invicto, magnifico, Daciæ Provisori serenissimo, tam specie qvam et nominis dignitate illustrissimo Regi, Nicolao, divini officii ministrorum infimus, Ailnothus, Cantii, Anglorum metropolitana urbe editus, jam vero Daciæ partibus qvatuor qvinqvennis et bis fere binis annis demoratus, hostium vires virtute divina subvertere, contumacium colla potentia pede proterere, regni jura decenter disponere, pacis securitate perfrui, et post decursum temporalis imperii sempiternæ felicitatis beatitudine ditari. — — — —

Fra-

"Fratris tui Kanuti ego præsumtuose gestorum simul et certaminum insignia explicare aggressus, imperitæ lingvæ infacundiæ ignosci deposco. etc.

Udgiverne af Acta Santorum laste ham med Føje for hans Prækenene, Udraab, Invectiver, og Apostrophering, der kun lidt passer til et historisk Foredrag.

2.) Val-

2.) Valdemarernes Tidsrum.

Fra Midten af 12te Aarhundrede til 13de Aarhundredes Slutning.

Før vi anføre Skrifter og Skribentere fra denne Literaturens skjønne Periode, er det passende, at forudskikke en kort Udsigt over de i Middelalderen værende Anstalter og Indretninger, hvorved unge Mænd bleve dannede og ledte til at giøre Fremskridt paa Videnskabernes Bane. Slige Hjelpemidler og Subsidia vare

a.) Skoler.
b.) Bibliotheker.
c.) Udenlandsrejser.

a.) Om Skolerne.

Et Slags Skoler er nævnt ovenfor, nemlig de i Klosterne. Et andet Slags maa, som Worm siger i hans Forsøg til en Skolehistorie i Vidensk. Selsk. Skrift. XI, søges i Capitlerne hos Cannikerne. Saasnart Bisperne havde fæstet fode etsteds, fik de sig strax Medhjelpere som gik dem tilhaande i deres Forretninger og underviste Almuen i den christne Religion. Det har givet Anledning til, at der ved Domkirkerne bleve oprettede de saa kaldte Capiteler hvor nogle lærde Mænd fik deres Underholdning, for paa visse Tider, som bleve kaldte horæ canonicæ, dagligen at mode i Choret, der læse og forklare et Stykke af Bibelen og

og sjunge Davids Psalmer. Blant andet var og en af deres fornemste Forretninger, at oplære Ungdommen i den christelige Tro og bozlige Konster. Disse Canonici bleve fornemmere da de bleve rige, og saa holdt de sig gjerne Vicarier.

Det Sted hvor vi allerførst læse om nogen Skole, er Lund i Skaane som var Erkebispens Residents. Eskil som sad paa Bispestolen midt i det 12te Aarhundrede, forøgede, som Hvitfeld beretter, "Skolens Rente, at alle skulle have Adgang og at intet maatte nu ydermere kræves af de Fattige og Fremmede," hvoraf sees, at der for hans Tid har været Skole i Lund.

I Script. Rer. Dan. III pag. 462 tales om en Ebbo som i Begyndelsen af 12te Aarhundrede var Skolemester i Lund. Denne Skole i Lund blev siden rigelig doteret af Erkebiskop Jacob Erlandsen, som gav saa meget Gods, at nogle fattige Skolebørn, om hvilke var god god Forhaabning, skulde deraf have deres Underholdning.

I Roeskilde omtales en Skole midt i det 13de Aarhundrede, da, som Pontoppidan I. 672 beretter, Biskop Jacob Erlandsen flyttede Duebrødre-Kloster, Hospitale Spiritus Sancti, som laae udenfor Byen, ind i Byen, skjænkede adskilligt Jordegods

gods dertil, og paalagde derimod Closteret, at stifte en Skole for 12 fattige Børn, som skulde oplæres i Grammatica og Musica, og nyde fri Kost.

I Odense stiftede Biskop Johannes II Aar 1271 den første ordentlige Skole, "rogatu Hennichini Prioris fratrum Canutiorum ludum literarium pueris liberali bonarum artium doctrina instituendis aperuit" som Hamsfort vidner i Series episcop. Othin. i Dän. Bibl. Tom. 9, Pag. 398, og ligeledes indført i Script. Tom. VII (pag. 224).

Aar 1287 oprettede Biskop Gisico (den samme som byggde St. Knuds Kirke) en anden Skole sammesteds.

Ribe har og havt Skoler i det 13de Aarhundrede; thi Aar 1272 forordnede Biskop Turo at 100 fattige Disciple af Riber Stift skulde uden Betaling undervises i Riber Skole, hvorom Fundatsen læses i Ripæ Cimbricæ pag. 494. — Biskop Christian forøgede Aar 1293 Skolens Indkomster saaledes at 20 fattige Skoleborn af Riber Stift finge fri Kost og dertil frit Hus i et Stenhus som hed Pugegaard. Derom haves Fundatsen i Pontopp. Annales I. pag. 779 og i Hvitfelds Bispekronike. "Nos omnia et singula bona, mobilia et immobilia, inferius annotata, cum eorundem attinentiis, qvæ tem-

pore

pore administrationis, qvo ripensi ecclesiæ præsedimus, ex nostro patrimonio acqvisivimus, in honorem et gloriam Dei, ex unanimi consensu et consilio capituli nostri, ad sustentationem viginti pauperum scholarium, idoneorum ad literas discendas, undecunqve de episcopatu Ripensi assumendorum sub communi cohabitatione et convictu eorundem." Det samme fortælles i Script. VII. pag. 194.

Hvad Skolevæsenet i Viborg angaaer, da læses om den hellige Ketillus, St. Kjeld, som siden blev Bisskop der, og døde 1151, at han som Canonicus læste for Børn, som det heder i hans Legende i Annal. I. 472 "primum Magister puerorum constitutus pueros commendabiliter instruxit."

I Henseende til hvad der lærtes i Skolerne i de Dage, da siger Worm: de skulde fare med at lære noget Latin; men det var som oftest noget Latin derefter, fuld af Barbarismis og Soloecismis. Fattedes dem et Ord, da kom det dem ikke an paa, selv at fingere et, og i den Fald toge de sig mere Myndighed til, end fordum tilstedes nogen romersk Keiser, om hvilke det heder (hos Svetonius de claris oratoribus): Cæsar civitatem dare potest, verbis non potest. Naar derfor Autor til Bisp Absalons Testamente i en Hast skal nævne en foret Kappe, kalder

han den Cappa forata; en brun Hest, eqvus brunei coloris; en blakket Hest, eqvus blaccatus, o. s. v.

Til Prøve paa Middelalderens Munkelatin anfører Worm ogsaa det Epitaphium i Esrum Kloster:

Hic jacet Jon Prest,
qvi dedit suum graa Hest,
nec non de siligine tu Lest;
semper comedebat det Best,
reqviescit in pulvere sydvest.

Men, læger han til, saalidet man paa den ene Side fra Saxo Gramm. (Septentrionis ingeniorum Phoenix) kan gjøre Slutning til Andre i Almindelighed, ligesaa lidet bør man paa den anden Side af en eller anden uoplært Munks daarlige og latterlige latinske Skrivemaade slutte til al Resten. Jeg vilde heller i slig Tilfælde fremstille Svend Aagesen, som levede i det 12te Aarhundrede, og har beskrevet de danske Kongers Historie indtil Canutum VI og samlet Canuti magni leges castrenses. Thi af hans Skrivemaade sees omtrent, hvorledes den bedste latinske Stil i Almindelighed var paa de Tider her i Landet. Nogle Ord og Talemaader af Svend Aagesens Historie, som jeg vil anføre til Prøve, røbe klart nok Seculi Genium: saasom *Verborum ampullositas*, pralende Ord; *communis*

audien-

audientia, almindelig Forsamling; *Campio*, en Kæmper; *captivare*, at gjøre til Fange; *cassare*, at cassere, gjøre til intet; *Diæta*, en Dags Rejse; *ad tumulum ducatum postulabat*, han bad de skulde føre eller lede ham til Højen; *qvod ex ecclipsi memoriæ prætermisi*, det har jeg forbigaaet af Forglemmelse; *Fiola*, en Fiol at spille paa; *Hominium*, Holding; *placitum regni*, en Landdag; *precluis*, berømmelig; *prætaxatus*, forommeldt; *salutes perferre*, at hilse. o. s. v.

b.) Om Bibliothekerne.

Ved Bibliotheker i Middelalderen maa man ikke tænke sig saadanne Bogsamlinger som det efter Bogtrykkerkonstens Opfindelse er blevet saa let at anskaffe. I de Dage var det meget vanskeligt og bekosteligt. Ofte vare Bøgerne slet ikke at faae for Penge. Qvintilian og Cicero de Oratore var i 9de Aarhundrede slet ikke til i Frankerig. Da Saracenerne i 7de Aarhundrede havde indtaget Ægypten, blev Sealadsen derhen derved standset, og man savnede da Papir at skrive paa. Pergament var yderst sieldent. Da Munkene aldeles ikke kunde undvære de Haandbøger de daglig skulde bruge, Breviarier, Missaler, Legender, faldt de paa den slemme Udvej at bortskrabe hvad der var skreven paa en Membran (hvorved mangt et classisk Stykke fra

Oldtiden er gaaet forloren) og isteden derfor skrive deres Lære og Messelæsning derpaa.

Som Exempel paa høje Bogpriser anfører man, at en Grevinde af Anjou i 11te Aarhundrede gav 200 Faar for et Exemplar af den halberstadske Bisskop Haimons Homilier. Og i *Script. Rer. Dan.* pag. 556 tales om at to Codices af *Decretum* og *Decretales* skulde sælges og for Pengene kjøbes Jordegods.

Ligesom vi i Middelalderen finde Skoler, saadan som det var, ved alle Domkirker, saa havde Domkirkerne ogsaa deres Bibliotheker.

I Lund har været et af de ældste Bibliotheker i Danmark. Bernhard, en af de første Canniker der, død 1176, læses der om i *Necrologium Lundense* hos Langebek Tom. III pag. 452: multos bonos libros ecclesiæ dedit; og om Amund, ogsaa en af de første Canniker, ibid. pag 463: "Misſalia. Capitulare, Pſalterium ecclesiæ dedit."

Ulf Bjørn, Diaconus, som døde 1124, heder det om ibid. pag. 458, plurima huic ecclesiæ bona coadunavit, libros et alia ornamenta donavit.

Azer, Canonicus et Præpositus, som døde 1131, ibid. pag. 448, plerosqve veteris et novi teſtamenti

libros

libros ecclesiæ dedit, omnes glosfatos, multos etiam phisicales.

Absalon, Erkebisp, som døde 1201, heder det om i Liber daticus Lundensis recentior, i *Script.* IV. pag. 35: hanc ecclesiam multis decoravit ornamentis, videlicet duabus coronis, et gemma, cruce, calicibus, campanis, sanctorum reliqviis, libris diversis.

Ingen af alle disse Donationer kan sættes i Sammenligning med Erkebisp Anders Sunesøns. Han døde 1228, og legerede meget Gods til Cannikerne, og desforuden "his omnibus pretiosum superaddidit thesaurum videlicet libros tam veteris qvam novi testamenti, et plurimos, qvi ex istis ducunt originem, sicut patet in seqventibus: Bibliam in tribus partibus, Evangelistos glosfatos, epistolas Pauli de majori glosfatura, Pentateuchum bene glosfatum et bene correctum, Jeremiam bene glosfatum, Sententias bene correctas, Scholasticam historiam, Psalterium glosfatum in duabus partibus, Exceptiones de moralibus Job, Allegorias et Moralitates super vetus et novum testamentum in uno volumine, Lumbardum in ecclesia inventum, et libellum Stephani Abbatis de Sancta Genovefa; duplices glosas super Cantica Canticorum; Glosas super Apocalypsin; Summa Huicionis, et VII libros

bros legum; insuper et alios libellos, corpus Canonum, librum honestum et multum utilem; Missalem valde bonum et bene correctum, qvem in sua capella habebat," som der læses i Liber daticus Lundensis vetustior i Script. III pag. 524, og i Liber dat. Lund. recentior i Script. Tom. IV pag. 48.

I *Script.* Tom. V. pag. 515 findes, ved Aar 1303 levede Johannes Paschæ, qvi fuit Gvardianus Roeskildensis, scripsit Legendarium de tempore et sanctis pro domo Lundensi.

Petrus Fabian Aurivillius i den under Fants præsidio Aar 1782 i Upsal holdte Disputats *De Bibliothecis medii ævi in Svecia*, har anført disse nu indrykkede Citata om Bibliotheket i Lund (paa det sidste nær) og saa læager han til: "Qvo lætiora hæc pro indole et genio istorum temporum censenda sunt incrementa, eo magis dolendum videtur, dispersam penitus esse vetustam hanc Bibliothecam, neqve id nobis superesse solatii, ut qvæ illi aut felicia aut minus prospera post medium Seculi XIII contigerint fata, aliqva ex parte cognoscamus."

Om Ribe læses, at den berømte Riber Biskop i Slutningen af det 12te Aarhundrede, Omer eller

Ho:

Homerus. Skienkte Domkirken et i Repositorier fordeelt Bibliothek, som havde kostet ham 600 Mark. *Annal. eccles. Dan.* Tom. I. pag. 3[illegible]. Og ibid. pag. 581 berettes, at Olaus, som blev Biskop 1202, forærede en Postil til Stiftsbibliotheket.

Om Stiftsbibliotheket i Viborg i Middelalderen findes ikke megen Efterretning. Imidlertid er der ingen Tvil paa, at jo Bibliotheket der har faaet nogle af de Bøger som den hellige Kjeld, da han var Cannik, i det 12te Aarhundredes Begyndelse, skrev, som det leder i hans Vita i Scriptor IV pag. 427 "pretiosa volumina scripsit." Langebek siger i Noten, at man vel ikke veed hvad det var for nogle herlige Skrifter, som Kjeld gjorde sig fortjent ved at afskrive, men at temmelig sikkert kan man antage (som og kan bevises af hvad der siges om Slesvig tæt efter) at det var den Tids currente Vare, Manualia, Breviaria, Missalia, Decretalia, Homilier, Legender o. s. v. Jeg sagde, at i det mindste nogle af hans Afskrifter forblev i Viborg; thi at de ikke bleve der alle, sees af det Sted i Passionale Lubecense indført ibid. pag. 428 og 436: "he schreff ok grote köstliche Boeke umme Gades willen, alze me noch seen mach in der Stad Sleszwyk in dem Dome, de men gemenliken alle Daghe bruket." — Et andet Exempel, at den som kom for orde for Calligraphie og correct Afskrivning afskrev

Bibliothekstykker for mere end eet Domcapitel, haves i Script. V pag. 515, hvor Hans Pasche afcopierte Codices for Bibliothekerne i Roeskilde, Ribe, Lund, og Kiøbenhavn.

Til Aarhuus Domcapitels Bibliotheks Historie er det ældste Bidrag i Scriptores VI pag. 405, hvor der fortælles (udaf den Pergaments= saa kaldte Liber Aarhusiensis paa runde Taarn) at Bisskop Peder Ingredsøn Aar 1195 skienkede omnes libros suos Capitulo. I det derover udstædte Instrument heder det: "Alimenta qvidem, qvæ corpus refovent, magni sunt pretii, sed majoris sunt præcepta Theologiæ, qvæ pascunt animam coelesti dogmate, et informant. Innotescat itaqve tam præsentibus qvam futuris, qvod Sancti Spiritus instinctu moniti universos libros, qvos habemus, beato Clementi conferimus in profectum servientium in illius ecclesia ministrorum futurorum; tamen adhibita cautione, nam speratis eveniunt sæpe contraria, illud juris ex integro nobis salvum esse volumus in prædictis libris, qvod eorum usus in nostro tempore juxta nostrum arbitrium disponatur.

Hidtil er blot handlet om Bibliotheker ved Domcapitlerne; Klosterne har ogsaa havt deres Samlinger af Bøger, men om dem har man ikke saa mange Efterretninger som om de første.

At Absalon, da han stiftede Closteret i Soroe, ogsaa forsynede Munkene med et Librerie, sees af hans Testament, hvori han ordinerer at Saxo igjen skulde tilbagelevere hvad han af Absalon havde laant "debet duos libros, qvos Archiepiscopus ei concesserat, ad monasterium de Sora referre."

Saa sjeldent det er i Fortegnelsen paa vore Bibliotheksstykker fra hine mørke Tider at finde andet end Missalia og Manualia, Plenaria og Breviaria, Biblia glossata og Decretalia, saa angenemt er det, dog engang at overraskes ved en Autor fra en bedre Alder. Sligt et Særsyn er endnu tilovers i den Pergaments-Justinus der gjemmes paa det kongl. Bibliothek, hvorom man har Efterretning i Script. V. pag. 456, og i Luxdorfiana pag. 494. Bag i denne Codex staaer med gammel Haand skreven: Liber sanctæ Mariæ de Sora per manum domini Absalonis Archiepiscopi. Det Udtryk *per manum* forstod man tilforn saaledes som om Absalon med egen Haand havde afskreven den; men Langebek udtolker det, og udentvil rigtigere, at den ved ham (per munificentiam ejus) er bleven Klosteret i Sorø til Deel. Denne Codex fandtes ved Midten af 16de Aarhundrede in foro scrutario Havniensi og kom i Johannis Olai Slangendorpii Eje. Han forærede den til Axel Juel til Meielgaard, Secretair hos Kong Frid. II; den kom siden til Tage

Hoeg, og til Mogens Wingaard, som Aar 1692 skjænkede den til det kongelige Bibliothek.

Om intet Klosterbibliothek haves saa udførlige Efterretninger som om Bernhardinerklosteret Øms Bibliothek. I dette Closters Historie, *Exordium monasterii Caræ insulæ* kaldet, i *Script. Rer. Dan.* V. 255, heder det om den Aarhusiske Biskop Svend, dette Closters særdeles Velynder og store Velgjører (død 1191): "Reficiebat non solum cibo carnali sed multo magis spirituali, replens armarium fratrum libris scripturæ divinæ. Primum ferculum spirituale, qvod eis acqvisivit, fuit *Opus Moralium beati Gregorii*, qvod dulcius est et plus sapit animæ omnibus aliis lectionibus. Deinde ubicunqve audisset aliqvod volumen, qvod mores posset ædificare, non cessavit, donec illud haberet. Fecit etiam scribi historias diversas, qvi est cibus parvulorum, prout Abbas ei suggessit. Ipse fecit parari pergamenum, ipse conduxit scriptores et illuminatores, et omnem curam et diligentiam adhibuit, ut nihil eis deesset. Et inde est, qvod in libris nostris sunt litteræ aureæ et depictæ, qvod ordo nobis facere non concedit, sed factas ab aliis, et in eleemosinam datas licet accipere."

Den aarhusiske Biskop Petrus Elavi filius (Peder Elassun) som døde 1245 eller 46, han deels for-

forærede og deels overlod for Betaling en Deel Bøger til bemeldte Bibliothek, vid. *Script. Rer. Dan.* V. pag. 262. Men hans Eftermand i Bispedømmet Petrus Ugotsen var ikke saa nyttig en Mand for Om Kloster, hvorover føres følgende bittre Klage l. cit. pag. 262: "Jussit libros illos (dem som de havde faaet af Bisskop Peder Elavson) deferri ad domum episcopi, et sibi suisqve sociis præsentari, tactis ante sacrosanctis reliqviis et juramento super evangelium præstito, qvod statim, eis visis, omnes continue faceret in commune librorum nostrorum armarium reportari. Factum est, ut jusserat, sed mentita est iniqvitas sibi. Ille namqve oblitus Domini Dei creatoris sui simulqve juramenti præstiti, meliores ducentis marcis denariorum, non sicut episcopus sed tanqvam sacrilegus, de claustro nobis libros abstulit violenter. Pro eo ergo, qvod non est recordatus facere nobiscum misericordiam, redder illi Deus, qvam meruerat, talionem."

Hvor anseelig dette Closters Bogsamling var i senere Tider, kan sees af en Aar 1554 forfattet Designation derover, som er aftrykt i de suhmske ny Samlinger 3die Bind S. 312.

c.) Uden-

c.) Udenlandsrejser.

Vi har nævnet Skoler og Bibliotheker som Anstalter til Videnskabernes Fremme, men de vare i det 11te og 12 Aarhundrede dog endnu kun i en maadelig Forfatning, og saa ringe, at man ikke begriber, hvorledes Landet paa den Tid kunde eje Mænd som Absalon, Anders Suneson, Saxo, Gunnerus o. a. Men Phænomenet bliver forklaret, naar man veed, at disse efter de Tiders Viis havde hentet deres Lærdom, Smag og Indsigter udenlands, især i Paris.

Paris var, som bekiendt, det Sted hvor man strømmede til fra alle Verdens Kanter i 12te og 13de Aahrundrede. *) De tre store Lys Petrus Abelardus, Petrus Comestor, og Petrus Lombardus havde et overordentligt Tilløb, og stod i saadan Anseelse, at ingen kunde gjælde for Lærd uden han havde hørt dem. "Cum, (siger Gram i hans ofte citerte Oratio de origine rei literariæ etc. i VII Stykke af Dån. Bibl.) eximia jam tum fama esset Academiæ Parisiensis, ab florentissima in ea sub Petro Abærlardo, P. Comestore, P. Lombardo aliisqve celebribus viris studia, coeptæ sunt illuc crebroqve a Nostra-

*) See Prof. Engelstofts Afhandling i Scandinavisk Museum for 1802 om Fremmedes Studeringer i Paris i Middelalderen.

ſtratibus inſtitutæ peregrinationes. In qvibus, cum non modo conſpectisſimo cuivis Doctorum, ſive Theologiam cum ratiocinandi arte connexam ſive Jus Canonicum explicarent, daretur opera, ſed et ad liberalium doctrinarum fontes, veteres ſcilicet clasſicosqve autores, pateret per Bibliothecas aditus, plurimum inde frugis in patriam reportabatur noſtram. — — —

"Nec tantum, qvæ publice iſtic tradebantur, diſciplinis imbuebantur, ſed et privatim elegantium qvorumvis ingeniorum, extra Profesſorum cathedras, uſu commercioqve perpoliebantur. Confluebat enim ad illam ſcholam, qvicqvid fere univerſa habebat Europa hominum ſtudioſorum et elegantium, neqve ſoli erant, qvorum ex eruditione proficere licebat, Galli aut Pariſienſes, ſed et Angli, Germani, Itali, atqve alii, in variis artium generibus exercitati."

Et mærkeligt herhid henhørende Sted af Arnoldus Lubecenſis, ſom levede førſt i 13de Aarhundrede, citerer Gram ſaaledes lydende: "Dani uſum Teutonicorum imitantes, qvem ex longa cohabitatione eorum didicerunt, et veſtitura et armatura ſe cæteris nationibus coaptant; et cum olim formam nautarum in veſtibus habuisſent, propter navium conſvetudinem, qvia maritima inhabitant, nunc non

non solum scarlatico, vario grisio, sed etiam purpura et bysso induuntur. Scientia qvoqve liberali non parum profecerunt, qvia Nobiliores terræ filios suos non solum ad clerum promovendum, verum etiam secularibus rebus instituendos, Parisios mittunt. Ubi Literatura simul et idiomate lingvæ terræ istius imbuti, non solum in artibus sed etiam in Theologia multum invaluerunt. Siqvidem propter naturalem lingvæ celeritatem, non solum in argumentis dialecticis subtiles inveniuntur, sed etiam in negotiis ecclesiasticis tractandis boni Decretistæ sive Legistæ comprobantur."

Med denne Ros over de Danskes Nemhed i at efterligne Franskhed stemmer det overeens', at efter *Annal. eccles. Danicæ* I. pag. 321 Stephanus Abbas Stæ. Genovefæ beundrede "gallicanam eloqventiam in septentrionali viro," nemlig Waldemar, Bisop i Slesvig.

Gram bemærker Pag. 485, at den bekjendte Abbed Wilhelm meget bidrog til at vedligeholde og formere det begyndte Samqvem mellem danske Lærde og Paris, og at de rejsende Danske især havde deres Tilhold i St. Genovefes Kloster, hvorfra Wilhelm var, samt at det gav Anledning til, at der i den Gade hvori bemeldte Kloster laae, blev bygt et Collegium for danske Studerende.

Da Felibien, Lobinel, og Andre som har beskreven Paris's Historie, vel har angivet Aaret da en dansk Lærd lod denne Bygning opføre, nemlig 1275, men ikke sat hans Navn, saa mener Gram, at det rimeligviis har været Erland, Electus i Lund, som i det Aar 1275 flygtede til Frankerig, hvor han kort efter døde.

For dem som selv ikke havde Raad til at rejse udenlands paa deres egen Bekostning, vare stiftede Rejsestipendia; f. Ex. Aar 1251 ordinerede Bisp Erlandsen, at for de Indkomster han skjænkede til Skolen i Roeskilde, skulde ogsaa tages Rejsestipendia for tvende Alumni. See Pontoppidans *Annal.* I. pag. 672.

Hamsfort fortæller, ved Aar 1271, i *Series episcoporum Otton.* om Bisp Johannes II i Odense "qvædam stipendia studiosis liberalium artium sodalibus, operam litteris Lutetiæ Parisiorum aut alibi in Gallia navantibus, constituit e bonis qvarundam sacrarum ædium." (Vid. Dän. Bibl. IX. 398 eller *Scriptor. Rer. Dan.* VII pag. 224, cfr. *Annal. eccles. Dan.* I. 574.)

De

De fornemste Lærde
under
Valdemarerne,
eller i 12te og 13de Aarhundrede.

Blandt de Lærde, som blomstrede i denne for Literaturen saa gunstige Periode (fra 1150 til 1250) var Gejstlighedens trende berømte Hovedmænd, Erkebisperne i Lund Eskil, Absalon, og Anders Sunesøn.

Eskil,

hvis fornemste Levnetsomstændigheder ere at læse hos Saxo, Hvitfeldt, Suhm, Pontoppidan, Worms Lexicon, Chronicon Sialandiæ udgivet af Magnæus — o. a S., var af høj Byrd. Pontoppidan mener han var Sønnesøn af Svend Trundsen *), Ridder, og Søn af den viborgske Bisp Svend. Men Møllman har i første Tome af Vid. Selsk. Skrift. vist, at hans Fader snarere var en anden af Svend Trundsens Sønner, navnlig Christiern; den Christiern nemlig som Slutningen af Witherlagsretten beretter om, at han var den som først brød den. Fra sin Ungdom af blev han bestemt til Studerin-

*) Svend Trundsens Søster Bothild var gift med Eric Ejegod. Om hans Afkom, hvoriblant baade Adzer, Eskil, og Absalon, vid. Suhms Danmarks Historie V. Pag. 147.

deringer, og da han var 12 Aar gammel sendtes han til den berømte Skole i Hildesheim.

Ved sin Hjemkomst blev han Cannik i Lund hvor hans Farbroder Adzer var Erkebisp. 1134 blev han Bisop i Roeskilde. 1138 Erkebisp i Lund. Han striftede Stipendier for fattige Studerende. Oprettede adskillige Munkeklostere, meest af Cistercienserordenen. Correspondered flittig med udenlandske Lærde, især med den hellige Bernhard og Petrus Abbas Cellensis, som sees af disses Verker. Efter adskillige Fata, hvoraf vel nogle vare en Følge af Stolthed og Hevngjerrighed, takkede han af fra sit Embede 1177, begav sig til Bernhardiner-Closteret Clairvaux i Frankerige, blev Munk, og døde der 1182.

Gram har i sin *Oratio de origine et statu rei litter.* pag. 461, og siden Suhm i VI Tome af sit Danm. Hist. Pag. 276, udførlig beviist, at han er Autor til den Klage, som Hvitfeldt har aftrykt under Aar 1275 og tillagt Erland, der da var Electus i Lund. Anledningen til denne Beklagelse var denne, at Eskil, da han 1156 havde været i Rom for at tale med Pave Adrian IV som var hans noje Ven fra den Tid han som Cardinal Nicolaus Breakespear var Legat her i Norden, blev han paa Tilbagereisen plyndret og fængslet, enten efter Kejser Frid. Barbarossas

barosses Befalning, eller uden at Kejseren brød sig noget derom, hvis Pligt det dog var at haandhæve Ret og Retfærdighed i sine Lande. Denne Eskils Fængsling gav Anledning til stor Had og Bitterhed mellem Paven og Kejseren. Gram kalder dette Document "scriptum pulchrum sane et facundum, atqve ut apparet, sententioso et acuto illi dicendi generi, qvod in S. Bernhardo suspicimus, haud multum absimile."

Heri siger Eskil blandt andet: "Dominus Imperator Romanus nos apud eum graviter peccasse imponit, et nos sui regni et suæ coronæ diminutionem fecisse causatur. Nos autem super his conscientiam nostram recolentes, ubi aut, qvando hæc fecerimus, neqvaqvam reperire valemus. Hinc est qvod, Deo gratias, accusati non convicti damnamur, et innocentes inter iniqvos reputati sumus. Sed hæc est gloria nostra, hic est triumphus noster; in tantum enim Danici regni honorem et danicæ ecclesiæ exaltationem desidero, ut gratius sit mihi pati pro ea, qvam regnare in ea."

Det hele Brev, siger Suhm i sin Histories VI Tome Pag. 276, er kjækt, fyndigt og patriotiskt. Vel øjner man deri noget Hierarkiskt; men hvorfor skal man mindre beundre den højmodige Bisp, end den tappre Kriger, end Roms Consuler;

Fæder=

Fædernelands Stands og Værdigheds Kjærlighed drev dem alle. Udentvil har Keiseren fortrudt paa, at Eskil forsvarede sin Kirkes Frihed imod den bremiske Erkebisps Paastand, og ventelig havde udrettet noget til den Ende hos Paven; thi Keiseren tænkde, at naar man kunde faae Danmark til at staae under Tydskland i det Aandelige, saa vilde det blive saa meget des lettere ogsaa at faae det til at staae under Tydskland i det Verdslige."

Eskil er den som gav den skaanske Kirkeret
der haves trykt

a) med den skaanske verdslige Ret, hos Gotfried af Ghemen. Kjøbh., 1505, 4to.

i Arkene L og M.

"Hær begynes Kirkelogh.

Om Kirkeræth.

"Thette ær then Ræth ther satthe war a Maalstæfnu i Stenhusæ af Eskil Erkebiscop mællen Lund og Dalby efter Bon alle Skoninghe mest meth Tordh Gælkere (ɔ: Landsherre eller Lehnsmand), fordhi at Retthen war of horder før."

b) i Thorkelins Samling af danske Kirkelove. Kjøbh., 1781, 4to.

Her leveres Loven efter Codices, og man har ikke allene flere Læsemaader at vælge mellem

for at finde den rette, men her er ogsaa tilføjet latinsk Version.

Herl staaer ved Enden af Loven:

"Thæsse Skra lot Niklæs Erlunds Sun Giælkyræ af Lund skrinæ eftir the gamblæ Skra thær Ærchibiscup Æskil og Biscup Absalon mæth Waldemar Kunungs Gothwilia gafæ Skanungum, thær i Lund liggir ok therra Incigle fore, ok løt sændæ i hwært Hæræth slika Skra, at Bondor matte them loghlekæ wæriæ ok taki æj withir uloghum." (ɔ: paa det at Bønderne kunde paa en lovlig Maade forsvare sig, og ikke forbindes til noget ulovligt.)

Loven handler om Kirkevielse, Præstevalg, Gaver til gudeligt Brug, Bispetiende, om gejstlige Forseelser og Rettergang som derved skulde iagttages, og den er i det meste bygt paa den pavelige Rets Grundsætninger.

Om denne Ret, især om Tiden naar den er givet o. s. v. handler Kofod Anker i sin danske Lovhistorie 1. Deel Pag. 107—18. Han siger: "af vore gamle Kirkelove som endnu haves i Behold, er den skaanske den ældste, og vel en af de ældste af vore skrevne Love i Almindelighed. Dog maa der vel have været nogen ældre end den der blev given af Erkebiskop Eskild, siden der siges i Begyndelsen

af

af denne, at Retten tilforn var alt for haard, jeg veed ikke egentlig hvorudi."

Erkebiskop Absalon.

Denne udmærkede Mands Levnet og Bedrifter omtales af alle dem som har skrevet Danmarks Historie, af Saxo, Hvitfeld, Holberg, fremdeles af Pontoppidan, i Wandals Jægerspris Monumenter, og Worms Lexicon. Man har to Lovtaler over Absalon forfattede efter det skjønne Videnskabers Selskabs Indbydelse af Jacobi og Vogelius.

Hans danske Navn er Axel. Han er fød 1128 af en mægtig Slægt *). Hans Farfarder hed Skialm Hvide, og hans Fader Asser Rog eller Rig. Han blev opfødt med Hertug Knuds Søn, Waldemar, hvis bedste Ven og Raadgiver han siden var. Han studerede i sin Ungdom i Paris, og indgik der Venskab med Abbed Wilhelm i Genovefas Kloster. Aar 1158 blev han af Capitlet i Roeskilde valgt til Biskop og 1178 af Capitlet i Lund til Erkebisp. Da man ikke vilde miste ham i Roeskilde, tillod Paven, at han beholdt begge Embederne. Han døde i det af han stiftede Kloster i Sorøe Aar 1201.

*) Om hans Herkomst og Familie haves et eget Skrift af Morten Pedersen, trykt 1589, 4to.

Af de forskjellige over ham i senere Tider forfærdigede Epitaphia, som Pontoppidan har anført i *Annales eccles. Dan.* I. pag. 207, heder det ene:

"Absalon hic specie, Samuel re, mente Salemon,
Nomine sub trino tres tegit iste lapis.
Terrarum terror teritur nunc terra" — etc.

Hans Skrifter ere:

Den siellandske Kirkeret, trykt tilligemed den ny siellandske Lov 1505 af Gotfried af Ghemen. Efter denne Edition er den aftrykt paa ny i *Annales* I. pag. 423, med tilføjet tydsk Oversættelse; saa haves den ogsaa i sit gamle Sprog, med variantes lectiones, i Thorkelins Samling af gamle Kirkelove.

I Lovhistoriens 1. D. handler Kofod Anker om denne Lov fra Pag. 119—26, især om Aaret da den blev givet; samt viser ved adskillige Prøver hvor uaccurat og fejlagtig den ghemenske og pontoppidanske Udgave er. Loven stemmer næsten i alt overeens med den skaanske (som Absalon ogsaa havde Deel i). Den største Forskjel er, at i den skaanske bruges Jernbyrd og i den siellandske Nævninger.

Den siellandske Kirkelov blev antaget overalt i Danmark og blev staaende som en Grundlov for den

danske

danske Kirke lige til Reformationen. Der bleve vel fra Tid til Tid given adskillige Kirkelove og geistlige Forordninger, men de refererte sig dog til den.

Den begynder saaledes hos Thorkelin:

"Tettæ er then Ræt ther sæt vor a Malstæfnæ i Ringstæde Lund af Absolon Erkebiscop efter alle Siælendsfaræ Bon forthi ath Rætthen worr forræ of hart mellom Biscop oc Bonder."

Det 17de Cap. eller den 17de Art. som viser noget af den Forskjel mellem begge Lovene, lyder saaledes i den sjellandske i Thorkelins Udgave:

"Hor-sagh ma enghen Man giuæ Konæ nogær Mantz utæn Bonden self. En vil han secthæ hennæ tha væriæ sik met Næfnd, hannum ighen og Biscop." (ↄ: for ham og Bisp)

I skaansk Kirkelov. "Horsak ma man æj giue Husfræ, num før secta hana Bonde henna. En um han sæctær, skæri sic mæth Jarni Bonde igen oc Biscopi (paa latin efter Thorkelins Version: innocentiam ferro exhibeat tam viro qvam episcopo).

At Absalon havde Deel i at Knud den Stores Witherlagsret blev nedskreven og fornyet, er bleven anført ovenfor S. 218.

Han tilligemed Erkebiskop Eskil har og efter Hvitfelds Beretning i Dedicationen til Christian 1stes Historie, været med at gjøre den skaanske verdslige Lov, hvorom vi siden skal tale.

Endelig haves:

Testamentum Dni. Absolonis, Archiepiscopi Lundensis, ex Msctis optimis erutum et notis illustratum *Ottonis Sperlingii*, U. J. D. Consiliriai Regii, et in Academia eqvestri regia Havn. historiarum ac eloqventiæ Prof. publ. Hafniæ, litteris Joh. Jac. Bornheinrichii, 1696. 151 S. 8vo.

Otto Sperling har dediceret Bogen til Brigadier Hans Ranzov til Frydendal, der havde givet Penge til at faae den trykt for, og hvis Iver for Videnskaberne meget roses.

Sperlings bagved tilføjede Noter ere meget vigtige. Først beretter han, at han har faaet Manuscriptet af Assessor Laurentsen, og at det i sin Tid har tilhørt Ar. Hvitfeld; tillige roses en ustuderet men videnskabelyndende kjøbenhavnsk Borger, Jørgen Møllengracht, som har bidraget til Trykkeomkostningerne. (Hvilket ikke er godt at rime med Dedicationen; thi Ranzov har da ikke ene baaret Omkostningerne.)

Noterne

Noterne angaae for en stor Deel de i Testamentet forekommende Personers Levnetsomstændigheder (f. Ex. Taxo, som vises, imod Stephanius, ikke at have været Provst i Roeskilde, men blot Absalons Secretair) deels oplyses de brugte Udtryk f. Ex. *cappa forata, de pellibus griseis* (ↄ: Graaverk) *plenarium, pallium magnum de Lækatte* o. s. v.

Forresten er at mærke, som Sperling ogsaa siger, at Testamentet ikke er affattet af Absalon selv, men at han i sin Svaghed har ordineret hvorledes hans Midler og Ejendomme skulde fordeles, og hvem der skulde have hvert Stykke især, og det har saa en eller anden af de Tilstedeværende ført i Pennen, thi her staaer idelig *donavit*, *scotavit*, ikke *donavi*, *scotavi*.

Dette Testamente af Sperlings Udgave er siden aftrykt i Pontopp. *Annal.* I. pag. 299 seqv. uden Noterne, og dernæst i *Scriptor. Rer. Dan.* V. pag. 422 med Sperlings Noter.

Man har troet, at Absalon med egen Haand havde skrevet den *Justinus* paa Pergament som gjemmes paa det kongl. Bibliothek, med Underskrift "*Liber Stæ Mariæ de Sora per manum domini*

mini Absolonis Archiepiscopi," men Gram har vist at det ikke er noget om, som ovenfor S. 249 er meldt.

At Absolon meget ønskede Fædernelandets Histories Dyrkning, seer man deraf, at han paalagde Cisterciensermunkene i hans Closter i Sorø, at Nogle af dem bestandig Aar for Aar skulde optegne hvad der passerede her i Landene. Men de har kun maadelig efterlevet hans Villie, i det mindste har vi intet af deres Optegnelser uden den lille ubetydelige Stump Annales, som forefindes antegnet bag i den omtalte Sorøeske Justinus, og som er bleven stukken i Kobber og aftrykt i Vte Tome af *Scriptores Rer. Dan.* pag. 456. Der er blandt andet antegnet ved Aar 1331: "Istis diebus et temporibus non erat rex in Dacia, sed regnabant Holsati in magna malitia multis annis." Ved Aar 1340: "Illo anno Waldemarus, filius Christophori regis, venit de partibus Alamanniæ in Selandiam et factus est rex."

Saa slet det altsaa lykkedes Absalon, den gode Plan og det Anlæg, han havde gjort til at skaffe Eftertiden authentiqve Optegnelser og Bidrag til deraf at forf- Landets Historie fra den Tid af, saa heldig var h i sit Valg, da han befalede Saxo og Svend Aagesen at beskrive Fortidens Bedrifter.

Saxo Grammaticus.

Saxes Levnetsomstændigheder, hvoraf ikkun meget faa ere bekiendte, haves i Worms Lexicon, i Wandals Jægerspris Monumenter, i Reimers i Helmstad 1762 udkomne Dissertats under Carpzovs Præsidium *de vita et scriptis Saxonis*, samt i Stephanii *Prolegomena* foran hans *Notæ uberiores in Saxonem*. Han florerede i 12te Aarhundrede. Hans Forældre vare i Anseelse og tjente i Krigen. Han er født i Sjælland. At han i nogle gamle Skrifter fører Tilnavn af *Longus* beviser ikke at han hører til Familien Lange, da det og kan betegne hin lange (ɔ: høje).

Han var Secretair eller Amanuensis hos Absolon, som paalagde ham det Arbejde at udarbejde Fædernelandets Historie.

Om han har været den Provst Saxo i Roeskilde, som Absalon sendte til Frankerig og som bragde Abbed Wilhelm med sig derfra her til Danmark, er ikke ganske afgiort. Stephanius har fægtet stærkt for denne Mening, men er bleven modsagt af Sperling i Noterne til Absalons Testamente, samt af Gram i den ofteciterte Oration; dog har Reimer endnu i nysnævnte Dissertats søgt at vise Stephanii Paastands Rigtighed.

Saxo

Saxo skal være død 1204 og ligge begraven i Roeskilde Domkirke.

Et af Epitaphierne over ham begynder saaledes:

Qvi vivens alios æternum vivere fecit,
Saxo Grammaticus, mortuus hic recubat,
Mortuus, extincto ſed tantum corpore, mente
Qva valuit, magno vivit et ingenio.

Et andet gammelt Ærevers over ham hos Stephanius lyder saaledes i Prolegomena pag. 23:

Dania flos florum, roſa mundi, ſpina malorum
— — — — — —
— — — — — —
Ecce viros tales producit Dania, qvales
Vix modo naſcantur, bello vel ſi arte probantur.
Saxo Grammaticus, Danorum flos et amicus,
Geſta canit plura regum, per carmina pura.
Ovidi, Tulli, Virguli, vos qvaſi muli
Illi cedatis, qvi dum loqvitur, taceatis. —

Det klinger noget haardt — —

En Eloge over Saxo, som er lidt mere elegant og præcis end disse rimede Munkevers, er Grams følgende Ord i hans Oratio pag. 470: "Philippi Gual-

Gualtheri Alexandreidem, Guntheri Ligurinum, Ægidii Parisiensis Carmina — longissimo post se intervallo relinqvit Saxo noster Grammaticus. Ad cujus admirabilem eloqventiam et in carmine felicitatem, Lucani et Statii illi propemodum æmulam, omnes merito obstupescant. Qvam dolet mihi, qvod tuas, divine Saxo, laudes, qvalescunqve eas meditatus eram, cogar nunc supprimere! Meruisti utiqve, Septentrionis ingeniorum Phoenix (de nævis enim tuis historicis nunc non sermo est) meruisti, ut haud unus tibi, sed plures panegyrici a civibus tuis scriberentur, haud una sed plures ponerentur statuæ; Etiamsi nimis hoc etiam parum foret, ad compensandam illam gloriam, qvam patriæ tuæ ac nostræ excellentibus tuis dotibus circumfudisti. Etenim exemplo ostendisti tuo, qvantum momenti in unico nonnunqvam cive situm sit, ad universam aliqvam gentem illustrandam, atqve barbariei et inscientiæ crimine liberandam. Sed abrumpere hæc et plura cogor, ac auditores meos ad Stephanium in *Prolegomenis notarum* laudes deprædicantem tuas, atqve ad Pontanum, in *Descriptione Daniæ* de nostratium ingeniis commentantem, ablegare. Qvid vero hos appello, populares scilicet ac domesticos? Cum præstet peregrini censoris, magisqve incorrupti, judicium; qvale illud Gerardi Vossii, qvi dictionis Saxonis tantam esse elegantiam agnovit, ut ætatis illius

captum

captum, qva floruit, plane excederet, imo cum antiqvorum et nostri seculi plurimis certaret. Cumqve, si ab hoc discesserimus, sufficiat unicum peritissimi, qvi forsan nominari qveat, arbitri, ejusdemqve candidissimi viri, Erasmi Roterodami, præconium, qvod ille in admirationem nostri raptus, tale protulit: "In Daniam navigare malo, qvæ nobis dedit Saxonem Grammaticum, qvi suæ gentis historiam splendide magnificeqve contexuit. Probo vividum et ardens ingenium, orationem nunqvam remissam aut dormitantem; tum miram verborum copiam, sententias crebras, et figurarum admirabilem varietatem, ut satis admirari neqveam, unde illa ætate homini Dano tanta vis eloqvendi suppetiverit."

Christen Pedersen holder følgende Eloge over Saxo i hans Bog om Børn at holde til Skole og Studium:

"Alle grue og forundre derpaa, at vi havde nogentid den ene vise og lærde Mand i Danmarks Rige, som hed Saxo Grammaticus og var fød i Sielland hos Roeskilde af fribaaren Slægt. Han skrev Danmarks Kronike paa saa ædelig god og dyb Latine, at alle vise Klerke i fremmede Lande og Riger have stor Lyst at læse i denne Bog, og glædes ved samme Latine. Og dem forundrer alle derpaa,

at

at der var nogentid ſaa lærder en Mand i Danmarkes Rige, ſom ſaadan dyb, koſtelig og god Latine kunde digte og ſkrive."

Udgaverne af Saxo ere følgende:

1.) *Danorum Regum Heroumqve Hiſtoriæ* ſtilo eleganti a *Saxone Grammatico*, natione Sialandico, nec non Roſkildenſis eccleſiæ Præpoſito, abhinc ſupra trecentos annos conſcriptæ, et nunc primum literaria ſerie illuſtratæ, terſiſſimeqve impreſſæ *). — Ad calcem: "Hactenus Saxo Grammaticus Sialendenſis, vir diſertiſſimus, Qvæ accurata diligentia impreſſit in inclyta Parrhiſiorum Academia Jodocus Badius Aſcenſius 1514." — 199 Blade i Folio.

Den paa Titelbladet nævnte *Series litterariæ* betyder et tilføiet alphabetiſk Regiſter. **)

2.)

*) Vignetten foreſtiller en Konge omgivet af ſine Stridsmænd; ved Fødderne det danſke Vaaben. Paaſkriften nedenved paa den ene Side Rex Danorum, og paa den anden Side C. P.

**) Hvem vi har at takke for denne koſtelige Gave, hvorledes Tingen er kommen iſtand, hvo der har opmuntret dertil, og mere desangaaende, faae vi at vide af trende Breve ſom ere ſatte foran.

a) Lange

2.) *Saxonis Grammatici Danorum Historiæ Libri* XVI. Basileæ, apud Johannem Bebelium, 1534. 189 Blade i Folio.

I

a) Lauge Urnes Electus til Roeskilde' Bispestol hans Brev til sin Ven Christen Pedersen, Cannik i Lund, hvori det heder:

"Mi Christierne! qvi, torpentibus commilitonibus tuis, percipiendarum literarum gratia, ficuti vetustatum es vigilantissimus indagator; ita etiam illustrandæ patriæ nostræ pro viribus desiderio mirabili te flagrasse comperimus; affectuosissima prece rogantes, ut tam divinum latinæ eruditionis culmen et splendorem, Saxonem nostrum Sialandicum, jam, ut accepimus, a te diligenter castigatum elimatumve, ut in lucem feliciter prodeat, ad manus accuratissimorum Bibliopolarum promoveas; ne vel tam eximius sapientiæ fulgor atra posthac nube delitescat, ne vel invicta perpetuo danici nominis virtus oblivione invida obumbretur. Qvo tibi honorem summum et patriæ gloriam concilies immortalem." Vale. ex castro nostro Hiortholm, 10 Maji 1512.

b) Christiernus Petri, liberalium artium Magister, metropolitanæ Lundensis ecclesiæ Canonicus, svarer saaledes, ex Parrhisiorum Academia clarissima 14 Mart. 1514. (Er, tilligemed Brevet c, at ansee som Dedication.)

"Cursitanti mihi sponte, peneqve volanti, admovit Præstantia tua, Præsul clarissime! non

parvi

I Dedicationen til Bisoppen af Basel siger Joh. Oporinus, at man fra Erik Crabbe, en Dansk

parvi momenti calcaria, dum ad Saxonis nostri historiam chalcographa arte divulgandam excitare dignata est; ad qvam provinciam nemo, uti arbitror, mortalium me fuit unqvam propensior, paratiorqve: qvippe qvi Parrhisiis agens, bonisqve litteris operam navans, proprio impendio tabellarium bis miserim, qvi exemplum fidele, qvantivis emtum, ad me referret. Qvâ viâ cum nihil proficerem, ipse illius ergo patriam repetii, bibliothecas omnes visi et revolvi, nec tamen Saxonem blattis, tineis, situ et pulvere obsitum eruere potui, tam obstinato animo ejus possessores eum occluserant. Unus omnium, et is religione ac doctrina insignis, sacræ Theologiæ Doctor ac Professor eximius, Magister noster Andreas Christierni, natione Jutus, Professione autem Carmelita, et Provinciæ Daniæ ordinis intemeratæ virginis ac Christi matris Mariæ de monte Carmelo Prior dignissimus, conatus meos miseranti respexit oculo. Qui cum nullo ære redimendum videret exemplar, potius se id manibus suis transscripturum obtulit, qvam tantum totius Daniæ lumen amplius delitescere sineret. Habui tamen tantæ dignitatis rationem, nec conditionem accepi, sperans faciliorem alicunde tandem emersuram. Reverendissimus ergo in Christo Pater, Dnus Birgerus,

Danſk ſom ſtuderede i Paris, var anmodet om at lade den trykke. *)

3.) *Da-*

nus, Dei gratia Archiepiſcopus Lundenſis, Sveciæ Primas, et apoſtolicæ ſedis Legatus, mirabili ad Daniæ gloriam accenſus amore, exemplar pio tandem repperit compendio, qvod ad publicam utilitatem fidei meæ tranſcribendum imprimendumqve commiſit. Deerat itaqve ſola autoritas tanti operis divulgandi, qvam liberaliſſime mihi impertivit illuſtrisſimus Princeps noſter Chriſtiernus, Dei providentia Daniæ, Sveciæ, Norvagiæ etc. rex, id ſolum imperans, ut a docto peritoqve Chaleographo excuderetur. Norat etenim indignum fore, tantum virum ineptis aut minus fidelibus characteribus impresſum iri; præſertim id affirmantibus conſultisſime, reverendisſimo in Chriſto patre Dno Erico Walckendorf, Archiepiſcopo Nidroſienſi, et apoſtolicæ ſedis legato dignisſimo, nec non Regio Cancellario, viro Nobilisſimo, Magiſtro Avone Bilde, eccleſiarum Lundenſis et Wibergenſis Præpoſito. Mandatis itaqve regiis, ſapientiæqve tuæ, Præſul dignisſime, adhortationibus gravisſimis obtemperans, Saxonis imprimendi munus commiſi excellentisſimo viro, Magiſtro Jodoco Badio Aſcenſio, literarum bonarum apud Parrhiſios interpreti, chalcographoqve

*) Formodentlig har han recommenderet Bogen ſom en god Forlagsartikel.

3.) *Danica Hiſtoria* libris XVI autore *Saxone Grammatico.* Francof. ad M. Ex officina typographica Andreæ Wecheli. 1576. 342 S. Folio.

Er blot Boghandlerſpeculats.

4.) *Saxonis Grammatici Hiſtoriæ Danicæ* Libri XVI. *Stephanus Johannis Stephanius* ſummo ſtudio recognovit, notisqve uberioribus illuſtravit. Soræ. Typis et ſumtibus Joachimi Moltkenii Reg. Acad. Hafn. Bibliop. 1644. Folio.

qve peritisſimo, qvi qvale nunc vides opus, tuo nomini felicisſimo præſcriptum emiſit. etc.

c) Jodoci Badii Aſcenſii Dedication til Lauge Urne, Biſkop i Roeskilde, af ſamme Dato ſom Chriſten Pederſens.

Heri ſpaaer han Videnſkaberne et nyt Liv i Danmark under den ny Konge Chriſtiern; thi ligeſom de Danſke i Saxos Tid ſtuderede ſaa flittig i Paris og derved bleve ſaa lærde, ſaaledes var der nu ogſaa adſkillige, "qvorum bona pars eſt Magiſter Chriſtiernus Petri, Lundenſis eccleſiæ Canonicus, mihi longa conſvetudine et amicitia charisſimus, cujus præcipua cura et ſingulari impendio hoc opus tuo nomini nuncupatum emittimus."

Først Saxes Text 384 S. foruden Registeret. Derpaa Stephani Joh. Stephanii Notæ uberiores in Historiam Danicam Saxonis Grammatici, una cum Prolegomenis ad easdem notas. Soræ, 1645, typis Henrici Crusii, Acad. Typogr. 252 S.

I Prolegomena handler Stephanius om de første Udgaver af Saxo og gjør Rede for sin. Han opregner de Mæcenater som har opmuntret ham til dette Arbejde og bidraget for en Deel til at bestride Bekostningen, nemlig Kongens habile Canzler, Christen Friis til Kragerup, Just Høeg til Gjordsløv, Rigscanzler og Rigens Raad, tilforn Forstander for Sorø Academie, og sal. Palle Rosenkrants til Krenkerup. Men det som mest hjalp til, at Verket kom ud (thi Boghandleren var bestandig bange for Omkostningerne) det var at Kongens Canzler Christen Thomesen Sehested anbefalede Sagen saaledes for Kongen, at han bevilgede en Summa udbetalt af sin Kasse for at Tingen kunde gaae.

I det 6te Cap. dolérer Stephanius over at han ingen Codices har havt til Conferering ved denne ny Udgave. Aar 1633 skrev Caspar Barthius ham til: "Saxonis vestri exemplaria duo manu exarata in villa prope Lipsiam cum parte inclytæ meæ Bibliothecæ funesto flebiliqve incendio perierunt."

Der=

Dernæst Saros *Personalia* og hvad dertil hører. Derpaa om Saros Stil, og mange Parallelsteder til Beviis paa at Saxo især har dannet sig efter Valerius Maximus og Martianus Capella.

Det 20de Capitel indeholder *Encomia et testimonia virorum doctorum de Saxone Grammatico.*

Cap. 21de Saxomastiges.

Disse ere Cardanus, Ludovicus Vives, Bodinus, Jonas Jacobus Venusinus, etc. og tilsidst Andreas Fossius episcopus qvondam Bergensis in epistola ad Desiderium Fossium (fratrem). Dette Brev var allene til i Manuscript. Da Stephanius ikke har leveret hele Brevet men extraheret det, og jeg just har det liggende for mig, vil jeg deraf uddrage et Sted som han har forbigaaet af den Aarsag at det ikke saa meget angik Saxo selv som dem der gav sig af med Saxo: "In publicum saltem detur (det er Foss's Raad) commentariorum Svaningii portio tanta eaqve, qvam contexuit de rebus in hisce regnis gestis a Canuti VI regis, filii Wald. I, temporibus (ubi Saxo desinit) ad nostra usqve hodiernaqve tempora. Antecedentia vero omnia propter incertitudinem supprimantur. Atqve hoc ita libere de boni illius viri, Svaningii, laboribus profero, qvoniam satis hactenus me puduerit sive impuden-

tiæ qvorundam, qvi Saxonem ut oraculum Delphicum suspiciunt, et eundem tanta cum autoritate recipiunt, acsi alter esset Moses, biblicarumqve historiarum reliqvi scriptores, Prophetæqve. Andreæ Vellejo censetur Saxo esse lydius lapis, ad qvem omnes alios, etiam graves veritatisqve studiosissimos Historicos examinare, corrigere, recipereqve vel rejicere consvevit."

I Cap. 23 fremsætter Stephanius en Deel Aphorismi apologetici pro Saxone Grammatico. *)

Slutningen af Prolegomena er en stor Mængde Vævers hvormed Stephanius efter den Tids Skik har prydet sit Skrift. Disse Gratulationer og Complimenter har han deelt i tre Classer: a) fra udenlandske Lærde (Daniel Heinsius, Gerardus Johannis Vossius o. a.) b) fra Professorer i Kjøbenhavn og i Sorøe. c) fra andre Venner i Fædernelandet.

Endelig de fortræffelige Anmærkninger, der indeholde en stor Skat af philologisk og nordisk-antiqvarisk Erudition, saa hvo der vil eje og studere Saxo, kan ikke undvære denne Edition.

5.) Den

*) Langebeks Forsvar for Saxo er at læse i *Langebekiana* pag. 299.

5.) Den 5te og sidste Udgave af Saxo i sit Originalsprog er Klotz's:

Saxonis Grammatici Historiæ Danicæ libri XVI e recensione Stephani Johannis Stephanii; cum prolegomenis et lectionis varietate edidit *Christ. Adolphus Klotzius.* Lipsiæ, 1771. 600 S. 4to foruden Registeret og Prolegomena.

Klotz har dediceret Bogen til Christian VII som han især roser og priser for den sine Stater forundte Skrivefrihed.

I Prolegomena holder han en Eloge over Saxo, at han i den Tid præsterede saa overordentligt et Verk. Saxos Levnetsomstændigheder anføres efter Stephanius samt den Reimer-carpzovske Dissertats. De foregaaende Udgaver opregnes, og der paastaaes at Stephanii har en stor Mængde smaa Skjødesløshedsfejl (især at Distinctionstegnene ikke ere rigtig satte) dem Klotz ved denne ny Udgave har rettet. Fremdeles dadles Stephanius for sin Lettroenhed og den Overtro, at han uden mindste Betænkelighed antager Saxos Beretninger om Spøgelser, Varulve, Troldom, og alt sligt de onde Aanders Spil. Tilsidst viser Klotz udførlig Saxos Stils Lyder og Dyder, og overhovedet hans Histories Værd i alle Henseender. Forresten tilstaaer

Klotz ærlig, at Stephanius har gjort overmaade meget for Saxo. Han siger ham tilkommer Rang imellem Casaubonier, Lipsier og Barthier. Hans Noter, som Nogle have dadlet, tager han godt i Forsvar.

Den paa Titelbladet nævnte varietas lectionis beløber sig ikke til videre end følgende, efter hans egne Ord: "Qvoties Stephanius in animadverſionibus conjecturas ſuas commemoravit, eas ſubjunxi, atqve etiam diverſas aliarum editionum lectiones, ab eo notatas, addidi."

Overſættelſerne af Saxo Grammaticus.

a.) Den danſke Krønicke ſom Saxo Grammaticus ſcreff, halvfjerde hundrede Aar forleden. Nu først af Latinen udſæt, flitteligc offuerſeet oc forbedret aff Anders Søffrinſøn Vedel. Cum gratia et privilegio Sereniſſ. reg. Majeſt. 1575. J Folio 547 S. foruden Regiſteret og Fortalerne.

Fortalen eller Dedicationen til Kong Frid. II viſer først udførlig Hiſtoriers Nytte, derpaa tales kortelig om hvem Saxo var og hvo der først udgav hans

hans Historie, og tilsidst kommer han til den danske Oversættelse: "Salig og lovlig Hukommelse, erlig og velbyrdig Johan Friis den gamle Canceler — laante mig engang, iblant andet, en stor skreven Bog, udi hvilken fandtes Saxo udsat, og nogle andre gamle smukke Historier, og adspurgde mig, hvad mig syntes om saadan en Bog. Der vi havde talet frem og tilbage herom tilsammen, og der formærkes, at Saxonis Mening var ikke ret dræbt, men gjort langt videre og afvejen, ja ofte tvert derimod, da begjærede han, at jeg vilde hjelpe den om muligt var, eller ogsaa tage mig fore, af runden Rod at udsætte Saxonem paa vort danske Maal." Kort derefter døde Johan Friis. "Efter denne Dag havde jeg meent, at Ingen skulde tale mig noget til, at jeg udi det allerringeste skulde befatte mig noget med vore danske Historier." Men nogle Dage efter Friis's Ligbegjængelse talede Peder Oxe til Gisselfeld ham til derom, og han lagde da Haand paa Verket, som han forsikkrer, ikke var saa let at løbe til.

"Jeg takker, siger han tilsidst, de gode og velbyrdige Herrer, erlig og velbyrdig Niels Kaas, kongl. Majestæts Canceler, erlig og velbyrdig Bjørn Andersen, kongl. Maj. og Danmarks Riges Raad, erlig og velbyrdig Christopher Valkendorp, kongl. Maj. Rentemester, erlig og velbyrdig Arild Huitfeld,

feld, kongl. Maj. Secreterer, som mig ofte have styrket udi dette foretagne Arbeide, og givet mig en god Fortrøst, at saadant skulde ikke allene ste befalde alle dennem som dansk Tungemaal forstaae, men ogsaa, allernaadigste Herre og Konge, Eders kongelige Majestæt."

Saros indstrøede Vers ere oversatte i Prosa.

b.) Den danske Krønike ꝛc. ut supra — Vedel." Nu efter kongl. Majestæts Privilegium i 10 Aar ikke at maa eftertrykkes, paa ny prentet udi Kiøbenhavn hos Henrich Waldkirch anno 1610. Folio. 547 S. foruden Registeret og Fortalen.

Er simplement et nyt Oplag.

Af denne Vedelske Oversættelse af Saxo har Prof. Baden sammensanket en heel Deel gode gamle danske Ord og Talemaader, som begynde at blive obsolete, forklaret dem og anbefalet deres Brug fremfor nyere af det tydske eller franske Sprog laante, hvis Indførelse man blot har Uvidenhed og Ukyndighed i det gode gamle danske Tungemaal at takke for. Badens Bog heder:

Sym.

Symbola ad augendas lingvæ vernaculæ copias e Saxonis Grammatici interpretatione Vellejana. Occasione prolusionum scholasticarum scripsit *Jac. Baden.* Havniæ, 1780, 4to. 91 S.

Bogen er dediceret til Arveprindsen, som, igjennem Guldberg, havde opmuntret til dette Arbejde.

I Fortalen opmuntrer han til at læse i gamle danske Skrifter, for nogenlunde at holde paa Sprogets Genius. "Inter hos autem præcipuo loco ponendum censeo Saxonis nostri interpretem Vellejum, cujus sermo purus, propius, atqve ut illo tempore venustus et elegans, mira qvoqve narrationis svavitate lectores adeo detinet atqve moratur, ut ne qvidem qvi possent, ad latinum Saxonem recurrere vellent. &c."

Den her ovenfor nævnte Oversættelse af Saxo, som Vedel siger, han havde tillaans af Canzler Friis, har uden tvil været forfattet af den berømte Christen Pedersen, hvorom jeg i Afhandlingen om danske Historiographer har sagt følgende:

"At Christen Pedersen har oversat Saxo paa dansk, kan nok ikke nægtes, da det, foruden at Hvitfeld siger det Pag. 1548, berettes af Lyschander

der i Fortalen til Slægtebogen Pag. XVII, af Pontanus i hans *Chorographica Daniæ Descriptio* pag. 785, af Stephanius i *Historia Christiani III*, editio Gramm. pag. 369, samt i hans *Notæ uberior. in Saxonem* pag. 172, og af Magnus Matthiæ i hans utrykte *Series Regum Daniæ*, o. a. fl. Paa Grund heraf troer jeg, at Gram har Uret, naar han i Videnskabernes-Selskabs Skrifter, 4de Deel S. 287, corrigerer Efterretningen hos Hvitfeld; ligesom Stephanius ikke heller fortjener den Bebrejdelse, som Gram gjør ham i Fortalen til *Cragii Annales* pag. 89, i Anledning af denne samme, Christierns, Oversættelse af Saxo, den han siger, Stephanius har rost som *splendida, magnifica, accurata.* Stephanius siger: "Christiernus Petræus *Saxonis Grammatici Historiam Regum Daniæ* in vernaculam primus traduxit, cujus accuratam interpretationem, ob sublimem, splendidam et magnificam dictionem, et abstrusos loqvendi modos. hactenus viri docti inter res desperatas habuerant." Det er klart, at *cujus* her svarer, ikke til Christiernus, men til Saxo, og at *sublimis, splendida, magnifica dictio, et abstrusi loqvendi modi* skal karakterisere Saxo's Original, og ikke Christierni Petræi Oversættelse, som, efter Grams rigtige Bemærkning, bliver lastet af Pontanus, og ikke rost af Wedel.

Denne

Denne Oversættelse maa nu have været, hvorledes den være vilde, saa var den dog saare vigtig, om ikke for andet, saa for Sprogets Skyld; men Haab er der kun lidet om, at den nogensinde findes, da M. O. Celsius i hans *Bibliothecæ Regiæ Stockholmensis Historia* pag. 134 beretter os, at den ikke haves i Sverrig, hvor Gram meente, det var muligt, den kunde været bragt hen med Stephanii Bibliothek.

c) Den danske Krønikes første Bog som Saxo Grammaticus paa Latin haver sammenskrevet, noget nær 500 Aar forleden, siden 138 Aar nu forløben meget vel fordansket af Mag. Anders Sørensøn Vedel, fordum kongl. dansk Historieskriver, og nu flitteligen overseet, og med tilføjede Antegnelser og Kobberstykker forbedret af den salig Mands Datter-Datters Søn (Johan Laurentsen). Kiøbh., trykt udi kongl. Maj. og Universitets privilegerede Bogtrykkerie, 1713. 60 S. 4to.

De tilføjede Antegnelser grunde sig deels paa Stephanii Notæ uberiores, deels paa islandske Monumenter, deels ogsaa paa andre Skrifter.

Kobber-

Kobberstykkerne ere i alt fire. Det første forestiller Kong Humbles Hylding med følgende Vers under:

See danske Jævninger i Konge-Hyldings Mode l
Paa hine Stene som det siges at de stode
Til Stadighedens Tegn, at hvis der blev afsagt
Og sluttet fuldt og fast om danske Kongemagt,
Skal staae uryggelig, mens Stene staae paa Fjælde ꝛc.

Det andet: Skjolds Tvekamp med Skate om Alvilde; derunder:

Om dig, du Kongemø og Skjønheds Mesterstykke,
Kong Skjold med Skate sig saa vældig monne rykke;
Men i den Elskovskamp og djerve Gille-spil
Stormægtig Konge Skjold sig Bruden fegter til ꝛc.

Tredie: Kong Hading og Liser giver sig i Fostbrødrelaug sammen:

"Man efter gammel Skik i Fodspor Pagten skriver
Alt med det røde Blod, af deres Aarer driver" ꝛc.

I Noterne under Texten citeres Tosten Vikingsons Saga 21de Cap.

Det

Det fjerde forestiller Hadings Ofring til Afguden Frø, efterat han havde dræbt Havtrolden:

"Han maa til Pligt og Bod ret hjertekiemt nedfalde,
Og med sit Frø-bloth her den Afgud Frø paakalde,
Ja gjøre deraf Skik, at dette sorte Fæ
Hvert Aar saa ofres skal af Nordens Folk paa Knæ."

Paa det sidste Stykke staaer Mesterens Navn som har stukket disse Kobbere saaledes: E Nunze.

Tegningerne, hvorefter disse Stykker ere gjorte, forvares i et Bind paa det kongl. Bibliothek, og ere forfattede af Hemskerch som levede i Christian IVdes Tid, tilligemed Honthorst og Palamedes som ere i samme Bind.

Laurentsen agtede ventelig at udgive hele Saxo saaledes; men der kom ikke mere ud.

d.) *Saxonis Grammatici Historia Danica* paa dansk, eller den danske Historie som Saxo Grammaticus paa latin haver sammenskrevet — nu med Flid paa ny udi det danske Sprog oversat, samt med Anmærkninger af andre historiske Skrifter oplyst og forklaret. Med H. K. M. allernaadigste Privilegio, Kjøben-

benhavn, 1752, trykt og bekostet af A. H. Godiche som første Forlægger. 4to. 607 Sider (foruden Fortale, Forberetning og et Aarregister over de danske Konger).

Den er af Forlæggeren dediceret Grev J. L. Holstein til Lethraborg. I Fortalen siger Forlæggeren: "Hvad sig denne ny Oversættelse angaaer, hvortil Forlæggeren efter de højlærde Professorers Raad har brugt en habil og i Latinen vel øvet Studios, nemlig Sejer Schonsbølle, og ellers ladet Manuscriptet af andre eftersee, da vil Læseren ved Sammenligning letteligen finde, hvorimeget denne ny fremfor den forrige af 1575 er forbedret" etc. — "Iligemaade er her tilføjet paa dansk de Vers, som Saxo har i sin Latinske; for hvilke vi har at takke den store Poet, højlærde, nu sal. Biskop Lauritz Thura, der havde paataget sig at oversætte samme paa dansk til Nytte for Saxo, og den som samme ville oplægge." — — — — — — "Ved Indretningen har man i det øvrige tragtet efter, at denne Bog, som den første og ældste danske Historie, kunde for en meget billig og taalelig Pris blive almindelig for danske Folk."

Udtog

Udtog
af Saxo

er Thomas Gheysmers Compendium Historiæ Danicæ (forfattet 1431 i Odense hvor Gheysmer, som var født i Stralsund, var Munk), aftrykt i 2den Tome af Scriptores Rer. Dan. pag. 286 seqv.

Han siger i sin Indledning: "Qvia opus Saxonis diffusum est in pluribus locis, multaqve dicuntur magis propter ornatum qvam propter veritatem historiæ proseqvendam, insuper et stilus suus nimium obscurus est propter plurima vocabula et poemata diversa, moderno tempore insveta; ideo hoc opusculum excerptum de illo, ponit planis verbis notabiliora gesta ibi descripta, cum additione aliqvorum, qvæ post dictum opus editum acciderunt."

Af dette Compendium udkom med 15de Aarhundredes Slutning en plattydsk Oversættelse under Titel:

Dyt is de densche Kroneke de Saxo Grammaticus de Poeta ersten gheschreef in dat Latine unde daer na in da Dudesch ghesettet is, &c. i Qvart. s. l. et a.

Om dette Skrift har jeg givet udførlig Literairnotits i *Spicilegii bibliographici* Specimen tertium pag. 160—168.

Til Apparatus Saxonianus hører endnu

Illustres Sententiarum flores ex Saxonis Grammatici sedecim historiarum libris, lecti a *Willichio Westhovio* de Westhofen, Com. Pal. et Eqv. Lipsiæ, 1617. 167 S. 8vo.

Disse Sententser ere ikke samlede under visse Rubriqver; Autor har gjort sig det meget magelig, og kun optegnet for Fode hvad der forekom ham mærkeligt. Bogen har han dediceret Hertug Christian til Brunsvig-Lüneborg; og bagi Bogen staaer et Vers med Opskrift: Ad illustrissimum Principem Christianum Brunsv. et Luneb. Ducem in Fridericopyrgo, regia Danorum arce, diversantem, augusto mense 1616. I dette Vers beskriver Westhov, hvad han fraværende forestiller sig, Hertugen tager sig for om Dagen. Først, siger han, læser Hertugen sin Morgenbøn, saa studerer han, derpaa rides ud; saa spises til Middag, derpaa musiceres, saa tegnes, saa studeres, og tilsidst fægtes.

Breves notæ ac emendationes in nobilissimum rerum Danicarum scriptorem Saxonem Grammaticum Sælandum Danum. Lugd. Bat. 1627. 64 S. 12mo.

Ud-

Udgiveren er Stephanius, som da var i Leiden, og er disse *Notæ breves* Forløberne til *notæ uberiores* og overhovedet til den ovenomtalte Udgave af Saxo.

Blandt sine 1629 der sammesteds udgivne *Tractatus varii de regno Daniæ* har Stephanius ogsaa indført den chorographiske Beskrivelse, hvormed Saxo begynder sin Historie.

Stephanii sammesteds 1627 i 12mo udgivne *Sylloge Sententiarum ex Saxone* — har jeg ikke seet.

I *Luxdorfiana* pag. 115 o. f. anføres nogle danske Ordsprog, som Anders Jensen Bredkjær (Latipaludanus) Præst i Aalborg Stift, Aar 1602 havde vedskreven Ascensii Edition af Saxo, og som Luxdorff ansaae for ikke ubetydelige, og som ere anderledes end Wedels.

Thura's ovennævnte poetiske Oversættelse af Saxos Vers haves i hans Adskillige poetiske Sager, som ere trykte i Kjøbh. 1721. 4to.

I Forerindringen siger Thura, at Anledningen til dette hans Arbejde var Assessor Lauritsens Forehavende at udgive Vedels Saxo paa ny med Kobbere og oplysende Anmærkninger; hvoraf ogsaa

1ste Bog udkom. Men formedelst Mangel paa fornøden Undsætning til saa kostbar en Bogs Oplag, kom den Rose ej til at bryde Knoppen og tilfulde at udspringe, og velbemeldte Hr. Assessor foraarsages, imod sin Villie og Manges Ønske, saa godt et Forsæt aldeles at overgive, — — — — jeg blev alligevel derved opmuntret, til at hjelpe saavidt paa Sagen, at jeg foretog mig, Alt hvis den latinske Saxo paa Vers havde anført, paa danske Riim at oversætte."

Historica præcipua libri 1mi Saxonis, qvi regum Danicorum et nominis Danici originem ac regum aliqvot primorum res gestas continet, carmine scripta ad nobilissimum virum D. Johannem Friis de Hesselager, Regis Daniæ Cancellarium, autore *Jacobo Mathiade* Aarhusiensi. Witebergæ, 1568. 3 Ark 4to.

Er aldeles ubetydelig.

I *Luxdorfiana* pag. 469 findes et Par Breve, (det ene af Erichsen, det andet af Ole Stockfleth Pihl) angaaende et dunkelt Sted hos Saxo.

Svend Aagesen.

Imedens Saxo endnu arbejdede paa sit store og elegante Verk over den danske Historie, fremkom Svend Aagesen med sit Compendium og fik derved den Forrang for Saxo, at han er Danmarks første Historieskriver.

Svend Aagesen eller *Sveno Aggonis* var af en mægtig Familie, en Brodersøn af Erkebiskop Eskild. Han kalder Saxo sin Contubernalis, og har nok, ligesom Saxo, staaet under Erkebisp Absalon, og enten været hans Skriver eller Cannik i Lund.

Han skrev sin Bog omtrent 1186, og er den, under Titel af "*Compendiosa historia Regum Daniæ a Skjoldo ad Canutum VI,*" først udgivet i

Svenonis Aggonis filii, Christierni nepotis, primi Danicæ gentis historici, qvæ extant *Opuscula. Stephanus Johannis Stephanius* ex vetustissimo codice membraneo Msto. regiæ (ɔ: academicæ) Bibliothecæ Hafniensis primus publici juris fecit. Soræ, typis Henrici Crusii, 1642. 222 S. 8vo.

Heri er nemlig foruden det historiske Compendium, ogsaa hans *Leges castrenses Canuti Magni.*

Og desuden er tilføjet *Incerti Autoris Genealogia Regum Daniæ.*

Det er mærkeligt at Svend begynder sin Kongerække med Skjold og ikke med Dan; hvori han da stemmer overeens med den islandske Hypothes. Forresten er han meest enig med Saxo.

Dette Compendium findes med ypperlige Anmærkninger oplyst, indført i *Scriptores* I. pag. 42 et seqv.

Abbed Wilhelm.

Den berømte Abbed Wilhelm, som vi nævnte ovenfor, at Absalon var bleven kjendt med ham i Paris, og siden lod ham ved Saxo, Provst i Roeskilde, hente her til Danmark, er født i Frankerige. Han var først Munk i Genovefas Kloster i Paris. Aar 1165 var det Absalon lod ham med tre andre Munke kalde herind, og satte ham til Abbed over Augustinerklosteret Eskilsøe, for at ophjelpe noget den der saa ganske forfaldne Disciplin. Efter nogle Aars Forløb flygtede han med sit Broderskab til Ebelholt. I den Sag imellem Kong Philip August i Frankerige og hans Gemal den danske Prinsesse Ingeborg blev han af Kong Knud sendt til Rom som

som Gesandt. Han døde i Ebelholt 1203, og blev efter sin Død canoniceret.

Hans Biographie, forfattet af en Unævnt, er efter en Codex i St. Victors Klosters Bibliothek i Paris indført i *Acta Sanctorum* Mensis April Tom. I. og derfra overført i *Scriptor. Rer. Dan.* Tom. V. pag. 458 seqv. Navn af Biographie fortjener det egentlig ikke, da det er en Legende fuld af Syner, Mirakler og Overtro, som det synes, skreven, for at vise hans Adkomst til Canonisation eller til at komme blant Helgenes Tal (hvilket skeete 1224).

I Anledning af hans Kald til Danmark hederdet Pag. 470: "Eodem tempore adornabat sacerdotium in Roeskildensi ecclesia Episcopus Absalon, homo magni consilii, Clericorum decus, moerentium et afflictorum consolator, omniumqve religiosorum pius amator, totiusqve populi modestus gubernator, advenarum et pauperum clemens sustentator, Slavorum maximus persecutor, ornamentum fidei, sobrietatis exemplum, forma pudicitiæ, nobilitatis et probitatis insigne speculum, lucerna refulgens in templo Dei, et ipsius fortis columna et immobilis."

"In hujus diœcesi erat Coenobium Canonicorum, in insula qvæ Eskil (ɔ: Eskilsöe) dicitur, haud longe distans a pago Roskildensi, mari undiqve circumdata. Hic locus, virentibus pratis ac diversis nemorum arboribus decoratus, commanentibus in eo delectabilis erat atqve gratiosus, rarus tamen tunc temporis illic erat numerus fratrum commorantium, qvi frustra regulares dicebantur, qvia nullius religionis disciplinis adornabantur. *Regulares* qvomodo dicerentur, qvi nulli censuræ regulari caput submittebant? *Claustrales* qvomodo essent, qvi claustrali clausura carebant? Instituta ordinis scripta habebant, sed nihil eorum observabant. In summis festivitatibus anni seculares, qvi eis erant familiares, cum mulieribus suis domum eorum freqventabant, cum ipsis festa celebraturi, in domo refectorii cum viris et mulieribus epulabantur, et inebriabantur, ducebantqve choreas. Heu! qvid tunc fiebat de divino servitio, cum plus noctis potationi qvam psalmodiæ et divinæ contemplationi impenderent? Qvis tunc digne intercessor fieret ad Deum pro populo? In matutinali synaxi potu æstuantes nimio potius eis dormire libebat qvam cantare."

For at raade Bod paa dette liderlige og uklostermæssige Levnet var det at Absalon, som i Paris havde lært at kjende Wilhelm, lod ham med tre andre

andre Munke hente hertil. — De kom til Ringsted og bleve der modtagne af Absalon; siden seilede de over til Eskilsøe; Absalon satte Wilhelm til Abbed der i Klosteret; tilforn havde de kun havt en Præpositus eller Prior. Klosterets Tilstand blev efterseet, og der var saaledes ruttet og ødslet med Fadeburet, at der ikke fandtes mere deri end 6 Oste og en halv Side Flæsk. Absalon maatte give dem nogle Penge til at anskaffe dem Levnetsmidler for. "Fratres, heder det derpaa, qvi cum Abbate venerant, paupertatem insolitam non ferentes, et frigoris nimiam sævitiam abhorrentes, ab Episcopo repatriandi licentiam acceperunt."

Meget vigtigere end denne Legende er Collectionen af Wilhelms Breve som begynder 6te Tome af *Scriptores Rer. Dan.*, og for en stor Deel angaaer Kong Knuds Søster, den franske Dronning Ingeborg, som hendes Mand Kong Philip August vilde skilles fra. Wilhelm blev af Kong Knud og Absalon sendt som dansk Gesandt til Paven for at forhindre denne Skilsmisse, og udførte sit Ærende med Held ved Pavens Hof.

I Anledning af denne Sag sammenskrev Wilhelm, efter Hvitfelds Vidnesbyrd, en genealogisk Deduction, for at vise at der intet nær Slagtskab var imellem Ingeborg og Kongen, der kunde tjene

som Grund for Skilsmisse. Dette genealogiske Skrift er der, siger Langebek, ikke mindste Grund til at tvile paa jo er det som haves paa Prent udgivet af Ernst i Sorøe under Titel:

Regum aliqvot Daniæ genealogia et series Anonymi, ex veteri codice Mst. Chronici cujusdam ecclesiæ Laudunensis, qvam *Henricus Ernstius* nunc primum edidit, emendavit, ac notis illustravit etc. una cum epistola de fructu e lectione historiarum petendo, ad virum illustrem Christophorum Urne, regni Daniæ Cancellarium. Soræ, cum privilegio regis, apud Henr. Crusium, Acad. Typographum, sumtibus Georgii Holstii, 1646. 126 S. 8vo.

I den foran satte Skrivelse til Urne beretter Ernst, at han havde Frankeriges Geogravhs Andreas du Chesne's Høflighed at takke for Meddelelsen af den Codex, hvori han forefandt denne Genealogie.

Ludevig lod Skriftet optrykke paa ny i *Reliqviæ Manuscriptorum omnis ævi* Tom. IX, blot med Udeladelse af Brevet til Urne.

Paa ny indførte Langebek dette Skrift i *Script.* II. pag. 154, isteden for Ernstii Noter, som han er-

erklærer for aldeles urigtige, satte han sine egne, og lagde tillige en Afskrift til Grund, som Arnas Magnæus havde taget efter en Pergamentscoder paa runde Taarns Bibliothek før Ildebranden 1728. *)

Til denne Periode hvorved vi nu ere, (i det 12te Aarhundrede) hører ogsaa den Anonymus som har skreven "*Historia de profectione Danorum in terram sanctam*," der er udgivet af Kirchman tilligemed *Theodorici Monachi Commentarius de regibus Norvagicis*, 1684, 8vo; og siden optrykt paa ny i *Script.* V. pag. 341 o. følg. Historien bestaaer af 27 Cap. Det 4de Cap. handler om "qvod regem Danorum Canutum, Otthoniæ cum omnibus episcopis et regni principibus curiam tenentem, de destructione terræ Hierosolymitanæ lamentabiii dolore rumor affecerit.

Cap. V. Qvod Esbernus, frater Absolonis Archiepiscopi, probitates et gesta majorum commemorando, plures ad iter Hierosolymitanum animaverit.

Fem-

*) Disse Wilhelms Bestræbelser for den danske Printsesse og alle didhenhorende Omstændigheder ere satte i et herligt Lys i Prof. Engelstofts 1801 udkomne Skrift om Kong Philip August i Frankerige og den danske Prinsesse Ingeborg.

Femten Adelige forbandt sig til at ville med et Følge drage sammen til det hellige Land; men da det skulde være Alvor faldt de 10 fra, saa der var kun 5 som virkelig drog afsted. Disse seglede, vel forsynede med alle Fornødenheder, fra Sjelland. Kom til Tønsberg i Norge, og siden til Bergen. Seglede fra Bergen, led Skibbrud, hvorved Nogle omkom, Resten kom ind paa Kysterne af Frisland. Derfra drog de op ad Rhinen til Cøln, derfra til Venedig. Derfra drog de tilskibs til Palestina. I Jerusalem besaae de de hellige Steder. Drog saa tilbage deels over Constantinopel, deels over Rom. Kom igjennem Ungarn og Sachsen hjem.

Denne Pilegrimsreise skeete $11\frac{9}{94}$, og man seer, at Autor har selv været en af de Danske som vare med ved denne Andagtsfærd. At hielpe til at befrie det hellige Land fra Saracenernes Magt, var der ved den Lejlighed intet at tænke paa; thi deels vare de Danske saa aldeles et ubetydeligt Antal, og desuden var der 1191 gjort Fred mellem Christne og Saracener ved den engelske Konge Richards Mægling.

I det 11te Cap. er et mærkeligt Sted om den Tids Tilstand i Bergen. Der tales om en stærk drivende Handel. Der var Overflødighed af Honning, Hvede, og smukke Klæder, ogsaa Sølv i

Mængde,

Mængde, og allehaande Handelsvare. "In cunctis, heder det videre, illius regni civitatibus uniformis consvetudo, sed vitiosa, inolevit, scilicet jugis ebrietas, qvæ freqventer pacis foedera rumpit, et qvandoqve mansvetos qvosqve ad flagitia crudelitatis instigat: atqve pro joco reputantur ibidem facta criminalia."

Det er mærkeligt at de Norskes Drikfældighed frapperte en Dansk; thi at den samme Last nok ogsaa herskede i temmelig Grad i Danmark, kan blant andet sluttes deraf, at Abbed Wilhelm i sin Skrivelse til de danske Prinsesser formaner dem, ikke at drikke sig fuld: "Ne sit Vobis familiare in mensis vestris ebrietatis habere diffugium, licet consvetudini terræ sit illud vitium, vobis vero sit horrendum."

Anders Sunesøn.

Absalons nær Beslægtede, Suno Ebbesen til Knarderup, havde tre Sønner, Petrus, Johannes og Andreas: alle tre oplærte i Ebelholt Kloster af den hellige Wilhelm, derpaa sendte til Paris, hvor de i Genovefas Kloster profiterede af Abbed Stephani (som siden blev episcopus Tornacensis) og Andres Underviisning. Peder roses i denne Stephans saavelsom i Abbed Wilhelms Breve, og blev

Bisköp

Biskop i Roeskilde. Johannes døde paa Rejsen til det hellige Land. Anders Suneson blev den navnkundigste. Han var udenlands avanceret saavidt i sine Studeringer, at han var Professor i Paris. "Ita nempe, (siger Gram) Hvitfeldus in Scanicarum legum exordio, Saxonis verba interpretatur, qveis Andream compellat: "Tu Galliam, Italiamqve cum Britannia, percipiendæ litterarum disciplinæ colligendæqve earum copiæ gratia, perscrutatus, post diutinam peregrinationem, splendidissimum externæ scholæ regimen apprehendisti."

Da han kom hjem, blev han, efter Absalons Anbefalning, Secretair eller Canzler hos Kong Knud VI. I denne Qvalité som Canzler blev han tilligemed Abbed Wilhelm sendt til Rom for at anklage Philip August for Paven.

Efter Absalons Død blev han Erkebisp, og døde 1228.

Hans Skrifter ere: *Paraphrasis latina Legum Scaniæ*, *Statuta ecclesiastica*, og det endnu utrykte *Hexaemeron*. Om det førstnævnte siger Gram (i Orat.) at det er "magnæ utilitatis opus, et sine qvo hodie in patriæ nostræ juribus lingva ac institutis non pauca forent impervia." Og Kofod Anker siger i Lovhist. 1. Pag. 69: "at han deri

har

har lagt for Dagen sin grundige Indsigt i Lov og Ret, og den er nok til at gjøre hans Navn udødeligt. Vel har han ikke villet give os en blot bogstavelig Oversættelse, men i dets Sted Lovens Indhold i kort Begreb; men som han tillige overalt har indstroet mange skjønne Efterretninger til dens Oplysning, saa har han og derved gjort sit Arbejde des mere nyttigt." — — — "Nu finder man hos ham anførte Lovens Aarsager, nu juridiske Antiquiteter, nu Forklaring over Lovens Ord."

Denne Paraphras udkom under Titel:

Leges Provinciales terræ Scaniæ ante annos 400 latinæ redditæ per *Andream Sunonis F.* Archiepiscopum Lundensem. Hafniæ, impressit Laurentius Benedictus; Anno Domini 1590. 14 Ark 4to.

I Fortalen, dateret Tryggevelde 1589, beretter Arild Hvitfeld, at han, ved at gjennemsøge baade offentlige og private Bibliotheker for at faae Documenter til sin Historie, stødte paa den Pergamentscodex, der indeholdt nærværende Skrift, som her meddeles. Han anfører derpaa noget om Anders Sunesøns Levnet og Meriter, og endelig en Deel henhørende til vor ældre Lovgivnings Historie.

Kofod Anker paastaaer i sin Lovhist. Pag. 74 1. Deel at man har to forskjellige Tryk af denne Bog, skjønt med samme Titelblad. Han siger, "det kan sees foruden andet af *Erratis corrigendis*, hvoraf findes ulige flere i det ene Oplag end i det andet." — Den Grund om en kortere og en længere Trykfejlsliste, kunde ellers oesaa hidledes fra den simple Omstændighed, at man, efterat et Parti Exemplarer vare færdigtrykte, har ved nøjere Revision opdaget flere Fejl, og disse flere Fejl kunde da være rettede i Resten af Oplaget.

Anders Sunesøns Oversættelse er siden optrykt i 4de Tome af **Westphalens Monumenter**.

Hvor stor Hjelp dette Skrift er til at forstaae den skaanske Lov, derpaa finder Juristen adskillige Prøver loc. cit. hos Kofod Anker.

I 2den Tome af Lovhistorien er fra Pag. 525 til Pag. 530 indført *Statuta quæ statuit Dominus Andreas Archiepiscopus Lundensis cum consilio cæterorum episcoporum apud Selandensem Synodum.*

Det eneste man tilforn, siger Anker, har vidst af dette Lovstykke at sige, er at denne berømte Erkebisp havde formildet de Mødres Straf som af Vaade laae deres Børn ihjel; eftersom *Chronicon Sialandiæ*

dia beretter: "notandum est, qvod amicus totius boni, Andreas — inter plurima beneficia, qvæ indigentibus et miseris largitus est, etiam hoc adjunxit, qvod qvadragesimas et jejunia mulierum, qvæ invitæ et dormientes infantes secum habentes opprimunt, multum diminuit. Det kan ikke fejle, at jo hermed menes den Anordning, som det første Cap. af disse Statuter indeholder."

Som en Prøve paa de Dages Religionsphilosophie fortjener Slutningen af denne Kirkelov at anføres, den lyder saaledes:

"Nota. S. Augustinus. Si possibile esset, unum hominem peccasse qvantum peccaverit mundus ab initio usqve ad diem judicii, et qvantum peccaverunt Judas Cayn et Pilatus; et adhuc majus dico: si *jurasset Deus*, illi non facere misericordiam, hic peccator motus aliqva contritione et a peccato conversus si fuerit, (et) orationibus insistendo veniam postulaverit, utiqve et sine dubio, etiamsi perjurus fuerit Deus, misericordiam conseqvatur."

Vi komme da nu til det utrykte Verk *Hexaemeron*. Dette Verk sigter Saxo unægtelig til, naar han i Dedicationen af sin danske Historie til

Anders Suneson siger: "Tu mirificum reverendorum dogmatum opus complexus."

I den af Arnas Magnæus udgivne og siden i *Scriptores Rer. Dan.* Tom. II. indrykkede gamle *Chronica Danorum præcipue Sialandiæ*, hedder det om Anders Suneson: "Qvantus clericus fuerit (ɔ: hvor skriftlærd eller hvor stor en Theolog han var) scire qvi desiderat, legat librum, qvem metrice composuit, qvi *Exaëmeron* appellatur, qvi etiam sic incipit:

"Æterna vita nihil est felicius unqvam" etc.

(Der anføres de første 31 Vers, men forbigaaes her, da de ere temmelig urigtig aftrykte.)

Hvitfeld i Fortalen til sin Udgave af *Leges Provinciales Scaniæ* siger, hvor han opregner Sunesøns Meriter: "Sane non vulgaris doctrinæ fuisse, ostendit, præter hoc opus, (*Leges Scaniæ*) etiam aliud ipsius, *Hexameron*, sive de creatione mundi carmen heroicum elegantissimum, qvod suo tempore qvoqve in lucem dabitur."

Gram i sin Oration taler ogsaa om Hexaemeron. "In qvod, (siger han) autor videtur omnes doctrinæ suæ copias voluisse effundere. Sic enim Poetam egit, ut Theologiæ universæ, ceu vocant, cursum, nec non omne illud, qvod tunc temporis

ris Philosophorum scholæ sive apertum sive abditum in disciplinis habebant, carmini, non sane Saxonianis simili, sed minus limato et incultioris styli, sæpeqve in metricas peccanti leges illigaverit. Haud indignus tamen foetus, cui aliqvis obstetricias manus adferret, ut in lucem protraheretur, promissam qvidem a multis, videlicet jam olim ab Erasmo Læto, ab Arnoldo Hvitfeldio, a Joh. Isaacio Pontano, novissimeqve ab Arna Magnæo; sed ab alio adhuc, quicumqve is futurus erit, expectandam."

Neppe vil det dog skee, at det vil blive trykt, da det virkelig er en tør trættende og saa godt som intet frugtbringende Lecture. Man lærer ikke mere end et eneste historisk Datum af det hele store Poem, og det er at Anders Suneson var saa duelig en Scholastiker som nogen anden paa den Tid. Til Historia dogmatum er den heller neppe synderlig brugbar, da det hverken har været Autors Sag at tænke paa ny Forestillingsmaader om eller ny Beviis for Kirkens Lærdomme, men blot; som det lader, at faae sin Petrus Lombardus, sit hele Bibel- og Moralsystem, bragt i Metrum. Havde det endda været gode velklingende syntactisk- og prosodisk-rigtige Vers, saa kunde Verket fra den Side havt Vard, men nu har det moren slet ingen.

Dette Verk er opbevaret til Efterverden i en Pergamentscodex paa Universitetsbibliotheket i Kjøbenhavn, en Codex som vel ingen Aarstal har naar den er skreven, men hvis Alder dog efter alle Kjendemærker stiger højt op mod Autors Levetid, og er udentvil fra 13de eller 14de Aarhundrede.

Den bestaaer af 135 Blade i Qvart eller mindste liden Folio. Foran paa den staaer med en 15de Aarhundredes Haand Lib eccl rosk som vel betyder *Liber ecclesiæ roskildensis.* Universitetsbibliotheket har faaet den tilligemed andre vigtige Codices til Foræring af Grev Christ. Ranzov. Læsningen af denne Codex er ikke saa meget let at løbe til; den er, især mod Slutningen, saa sællende fuld af Abbreviaturer, at det er overordentlig tungt at komme tilrette dermed.

I den Henseende kan man have megen Hjelp af en Copie, in folio, som er paa det kongl. Bibliothek blandt de suhmske Mscter. Denne Copie har i sin Tid tilhørt Luxdorph, som i Aaret 1768 har tegnet følgende foran:

"Dette er et Udskrift af en af sal. Arnæ Magnæi Copier, som igjen var udskrevet efter en prægtig Pergamentscodex, meget gammel, ja maaskee coævus, skjænket med flere ubetalelige Mscta til Univer-

Universitetsbibliotheket af Geheimeraad Grev Christian Rantzau, Ridder af Elephanten, Statholder i Norge og tilsidst Stiftsbefalingsmand i Fyen. Bemeldte Codex, skjønt meget accurat og zirlig skrevet, er dog paa sine Steder fast ulæselig formedelst de mange fortvivlede Abbreviaturer. Der findes nogle *Glossæ* eller Contenta hist og her in margine. Foran ligger en Revers fra Arnas, at have bekommet af Abraham Lehn 80 Rdlr. at lade den trykke for, ligeledes et trykt Proveblad in Qvarto."

I Begyndelsen af denne Afskrift har Lürdorph i Bredden antegnet Contenta og Citata af Bibelen. Og bagi haves *Annotationes in Andreæ Sunonis Archiepiscopi Lundensis Hexaemeron a pag. 36ta usqve ad finem per Petrum Rosenstand Goische, ex autographo.* 26 Blade.

Hexaëmeron er deelt i 12 Afdelinger eller Bøger. Først heder det liber I, lib. II, men siden distinctio III, IV, V, VI, VII, VIII etc.

Begyndelsen af Verket lyder saaledes:

Æterna vitâ nihil est felicius usqvam,
Æterna morte nihil infelicius: omnem
Hæc in lætitia transscendit et illa dolore
Conceptum mentis: neutram comprendere sensus

Sufficit humanus, neutram describere lingva

— — — — — —

Qvis furor est ergo, qvalis præsumtio, qvantus
Error, sic aliqvem percurrere tam breve tempus,
Ut mors qværatur et vita beata fugetur? etc.

Herved har Lüxdorph i Bredden antegnet følgende Contentum: "Exhortatio ad majorem salutis qvam mundi curam gerendam."

Efterat have meldt noget om verdslig Poesies og Fablers skadelige Indflydelse paa unge Gemytter, udbryder han:

Tot morbis sacra posset scriptura mederi,
Si depicta metri vernantis floribus esset.
Hæc animam pascit, vitam disponit, agenda
Svadet, omittenda dissvadit, crimina pellit. etc.
— — — — Conjunctio metri
Alliceret juvenes ad dogma salutis, et esset
Utilitas major, profectus major utrinqve.
Hîs animata mea præsumit Musa subire
Pondus difficilis operis, licet arida vena
Pauperis ingenii tantum dissvadeat ausum.

Slutningen af Procemium er, at Autor siger om sin Muse

Plus ad materiam, qvæ res non verba reqvirit,
Respicit, affectans potius prodesse saluti

Nudâ

Nudâ materia, qvam mendicare favorem
Verborum phaleris, solas pascentibus aures.

Efter Prooemium følger "Invocatio," ikke en Muses Anraabelse men Treenighedens. Efter den heder det: "explicit Invocatio incipit Narratio" eller, med andre Ord: nu kommer vi til Texten.

Autor begynder ob ovo, nemlig fra Skabelsen, og først definerer han:

Qvi creat, ex nihilo facit, et Deus inde creator
Solus principio coelum terramqve creavit,
Ambo simul, qvamvis neqveant simul ambo referri.
Non Deus est operis sic autor, ut actus in illo
Qvis maneat sive motus, sed cuncta moveri
Absqve suo motu facit immutabilis in se.

Om de faldne Engle heder det at de boe i Luften (vers. 392 seqv.)

Est aer carcer, in qvo pro crimine nunqvam
Pendere cessabunt poenas, dum tempora currunt
Præsentis secli, sed sic concessa potestas
Vexandi genus humanum delectat, ut omnem
Vim tormentorum neqveant cognoscere, donec
Præsenti seclo finito, posse nocere
Perdant, et solis habeant intendere poenis."

V. 451.

Omni ſemper adeſt homini ſpecialiter unus
Angelus, ut vexet, ac, ut cuſtodiet, alter;
Qvem malus infeſtat, bonus angelus adjuvat, ille
Improbus, ut perimat, ut ſalvet, ſedulus iſte.

Derimod i Begyndelſen af 2den Bog hvor Autor beſynger Sols, Maanes og Stjerners Skabelſe, erklærer han ſig mod den Mening om Stjernernes Indflydelſe i Menneſkenes Skjæbne:

Non, ut mentitur Geneaticus (ↄ: genethliacus) aſtra futuros
Eventus rerum deſignant, ut, velut aſtra
Diſponunt, ſic ſit contingere cuncta necesſe,
Qvaliter ex aſtro ſenſu vitaqve carente
Dependeret homo rationis dote beatus.

Om Menneſkets Skabelſe taler Autor ſaaledes:

Poſtremo ſeqvitur hominis plasmatio, circa
Qvam qvoddam ſtudium plasmantis verba loqvuntur;
Dum tres Perſonæ dicunt: hominem faciamus,
Qvi nobis ſimilis ſignetur imagine noſtra.
Spiritibus liqvet angelicis non iſta locutum
Esſe Deum, cum conſtet, eos nil posſe creare;
Qvippe creat ſolus Deus, unde creare valentes
Sicut ſunt plures, ſic ſunt nihilominus unum.

Tres

Tres sunt personæ, Deus unus, qvinqve perhennes,
Qvæ tres personas distingvunt, proprietates,
Hinc in nominibus surgit variatio trina,
Qvædam sunt tantum naturæ nomina, qvædam
Sunt personarum, qvædam sunt proprietatum,
Sic pater et genitus spirant etc. etc.

Herfra gaaer Autor fort i en Række af 600 Vers at forklare mysterium trinitatis, at vise Forskjel paa Persona, usia, proprium, proprietates, spiratio, spiritus o. s. v., ved hvilken Lejlighed han nogle gange beraaber sig paa den hellige Lærefader Augustinus.

Om dette Sted udlader Rosenstand Goiske sig saaledes i sine Annotationes:

"Involuta sunt, qvæ hic scribit Autor de S. S. Trinitate, cujus acumen (ut de Chrysippo scribit Seneca) in se sæpe revolvitur, cum non distinctas habuerit notiones essentiæ, hypostaseωs, actus characteristici pr. pr. Qvod e tumidis et fluctuantibus phrasibus expiscari licuit, hoc fere est." Han følger Autor Sætning for Sætning, og er Resten af Rosenstands Annotationes kun at anse som Glosser og korte Bemærkninger, imod at han ved denne Treenighedslære er udførlig Commentator.

tator. Kun et eneste Sted af denne Commentair fortjener at anføres. Det nemlig hvor han forklarer Autors 198 og 199de Vers saaledes lydende:

"Qvod Deus ob qvinqve dicatur proprietates
Qvinus, qvi trinus, licet unus, ob tres
Personas. etc.

Dette Sted, hvoraf man lærer at Gud er femfoldig, ligesaavel som trefoldig, oplyser Rosenstand med følgende Note:

Qvinqve illæ proprietates sunt, qvæ a systematicis vocari solent notiones personales

1) Paternitas et innascibilitas in Patre.
2) Spiratio activa in patre.
3) — — in filio.
4) Fieratio in filio.
5) Procesſio in Spiritu sancto.

Vel sic 1) Generatio activa in Patre. 2) spiratio patris activa. 3) filii spiratio activa. 4) generatio pasſiva filii. 5) spiratio pasſiva vel procesſio Spiritus Sancti.

Autor har forresten i de første Bøger Meget om Adams og Evas Skabelse, deres Ophold i Paradis, Syndefaldets Historie, Forklaring over de ti Budord, hvoraf de 3 i den første Tavle betegne Treenigheden; fremdeles ogsaa at de 6 Skabelsesdage

dage betegne 6 Perioder i Verdens Historie; om de forskiellige Dyder saasom Tro, Retfærdighed, Kiærlighed, Medlidenhed, samt om Laster og Uendelighed. I 9de Bog om Arvesynden og dens Forplantelse, samt om Ægteskabs Tilladelighed og Lovlighed.

10de Bog begynder saaledes:

Coepti pars operis operum qvæ conditor orbis
Fecit ab initio, finem non absqve labore,
Qvaliscunqve metri servata lege, recepit.
Qvod qvam difficile fuerit constringere metro
Sumtam materiam, vigilanti pectore rimans
Vix excusare discretus lector omittet.
Utilitas operis oculîs inspecta serenis
Vix patietur opus a justo judice sperni.
Ad reliqvam partem sociendam jure priori
Progreditur calamus, ut sic Recreatio scripta
Clarescat, sicut est nota Creatio facta;
Ut declaretur Reparator qvi fuit Autor;
Ut conscribatur per Adam data vita secundum,
Sicut descripta est per Adam mors orta priorem.

I 11te Bog er Autor lige saa uendelig og lige saa spidsfindig i at bestemme den rette Beskaffenhed med Gudmennesket Jesus Christus, hans to Naturer og een Person, og hvad der overhovedet hører til tria genera communicationis idiomatum.

Endelig

Endelig i 12te og sidste Bog om Opstandelsen og det evige Liv samt den evige Død i Helvede, der beskrives saaledes:

V. 8024.

Non per aqvas nivium minuetur poena malorum,
A qvibus ad nimium transibunt ocius æstum;
Augebit subita potius mutatio poenam.
Illorum vermis nunqvam morietur, ut ignis
Ligna vorat, tinea vestes, sic vermis eorum
Tristities nunqvam cessabit rodere *) mentes.
Inferni nullo flatu succenditur ignis,
Nullis nutritur lignis ab origine mundi
Factus ut exstingvi non possit, semper adurens
Nunqvam consumens durantes morte perhenne.
etc.

Slutningsverset heder:
Ad summum finem perductum finio librum.

Biskop Gunner.

Den mærkeligste Mand i det 13de Aarhundrede, næst Anders Suneson, er Bisko Gunner i Viborg. Han var først Cistercienser-Munk i Øm Kloster i Aarhuusstift. Aar 1216 blev han Abbed sammestêds, og 1222 Bisko i Viborg, hvortil han blev an-

*) Lüxdorfs Afskrift *reddere*, sed male.

anbefalet af den pavelige Legat Gregorius de Crescentia, som havde været hans Skolekammerad i Paris.

Da han vár Abbed i Om, var hans Huus som et Academie, og han fàndt Fornøjelse i at disputere med hjemkommende Pariserklerker og sætte dem i Barocco. Om Johannes, Biskop i Børglum, heder det: "apud Gunnerùm adeo profecit, ut per omnia commendabilis Magister et Episcopus factus, curiam ejus supra studium Parisiense commendavit," eller som Gram udtrykker det Pag. 484: Biskop Hans paàsted "clericos in curia Gunneri plus posse in philosophicis proficere parvo tempore qvam in studio parisiensi scholastico grandi pecuniarum cum impensa."

Hans Biographie, skreven af en samtidig Munk i Om Kloster, er aftrykt i *Scriptores* Tom. V. pag. 574 seqv. Deri heder det iblant andet om ham: "In consvetudine autem habuit cum clericis loqvens ad singulas locutiones, qvas ipse cùm eis vel ipsi secum conferebant, vel sententias sanctorum vel versus subtiles poetarum aut alias similitudines coaptare. Multum autem delectabatur interrogare a scholaribus materias librorum suorum et alias qvæstiones tam de cantu qvam de aliis, qvæ dixerunt se in scholis didicisse." Denne Biographie

phie er fuld af Lovtale over hans Munterhed, Gavmildhed, Ydmyghed, Pragt paa Embedsvegne, som Bisкop, forbunden med personlig Afholdenhed og Tarvelighed.

Til Beviis paa hans Ydmyghed fortæller Biographen en venskabelig Rangstrid mellem ham og Erkebisp Uffo, da ingen af dem vilde gaae foran ind. Erkebispen brugde da følgende Grunde hvorfor Æren tilkom Gunner:

a) var det Erkebispens Villie, som Gunner burde respectere;

b) fordi Gunner levede efter Cisterciенserordenens Observans, da Erkebispen kun hørte til clerici seculares;

c) fordi Gunner havde ordineret Uffo til Erkebisp;

d) fordi Gunner var ældst, og e) fordi det var i Gunners Huus..

Gunner loe da, og gik foran.

Her fortælles i hans Levnet, at Kong Valdemar holdte overordentlig meget af ham og kaldte ham sin Fader naar han enten talte til ham eller skrev ham til; at han betroede ham det Gesandtskab at hente Kongen af Spaniens Datter, som var den udvalgte Konges Valdemars IIdies Brud; og endelig at Kongen da han i Vordingborg udgav

den

den jydske Lov lod han meget komme an paa Gunner "consiliis suis pro majore parte rex obedivit."

Gunner var Bisp i Viberg i 30 Aar, og døde, 100 Aar gammel, 1251.

Da vi her har nævnt en af Hovedautorerne til den vigtigste Lov vi har fra Middelalderen, vil det ikke være upassende, her at melde noget om Lovgivningen her i Landet under Valdemarerne. Noget lidet er den Punct vedrørt; vi har nemlig nævnt de Tiders gejstlige Love, og af de verdslige har vi anført Anders Sunesons Paraphras over skaanske Lov. Denne Lov har man efter Hvitfelds Vidnesbyrd (stadfæstet af Kofod Anker i Lovhistoriens 1ste Deel S. 46—47) antaget for at være givet af Kong Valdemar, men Etatsraad Schlegel har i 4de Bind af sin Astræa Pag. 185 o. følg. med megen Skarpsindighed stræbt at godtgjøre, at den Ting neppe forholder sig saaledes. Han har gjort det temmelig evident, at den skaanske Lov lige til Anders Sunesons Tid ikke har været andet end en privat Samling af de gamle Kongers ofte modsigende Anordninger Skaane betræffende, af det der ved Vedtægter, ifølge den i Norden ligesom i alle Europas Stater paa den Tid herskende Autonomie, saavelsom af det der ved Rettergangsmaade var bleven indført. "Jeg formoder, siger Schlegel S. 225,

at Anders Suneson ved sit latinske Skrift har bidraget til at give denne Lov en større Fuldkommenhed; thi man maa ikke ansee det som en blot Oversættelse, eller Udtog, eller Omskrivning, men den lærde Erkebisp har uden tvil ved flittig Ransagning efter de gamle Love og Vedtægter, Samtaler med erfarne Mænd, og egen Erfaring forskaffet Samlingen en større Fuldstændighed og Nøjagtighed, sammenlignet de forskjellige Meninger om en eller anden Vedtægt med hinanden, endelig ved Hjelp af hans formedelst fremmede Loves Studium paa udenlandske Universiteter erholdne Dannelse udfundet de bedste Grunde for de indførte Love og Vedtægter, og givet Samlingen en bedre systematisk Form."

Om og naar denne Lovsamling formelig er bleven stadfæstet af Regjeringen, kan ikke med fuldkommen Vished bestemmes. Schlegel formoder, at den har faaet offentlig Autorisation i Anledning af jydske Lovs Givelse under Kong Valdemar II.

Denne Lov udgaves efter ny fejlfulde Afskrifter, og blev trykt og corrigeret saare skjødesløst. Titelen er:

Hær begynnes skonskæ Logh paa ræth Danskæ
och ær skifft i XVII Bøgher oc hwer, Bogh
haffuer sith Register, oc ær wæll offuerseeth

oc

et rætteligthe corrigeret." Ved Enden læder det: "Trvckt i Køpænhaffn Anno Dni. MDV. hos Gotfrid aff Gemen, in profesto sancti Nicolai." 17 Ark 4to.

Kofod Anker beskriver denne Udgave i Lovhist. I. fra Pag. 63 et seqv. og viser hvor fuld af Fejl og uefterretlig den er; saa at de Ord paa Titelbladet vel overseet og ret corrigeret er den første og skadeligste Trykfejl. — — "Man seer af alting, siger Anker, at Gemen, eller hvem der har besørget Lovbøgerne trykt, har valgt ny og slette Haandskrifter, maaskee i en god Hensigt for at gjøre Loven des mere brugbar, naar den kom for Lyset i da brugelig Dansk, som enhver kunde forstaae, men uden Omsorg for at faae Fejlene i de nyere rettede ved Eftersyn af gamle troværdige Haandskrifter. Imidlertid er vor Lovhistorie herved bleven opfyldt med mange Vildfarelser, thi disse trykte Lovbøger have i lang Tid været anseet som rette gode Originaler."

"Da nu (siger Anker fremdeles Pag. 67) det kjøbenhavnske Oplag af skaanske Lov er kommet saa slet afsted, saa fortjener billigen den svenske Archivsecretair Johan Hadorf at berømmes, at han har villet udgive den paa ny til Stockholm i Folio Aar 1676 efter en gammel Haandskrift der har tilhørt Rigskanzler Grev de la Gardie. Thi endskjønt dette

Oplag vel heller ikke har naaet saa stor en Grad af Fuldkommenhed, at derved jo kan være adskilligt at udsætte (endog det Kjøbenhavnske, saa slet som det ellers er, kan paa en Deel Steder tjene til at rette det Stockholmske); saa er dog dette Hadorfs Arbejde al Ære værd."

Om Anders Sunesøns latinske Oversættelse af skaanske Lov, og hvor stor Hjelp man af den kan have til at komme efter Lovens Mening, er talt tilforn S. 303.

Valdemar I. tillagde man ogsaa den Lov for Sjellandsfarerne, som Kofod Anker først handler udførlig om i Lovhist. 1ste Tome fra Pag. 94—106, og dernæst har ladet aftrykke i 2det Tillæg til denne Tome Pag. 527—598, men som Schlegel l. cit. S. 234 o. f. viser maa være af Valdemar II.

Kofod Anker har ved Udgivelsen af denne Lov gjennemgaaet alle Codices paa Kongens Bibliothek, Universitetsbibliotheket, samt dem Luxdorph, Sevel, og Thot ejede, og deraf forsynet sin Udgave med variantes lectiones. "Jeg har vel havt isinde, siger Anker i Fortalen, at lade følge en latinsk Oversættelse og nogle Anmærkninger til Lovens Forklaring, men som det paa dette Sted vilde blive for vidt=

vidtløftigt, saa faaer det at beroe dermed, indtil et *Corpus juris danici antiqui* kan komme for Lyset."

Vi komme til Valdemar II. og hans saa berømte Lov af 1240 der er bekjendt under Navn af Jydske Lov, saasom den gjeldte for Jydland, Fyen, Langeland ꝛc., ihvorvel den venteligen efter sin første Bestemmelse skulde have været en almindelig Landslov for alle Danmarks Provindser. Men Sjelland og Skaane vilde ikke give Slip paa deres egen mindre fuldkomne Lovbog, hin ovenomtalte skaanske Lov, som de har brugt i fællig.

"Aar 1240 (siger Hvitfeld i sin Krønike) da Konning Waldemar nu sad udi Rolighed og kunde formerke den store Uskikkelighed, som var udi Danmark iblant Rigens Indbyggere udi saa Maade, at udi Dom og Ret kunde de ikke samburdes, fordi mange vilde lade deres Sager dømme efter Kejserretten, hvilken da var bragt her i Riget tilforne, for de mange lærde Mænds Skyld, som vare komne ind udi Riget til de ny Herreklostre, meestepartem Bisper og (o: ogsaa) havde været i Frankerige og Italien at studere baade i den geistlige og verdslige Ret: Andre fandtes og her i Riget, som holdt dem ved andre gamle kongl. Haandfæstninger, ved gammel Skik og Brug, som var holden udi fordum Tid, og ved sjellandsk og skaansk Lov, som Kong Waldemar I.

 havde

havde gjort. Derfor lod nu denne fromme Konning Waldemar forskrive en almindelig Herredag over alt Riget til Wordingborg: der mødte alle hans tre Sønner Erik, Abel, Christopher, Erkebiskop Offe af Lund, samt andre Bisper, med Rigens Raad og ypperste Adel over al Danmark, og da de vare alle tilstede, lod Kong Waldemar efter deres Raad gjøre og beskrive den Jydske Lovbog, som vi nu paa denne Dag bruge, og hver Konge sværger paa i deres Indtrædelse, og da han havde samme Lov publiceret, vedtaget og svoret, da lod han strax paa Pladsen opbrænde hves gamle Skraaer og Vedtægter som vare derimod."

Ved de ovenanførte Hvitfelds Ord: **Mange vilde lade deres Sager dømme efter Kejserretten**, anmærker Kofod Anker: "Det er ganske rimeligt; thi som det den Tid var bleven til Mode hos os ligesom hos andre, at studere Lov og Ret udenlands, det er at sige, at lægge sig efter romersk og canonisk Ret; saa er det troligt, at disse lærde Mænd, naar de vare hjemkomne, ikke gjerne havde seet, at deres kostbare Arbejde skulde være spildt, og derfor have søgt, ved at bruge de Love, de havde lært udenlands, at befordre, om ikke Fædrenelandets Nytte, saa dog deres egen Anseelse."

Om-

Omendskiønt, heder det i Lovhist. I. Pag. 149, den jydske Lov i Henseende til Indholdet og Grundsætninger stemmer vel overeens med vore andre gamle Love, saa har den dog i Henseende til sin Korthed og Fuldkommenhed et stort Fortrin frem for disse. I sig selv er den vel ikke meget større end den skaanske Lov, men den indbefatter alligevel meget mere; den har, saa at sige, en stor Siel i et lidet Legeme. Vore ældre Lovskrivere vidste ikke saa vel at indbefatte Love i almindelige Regler, men bandt sig mere til Omstændighederne i de besynderlige Tildragelser, hvorved Lovene vare blevne foranledigede, hvilket ikke andet kunde end foraarsage en unøden Vitløftighed. Den jydske Lov derimod kan rose sig af det, som Petronius kalder integra brevitas; hvorfor Ostersøn i Fortalen til den anden Edition af sit Glossarium tillægger den en stor Dybhed" ꝛc.; og i Lovhistorien Pag. 151 heder det: "den jydske Lov har, fremfor de to andre Lovbøger, staaet i besynderlig Anseelse, og er bleven agtet som en urokkelig Grundstøtte for Ret og Retfærdighed i Landet, som den og i halvfemte hundrede Aars Tid i det meste er bleven staaende ved Magt. Den er vel imidlertid ved nyere Recesser, Haandfæstninger og Forordninger en heel Deel formeret og forbedret, men meget lidet afskaffet og forandret. Tvertimod seer man, naar der havde indsneget sig nogen Misbrug, at Reglen, hvorefter den skulde rettes,

gierne var denne: Som i Kong Waldemars Dage. Saaledes heder det i begge Kong Eriks jydske Forordninger af 1282 og 1284."

Man har følgende tre gamle Udgaver:

1.) Den plattydske Oversættelse der kom ud prentet 1486. 74 Blade i Qvart. Trykkestedet, som ikke er tilkjendegivet, mener Drejer, i Beyträge zur Literatur der nordischen Rechtsgelahrsamkeet, Pag. 41, med god Grund, at være Lübek.

Jeg har udførlig beskreven denne Udgave i *Spicilegii bibliographici Specimen* III. pag. 136—44 med Hensyn til hvad Kofod Anker melder derom i Lovhist. I. Pag. 184—86.

2.) *Qvædam breves expositiones et Legum et Jurium concordantiæ et alligationes circa Leges Jutiæ*, per reverendum in Christo patrem ac dominum *Kanutum*, Episcopum Vibergensem, et venerabilem utriusqve juris Doctorem, super Jutorum Legisterium.

Neden under denne Titel staaer til Vignette den stygge Marcolfus og hans Kone for Kong Salomon, den Træstek nemlig som Bogtrykkeren ellers har havt til at pryde *Collationes Salomonis et Marcolphi* med.

Sub

Sub calcem: "Impressum est autem præsens opus perutile legis Danicæ Ripis opera diligentiaqve probi viri *Mathei Brand'* artis impressoriæ magistri. Anno salutis 1504."

Denne Udgave beskrives af Kofod Anker I. Pag. 165—70.

3.) *Qvedam breves Expositiones et legum et jurium* etc. ut supra. Men Titelbladet forrestiller en Konge med Krone, Sværd og Rigsæble; ved Siden af ham 3 Løver med Krone over. Ad finem: "Completum est autem præsens opus legis danicæ. Impressum Hafniæ per Gotfridum de Ghemen. Anno Dni. 1508."

Kofod Anker viser Pag. 170—71, at det blot er et Eftertryk af den Ribeske Udgave. Vel er i dette Oplag en Deel Trykfejl blevne rettede, men saa er der ogsaa komne ny isteden.

Efter Valdemar IIdens Død opstod ingen betydelig Lovgiver før Erik Glipping, hvis Regjeringstid falder fra 1259 til 1286.

Til hans Lovgivning, hvorom handles i Lovhistoriens II. Pag. 33—71, saavelsom Pag. 335—368, høre især Kjøbstædretterne, saasom a) den

Roskildske, trykt i det danske Magazin Tom. V Pag. 333 paa dansk.

b.) Den for sine strænge Straffe berømte Riberret, som man troede man havde i Resenii trykte *Jura Civitatum Daniæ*, indtil Kofod Ancher fra Riber Raadstuearchiv fik Originalen ihænde og lod den aftrykke allerbagest i 2den Tome af Lovhistorien. *)

Et Par Artikler maa staae her til Prøve. "Qvi alium ex deliberato consilio baculaverit, si baculatus mortem evaserit, manum amittat; si baculatus exinde moriatur, qvi ipsum baculaverit capitali sententia subjacebit."

"Qvæcunqve mulieres invicem corrixantur, juris est, ipsas per vicos civitatis sursum et deorsum per collum lapides bajulare."

"Si qvis cum melle falsificato inventus fuerit, si sit hospes mercator, debet se purgare cum nautis suis; si vero civis fuerit, debet cum 12 vicinis suis ex utraqve parte se defendere et purgare; et

si

*) Det som Resen har kaldt Erik Glippings Riberret er Christopher Bayers, og viceversa, det Resen giver ud for Christophers Riberret, er, paa faa Forandringer nær, Eriks.

si hic vel ille in purgatione defecerit, capitali sententiæ subjacebit."

"Qvæcunqve mulier pro furto suspendi meretur, pro honore muliebri viva tumulabitur."

Autor til Riberret mener man, ifølge Lovhist. II. Pag. 345, var Mester Jacob, Kongens Canzler, der siden blev Biskop i Slesvig.

c.) Den almindelige Staderet, der har sin Udsøring fra Riberret, og er aftrykt bag i Lovhist. II. Pag. 185—207.

Her beder Cap. 9: "Hvo den anden med Raads Raad slaaer med Stenger eller med Keep, oc han beholder Livet ther slagen vorder, den der Gjerningen gjør miste Haanden; Skeer det saa at han døer der slagen vorder, den hannem Skaden gjorde miste Hovedet."

Cap. 13: "Hvilke Qvinder som skjendes indenbyes (sine dubio indbyrdes) oc give hverandre onde Ord, da er det ret, at de skulle bære en Steen om deres Hals op og neder i Byesens Stræde og Gader."

Cap. 20: "Hvo som vorder paafunden med falsk Honig, om han er Gjæst eller Kræmer, da skal

 han

han værie sig med sine Skibmænd; er det saa, at det er Bymæn, da skal han verge og skjære sig med sine tolv Naboer paa begge Sider; kan han ej værge sig, som sagt er, miste sit Hoved.

Cap. 27: Hvilken Qvinde som Hang haver fortjent med Tyfnet, for qvindelig Hæder skal hun levendes begraves.

Før vi forlade denne Periode, der, som vi har seet, var temmelig gunstig for de historiske og juridiske Videnskaber og deres Dyrkere, er der endnu kortelig at melde om et Par andre Videnskaber, som man har Spor til der ogsaa lagdes Vind paa.

I det 13de Aarhundrede floererede en berømt Læge i Roeskilde, hvis Lægebog endnu er til. Nemlig Mester Henrik Harpestreng, Cannik i Roeskilde, om hvilken Gram siger i sin Oration, "eruditione sacra et facundia inter suos excellens, qvi sanctitatis, qvam aliis commendabat, ipse documenta dedit, et exemplo ad eam prælucebat, eleemosynis plurimis in vita et morte nobilis, ut legitur in Libro Datico ecclesiæ Roskildensis."

I første Bind af det ny danske Magazin har Sandvig indrykket tvende Stykker af Harpestrengs medicinske Skrifter; det første staaer Pag. 57—62

er

er af diætetisk og therapeutisk Indhold, og Sandvig anmærker at Dialecten som Afskriveren af dette Stykke har betjent sig af, er skaansk eller vigisk. Og overhovedet er det en af de Omstændigheder som tildels give Harpestrengs Lægebog stor Værd, at man af den lærer at kjende Middelalderens medicinske Dansk. (Det juridiske danske kjende vi tilfulde af Lovbøgerne.) Begyndelsen er:

Her byrias Lækedomber aff Masther Henrik Harpostræng. Hvar som krankir ær, tha scal thetta wara hans daglica Fodha eptertthy Mæsther Henric Harpestræng sigher i sinom Lækedom og scrifsuar som forst ær:

Lysther man æta om Daghin eller om Aptonin, tha scal thet ware klen Mather, swasom ær ung Høns sodhin oc stekta Swinafother oc kalt Kaluaføt, ung Lamb oc Kidh, wek Ægh (ↄ: blødsødne Æg) oc nyt Smør, oc færsk Osth, oc litidh aff Æple ellir Pærer, æller nybakath swetebrod (sine dubio legendum hvedebrod), Bingbrodh, oc Haffrabrodh, oc minst æta af Rugbrød.

Man scal wakta sik fore gamalt Nøtakøt, Sokøt, oc Bukkakøt, oc røkt Harakøth; utan salt Boste ma man wæl ætha. Oc ey ma man ætha Lax, Ørith, Swthar, Hornsisk, Spiksild, oc Rækling,

oc

oc alskons Spikimat. — — — Litith skal man seffua om Daghin, oc betidha æta om Quæltin.

Fore Tannawærk skal man taka Biugmiøll oc Salt, læggæ thet in i en linnan Klut, oc brænne oc stampe thet til Pulver, oc gnidhe thermet Tænderna fast, oc skyli sidhan Munnen met Watn."

Det 2det Stykke begynder Pag. 109, og er for det meste en Oversættelse af Macer de virtutibus herbarum, med nogle Tillæg. Begyndelsen er:

"Hæræ byrghes Lægæbogh aa danskæ, then ther Mæster Henrik Harpæstrængh aff syth mæklæ Mæsterskap diktæthe."

Et Sted til Prøve:

"*Verbena* eer Jernyrth. Hun eer thwinæ Kyns, oc bodæ gore the moxen eth. Dryks hun offtæ meth Wyn, thet hielper for Gulæsoth. Stampes hun oc lægs a Edherbyth, thet dugher, tho skal thet siræ Dahæ met Wyn gøre. Hwat kons Humskæ man hawer i Mun, tha gangher hun bort, om hun skwalpes i Mun, ther hun er warm. Stampes hun og læes a grøn Saar, tha drawer hun Saar sammen. Drykker man hænnæ met Wyn, tha standher hun geen alkons Edher. Om man strør thenne Yrth islan Folk, ther som the sidæ oc drykæ, tha

tha werdæ the gladæ. Vær man henne i sin Hond oc spørgh sowæ Man, hwar hannum lyster eller hwar han ma; swarer han: well, tha lever han, en swar han: illæ, tha eer thet ey Lyffs Won (ɔ: Haab)."

Hvad andre Videnskaber angaaer saa finder man i *Script.* V. pag. 308, en Astrologus omtalt, fra Midten af 12te Aarhundrede, en Nativitetstiller som vidste det Barns Skjebne som blev avlet den Nat.

Af et mærkeligt Sted i *Script* V. pag. 267 sees at Astronomien er bleven dyrket her i Middelalderen og at der er gjort astronomiske Observationer 1274, hvorved de udregnede, at længste Dag i Roeskilde var 17 Timer og 4 Minuter lang, og den korteste 6 Timer og 56 Minuter.

Aar 1260 finder man i *Script* IV. pag. 43 og III. pag. 520 at der i Lund døde en Mester Knud som var "competenter eruditus non solum in Logicalibus et Scientia naturali, verum etiam jure utroqve tam canonico qvam civili.

Viden=

Videnskabernes Forfald
i
Tredie Tidsrum
fra Valdemarerne af og til den oldenborgske Stamme.

Gram i sin ofteciterte Oration indleder sine Efterretninger om 14de Aarhundredes Literaturtilstand med følgende Betragtninger.

"Mod Slutningen af det 13de Aarhundrede gik det paa Heldingen med den grundige og blomstrende Erudition, der havde havt Sted under Valdemar I. og Knud VI. Nu lagdes ingen Vind paa Philologica, ingen studerte de classiske Autores. Poeter, Talere, de bedste Philosopher og gamle Historici vare forjagede af Skolerne, og ringeagtedes af opblæste og naragtige Phantaster af Philosopher. Hine af Saxo saa meget yndede og brugte Autores Valerius Maximus, Martianus Capella, Lucanus, Juvenalis, og Statius; hin til Sorøe Kloster af Bisskop Absalon skjænkede Justinus, henlaae i Krogene fulde af Støv, og maatte give Plads for Compilatiener af *Summulæ, Sententiæ, Cursus Logicales, Qvodlibetica.* Alt gik ud paa Jus Canonicum, som det der indbragde meest, paa Dialectik, eller rettere, som Luther kaldte det, Sophistik, paa Di-

stinc-

stinctioners bitte Finheder, og andre slige Barnagtigheder (ineptiæ). Thi selv i den høje Skole i Paris begyndte den Tid Barbarie at indsnige sig, og derfra gik den igjen ud, oversvømmede alle Lande, og Smitten blev almindelig i den hele lærde Verden. Thi nu agtedes de ikke for Noget, som enten forklarede den hellige Skrift af Kilderne og de bedste Patres, eller behandlede det philosophiske Studium paa den Maade som det er behandlet i Plato's, Aristotelis, Cicero's, Seneca's, Plinii Verker, eller hos Euclides og andre Mathematikere; ej heller bleve de agtede som lagde Vind paa et rent og tydeligt Foredrag, paa Historie, og den skjønne Literatur. Ikkun de vare i Anseelse, som slog om sig med logiske Haarkløverier, med *Entitates*, *Qviddi-tates*, *Nominalitates*, og *Realitates*. De fandt Bifald overalt, for dem stod Vejen aaben tilÆre og Værdighed i Kirker, Skoler og selv ved Kongernes Hoffer. Vi har i vort Fædernelands Historie just sligt et Exempel i Erik Menveds Canzler, Magister Martinus de Dacia, Doctor Decretorum, som ved Enden af 13de Aarhundrede af Kongen blev sendt til det pavelige Hof for at forsvare Kongens Sag imod Erkebispen i Lund Jens Grand. Derom finde vi Efterretning ikke allene hos Hvitfeld, men ogsaa i den rimede i *Scriptor. Rer. Dan.* Tom. VI. aftrykte Biographie af Johannes Gran, forfattet af en bremisk Poet, hvori det heder:

Rex

Rex Martinum Dacum mox contra ipsum misit,
Clericum egregium, cui rem commisit. —
Martinus Parisiis hic canonicavit,
Qvi *Significandi* tunc *Modos* compilavit.
Hunc Rex prece munere sibi sociavit.
Et sic contra Præsulem Romam destinavit.

"Dette samme fortælles af Henric Wolther i hans *Chronicon Bremense* lidt udførligere: "Rex Daniæ misit ad curiam Romanam Magistros Parisienses nobiles et sapientissimos, et specialiter unum Parisiensem Magistrum, cui nomen erat Martinus de Dacia, qvi compilavit *Modos Significandi*, qvi dicuntur *Modi Martini*, et isti *Modi* antiqvo tempore *ubiqve communes erant*."

"Der kan de høre — hine vise Censorer og superkloge Critici som fradømme os Danske philosophisk Genie, og hverken vil indrømme os Evne til eller Haab om nogensinde at opfinde Noget i Konster og Videnskaber! Har vi ikke her en dansk Mand som er Philosoph? Skjønnes ikke, hvor stor Ære man har beviist denne Danskes philosophiske Opfindelse? (det man efter Autor eller Emnet kunde kalde Systema Martinianum, Systema Modale, Modalitatum, Modificativum, eller Significativum)? Thi vi læse her, at den var antaget Europa over, at den foredroges i alle Skoler og Gymnasier; hvorover

og=

ogsaa Italieneren Leander Albertus fra Bologne i hans Skrift *de illustribus Dominicanis* regner vor danske Morten blant "viros Philosophia et Logica longe illustrissimos."

"Men hvad for en Methode han har betjent sig af, om af den synthetiske, analytiske, eroteriske, acroamatiske, scientifiske eller qvodlibetariske, er ikke saa godt at komme efter; thi denne vor Landsmands kostelige Paafund er, med saa meget andet af samme Slags, saa aldeles udslettet af Menneskenes Hukommelse, at der ikke er mindste Spor deraf tilbage. Dog, hvo kan love for, at det samme jo igjen kan blive bragt paa Bane i en ny og zirligere Skikkelse, og skaffe en Philosoph Ære og stor Navnkundighed? Thi hvem vil lade sig kyse af den Dom, som Albertus Krantzius, maaskee af Misundelse, fælder derover; lad være han har Ord for at have været en Mand af Smag, saa var han jo dog kun Historiker og Philolog, ikke Philosoph. Saaledes skriver Krantz i *Metropolis* Lib. VIII. "Misit rex Daniæ suum oratorem, virum, ut tum habebatur, præcipuum; qvi insigne in illa gente aliud non habebat, nisi qvod grammaticulis metaphysica proponeret perdiscenda, misceretqve inaniter longissime inter se distantia, invento ridiculo opere *Modorum Significandi;* in qvo usqve hodie magnis boatibus tonant muti grammaticelli, qvasi

rotati vertigine; cum nunqvam ad elocutionem perveniant; inde gloriam auſpicantes, unde rideri meruerunt homines inepti."

Dette lange Sted af Grams Tale har jeg holdt ſaa meget deſto mere passende at anføre, da disse Aarhundreders Litteratur virkelig i det Hele meeſt gaaer ud paa ſlige ſkolaſtiſke Subtiliteter og superfine Diſtinctioner, ſom Gram her persifflerer. Vi vil ſtøde paa Skolaſtik og Barbari ved hvert et Skridt i Videnſkabernes Mark, og Mørkhed, Mangel paa Smag og classiſk Erudition er kjendelig i Skoler og alle videnſkabelige Anſtalter.

Vi gaae nu til enkelte Betragtninger, nemlig a.) Skoler. b.) Bibliotheker. c.) Udenlandsrejſer, og derpaa d) Lærde ſelv og deres faa Skrifter.

a.) Skoler.

I Odenſe-Skole fik Lærerne i 14de Aarhundrede deres Løn forbedret af Biſperne Peder Pagh og Niels Jonæſøn; hvorimod det blev dem forbudt at fordre nogen Deel af hvad fattige Børn ſammentiggede.

Om Erik Menved heder det i *Script. Rer. Dan.* IV. pag. 61: "conſtruxit domum divitem Otthoniæ pro pauperibus ſcholaribus."

Om

Om Dronning Margrete og Eric Pommer fortæller Hvitfeldt at "de laade Hamborg Bjerg til Odense Provstie, at 12 Personer deraf skulde holdes, som skulde sjunge for hendes og deres Forældres Sjæle udi vor Frue Kirke dagligen, og var bygt til de 12 Drenge (Poge kaldte man dem fordum) et lidet Stenhus som staaer paa Kirkegaarden, og kaldes endnu Pogeskolen."

Bisskop Navne i Odense, som døde 1440, stiftede en ny Skole, som det heder i *Script.* VII. pag. 234 "Scholam pro pueris instituendis, neqve cæteris abrogatis, instituit."

Ved Aar 1447 findes, at det blev Prioren og Brødrene i St. Michels Kloster i Odense tilladt at holde Skole paa det Vilkaar ikke at antage nogen Discipel som var over sine 15 Aar.

Ved Reformationstiden var Cathedralskolen i Odense en af dem som især var i Anseelse. Den havde da to berømmelige Rectorer, Doctor Peder Palladius og Mag. Frants Berg, som begge siden bleve Bisskopper, den første i Kjøbenhavn, den anden i Opslo.

I *Script.* V. pag. 557 er anført af Necrologium Ripense, at en Præst, Wilhelm, i mange Aar havde været "Rector domus *Pukhuus*."

I Aarhuus maa der have været Skoler i 14de Aarhundrede, da Mag. Johannes, Cantor Aarhusiensis, i dette Aarhundrede, berømmes for sin Flid i at visitere Skolerne og examinere Ungdommen. I Statuta ecclesiæ Aarhus. af 1388 i *Script.* VI. pag. 441 ordineres at tvende af Skolens Disciple dagligdags skulde have et Maaltid Mad hos Cannikerne for at assistere ved Sangen. Den ældste Rector man veed at navngive er Doctor Morten Borup, som blev Rector 1491, blant hvis Disciple man tæller en Mængde anseelige Mænd, saasom Canzler Johan Friis, Johannes Synningius, og Petrus Paullinus, som begge bleve Professorer i Kjøbenhavn, Jørgen Jensen Sadolin, Biskop i Fyhn, Hans Tausen, Bisk op i Ribe, Jacob Skjønning, Biskop i Viborg.

I forrige Periode taltes der intet om nogen Skole i Kjøbenhavn. Som en ikke meget gammel Stad, havde den heller ikke Skoler saa meget tidlig. Imidlertid tales der under Aar 1340 om Skole her i Byen i Pontoppidans *Annales* II. pag. 158, da en Fru Ingeborg skjænkede Domherrerne Asminderød Kirke til deres Skolevæsens Fremme.

Foruden Stifternes Hovedskoler eller Cathedralskolerne har ogsaa de mindre Stæder havt deres Skoler før Reformationen, men de ere mindre bekjendte.

kjendte. I Hemmingii Levnet hos Winding nævnes 4 saadanne Skoler. Nysted og Nakskov i Lolland, Nykjøbing paa Falster, Nestved i Sjelland. Hvad Nestved angaaer saa findes ogsaa en der værende Skole omtalt i Danske Magazin I. Pag. 271, hvor Borgemesteren i Nestved, Mogens Thuesøn, 1484 skjænker et Stenhus og en Badstue for en daglig Gudstjeneste at holdes med Ottesang, Nattesang &c. i St. Peders Kirke af Præster, Skolemester og Peblinge.

Worm, af hvis Forsøg til en Skolehistorie i XI. B. af Videnskabernesselskabs Skrifter dette for det meste er extraheret, viser fremdeles, at der i disse Skoler vare flere Classer, eller, som det nu heder, Lectier; og at Skolediscviplernes Antal, som vel i Førstningen havde været lidet, nu anseelig formeredes, da de fede Præbender, rige Canonicater og Gejstlighedens magelige Dage lokkede flere og flere til Skolerne. Mod Reformationen var der en forfærdelig Hoben i Skolerne; Peder Palladius forsikrer at der var 700 i Riber Skole og 900 i Reeskilde. Og det var ej allene Almuens Børn, som disse herlige Fordele og den høje Værdighed som den Tid fulgte med Studeringer, drog til Skolerne, endog den fornemste Adels-Ungdom lagde sig efter Bogen. Hen ved Reformationen seer man ogsaa, at Adelen ligesom havde forpagtet sig de bedste Canonicater, Prælaturer,

og alle Bispestolene. Disse øverste Gejstlige maatte, i det mindste nogenlunde, have studeret, og da der ingen anden Vej var at komme til nogen Slags Kundskab paa, end igjennem Klosterne og de offentlige Skoler, saa maatte de og freqventere dem.

Selv Christian II. maatte gaae i Skole blant andre Born, gaae i Ottesang og sjunge med andre Peblinge.

Den ordinaire Tid i hvilken et Curriculum scholasticum absolveredes, var 16 til 20 Aar. Selv Hemmingius slap ikke med 22 Aar. Christen Pedersen vidner: "en Dreng maatte gaae 15 eller 20 Aar til Skole, at lære sin Donat, Alexander, Peder Lolle, og andre saadanne Bøger."

Hvad fattige Discipler Underholdning angaaer saa anmærker Worm, at paa den Tid Stipendierne endnu kun vare ringe, øvedes just gode Gjerninger desto mere formedelst den opinio meriti, der hængde ved dem. Derfor kunde fattige Skolebørn have deres fornemste Ophold af den Almisse, de kunde samle ved godt Folks Dørre, hvortil de vare saa godt som privilegerede. Thi Svaningius beretter i sit *Vita Christ. II.* at det fra Christendommens første Begyndelse i Danmark var antaget, at fattige Skolebørn havde Lov at betle paa Gaden; han ivrer derfor

for meget imod Mad. Sigbrit, som 1519 udvirkede en Forordning hos Kong Christian II. at ingen maatte antages i Skolen, med mindre han selv kunde kjøbe sin Kost, paa det Staten ikke skulde fyldes med latinske Tiggere. Svaningius anseer dette Skridt af Christ. II. som en stor Ugudelighed, der endelig maatte drage Guds Hevn efter sig.

Det er ikke at undre over (lægger Worm til), at den gode Svaningius tager sig det saa nær, siden han selv havde været en fattig Discipel og i sin Skolegang øvet samme Haandværk. — Worm bemærker kort efter: at i de Tider var det Tiggerie ikke saa meget at dadle. Hvor vilde, spørger han, Mester Hans Tausen kommet frem, dersom han ikke havde kundet søgt sit Ophold ved at sjunge for Dørre? D. Morten Borup og mange andre ligeledes.

Det er Tid at vi komme til det Indvortes i disse Tiders Skolevæsen og see hvad der lærtes. Christen Pedersen i Bogen om Børn at holde til Skole udtrykker sig kort og fyndig med disse Ord: "De lærte hverken at tale ret Latin eller skrive god Dansk paa deres eget Tungemaal."

Hvad kunde vel være slettere, udbryder Worm, end at der paa sine Steder og Tider ikke lærtes saa

 meget,

meget, at En, som skulde passere for Studeret, kunde skrive sit eget Navn? Hvor jammerligt var det ikke at see et Statutum Capituli saaledes undertegnet: "Qvia Dominus Nicolaus Ebbonis, Canonicus, scribere non potuit, præscriptum statutum sigillo suo proprioqve confirmare voluerit."

Lærte de ogsaa noget Latin, saa var det gjerne Latin derefter, fuldt af Barbarismer og Soloecismer.

Om Græsken, siger Worm, hedte det paa den Tid: Græca sunt, non leguntur, som man ikke maa undres over; thi kunde en Doctor i Sorbonne midt i det 16de Aarhundrede tilstaae at han var 50 Aar før han vidste hvad det ny Testamente var, hvad vil man da for den Tid vente her i Norden. — Det eneste det gieldte om i de Dage var at kunne opfinde brav mange subtile Distinctioner og slaae om sig med Qvidditates, Entitates, Nominalitates o. s. v. Paa disse Nariteter skulde Ungdommen have en Forsmag i Skolerne, og naar de fik noget af dem tillivs og tillige noget fordærvet Munkelatin, saa vare de vel forsynede.

Hvad Skolebøger man i de Dage betjente sig af, derom skrev jeg 1784—85 to Disputatser, først *Librorum, qvi ante reformationem in scholis Daniæ*

præ-

prælegebantur, *Notitia*, og siden *Mantissa ad hanc Notitiam*.

I den første Disp. handles om de Bøger som man i Danske Magazin I. Tom. Pag. 50 og VI. Pag. 366 finder nævnte som de Tiders Skolebøger; og i Tillægget om dem som haves i det Hielmstjernske Bibliothek, hvoraf nogle ere de samme som nævnes i Magazinet.

Disse Skolebøger vare henimod en Snees Stykker.

No. 1. Doctrinale, hvis Forfatter, Alexander med Tilnavn de villa Dei, Villadeus, eller Theopagites, var Minoritermunk og Doctor i Sorbonne i Begyndelsen af 13de Aarhundrede.

Doctrinale er en latinsk Grammatica i Hexametrer. Den kaldes saa, "qvia dat doctrinam.
Est a doctrina tibi Doctrinale vocatum,
Nam sua doctrina reddit qvemcunqve beatum."

I Fortalen siger Autor:
Scribere Clericulis paro *Doctrinale* novellis. —
Si pueri primo neqveant attendere plene,
Hic tamen attendat, qvi doctoris vice fungens
Atqve legens, pueris laica lingva referabit.

Post Alphabetum minus (ɔ: *Donatum*) hæc Doctrina legetur;
Inde legent majus; — (ɔ: *Priscianum.*)
Iste fere totus liber est extractus ab illo.

Bogen endes saaledes:
Doctrinale Dei virtute juvante peregi.
Grates reddo tibi genitor Deus, et tibi Christe
Nate Dei Deus, atqve tibi Deus spiritus alme,
Qvas tres personas in idem credo Deitatis.

Det Sted jeg vil anføre til Prøve, maa være det som handler om at tage i **Construction.**
Construe sic: casum, si sit, præpone vocantem;
Mox rectum pones; hinc personale locabis
Verbum, qvod primo statues, si coetera desint;
Tertius hinc casus et qvartus sæpe seqvuntur;
Aut verbo subdes adverbia. etc.

Vel er Bogen fra Ende til anden mørk, indviklet og tung at forstaae; men det allerfataleste i den er dog den anden Part eller Syntaxis, som Camerarius sagde var en sand Pinebænk for Sjælen, og Bebelius forsikkrede, at han langt lettere forstod Virgil uden Commentar end den 2den Deel af Alexanders *Doctrinale*, og han formodede at Autor neppe har forstaaet den selv.

Begyndelsen deraf er:

Hic jubet ordo libri, vocum regimen referari.
Vult intranſitio rectum ſupponere verbo,
De perſonali tamen hoc intellige dici.
Sæpe vocans verbum ſibi vult apponere rectum,
Et ſubſtantivum, vel qvod vim ſervat eorum.

Over denne saa yndede Skolebog forfærdigedes fordum en Hoben Commentairer; men de giorde Sagen endnu værre. Al sund Menneskeforstand som der kunde være i Doctrinale, hver en rigtig og passende Regel og Sprogbemærkning, om der var nogen, blev aldeles qvalt og nedsænket i et Svælg af de barbariske og ufattelige Distinctioner, Argumentationer, Qvæstioner og Repliqver, som man gav Navn af Glosſæ præſtantisſimæ notabiles et aureæ.

Over det første Vers i 2den Part
Hic jubet ordo libri, vocum regimen referari — har en Commentator fremsat ikke mindre end 24 Tvilsmaal. Dem har han opløst, og ved Opløsningen forøget. Han afhandler vidtløftig hvad denne 2den Deels Subjectum er; han definerer Subjectum; i syllogistisk Form beviser han med Propoſitiones majores og minores, at hans Definition er nøjagtig; derpaa gaaer han over til at dele Subjectet igjen i formale og materiale. etc. etc.

Titelen paa en af Commentatores er saa caraktéristisk at den fortjener at anføres, "Expositio exemplorum textus Alexandri cum differentialibus versibus valde pulchris, qvæ collecta sunt breviter ex *Græcismo*, *Johanne de Garlandia*, *Henrico de Colonia*, *Catholicon*, *Brachilogo*, et aliis qvam pluribus, cum omnium metrorum sententiis et melioribus notabilibus secundum dicta Prisciani et Johannis Synthis, qvæ omnes intricationes et dubitantium errores et discordias juvenibus occurrere potentes tollunt et resecant, annexisque qvam pluribus argumentis ac additionibus perbellis, majorem textus declarationem inducentibus."

Denne versificerte latinske Grammatik af Alexander, med samt sit store Slæng af Oplysninger, Vejledninger, Forklaringer, beherskede alle Europas Skoler og Læreanstalter næsten i 300 Aar. Ved Begyndelsen af 16de Aarhundrede da Literaturen (især efterat de flygtende Græker i Slutningen af foregaaende Aarhundrede vare komne til Italien, og clasiske Autores ved Bogtrykkerkonsten bleve almindelige) havde faaet et bedre Sving, blev den omsider fortrængt af tydeligere, rigtigere og mere smagfulde Lærebøger, som indførtes i et Europas Land efter det andet.

Hvad

Hvad Danmark angaaer saa siger Jodocus Badius Ascensius endnu 1515 i det Brev til Christ. Pedersen som staaer foran Per Lolles Ordsprog "miseret me optimorum patriæ tuæ ingeniorum sic Doctrinali Alexandrino addictorum, ut ne ungvem qvidem latum ab illo dicedere audeant." Og uagtet Christ. II. i den i danske Magazin VI. Pag. 364 indrykkede Skoleordinants befalede at den med det øvrige hjerneforbærvende Tøj skulde af Byfogeden kastes paa Baalet, saa gik den dog neppe reent af Brug, før Kirkeordinantsen 1537 styrtede den fra sin Trone, og satte Phil. Melanchthons Grammatica isteden.

2.) *Græcismus.* Ogsaa en latinsk Grammatik i Hexametrer, med nogle faa indstrøede Pentametrer. Forfatteren, Eberhardus eller Ebrardus Bethuniensis fra Artois, fik for dette Verk det Æretilnavn *Græcista.* Han levede i Begyndelsen af 13de Aarhundrede ligesom Alexander de villa Dei.

Titelen *Græcismus* har forledet næsten alle Literaturskribentere til at troe det var en Lærebog i det græske Sprog. For Ex. naar det hedet i Worms Skolehistorie: "De suskede noget paa det Græske; thi iblant de gamle Skolebøger, som Christiani II. Skoleordinants befaler skulde casseres og brændes, finder jeg og en, som kaldes *Græcista.*"

Hvad

Hvad Navnet Græcismus egentlig skal betyde derom ere Eberhards Commentatores ikke enige, da Nogle holde for, han har kaldet Bogen saa efter det 8de Cap. som handler de vocalibus græcis seu a græcis exortis. En anden Commentator siger derimod: Vocavit istum librum Græcismum qvasi *Græcorum ysmum* ɔ: consvetudinem, viam. Hysmus in græca est idem qvod mos, consvetudo. Græcismus denominatur eo nomine tanqvam nomine digniori — nam Græcia disciplinarum mater. etc. Af hvilket man da ikke bliver klogere end man var.

Til Prøve Noget af 7de Cap. hvor nogle nomina propria deriveres:

Sol lucens solus, a luceo *Luna*, *Venusqve*
A veneror, kyrios mercantum *Mercurius* sit,
Mars mors, *Jupiter* a juvo, *Saturnus* satur annus."

Fremdeles Synonyma og Æqvivoca i Cap. 12.
Est *mare* sive *salum pelagus*, qvoniam sit amarum;
A pello *pelagus*, qvod pellunt littora fluctus;
Æqvor ab æqvando, cum nil turbatur in ipso;
A potu *pontus*; qvod citus Oceanus;
Dicitur hinc *altum*, qvod vix tanges ibi fundum;
Dicitur inde *fretum*, qvod super omne fremit.

I 9de Capitel deriverer vor Autor Diabolus af *dis* to Gange og *bolus* morsellus, en Mundfuld, "quia facit duos morsellos, corpus et animam." En hans Commentator, navnlig Johannes Vincentius Metulinus Aqvitannius, er her dog klogere og erindrer "credo melius derivari a Diavolo, verbo græco, qvod calumnior significat in Latino." Men stundom er han ikke det ringeste bedre end Autor selv, f. Ex. naar han udlader sig saaledes: "*Euterpe* Musa, bona conversatio, interpretatur ab *eu*, qvod est bonum, et *tropos* conversio. *Mars* qvasi mares vorans. *Europa* dicitur ab *eu*, qvod est bonum, et *ripa*. *Africa* dicitur de *affero*, qvod ab ista ad alias mundi partes merces deferuntur."

Græcismus brugdes endnu ved Slutningen af 15de Aarhundrede i Daventer, hvor Rasmus fra Rotterdam maatte plages med den. Her i Danmark stod og faldt den med det nysanførte jævnaldrende Doctrinale.

Fant i sin *Historia Litteratura Græcæ in Svecia* har Adskilligt om Græcismus, og en rar gammel Codex deraf i Upsala Bibliothek. Tillige beretter han, at en svensk Munk som fra Wadstena Kloster 1418 blev sendt til det Costnitzer Concilium, blant andre Udgifter som han har antegnet i sin Dagbog,

ogsaa

ogsaa har noteret: "kjøbt Græcismus pro 15 oris ſvecicis."

3.) *Labyrinthus* af ſamme Autor ſom Græcismus. Ebrardus afhandler heri Skolelærerembedets Beſværlighed, og meddeler tillige Udkaſt til en Slags Poetik og Rhetorik. Scholarerne beſkrives ſaaledes:

Corruptæ qvidam ſunt indolis, ut meliora
    Displiceant, placeant deteriora ſibi.
Pro ſtudio cauponem, pro doctore tabernæ
    Proviſorem, pro codice ſcorta colunt.

Sunt hebetes; formam prius inſcribas adamanti,
    Qvam capiant qvod eis traditione feris.

Mane petendo ſcolas qvi cum teſtudine ſerpunt,
    Saltatu leporis veſpere tecta petunt.

Beſkrivelſen over en Skolelærers kummerfulde Liv begynder ſaaledes:

Cor tibi decoxit curæ ſtudiiqve caminus,
    Afflixit corpus pariſiana fames.
Sicut divitibus eſt Pariſius paradiſus,
    Sic eſt pauperibus inſatiata palus.
Inde reverſus eras nudatus veſte, lucerna
    Pallidus, exilis corpore, rebus inops.
Sed nunc cura gregis te mancipat, urit, et arctat. etc.

4.)

4.) *Æqvivoca.* 5.) *Synonyma Britonis.* 6) *Composita Verborum.*

Disse 3 forskjellige Smaabøger har alle een og samme Autor, nemlig *Johannes de Garlandia*, de Garlandria, og Garlandius, en engelsk Grammatiker og Poet i 11te Aarhundrede.

Et eneste Vers af Æqvivoca er tilstrækkeligt til at give Afsmag for hele Tingen.

Terra fit infernus, virgo, Deus, ac elementum.
Coelica vita, caro, prothoplastus, machina mundi.

At *Terra* (Jorden) nogensinde skulde kunne komme til at betegne alt dette her opregnede eller være brugt i slige Betydninger, maa synes at være reen Umulighed. Men ved de Tiders smagløse og forskruede Dialectik lader alting sig bevise. Af en snild og med dyb Lærdom udrustet Glossator over dette Sted faaer man Underretning om alle de Bibelsteder, hvor Terra har alle disse heterogene Betydninger. "Hic æqvivocatur, (siger han) hoc nomen *terra*. Nam primo significat infernum; unde Job: Anteqvam vadam ad terram tenebrosam. Secundo pro beata virgine; unde Psalm: Veritas de terra orta est ɔ. de virgine. Tertio ponitur pro Deo; unde: Dic tibi terra levem coeli superemiinet opem. Qvarto est unum de qvatuor elemen-

 tis,

tis, et ſic dicitur qvod terra eſt infimum elementum. Qvinto ſignificat æternam vitam; unde Pſalm. portio mea Domine in terra viventium. Sexto ſignificat carnem humanam; unde Job: Terra data eſt in manus impii. Septimo dicitur homo; unde in Geneſi: in principio creavit Deus coelum et terram. Extra litteram ſignificat eccleſiam militantem; unde Pſalm: viſitaſti terram."

Autors ſaakaldte Synonima ere ikke et Haar bedre:

Eſt meretrix *ſcortum*, *Thais*, *lupa*, *capra*, *chimera*,
Poſt nonam proſtans *Nonaria* jungitur iſtis,
Ganea vel *lena* ſunt dictis asſocianda.

Saa mange Synonymer har Johannes de Garlandia paa Meretrix; og da nu Skoleborn vel ikke ſaa lige ſtrax (maaſkee Læretne ikke heller) kunde fatte Grundene til at en Skjøge fik ſlige eenstydige Navne, ſaa er en Commentator ſtrax rede med ſin Vejledning til at trænge ind i Autors Finheder.

"Hic autor ponit conſynonyma illius nominis *meretrix*. Pro qvo ſciendum qvod meretrix dicitur, qvaſi *merens tria*, ſcilicit peccatum confuſionem et pecuniam. Sed *ſcortum* dicitur ab illo verbo *ſcorto ſcortaris* deponentale, qvod idem eſt qvod evacuare; qvia ſcortum evacuat ſubſtantiam

et

et bona Amasii; unde: Scorto nemo placet, nisi dextera munera portet. Et dicitur scortum a scorrea; vel dicitur a Scortos græce, qvod est corium hirsutum et non præparatum latine; sic eodem modo scortum est indisposita ad virtutes. *Capra* etiam dicitur meretrix, qvod, sicut tale animal rumpit arbores et olera, sic meretrix rumpit substantiam hominis ipsum adamantis. *Nonaria* est meretrix dormiens ad horam nonam.

7.) *Donatus*.

Er den bekjendte romerske Grammatiker Ælius Donatus, der levede i 4de Aarhundrede. Hans lille Bog "de octo partibus orationis" brugtes endnu i vore Skoler i forrige Aarhundrede.

8.) *Petrus Lolle* — Landsdommer i Halland i 15de Aarhundrede — hans Bog *Proverbia* s. *Adagia* ere fremsatte i latinske leoninske Vers og ved hver Linie er Dansken tilføjet.

I den ældste Udgave som er af 1506, Hafniæ, heder det i Fortalen: "Hic liber satis utilis est et in scholis valde communis; nunc vero per doctos viros in Universitate Havniensi diligenter correctus, Cujus libri autor et compilator dicitur fuisse vir egregius Petrus de Laale artis grammaticæ notabilis inter pres."

I en Tilskrift til Per Lolles Commentator Christiernus Petri, artium bonarum apud Parrhisios magister, et Lundensis ecclesiæ canonicus, fælder Jodocus Badius Ascensius følgende Dom over Bogen: "Brevem sed bipertitam sententiam dicam: Siqvidem ut Juvenalis: Librum si malus est neqveo laudare, at, ut Plinius: nullum existimo tam malum, qvod non aliqva ex parte prosit. Proinde Legista tuus (sic enim vulgo nuncupatur) sicut in subtili variatione carminis, vocabulorum non trivialium opposita usurpatione, sententiarum gravitate, et subinde salibus est laudandus; ita in anxia illa sonoritatis pentimemeris cum fine observatione, vocabulorum obsoletorum et subinde barbarorum usurpatione et syllabarum licentia neqvaqvam est imitandus."

Et Vers til Prøve:

Grunnit porcellus, ut sus vetus ante, tenellus.
Saa grynter Grise efter som gamle Svin fore.

Rem qvam non aula dant sæpe tuguria paula.
ɔ: Man finder det ofte i Bondens Værge, som man ej finder i Kongers Sale.

Res non sit inopis bos crassus, foemina comis.
ɔ: Fattig Mand skal ej have faver Kone eller feder Hest.

Jeg nævnte en Commentator over Per Lolle, den berømte Christen Pedersen som var Cannik i Lund. Titelen paa den Udgave af Ordsprogene der har Commentair med, er følgende: *Petri Laglandici cognomento Legistæ Parabolæ metricæ: seu Versus proverbiales.* Cum explanatione familiari *Christiani Petri*, Magistri Parrhisiensis, extractæ pro bona parte ex adnotatis per piæ memoriæ presbyterum et præceptorem suum *Erasmum Simonis*, roskildensis ecclesiæ vicarium; et recognita per Jodocum Badium Ascensium

Til Prøve paa den værdige Chr. Pedersens "explanatio familiaris" vil jeg hidsætte hvad han anfører til Oplysning om de to sidstanførte Ordsprog.

Tuguria i. e. Casæ et tegetes ac domicilia pauperum; paula ɔ: modica; dant sæpe rem, qvam aula non suppeditat, ut altum somnum, recentes et inemptas herbas, silentium, sospitatem. —

Bos et eqvus crassus, et foemina, ɔ: uxor, comis ɔ: svavis et lepida in sermone, non sint i. e. non debeant esse inopis, qvia neutram rem possit conservare,

9.) *Æqvivocationes Matthæi.* Er, saavidt jeg veed, aldrig trykte, ej heller haves det Skrift haand-

haandskreven i noget Bibliothek her i Byen. Autor har Tilnavn Vindocinensis, og var en Franskmand der florerede i Slutningen af 12te og Begyndelsen af 13de Aarhundrede.

10.) *Facetus.* Har været sin Tids *Civilitas morum;* thi deri heder det blandt andet:

Non panem, qvem vis in disco mittere, morde.
Ne mappa tergas nasum madidum tibi sorde.

Ad mensam de nare tuo non extrahe nudis
Sordes cum digitis, ne videare rudis

Fumo, stillante domo, neqvam muliere
Te remove; tria sunt, qvæ possunt valde nocere.

Si ciphum capias, utraqve manu capias tu,
Et per utrumqve latus non per ripam teneas tu.

Cum pare si debes vel cum meliore jacere,
In qva parte thori velit ipse qviescere, qvære.

En mere usfel og smagløs Lærebog kan der ikke tænkes, og den afgiver tilfulde Bevis paa slet Skoleundervisning.

De af disse 10 Skolebøger udtrukne Prøver vise, at Christ. II. ikke gjorde dem stor Uret da han i den

den i VI. Tome af Magazinet aftrykte Skoleforordning befol, at de skulde overantvordes Skultüs og brændes. Og Christen Pedersen havde vel Foje til i sin Bog om Børn at holde til Skole at beklage at han ikke læste Poeter og Historieskrivere i sin Ungdom, men nødtes til, ligesom andre Danske, at comlæse Alexandrum, Donatum, Peder Laale, Composita verborum, og andet saadant Snaus.

Foruden disse 10 af Christian II. og hans Ven Christen Pedersen saa haanlig omtalte Skolebøger, finder man endnu følgende at være brugte før Reformationen:

11.) og 12.) *Fundamentum in Grammatica* og *Regulæ Grammaticæ*. De høre sammen og ere trykte eens i alle Henseender af Gottfried fra Ghemen 1493, i Universitetets første Vicecanzler Peder Albertsøns Gaard og paa hans Bekostning.

Jeg har i min Disputats efterat have anført adskillige Steder af disse to Smaabøger sagt om dem: at uagtet de ikke ere fri for Spor til Barbari, og uagtet der er ikke ringe Forraad af magre, mørke og indviklede Regler, saa maa man dog lade Peder Albertsen det, at han af hine voluminøse med elendige Flauheder og dialectiske Spidsfindigheder fuldproppede Verker, Doctrinale, Græcismus,

 Laby-

Labyrinthus o. a. s. har sanket det Bedste, samt rettet og ordnet det.

13.) *Grammatica Christierni Thorchilli.* Den er trykt i Kjøbenhavn hos Povel Ræf, 1519. Den indeholdt

a) De latina constructione viginti qvinqve præcepta ex probatissimis Grammaticis, autore Jo. Murmelio.

b) Regulæ Grammatices Jo. Bugenhagenii.

c) Rudimenta Joh. Despauterii.

Hæc omnia a Christierno Torchilli Ludimagistro Hafnensi ad studiosæ juventutis utilitatem collecta, recognita, atqve castigata sunt.

14.) *Epistolæ magni Turci.*

I 15de og 16de Aarhundrede vare disse Breve en almennynder Skolebog i Tydskland og andre Lande, og blev altsaa naturligvis ofte oplagt. At den ogsaa her i Danmark har været i Gang, kan man slutte deraf, at man har en Udgave trykt i Kjøbenhavn af Melchior Blumme 1519. Titelen er: *Epistolæ aureæ Turci cognomento Magni ad diversos terrarum reges populos atqve principes missæ.*

Disse blot til Øvelse i Sproget fingerte Breve gjorde man saa meget af, fordi man foruden Færdighed i et elegant Sprog tillige troede at profitere i

Sag=

Sagkundskab, og Underretning i historiske Begivenheder. Folgende er Prove af Bogen:

Turcus Venetis.

Ad Patras ingenti cum exercitu veni, vidi, et vici: hæc vobis cum maximo reipublicæ detrimento nunciamus.

Veneti Turco.

Nec belli usu, nec virtute militum, sed nos fortuna ad Patras superasti; qvæ cum minime sit in potestate hominum sita, eandem ipse rerum vicissitudinem (qva nunc levissime omnium stolidissimus gloriaris) exspecta; parum enim laudis victoria habet, in qva plus fortunæ ludibrio actum est, qvam hominum virtute seu consilio provisum.

15.) *Henrici Boort Fasciculus Morum.*

Denne Bog er trykt i Cølln 1517 paa Boghandler Johannes Meygers Bekostning. Om denne af en Fremmed forfattet Bog end ikke har været almindelig i Brug i Danmark, saa er den udentvil bleven brugt i Roeskilde Skole, da den er af Autor dediceret til denne Skoles Rector "Woltero, eximio artium professori, moderatoriqve optimo juventutis Roskildensis." I denne Dedication heder det blant andet: "Pro Valerio Probo Græcista, pro

Prisciano Alexander Gallus, proqve aliis eruditissimis Grammaticis insulsissimi barbari loca fere universa occupavere. — Qvo magis hi jam hoc ævo amandi laudandi extollendi veniunt, qvi neqve sumtibus neqve laboribus ulla in parte parcunt, ut tandem vera studia veræ literæ in pristinum redeant nitorem. Qvorum in numero tu es, Woltere optime! qvi non sordibus istis foetidissimis, verum politissimis literis juventutem tuam conaris imbuere, vel in ista regione primus. Macte ergo virtute esto, eaqve via gnaviter nullis deterritus barbarorum incursationibus progreditor, magni enim conatus non sine magnis perficiuntur laboribus. Collocabitur tandem, victa superataqve invidia, optime hæc gratia apud Scotos tuos, unde ortus, apudqve Danos, qvibus tantæ rei es author et optimus et felicissimus. Accipe ergo hoc præsens amoris in te mei munus, libellum inqvam ceu Centonem ex optimis præstantissimisqve poetarum monumentis selectum, ubi simul cum eruditione optimis moribus juventutem tuam optimam imbuere possis."

16.) *Henrici Fabri Hortulus Synonymorum:*

Er trykt i Kjøbenhavn, hos Melchior Blumme, 1520. I en Epistel fra Petrus Parvus Roskildensis til Henric Smith fra Malmø, der er trykt foran,

foran, heder det at hverken Smith eller han eller andre Danske i deres første Ungdom ere blevne oplærte i "disciplinæ tersiores." Ab istis, (siger han) jure meritissimo maxime abhorres, qvi detestabili qvadam ignorantia indigne et ægre ferunt, ephoebos nunc facilius et melius institui, qvam ipsi rudibus annis fuerint instituti; dolentes vehementer, alios illac carpento vehi, qva ipsi pedibus iter fecere."

Efter Epistelen følger et Vers af samme Peder Litle, hvori det heder:

— Tu plaude puer, patria est cui danica tellus,
Qvod tibi temporibus nascier hisce datum est.
Nam tua sors multo melior qvam nostra; docentes
Nobis cum ferulis barbara scripta dabant;
At tibi cum Musis jamjam dant crustula blanda.

17.) *Vocabularium ad usum Dacorum ordine litterario cum eorum vulgari interpretatione.* 24 Ark i 8vo. Ad calcem: impressum Parisiis anno 1510. Og er det ingen Tvil, at jo den brave Christen Pedersen (hvilket ogsaa antages af vore Literatorer) er Autor, ihvorvel han ikke nævnes. — Paa Titelbladet Arma regis Dacie. J Fortalen siger Autor: Habetis in hoc libello, adolescentes optimi, ad latinum sermonem magnum, ni fallor, adjumentum. qvoniam qvidem optima qvæqve vocabula qvotidiano

diano pene usui applicanda ex Catholico Calepino cæterisqve latinæ lingvæ interpretibus longe doctissimis hic in unum collecta sunt. — — Alexandrinis regulis totam fere ætatem, non magnam inde frugem reportantes, perperam absumitis.

I et Slutningsvers til Læseren heder det blant andet:

Hoc lecto doctos poteris spectare poetas,
Et qvoscunqve voles enucleare libros.

Een Værdi som slige gamle Bøger endnu har er Opbevaringen af gode gamle danske Ord, som ellers reent vilde gaae tabte. Saaledes for Ex. oversættes acuere, at huedye (hvæsse). Audere, at djerves. Aculeus, en Gad (ɔ: Braad). Bibliotheca, Liberye. Bigamus, som tøsver var gift. Sutor, en Sudere. Carnarius, **Kiødmanger.** Cerdo, Dravelsmand eller Skalk. Decernere, at skikke i Huen. Italia, **Valland.** Dacia, Danmark. Jurgium, **Sende** eller onde Ord. Livor, livoris, Rebbe efter Slag eller førtebleg Lyd som Avindsfulde have. Nugæ, Svalder, **Vast** (her har vi radix til Bagvaskelse). Paralyticus, halv tagen bort. Petulans, løsagtig eller fuld af Rede. Traductor, Overfører eller den som vender Latine om paa andet Maal. Tympanum, **Bomme.** Tyrannus, umild (ɔ: grum) Høvding.

Denne

Denne latinsk-danske Glosebog blev eftertrykt i Cølln i den Qventelske Officin, 1514, 8vo. En forøget og revideret Udgave kom derpaa fra Leipzig, under Titel:

Vocabularium ad usum Dacorum, ordine literario, cum vulgari eorum interpretatione, qvod nuper Lipsiæ longe accuratius et emendatius, qvam ante Coloniæ, impressum est; cui subscripta sunt addita — de diversis plantis et fructibus; de gemmis et lapidibus; de cibis coctis et potibus etc.

Sub calcem: Lipsiæ ex officina Lottheriana, 1518. Et Alphabet 4to.

I det Tillæg om Mad og Drikke forekommer
Encaustum vinum — Brendevin
Nectar est vinum pigmentatum vulgo *Clareta*
"Dicimus: propino tibi, det gjelder Dig, eller Du faaer et godt Taar" (leg. godt Aar).

b) Bibliotheker.

I Roeskilde fik Domcapitlets Bibliothek Aar 1434 en betydelig Formerelse. især til Jus Canonicum henhørende, da Laurentius Nicolai, Decanus Roeskildensis, døde og efterlod Capitlet "pro anniversario suo

ſuo ſingulis annis celebrando libros, videlicet bonam *Bibliam*, *Decretales*, *Sextum*, *Clementinas*, et *Diſtinctiones Henrici Boech ſuper 4 libros Decretalium.*

Længe tilforn, nemlig Aar 1299 og 1301, finde vi, at Johannes Paſchæ, af Minoriterbrødrene, "qvi fuit Guardianus Roskildis et Hafniæ, ſcripſit totam Bibliam in qvinqve magnis voluminibus, et Moralia Gregorii, pro domo Roeskildenſi." *Scriptor.* Tom. V. pag. 515. *)

Af dette ſamme Sted i *Scriptores* ſees, at ſamme Johannes Paſchæ afſkrev *Moralia Gregorii* 1307 for Ribe Domcapitels Bibliothek. I *Scriptores* V. pag. 536 fortælles: "Epiſcopus Johannes Hee, qvi obiit 1327, ad librariam capituli ripenſis contulit et ordinavit libros infra ſcriptos *Evangelia Thomæ* (ſom vel er Thomæ Aqvinatis Commentair over de fire Evangeliſter) *Decretum* bonum, *Huguicionem ſuper Decretum*, *Decretales*, *Sententias cum qvarto Tomæ, et Moralia beati Gregorii.* Under Aar 1383 fortæller Necrologium Ripenſe hos Langebek l. cit. Pag. 557, at det Aar "obiit honorabilis vir Dominus Olaus Johannis, Archidiaconus eccleſiæ Ripenſis, qvi deputavit unam *Bibliam*

*) Han var over halvandet Aar om at udſkrive en Bibel.

Bibliam portatilem et cincturam suam argenteam deauratam pro emtione bonorum, de qvibus anniversarium suum perpetuis temporibus per canonicos ripenses observetur. Og ibid. Pag. 545 conf. Pag. 565 læses, at Aar 1387 døde Nicolaus Krog, Canonicus Ripensis, "pro cujus et fratris sui anniversario deputati sunt *Avicenna*, et alii libri medicinales."

Aar 1368 døde Magister Laurentius Thrugoti, Provst i Warwithsyssel, i Italien — "qvi ante recessum suum de Dacia, ad anniversarium suum in ecclesia Ripensi per Canonicos perpetuo tenendum deputavit duos libros, videlicet antiqvos *Decretales*, et *Sextum Decretalium* cum triplici apparatu in uno volumine. Det fortælles ligeledes i *Script.* V. pag. 56.

Om Aarhuus Domcapitels Bibliothek i dette Tidsrum har man et mærkeligt Sted i *Script.* VI. pag. 445, da man der finder de ældste Bibliotheks-love i Danmark. Blant andre Statuta Vicariorum Choralium, som Bisp og Capitel vedtog 1388, heder det: "Qvicunqve libros ad lecturam vel cantum Chori spectantes de choro detulerit, pro qvalibet hora majore vel minore, qva uti deberet eis chorus, solvat duos solidos Lubecenses. Item, qvicunqve libros ecclesiæ projiciendo fregerit vel volun-

luntarie maculando læserit notabiliter, sic qvod indigent renovatione, restituet librum indempnem, et solvat qvatuor grossos."

Capitlet ved Frue Kirke i Kiøbenhavn har ogsaa havt sig en Bogsamling; thi i *Script.* V. pag. 515 læses at den nysomtalte Copiist Johannes Paschæ afskrev 1319 *Legendarium de Sanctis* og *Gregorii Moralia* pro domo Hafniensi.

Nu om Closterbibliothekerne i denne Periode.

I Danske Magazin 1ste B. Pag. 199 læses følgende:

"At Vitskøl Kloster (paa latin *Vita scholæ*, i Viborg Stift ved Limfjorden, nu Herregaarden Bjørnsholm) har, saavelsom andre, havt et Bibliothek, er ikke at tvile paa. Men Bibliothekerne i de Tider har kun været smaa, og bestaaet af faa Bøger, saasom nogle skolastiske Theologi, aristoteliske Philosophi, Helgenes Legender og Messebøger, og det agtes for en stor Lykke i vore Tider at finde nogen af de Bøger, som fordum have været gjemte eller skrevne i vore danske Klostere. Iblant de faa Bøger, som vort Selskab (det danske Selskab) allerede har samlet, eje vi som en stor Raritet foræret af Secreter Thestrup, et latinsk Manuscript, temmelig tykt i

8vo

8vo paa Pergament skrevet, som i det ringeste synes over 300 Aar gammelt, hvilket i fordum Dage haver tilhørt Vitskøl Kloster. Det samme er et System af de Tiders Theologie, befatter i 7 Bøger, og hver Bog afdelt i visse Capitler. Hvo dets egentlige Forfatter haver været, nævnes ingensteds, men Fortalen giver tilkjende, at det er sammendraget af andre theologiske Skrifter, og af Slutningen sees, at det er skrevet af en Munk i Closteret navnlig Broder Johannes, som man maa antage at have levet imod Enden af 14de Aarhundrede. Bogen kaldes *Compendium theologicæ veritatis*, og i Prologus heder det blant andet: "Theologia certe scientiarum est princeps omnium et regina, cui artes ceteræ tanqvam pedisseqvæ famulantur. Hæc est scientia scientiarum, qvæ super omnem speculationem philosophicam extollitur, et dignitate ac utilitate antefertur omnibus. Ipsa enim Philosophia cum in rationalem et in naturalem atqve moralem distingvitur; philosophia qvidem naturalis licet doceat cognoscere creaturam, non tamen creatorem; rationalis licet doceat concludere hominibus non tamen dæmonibus; et philosophia moralis licet doceat acqvirere virtutes consvetudinales, non tamen docet caritatem acqvirere. Nostra tamen philosophia sive veritas theologica hæc omnia operatur." etc.

St. Peders Kloster i Nestved fik med Slutningen af 15de Aarhundrede adskillige Bøger i Foræring af En navnlig Johannes Trdekini. I Calendarium Nestvediense i *Script.* IV. pag. 308 læses: Johannes Tidichini, benefactor noster de Haffnis, contulit *Decretum* impressum eum aliis libris," og foran i et Exemplar af den meget sieldne Bog *Rudimentum Novitiorum* som er paa det kongl. Bibliothek, staaer skrevet: "Anno 1482 in profesto purificationis gloriosæ virginis Mariæ Johannes Tydekini, qvondam civis Hafniensis, tunc vero provisor monialium in Gafnöö, contulit Monasterio Sti- Petri de Nestweth præsens volumen; pro qvo omnipotentia Salvatoris nostri supplicetur."

Mariagercloster angaaende har jeg havt et originalt Document fra 15de Aarhundrede i Hænde, nemlig et Brev med **Udskrift** *Reverendis in Christo Patribus ac Dnis. Nicholao Christierni Archidiacono et Jacobo Iwari Cantori cæterisqve capitulari. bus cathedralis ecclesiæ Ripensis Dnis. nostris generosis hæc debita cum subjectione humillime præsentetur*, og saaledes lydende:

"Ave Maria gratia plena cum humillimo nostri famulatus obseqvio in Christo Jesu semper

præ-

præmisſis. Fautores præſtantisſimi et domini generoſi! pro veſtris beneficiis multis et variis noſtro loco pauperrimo et nobis exhibitis ac impenſis tantum qvantum obligati ſumus veſtris dominationibus regraciari non posſumus; facimus tamen qvod posſumus, pro vobis preces continuas Domino diffundendo, ut Vos et qvemlibet veſtrum ſalvet ac conſervet in gloria beatorum. O refugium et ſubſidium ſingulare! ad Vos tanqvam ad ſpeciales promotores confugimus, confidenter ſperantes a gravamine non modico relevamen. Hinc eſt, qvod, cum expenſis et laboribus gravisſimis pergamenum et ſcriptorem ad libros cantuales ad uſus conventus fratrum noſtrorum acqviſivimus jam de facto; ſed exemplare competens in Dioceſi Aruſienſi propter discrepantiam cantus et aliorum non posſumus invenire: Qvare Dominationibus veſtris ſupplicat noſtra indigens fraternitas inclinato capite, qvatenus partem yemalem de veſtris antiphonariis antiqvis et correctis ad modicum tempus poſt feſtum ſancti Michaelis concedere dignemini et velitis, latori præſentium Dno. Tuchoni Jacobi ad manus perſonaliter asſignando, qvam vobis in termino inter vos diſpoſito remittamus expedité. Merces veſtra indubie ma

neat apud Altisſimum." — Underſkriften er Scriptum in Mariager die ſancti Ketilli confesſoris

Frater Nicolaus Jacobi Prior monaſterii Marieager et totus conventus fratrum ibidem, veſtrarum paternitatum humiles filii et devoti.

Som denne krybende og næsgruus fodfaldende Skrivelse kan tiene til en Prøve paa de Tiders Brevſtil, saa viser den tillige, hvilke trange Baand der laae paa deres Bogvæsen, naar det kostede dem saa usigelig Møje at faae tilveiebragt selv deres uundværligste Haandbøger, deres daglige Verktøj — Breviarier og Mesſebøger.

Hvad Privatbibliotheker angaaer, da finder man 1) at Mester Hans Urne, Domprovſt i Odense ved Slutningen af 15de Aarhundrede, har været Ejer af et for de Tider meget anseeligt, bestaaende af historiske, theologiske, juridiske og philosophiske Skrifter. I hans Testamente, som er indrykket i 1ste Tome af danske Magazin, nævnes *Cronica* cum figuris, *Corpus Juris canonici*, *Libri Panormitani*, Libri continentes caſus tam logicos qvam ſummaricos, *Diurnale, Graduale, Donater, Facetus*, *Alexander*, *Speculum Hiſtoriale Vincentii*, in duo-

duobus magnis voluminibus, *Pantheologia* in duobus magnis voluminibus, *Summa Alexandri.*

2) Seer man af Beskrivelsen over Riber Præstens Peder Madsens Erværvbog i Minerva for Octbr. 1787, at han maa have ejet en heel Deel Bøger. Dormisecure testamenterede han til Domkirken hvor den skulde lænkes fast.

c.) Udenlandsrejser.

Vi saae at der til Literaturens Fremme ikke gaves de bedste Aspecter ved Skoleundervisningens Beskaffenhed; og Bibliothekerne, som for det meste (især indtil mod Slutningen af dette Tidsrum) bestod i Jus Canonicum, Gregorii Moralia, og nogle Messebøger, skulde ikke gjøre stort til at oprette det der ved henimod en Snees Aars frugtesløse Skolegang var bleven forsømt. Hvo der ikke syntes at kunne nøies med den knappe Skole-erudition, hvo der hos sig følte Drift til at gaae videre i Videnskaberne, eller Lyst til at svinge sig op til et Prælat- eller Canzler-embede, de søgde fremmede Universiteter, da der endnu ingen vare her i Norden før mod nærværende Tidsrums Slutning. Pariser-Universitetet, som vi i forrige Tidsrum saae blev saa flittig besøgt af danske Studerende, havde i nærværende to Aarhundreder det samme Tilløb,

I Dån. Bibl. IX. Pag. 411 heder det om Bisſkop Peder Pagh i Odenſe "Anno 1321 literatis hominibus favens, Hennikini Prioris et Collegii Otthonienſis placita de alendis ſtudioſis artium ingenuarum et ſapientiæ, proficiſcentibus in Gallias, aut Lutetiæ Pariſiorum commorantibus liberalis otii cauſa, rata esſe oportere ſanxit, ut e certis bonis reditus iis qvotannis proveniant." I det derpaa følgende 15de Aarhundrede blev det alle Capitlerne paalagt, paa deres Bekoſtning aarlig at underholde En eller To ſom ſtuderede ved Univerſitetet i Paris.

Om Henric Stangberg, ſom blev Biſkop i Ribe 1455, ſiges der i *Script.* VII. pag. 200: "ipſe doctus doctos homines amavit, et cum conſenſu Capituli ordinavit et ſtatuit, ut nullus in Collegium Canonicorum asſumeretur, niſi qvi diligenter antea in aliqva celebri Academia triennio ſtuduisſet." *)

Gram

*) Atteſt for En ſom havde ſtuderet i Erfurt, findes i *Scriptores Rer. Dan.* Tom. VI. pag. 573 ſaaledes lydende:

"Reverendo in Chriſto Patri, fratri Ankaro, Provinciæ Daciæ digno miniſtro, frater Chriſtianus de Hyddeſtorp, ſacræ Theologiæ Prof. indignus, Magiſter regens Studii Erphordenſis, cum omnimoda recommendatione ſui reveren-

Gram gjør i sin Tale Pag. 503 seqv. opmærksom paa den store Ære og Anseelse hvori de i Paris studerende Danske stode i dette Tidsrum, da mange af dem have været Procuratores eller Formænd for

verentiam debitam et honorem. Cum secundum ordinis nostri principalia (vel. papalia) instituta Studentes, de generalibus studiis ad suas provincias regredientes, de vita eorum laudabili et sufficienti scientia, litteras testimoniales secum deferre teneantur; ea propter vestræ præsentium tenore insinuo paternitati, fratrem Gotscalcum de Röde, vestræ provinciæ laudabiliter multum, pacifice et virtuose tanto tempore nobiscum conversatum fuisse, et actus suos scholasticos, studendo, opponendo, ad clerum etiam prædicando, et omnia qvæ ad memoratum nostrum studium pertinent, ita sufficienter perfecisse, ut ipsum ex æqvo tanqvam fratrem bene meritum promotione dignum æstimem ampliori. Qvare dictum fratrem vestræ Reverentiæ sincerius qvo valeo in Domino recommendo; rogans et obsecrans benignitatem vestram obnixius nomine meo et nomine omnium juniorum et seniorum nostri conventus fratrum et præsertim studentium, qvibus omnibus et singulis fama probitatis suæ constat evidenter, ut ipsum nostræ supplicationis intuitu in filium dignemini adoptare specialem. Scriptum Erphordiæ anno Domini millesimo qvadringentesimo ipso die Apostolarum Philippi et Jacobi, meo sub sigillo, qvo utor pro præsenti."

natio anglica, som indbefattede Tydsklands og hele Nordens der studerende Lærde. Ja, det som mere er, nogle Danske vare endog Rectores Universitatis Parisiensis, f. Ex.

1312 Henningus de Dacia.

1326 Petrus de Dacia, siden Cannik i Ribe.

1348 Magister Johannes Nicolai de Dacia, artium Professor.

1365 Maccarius Magni de Dacia, Lundensis et Roeskildensis ecclesiarum Canonicus, Parisiensis ibidem Rector et Professor.

hvis Bedrifter, som Rectores, Gram loco cit. med Flid har uddraget af *Bulæi Historia Universitatis Parisiensis*, og af ham tillige godtgiort, hvad det var for et betydeligt Embede at være Rector Magnificus ved Pariser-Universitetet, da de rangerede over alle Ministre, Grever, Baroner, Cardinaler, Erkebisper; de vare næst efter Paven og Kongen. Rectorerne valgtes af Procureurerne for de 4 Nationer, og ingen kunde vælges uden han var Baccalaureus Theologiæ eller Professor artium liberalium. Hvad deres høje Rang angaaer, da anfører Meiners i hans Vergleichung der Sitten des Mittelalters ꝛc. 2ter Band Pag. 486, at de maatte cedere pavelige Legater og Cardinaler af kongelig Blod.

I bemeldte Meinersske Verk haves de udførligste Efterretninger om alt hvad angaaer Pariser-

Univer-

Universitetets Historie, Indretning, Anseelse, Lærere, Læremaade, Lærebøger *). Ligesom det især var det theologiske Studium der blev dreven i Paris og det theologiske Facultet eller Sorbonne som i 14de og 15de Aarhundrede var i det meest udbredte Ry og Rygte over hele Europa og i omtvistede Tilfælde raadspurgtes af Konger og Fyrster; — saa var Bologne navnkundig ved det store Tilløb for at lære Jura hos Irnerius, Thadæus, Azo, og flere. Her bekjendtgjorte Gratian omtrent 1140 sine Decretales, og Jus canonicum kom derved i Gang, og blev dyrket med en Iver som lader sig forklare af den Adgang dette Studium aabnede til de højeste Embeder i Staten.

Det bolognesiske Universitets Forfatning Privilegier og Fata beskriver Meiners l. cit. og maa interessere os, ikke allene fordi mange Danske og Norske studerede der, ligesom i Paris, men ogsaa fordi det siden blev Mynsteret for Kjøbenhavns Universitet i nogle Poster.

*) Jævnfør hans Geschichte der Entstehung der hohen Schulen. 1ster Band. Götting. 1802.

d.) Bøger og Forfattere i dette Tidsrum (Sec. scil. XIV et XV).

Erik Menved, som regierede indtil 1319, tilsægger man med temmelig Sikkerhed den ny sjellandske Lov. Den kaldes i adskillige Haandskrifter Kong Eriks Lov. Man mener at det er for denne Lovs Skyld at Kongen paa sit Monument i Ringsted har faaet Navn af *Justitiarius*.

En Forordning af Kongen af 1304, som staaer i II. Tome af Ankers Lovhistorie, hvori det heder: "de legibus scriptis in Thord *) ordinatum est" etc. etc. giver Anker i Lovhist. Tom. II. Pag. 81—91 Anledning til at antage, at den ny sjellandske Lov i Førstningen har været bestemt til en almindelig Lov for hele Danmark, og at den siden, da det ikke blev af, er bleven indført som Subsidairlov i Sjelland, hvor man meest behøvede en forbedret Lovgivning. Ved Brugen har den der saaledes fortrængt Kong Valdemars sjellandske Lov, at Gemen, da han lod trykke Landets brugelige Lovbøger, gav os denne Lov af Erik Menved og ikke Kong Valdemars.

Denne

*) Disse Love skrevne i Thord menes at kunne være det samme som de af Hvitfeld omtalte *Congesta Menvidei*. Men hvorledes komme Love skrevne af en Thord til at hede i??

Denne Lov er trykt i 4to af Gotfrid af Gemen 1505, med følgende Titelblad:

Hær begynnes then Zelands Low paa ræt Dansk och ær skifft i syw Bogher och hwer Bogh haffuer sit Register och ær wel offwerseeth och retteligen corrigeret.

Kofod Anker har viist og belagt det med Exempler Pag. 97—100, at den er meget ilde overseet og særdeles vrangelig corrigeret. "I Henseende til Feil og Urigtigheder har den sjellandske Lov ikke allene dette tilfælles med vore to andre gamle Lovbøger, at den er trykt efter en af de allerslетteste Haandskrifter, men den har endog dette forud at den er fremfor de tvende andre bleven opfyldt med saa mange store betydelige Udeladelser, at den som oftest er uefterrettelig."

Af Gotfrid af Gemens sjellandske Lovbog har man et Eftertryk og Facsimile af Mads Wingaard. Baade Lettrer, Titel, Træstykket, Slutningen, og Bomærket tilsidst, alt er det samme; og derpaa ere følgende Linier tilføjede:

Og nu igjen prentet udi Kjøbenhavn *Anno* **1576 lige efter den gamle Lovbog med samme gammel Danske, Line fra Line, Ord fra Ord, Capitel fra Capitel, af Maz Wingaardt.**

I

I Dreyers Beiträge zur Litteratur der nordischen Rechtsgelehrsamkeit er Pag. 111—150 aftrykt Fragment einer von dem weiland königl. dän. Statsrath und Syndicus des Lübeckischen Domkapitels Georg August Detharding untergenommenen teutschen Uebersetzung des seeländischen Rechts König Erichs.

Til Valdemar Atterdaags Regjeringstid som er 1340—1375, hører lille Thord Degns Artikle, som Kofod Anker handler om i 2den Tome af Lovhistorien fra Pag. 159—197. S. 180 siger Anker: "Man seer at der i samme Tidsrum har været adskillige baade gejstlige og verdslige Thord Degner — (ikke mindre end 5 i eet Aarhundrede) En heder Thord Little, En Erkedegn Thord, En Thordo Diaconus, En Thord Diegen — "Ret en uheldig Skjebne har frembragt disse mange Thord Degne saa godt som paa een og samme Tid for at føre Efterkommerne i Viidfarelse."

Samme Uvished der hersker om hvem Autor er til Thord Degns Artikle, samme Uvished er der i Henseende til Artiklerne selv, deres Indhold og Antal. Nogle Codices har 28, andre har 92, og man veed ikke bestemt hvad der er fra Thord selv. Ved Riber Edition af jydske Lov er Antallet 92. "De sigte alle, siger Anker, ligesom *Edicta Prætorum*

rum hos Romerne, til at forbedre, rætte, og understøtte Loven."

En af de navnkundigste Lærde i dette Tidsrum er *Petrus de Dacia*, en Cannik fra Ribe, som Aar 1326 var Rector ved Pariser-Universitetet og hos Trithemius *de Scriptoribus ecclesiasticis* faaer følgende Eloge: "Petrus de Dacia philosophus, calculator, et astronomus inter omnes sui temporis excellentissimus atqve celeberrimus, ingenio subtilis et clarus eloqvio, divinorum scripturarum et græci sermonis non ignarus. Fertur multa in Astronomia et arte calculatoria scripsisse opuscula, qvæ ad computum ecclesiasticum non inutilia judicantur, qvibus nomen suum ad notitiam posteritatis destinavit. Sed pauca eorum ad notitiam meam pervènerunt. *De Calculo seu Computo* Lib. I. Et *tabularum* suarum Lib. I. *Calendarium* qvoqve Lib. I. Cætera, etsi multa sunt, qvæ composuit, ad me tamen non venerunt."

Af Bulæi *Historia Universitatis Parisiensis* Tom. IV. sees, at han i sit Rectorat med megen Myndighed og Strænghed forsvarede Academiets Rettigheder imod Cannikerne og andre betydelige Mænd som molesterte og fornærmede Academiet. Han satte dem i Ban, og nødte dem til at krybe til Korset.

Echard

Echard i sit Dominicanerbibliothek fortæller om en Controvers, Peder havde med en vis Aldobrandinus, angaaende, om det var mere, det Vor Herre gav Johannes eller det han gav St. Peder. Johannes gav han sin Moder, og Peder gav han den christne Kirke (ecclesia). Vor Landsmand paastod at Johannes havde faaet det bedste, men Aldobrandinus at St. Peder.

Efter en Pergamentscodex *) i det danske Selskabs Eje er Magistri Petri de Dacia *Calendarium* aftrykt i VI. Tome af *Scriptores rer. Dan.*

Blandt de thottiske Manuscripter i det kongl. Bibliothek haves under No. 140 en prægtig Pergamentscodex i stor Folio med malede og forgyldte Initialbogstaver. Den indeholder Computus ecclesiasticus med Calendarium og derhos en Planetebog, altsammen paa fransk, og skreven midt i 15de Aarhundrede. Begynder saaledes: "Cy commence la Table de *Maistre Piere* (Pietre) *de Dacia* pour trouver la lettre qvi enseigne le jour et le heure de laconjunction de la Lune au Soleil."

Mod

*) Denne Codex indeholder desuden en Aritmetik, nogle Tabulæ qvadrantis, computus ecclesiasticus, og Joh. de sacrobusco Tractatus de Sphæra.

Mod Slutningen hvor der handles om domus planetarum, om Himmeltegnenes Indflydelse paa Menneskene, samt om under hvilken Constellation det er godt at bade, aarelade, bygge, reise, gifte sig, tale til store Herrer &c., der citeres Aristoteles de generatione animalium og Tholomeus. — Solen, heder det, er som Fader blandt Planeterne og Maanen som Moder. Solen foraarsager de fire forskjellige Aarstider Sommer, Vinter, Foraar og Efteraar. Maanen frembringer Af- og Tilvæxt i mange Ting hos Mennesker og Dyr, i Fisk og Muslinger, og i Havet Ebbe og Flod.

Oliverius Dacus, en Dominicanermunk fra Nestved Kloster, hører til denne Tids berømte Lærde, men vi veed intet om ham uden hvad Fremmede berette. I Jacobi Echardi *Scriptores Ordinis Prædicatorum* meddeles følgende Underretning om denne vor Landsmand: "Frater Oliverius Dacus, sic a provincia ordinis, Dacia vulgo dicta, nuncupatus, vir fuit apud suos et in ordine universo nominatus, qvi dictam provinciam diutius rexit, prima vice electus Anno 1282 — exinde 1291 ab officio amotus fuerat, sed eodem anno in capitulo suæ provinciæ ad idem munus assumtus, eo functus est ad annum 1302, qvo tandem in actis Capituli generalis Bononiæ exonerari meruit. Vixit postea sex circiter annos, obiitqve plenus dierum et bonorum

norum operum in domo nostra Nestwethensi in regno Daniæ. — Scripsit *Lecturam supra Lucam*, item *Sermones de tempore*." — Men ingen af de to Bøger ere til.

Af Nicolaus, som Aar 1361 blev Erkebiskop i Lund og døde 1379, har man

Nicolai Archiepiscopi Lundensis Chronica Episcoporum Lundensium, ex membranis jam primum edidit *Thomas Bartholinus* Th. F. Th. nepos. Hafniæ, 1709. 8vo. 54 S.

Udgiveren har dediceret Bogen til Geheimeraad Wibe. I Fortalen siger han, det er at ansee som Forløber for *Magni Matthiæ Series Archiepiscoporum Lundensium*, som Hvitfeldt i Bispekrøniken hvad det Stift angaaer ene havde fulgt. Denne Krønike blev siden af Ludvig indført i IX. Tome af *Reliqviæ Mstorum;* saa staaer den og i *Scriptores Rer. Dan.* Tom. VI. uden Tillæg af betydelige Noter.

Blandt det 15de Aarhundredes Forfattere regnede man i lang Tid Kong Erik Pommer i Anledning af den under hans Navn udgivne

Historica narratio de origine gentis Danorum et de regibus ejusdem gentis deqve eorundem rebus gestis. Hamburg, 1603, 4to.

Siden

Siden aftrykt i Lindenbrogs *Scriptores rerum Septentr.*, i Stephanii *Tractatus varii*, og i Langebeks *Scriptores*. Paa dansk oversat, Kjøbh., 1729, 8vo, af J. P. W. (ɔ: Winslov eller Wielandt).

Gram har i Noterne til *Meursius* godtgiort, at Autor er langt ældre end fra 15de Aarhundrede og ikke har været Kong Erik, men en Cistercienser-munk, formodentlig i Rye Kloster, hvis Bedrifter, og hvad der angaaer Cistercienserklostere samt Hertugdommet Slesvig, han saa ombyggelig optegner. Han maa have levet under Kong Erik Menved, da han siger at Esthland (endnu) laae under Danmark. Efter denne Konges Forlangende finder man at mange Munke gave sig af med at være Krønikeskrivere.

Denne Pseudo-erikske Krønike kan maaskee, siger Langebek i sin Indledning foran Aftrykket i *Scriptores*, have forдum hørt med til de af Hvitfeld omtalte *Congesta Menvedii*, som man ellers ikke veed hvor er afbleven. *)

Til

*) Anker og Kongslev mene det var muligt, at *Congesta Menvedii* var de ovennævnte Love skrevne i Thord.

Til det 15de Aarhundredes Forfattere høre:

Peder Lolle, Landsdommer i Halland eller Lolland, hvis Adagia nævntes her foran S. 355 ved Skolebøgerne.

Knud Mikkelsen Kobsen, Biskop i Viborg, hvis latinske Forklaring over jydske Lov ogsaa er omrørt herovenfor S. 326.

Forresten erindrer Gram i sin Oration Pag. 503, at, efterdi det i Klosterne stedse var Skik at undervise Ungdommen, og siden at sende nogle til Studia generalia, saa maa der have været langt flere Lærde, end de hvis Navne og Skrifter og Skrifters Titler ere komne til os.

I forrige Periode omtaltes Kong Valdemars Jordebog. Vi har fra denne Periode et lignende men meget mindre Document, nemlig den roskildske Bisps Jordebog, som, skreven paa Pergament, gjemmes i Upsala Universitets-Bibliothek, blant de Bøger, de la Gardie forærede dertil. Stephanus Johannis Stephanius i Sorøe har tilforn været Ejer deraf. Langebek havde den tillaans fra Ihre 1759, og tog Copie deraf. Efter den Afskrift er den af Suhm aftrykt i VII. Tome af *Scriptores*.

Dette *Registrum Redituum decimarum et exactionum ad episcopum Roskildensem pertinentium*

(som

(som Langebek betitler det) har den Værd at have opbevaret Kjøbenhavns Byes Stadsret af 1294, givet af Bisp Johannes Krag i Roeskilde, og ikke trykt før her i Scriptores. Her befales at Torvedagene skulde være Onsdag og Løverdag; naar En havde kjøbt Noget og der var drukket Ligkjøb, saa kunde Kjøbet ikke gaae tilbage; enhver som forstod noget Haandverk (*ars mechanica*) saasom berede Skind, sye Skoe, bage Brød, kunde sætte sig ned som Mester uden mindste Hinder eller Laugstvang; ingen Fremmed maatte paa Torvet opkjøbe Fisk eller andre Fødevare før den Time der var ansat for Stadens Borgere; hvem der afhug Ens Fod eller Haand, eller udstak et Øje, maatte bøde 40 Mark, de 20 til Bispen, Byens Overherre, de 20 til Byen; alle slige Bøder og andre Byens Indtægter skulde anvendes til almen Nytte til Byens Broer Grave og Plankverk.

Blandt de til det kongl. Bibliothek med Suhms Samling komne Manuscripter er en skjøn skreven Pergamentscodex i Quodets, som er bleven Suhm forceret af Justitsraad Hagerup i Christiania. Indholdet er medicinsk. Den indeholder slet ingen Efterretning om, naar eller hvor den er skreven. Afskriveren nævner sig vel et Sted *Frater Kanutus Yuul*, men da han ikke siger, hvad Kloster han hørte til, og man ikke heller forresten veed noget om denne

Bb 2 Broder

Broder Knud, saa er det blotte Navn kun liden Trost. At Bogen er skreven i Norge viser Sproget; og af Skriften seer man, at den upaatvilelig er fra det 15de Aarhundrede. Det Hele er med Knud Yguls Haand, zirlig og pyntelig skrevet, og prydet med røde Overskrifter og couleurte Begyndelsesbogstaver.

Uagtet Paverne i Middelalderen forbød de Geistlige eller Clerici at befatte sig med den legentlige Medicin, paa det de ikke skulde forsømme den aandelige, saa er det dog bekjendt, og Oetter har i en lærd Afhandling *) udførlig bevist, at, dette Forbud uagtet, mangfoldige Clerici, og saa godt som ingen uden Clerici, fordum lagde sig efter Lægekunsten, saavelsom at denne Videnskab dengang ogsaa blev dreven i Klosterne, som vare de eneste Planteskoler for boglige Konster.

Hele Knud Yguls Lægebog er Oversættelse, og det af følgende 3de Skrifter: 1) *Macer de virtutibus herbarum.* 2) *Evax de gemmis.* 3) En *libellus de arte coquinaria.*

Nögle

*) Bogens Titel er: Bestätigte Wahrheit, daß die Geistlichen seien ehehin die Lehrer der Arzeneikunst gewesen, von Samuel Wilhelm Oetter. Nürnberg; 1790. 8vo.

Nogle Steder deraf fortjene at anføres til Prøve paa Sproget.

"Plantago thæt ær Wæghbreth. Hun thorrær Saar thær mykel Wætæ hauær oc rensær thæn Rotæ thær i Saar ær, of (dersom) hun tæmpræs mæth Hunugh oc lægs with. Sinthær man hænnæ æns (som) Kaal mæth Salt og Ædik tha dughær thæt for mykæt løs Buuk, komær Grun til, tha ær thæt bættræ. Stampær man hænnæ oc læggær with Blothrun, tha stæmmes thær."

Pag. 74 staaer følgende Erindringer:

"Hwo sum wil Lækydom takæ, han skal thæt witæ at nokær stærk Lækidom ma æi giuæs Børn oc æi gamælt Folc oc æi andær thær krancæ ær. Oc æi skal Lækydom takæs ællær giuæs i mykæl Hetæ oc æi i mykæl Kuld. Man skal æi twa Lækydom takæ en Dagh."

Pag. 158. "Gentiana, Skærsøtæ, hun vaxær summæ Stæthæ i Kjærjorth oc summæ Stæthæ i stenugh Jorth oc bathæ hauæ the en Kraft, tho (ɔ: dog) ær thæn stærkær thær i stenugh Jorth finnæs, oc al hænnæ Kraft ær i Rothæn. Hun ær them mikæt goth thær siuk Maghæ hauæ oc siuk Liuær oc siuk Niuræ oc siuk Mylt oc siuk Hiartæ, allæ ær hun them goth hwat hældær hun taks mæth Win

 ællær

ællær mæth Ædikæ ællær mæth Hunugh, ocswa mæth Watn thær laat (ɔ: lunket) ær. Æn the thær starkær ær i therræ Lykum the skulæ hænnæ mæth Win drickæ ællær Ædikæ oc ætæ raa fastænd. — Warthær hun ra ætæn tha gar thæn Beskleck næpælekæ af Mans Mun i en half Dagh fyrræ æn han ætær ællær drikær."

Efter Urtebogen begynder Bogen om Ædelstene saaledes:

"Ewax Konugh af Arabie Land skrof til Nero Keysær hwilkæ ærlikæ Stenæ æræ, oc af therræ Dugh hvær særlæst, oc af therræ Lyt, oc therræ Nafn, oc horæ the mughæ-hittes."

"Ceraunius er en ærlyk Sten thæn thær faldær mæth Liughnæth nithær, oc ær goth for Troldom oc for Liughnæt oc for Storm a Haf, oc ær goth innæn Orlogh, og gør blythæ Synnæ og faghræ Drømæ. Han ær twinnæ kyns, en ær lytæth æns (ɔ: ligesom) Cristallæ oc annæn ær guul æns Piropus."

"Corallus, han kombær fra Hafs Botn mæth Næt up, oc er tha grøn, oc sithæn harthnær han til Steen thær furræ war æns Træ, oc fangær roth Lyt. Han dughær for Storm, oc spækær diært

Wæthær

Wæthær (ↄ: spæger ↄ: sagtner stærk Vejr) oc han dughet for Trolle oc for Thordun. Warthær han cast i Wingarth ælliær annænstth tha warthær therræ Fruct mikæl."

Efter Stenbogen

"Incipit libellus de arte coqvinaria." Den her foredragne Kogekonst er ikke stort videre end Anvisning til at lave nogle Saucer. Det første Stykke heder saaledes: "*Qvomodo fiet Oleum de nucibus.* Man skal takæ en Dysk mæth Nutækyærnæ oc en Æggyskalæ full mæth Salt, og latæ them samæn i en heet Mortel, oc stampæ thæt wæl, oc writhæ gømæn et Klæthæ, tha warthær thæt Oly."

Qvomodo fit lac acetuosum de amygdalis.

"Skal man takæ Ammandelskjærnæ oc gøre thær af thiuk Miælk, oc latæ thær til Ædike ællær Win, oc sætæ a hetæ Gløthæ alt til thæt thiuknær; thæt ær æm got sum suur Faræmiælk."

De salso valente ad qvosdam pisciculos.

"Piper og Klofliek skal man takæ jæfnæ (ↄ: lige meget af hver) oc malæ mæth Ædikæ oc Salt. Thænnæ Salsæ ær goth til fæct Alnæ oc Næghærsghen."

Qvomodo temperetur cibus qvi vocatur Hwit-moos.

"Man skal takæ Sætmiælk, oc wæl writhet Hvetebrøth, oc slagnæ Æg, oc wæl writhæt Safran, oc latæ thæt wællæ til thæt warthær thiuct. Siten latæ thæt up a Dysk, oc kastæ i Smør, oc strø a Pulvær af Kaniæl. Thæt hetær Hwitmoos."

De Cibus vocatur Kaliis.

"Man skal takæ søt Miælk, oc skære thær i Skorpæn af Huetebrøth swa smat sum Tærning, oc siuthæ thæt i en Pannæ, oc latæ thær til Æggi-blomæ wæl slaghnæ. Thæt hetær Kaliis."

Qvomodo condiatur pullus in pastello.

"Man skal et unct Høns i tu skæræ oc swepæ thær um hele Saluiæblath, oc skær i Spæk oc Salt, oc hyli thæt Høns mæth Degh, oc latæ bathæ i en Ogn swa sum Brøth. Swa mughæ man gøræ allæ handæ Fiskæpastel, oc Fughlæ oc annæt Køt."

Ved Enden: *Explicit explicent; ludere scriptor eat!*

Til de lærde Arbejder fra 15de Aarhundrede som endnu ere tilovers, høre blant andet Præsten i Ribe Peder Madsens *Collectanea*, nedskrevne 1454—66. Denne Excerptbog, som udførligen

er beskreven i Minerva for October 1787, indeholdt *Stella Clericorum*, Noget extraheret af *Hieronymus*, *Visio Tundali*, *Evangelium Nicodemi*, *Tractatus de arte moriendi*, Excerpter af *Gesta Romanorum*, et Afladsbrev af Bisskop Peder i Ribe, *Speculum humanæ salvationis*, m. m.

Fjerde Tidsrum.

Om Videnskabernes Tilstand under de fire første Konger af den oldenborgske Stamme.

Dette Tidsrum kunde man med Føje give Navn af det revolutionaire, saa betydelige vare de Forandringer som nu gik for sig i Videnskabernes Rige. Trende Hovedbegivenheder indtraf, hvorved Vejen ligesom banedes til Opnaaelsen af den novus rerum ordo, som i næste Hovedafdeling nøjere bliver at karakterisere. Disse tre vigtige Begivenheder vare Universitetets Stiftelse, Bogtrykkerkonstens Indførelse, og Protestantiskhedens Frembrud. De skal her hver kortelig komme under særskilt Betragtning.

a.) Universitetets spæde Alder og Barndom.

Under slig en Titel (*Infantia et Pueritia Academiæ Hafniensis*) har Albert Thura (1734. 8vo) beskreven Universitetets første Opkomst, og første svage Begyndelse. Det havde dermed følgende Beskaffenhed.

Kong Erik Pommer var den som først, efter andre Landes Exempel, tænkde at skaffe Norden et Universitet, tildeels maaskee for derved at holde de mange

mange Penge i Landet som ellers af Studerende bleve udførte især til Paris.

Han erhvervede fra Pave Martinus V. *) en Bulle af 1418 til Erkebispen i Lund og Bispen i Roeskilde, at de paa et beleiligt Sted skulde indrette et almindeligt Studium, som det kaldtes, eller Universitet. Dette Universitet skulde have de samme Friheder, som Universitetet i Paris eller andre Steder paa den Tid nød, og alle Videnskaber der læres undtagen Theologie **). Denne sidste Indskrænkning betog Pavens Gunstbeviisning en Deel af sin Værd; og dertil kom end videre, at han fastsatte, at hvis Universitetet ikke var oprettet inden to Aars Forløb fra Bullens Datum, skulde Bullen ingen videre Kraft have ***).

Denne

*) Thi Paverne havde, som bekiendt, i de Dage anmasset sig Enevoldsmagten over alt det som havde Navn af Religion og Studeringer. Conf. Meiners Geschichte der hohen Schulen 1. Band. S. 358—59.

**) Saadan en Undtagelse anfører Meiners ogsaa l. cit. Pag. 229, dog uden at give nogen ret tilstrækkelig Grund dertil.

***) Dette Pavens Brev er aftrykt hos Hvitfeldt i Eriks Levnet, samt i Pontoppidans Kirkehistorie 2den Tome Pag. 521, og Extract deraf hos Thura.

Der

Denne Clausul var intet godt Omen og det hele Foretagende havde heller ingen Følger. Formedelst

Deri heder det blant andet: Carisſimi in Chriſto filii, Erici, Daniæ Sveciæ et Norvegiæ Regis illuſtris, Nobis nuper exhibita petitio continebat — ipſe tenacius concupiſcens, apud aliqvam cathedralem, infra ſuorum regnorum limites conſiſtentem, eccleſiam, in loco ad id accomonodato pariter ac idoneo, generale Studium apoſtolicæ Sedis autoritate, fieri ordinarique. — — — — — —

— — — — — — —

Nos igitur hujusmodi pium ejusdem regis deſiderium paternis contemplantes affectibus — ejus in hac parte ſupplicationibus inclinati, fraternitati veſtræ per apoſtolica ſcripta mandamus, qvatenus ſi apud eccleſiam eandem, qvam præfatus Rex pro hujusmodi directione ſtudii eligere decreverit, ad id locum aptum et idoneum fore conſpexeritis — — ad Dei gloriam et laudem, rei qvoqve publicæ felix incrementum, ſtatuimus et ordinamus, qvod apud dictam, per eunden Regem, ut præmittitur, eligendam eccleſiam in qvalibet facultate licita, præterqvam Theologiæ, generale ſit ſtudium, illudqve perpetuis futuris temporibus vigeat et præſervetur ibidem; omnesqve et ſinguli Doctores, legentes et audientes, inibi libertatibus immunitatibus et indulgentiis qvibusvis, Doctoribus Magiſtris legentibus et Scholaribus, de Univer-

ſitate

medelſt de indfaldne urolige Tider blev intet iverkſat, og Univerſitetsſagen var ganſke lagt tilſide ſaavel

ſitate ſtudii Pariſienſis exiſtentibus, per ſedem ipſam et alias qvalitercunqve generaliter conceſſis, gaudeant in omnibus pariter et utantur. Singuli vero, qvi, curſu feliciter conſummato in ea facultate, qva hujusmodi inhærendo ſtudio Bravium obtinere meruerint, ſibiqve etiam pro aliorum erudimento docendi licentiam et Doctoratus ſive Magiſtratus honorem petierint elargiri, per ipſorum inibi Doctores ſive Magiſtros, illi, qvem ipſius ſtudii per vos ordinandi Cancellarium fore perpetuo decreveritis ſive alteri ab eo deputando, præſententur, ab ipſo qvoqve cui præſentati fuerint, ſi, ſervatis conſvetudine et modis ſuper talibus in aliis ſtudiis præmiſſis obſervari ſolitis, ad hoc extiterint idonei ſufficientesqve reperti, licentiam et honorem ſortiantur et reportent antedictos, et qvibus adeptis, illi, absqve ulterioribus de eis habendis examine et approbatione, in ipſa facultate qva licentiam et honorem attigerint eosdem legere et docere poterunt etiam in aliis qvibuslibet ſtudiis. — — — —

— — — Volumus, ne humano refrigeſcente motu, hujusmodi directio Studii diutine ſuſpendatur, niſi oblationis præmiſſæ infra biennium, a dato præſentium computandum, legitimo impedimento ceſſante, debitus habeatur effectus, ex tunc præſentes litteræ nullius exiſtant roboris vel momenti.

vel under denne Kong Eriks urolige Regimente som i Christopher Bayrers korte Regieringstid. Det henstod dermed lige til Enden af Christian 1stes Regjering. Af det som Christian paa sin Romerreise 1474 udrettede, var dette det Vigtigste, at han af Pave Sixtus IV. fik Frihed til at stifte et Universitet, hvor alle Videnskaber, ogsaa Theologie, maatte foredrages, som maatte forfremme til alle academiske Grader og nyde alle de Friheder som andre Højskoler, især den i Bologne, enten da havde eller fremdeles maatte kunne faae. Hvilket Hvitfeldt saaledes roser Kongen for: "Aar 1474 forhvervede han til Rom Pave Sixti Privilegium om et almindeligt Studium at maatte anrette til Kjøbenhavn, hvilket Pave Martinus V. vel havde forundt Kong Erik af Pommern tilforne, men det var ikke kommen udi Verk. For saadan hans christelige Forsæt til boglige Konster have vi hannem endnu at betakke denne Dag, at vort Fædreneland er befriet fra Mørkhed og et barbarisk Væsen, at vi, formedelst hans Velgjerninger have Skoler her hjemme, som Ungdommen udi kunde optugtes udi latinske Sprog og anden Lærdom hvoraf Fornuft og Forstand her kommer." *)

Paven

*) Rasmus Michelsen Glad eller Lætus i hans *Res Danicæ pag.* 186, anmærker, at da Kongen selv ikke var lærd, saa er han desto mere at rose

Paven udstædte Aaret derpaa (1475) Bullen angaaende Universitetets Oprettelse. Dette vigtige Document, som Thura og Pontoppidan ikke kunde faae opdaget hvor var bleven af, haves nu i Original i Universitetets Archiv. Hr. Prof. Kall har ladet det aftrykke i et Program ved Rectorskiftet 1775, og derefter har Prof. Münter indført det i Magazin für Kirchengeschichte und Kirchenrecht Nordens. I. Pag. 59 seqv.

Deri

rose for at han indsaae Lærdoms Værd og undte Andre de Kundskaber, han selv maatte føle Affavn af.

"Unum autem Sixto memorant doluisse, qvod esset
Musarum Christiernus inops, latiæqve loqvelæ
Ignarus; possent cum non sibi mutuo verbis
Pectora partiri, ac aliis sine testibus omnem
Exposuisse animum. Sed ut huic tandem audiit esse
Doctrinas curæ, Musasqve et scripta probari,
Jam majore virum est studio complexus honesti
Pectoris esse putans, qvod, qvæ ignoraverit ipse,
Haud alios etiam, patriis sata pectora regnis,
Ignorare velit. Tum vero, ubi sentiit esse
Arbitrium Regi, sacris ut dulce Lycæum
Conderet, ac patriis inferret lumina Musis,
Propositum permagni habuit, laudatqve, simulqve
Sese adjutorem tanta in conamina spondet."

Deri heder det blant andet:

Sixtus, Episcopus, servus servorum — venerabili fratri Archiepiscopo Lundensi *) — — — carissimi in Christo filii nostri Christierni, Daciæ Seciæ Norvegiæ Slavorum Gothorumqve Regis illustris ac Comitis in Oldenborg et Delmenhorst, petitio continebat, qvod in civitatibus oppidis et locis suo temporali dominio subjectis, qvorum territoria longe lateqve ampla existunt, et incolarum multitudine ac fructuum ubertate abundant, non est aliqva Universitas studii generalis, ad qvam civitatum terrarum oppidorum et locorum hujusmodi, ac aliorum circumvicinorum locorum incolæ, volentes in scientiis proficere, ad studendum et addiscendum commode se transferre valeant, qvodqve, si in altero ex dictis regnis loco insigni, in qvo victualium omnium copia haberetur, juxta ipsius regis ordinationem una Universitas generalis, cujuscunqve facultatis et scientiæ, prædictis et aliorum prædictorum locorum circumvicinorum incolis et habitatoribus, volentibus in scientia proficere, magna commoditas studendi pararetur, et ex eorundem studentium postmodum doctrina et scientia in civitatum terrarum et locorum regimen, fideiqve catholicæ propagationem, qvam plurimi fructus provenirent — — — — — fraternitati tuæ per apostolica scripta mandamus, qva-

*) Det var dengang Johannes Brockstorp.

qvatenus in præfato loco per ipsum Regem eligendo, perpetuis futuris temporibus generale studium cujuscunqve facultatis et scientiæ licitæ autoritate nostra erigas, et instituas, ac in eodem cathedras qvarumcunqve facultatum et Rectoriæ, ac alia pro illius prospero ac felici regimine necessaria officia constitutiones et statuta, eadem autoritate statuas et ordines. Nos enim, si erectionem et alia præmissa per te vigore præsentium fieri contigerit, ut præfertur, Archiepiscopum vel Episcopum pro tempore existentem, in cujus civitate vel dioecesi studium hujusmodi per te erigetur, et nunc ejusdem Studii Cancellarium perpetuis futuris temporibus apostolica autoritate facimus, creamus, constituimus et deputamus, ac in illos, qvos primo diligenti examine et servatis servandis idoneos esse repperit, ad Baccalariatus Licentiæ Magisterii et Doctoratus aliosqve gradus qvoscunqve in Theologia, et utroqve Jure, Artibus qvoqve et Medicina cum solita insigniorum exhibitione, in Universitate prædicta duntaxat promovendi, et eis sic promotis cathedras regere legere docere ac alios actus pertinentes ad gradus ad qvos promoti fuerint, facere possint et valeant, concedendi, et generaliter omnia alia et singula qvæ Archidiaconus ecclesiæ Bononiensis in Universitate Studii Bononiensis facere et exercere qvomodolibet potest, ex apostolica concessione statuto

vel consvetudine faciendi et exercendi, præsentium tenore autoritate præfata concedimus facultatem. — — — — Doctores et scholares et illi, qvos ad gradus qvoscunqve inibi promoveri contigerit, omnibus et singulis privilegiis immunitatibus, gratiis, favoribus, exemtionibus, concesſionibus et indultis, tam a jure communi qvam ex concesſionibus apostolicis et imperialibus, aut alias qvomodolibet in genere vel in specie qvibuscunqve aliorum qvorumcunqve locorum et studiorum generalium et præsertim præfatæ Communitatis Bononiensis Universitatibus et illarum Rectoribus Doctoribus Scholaribus et personis ac promotis pro tempore in eisdem qvomodolibet concesſis et concedendis — uti, potiri, et gaudere posſint, et debeant, in omnibus et per omnia — etc.

Datum Romæ 1475.

Her havde man altsaa Pavens Velsignelse og Tilladelse til at oprette Universitetet. Nu var der en lille Omstændighed tilbage, nemlig hvor der skulde komme Fonds fra og aarlige Indtægter til dette ny Institut, og lader det, som der fra den Side er mødt Vanskeligheder.

Kjøbenhavn blev udseet som det mest beqvemme Sted til Universitetets Sæde, og Kongen drev paa, at Sagen maatte faae Fremme. Han skrev til Bi-

sperne,

sperne, for at faae dem til at tage sig af Sagen, og man har i Langebeks Jubeltale 1749 Aftryk af det Brev som han desangaaende havde Aar 1477 tilskreven Bisskop Peder i Ribe: "Kjære Herre og Fader; som Vi havde befalet Eder og Vore andre elskelige Fædre Bisskopper i Danmark, at overveje, hvorledes Universitas og Studium skulde nu bedst funderes og stigtes her i Danmark, saa at det kunde bedst blive bestandigt efter saadan Forhverving, som Vi havde forhvervet af Vor helligste Fader Paven, Studium at have og holde her i Riget; da var nu Vor Adskilning *) med forskrevne Os elskelige værdige Fædre, Bisskopperne, at hver i sit Bisskopsdømme skal overtale med sit Capitel, sammeledes med alle Priorer, Abbeder og Provster i deres Bisskopsdømme om Hjelp og Trøst til at fundere og stigte fornævnte Studium med, og byde Os siden ufortøvet til igjen, hvor meget Hjelp han kan fange af hvert Bisskopsdømme til forskrevne Studiums Stigtelse og Opholdelse. Thi bede Vi Eder kjærligen, og ville, at I disse Ærende ville tale og overveje med Eders Capitel, sammeledes med Priorer, Abbeder og Provster i Eders Bisskopsdømme, og udlagge hvad Hjelp de gjøre og give vilde til forskrevne Studii Funderelse og Opholdning, og byde Os det ufortøvet til igjen, at Vi siden efter Eders og flere Vore elskelige Fædres Raad maa tilhjelpe, at det maa begyndes.

*) Det tydske Geschiedeniss.

fuldkommes, og bestandigt blive. Gjører herudi som I ville Rigets og den hellige Kirkes Ære og Bestand i den Sag; her gjøre I Os synderlig udi til Villie; thi Vi gjorde Os stor Umaa og sammeledes Tæring førend Vi komme derom til Ende; og skulde det ikke nu fuldkommes, da var det Os til Forsmædelighed."

Aaret derpaa, altsaa 1478, er dog Sagen avanceret saavidt, at Kongen udstædte det Diplom som staaer i Pontoppidans *Annales* Tom. II. pag. 672, og derfra i Münters Magazin 1. Band Pag. 64, men rigtigst og fuldstændigst i Thura's *Infantia*. Deri heder det:

Nos, autoritate apostolica nobis concessa et dotata — annuimus tenoreqve præsentium committimus Venerabili viro *Petro Alberti*, artium liberalium Magistro et in Medicinis Licentiato, nobis sincere dilecto, de consilio reverendi in Christo Patris Dni. Olavi Martini, Ecclesiæ Roskildensis Episcopi, et aliorum Consiliariorum nostrorum, plenam autoritatem et commissionem acceptandi certos Doctores et Magistros, qvi una secum possunt et volent lectiones in singulis facultatibus, secundum consvetudinem aliarum Universitatum incipere, legere, et continuare, et in eisdem dignos promovere; in oppido nostro Hafniensi et

ubili-

ubilibet in dominiis et terris nostra regia pace et speciali protectione fruituris.

Inhibemus insuper omnibus et singulis Advocatis et subditis nostris, de hujusmodi Doctoribus et Magistris et eorum bonis et suppositis, qvovis modo se intromittere seu ingerere, sed eos volumus liberos et exemptos esse ab omnibus judicibus terrarum nostrarum, nisi a Judicibus Universitatis, per nos deputatis et deputandis, videlicet reverendo in Christo patre, Domino Episcopo Roskildensi et Venerabilibus viris Dominis Decano et Præposito ecclesiæ ejusdem et Decano Hafniensi, et hoc qvamdiu fuerint actuales et veri studentes. Datum in castro Hafn. 1478.

Forsynet med slig en Fuldmagt reiste Mag. Peder Albertsen til Cølln, hvor han selv havde studeret og var kiendt, og hentede derfra Magistros og Baccalaureos, blant hvilke nævnes Peder Skotte, eller *Petrus David de Scotia*, Baccalaureus i den hellige Skrift, og Tileman Slecht, Baccalaureus i Lovkyndighed, hvilke to tilligemed Petrus Alberti selv, som var Licentiatus Medicinæ, udgjorde Universitetets første Professor-Stamme.

Peder Albertsen kom tilbage fra Cølln d. 16de Maj 1479, og strax den 1ste Junii gik Academiets Ind-

Indvielse for sig med store Solenniteter. Academiets Canzler, som ifølge Pavens Brev skulde være det Stifts Bisskop hvor Universitetet blev anlagt, var Bispen i Roeskilde Olaus Martini; han havde udnævnt Petrus Alberti til Vice-Canzler, som holdt Indvielsestalen i Kongens, Bispens, og andre Prælaters og Adelsmænds Nærværelse.

Hojtideligheden gik for sig i Frue Kirke, efter at Messe var holdt. Den første Rector blev creeret, en dansk Adelsmand som var Magister artium, Decanus ved vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, og Cannik i Odense og Roeskilde, navnlig Jesper Henrichsen til Sandagergaard, af Familie en Qvitzov.

I Universitetsprotocollen bleve inscriberede, som Vinding i sin *Academia Havnienſis* beretter, Kongen, Dronningen, Bisperne, Cancellerne, Abbeder, Prælater, Canniker, Adelige, Professorer og Magistre, samt Studentere fra Danmark Norge Sverrig Tydskland Holland, i alt 79; (Thura siger 80). Af de Inscriberede nævner Thura (foruden Tileman Slecht og Petrus David de Scotia) **Birgerus Gunneri**, Magiſter artium, et regis Cancellarius (1497 Erkebisp i Lund) og *Nicolaus Erici Roſenkrantz*, Artium Magiſter, Decretorum Doctor, Archidiaconus Viburgenſis, Magister **Lago** (Lago Urne), Prinds Hans's Canceller,

celler, og en *Petrus Petri*, Decretorum Baccalaureus Grypsvaldensis.

Samme Aar Academiet blev aabnet, fik det og sine *Statuta* af Erkebispen i Lund, Johannes eller Jens Brockstorp (der havde været Christ 1stes Canzler og var en saare anseet Mand). Disse Statuta bleve først af Prof. Kall bekiendtgjorte i et Universitetsprogram; han tog kun det Væsentlige deraf, omtrent Halvparten. In extenso haves de i det fra Ildebranden 1795 overblevne Fragment af 8de Tome af *Scriptor. Rer. Dan.*, og i **Münters Magazin** 1. Bånd Pag. 352—73.

Disse Statuta er 47 i Tallet. Iblant andet befales (statuimus et ordinamus): "At Rectoris Udvælgelse skulde skee to gange om Aaret, eengang i vor Frue, andengang i St. Nicolai Kirke, men først skulde de Studerende samles paa Høiskolen, der here Statuta oplæses, og i god Orden følge Rector og Professores i Kirken. Derforuden skulde holdes tvende aarlige Messer for Universitetet, en i St. Petri, en anden i St. Clemens Kirke. Rector, naar han er i Embedsforretninger, skulde bære en smuk Overkjortel og Kabuts, føret om Vinteren med Foderverk, om Sommeren med Silke, eller og gaae i Doctor- eller Magisterdragt, have et skikkelig Følge med sig, og i det ringeste een Pedel foran sig

med Scepteret. I andre Forretninger skulde han sjelden lade sig see paa Gaden, og med en sømmeligere Dragt og større Følgeskab, end før han blev Rector."

"Naar en ny Rector udvælges, skal den afgaaende oplæse hvad han i sit Rectorat haver ført til Protocol, derpaa tage den ny i Eed, og indsætte ham, ved at give ham Seglet og hvad andet som hører til Embedet. Kom Nogen til Kjøbenhavn for at studere, skulde de inden 15 Dage lade sig indskrive, ellers maatte Ingen længere huse dem, dog undtagen Brødrene af de 4 Betteleimunkeordener."

"Lærerne saavelsom de Studerende skulle gaae i ærbar gejstlig Dragt, ikke i udskaarne eller i Strimler nedhængende, eller usømmeligen forkortede eller stribede flammede og ternede (stripatis, scacatis, stragulatis) Klæder, ej heller i Burer af adskillige Farver, ej heller med Kjæder, Spænder, eller andre Lægmænds-Smykker; ej heller bære eller lade bære efter sig Kølve (trusoria) eller andet Værge; dog uden Forfang for Prælater og andre Adelspersoner."

"Naar Nogen døde, skulde hele Universitetet følge ham til Jorde, og hans Begjængelse holdes med Messer og latinske Taler."

"En

"Enhver som blev Lærer eller fik nogen Grad, skulde i sin Eed forpligte sig til at fremme Universitetets Gavn, hvad Stand han end kom i."

"De Unge, som først kom til Universitetet og gemenligen kaldtes *Beani* *), maatte Ingen ilde medhandle, udskielde, eller i andre Maader spotte og forurette." ꝛc.

Denne Extract er taget af Langebeks Jubeltale om Christ. I. Jeg vil endnu blot anføre det gode Statutum, som lyder saaledes i Originalen: "Statuimus et ordinamus, qvod Magistri et Scholares, indecentes habitus deferentes, bellicosi, ebriosi, noctivagi, lenocinantes, fures, tabernarum et aliorum locorum foetidorum freqventatores, taxillorum lusores, statutorum et mandatorum Rectoris et Universitatis contemptores seu transgressores, privilegiorum abusores insolentes, et præcipue canalium (o. Hoffolkenes) et civium offensores, et alia vitia consimilia exercentes, unde plurimi scandalisentur, si non desiterint post monitionem competentem, per suspensionem a lectionibus, vel retardationem a gradu, aut suspensionem ab usu libertatum et privilegiorum aut commodorum Universitatis per certum tempus, juxta qvalitatem facti ad arbitrium Rectoris et qvatuor Decanorum puniantur,

*) Det samme som Rus i vore Tider.

niantur, et tandem incorrigibiles ab honoribus privilegiorum et consortio membrorum Universitatis penitus excludantur."

Foruden disse almindelige Statuta har man ogsaa Statuta for et enkelt Facultet. Der er nemlig paa det kongl. Bibliothek et gammelt Manuscript, som tilforn har været gjemt i Gehejmearchivet. Det er som et Udkast, uden Underskrift, og uden Aarstal. Opskriften derpaa er *Statuta facultatis utriusqve Juris*, og det lader som disse Statuta er omtrent ligtgamle med Universitetets Stiftelse.

Efter en Indledning om Loves Nødvendighed og om deres Forandring efter Tidernes Medfør heder det: "Hinc est qvod nos Decanus cateriqve antenominatam matrem nostram utriusqve juris facultatem repræsentantes legitime convocati et congregati, divino nomine in gratiam humiliter invocato, cum mutua deliberatione et unanimi consensu subscripta statuta et ordinationes in honorem Dei omnipotentis et felix nostræ dictæ facultatis augmentum atqve ejus membrorum utilitatem et profectum condidimus et in scriptis sub forma, qvæ seqvitur, redegimus, atqve omnibus qvorum interest publicari suis loco et tempore mandavimus.

In nomine sanctæ Trinitatis Patris Filii et Spiritus Sancti.

De

De modo legendi et librorum ordinatione.

Item statuimus et ordinamus, qvod Doctor sive Licentiatus ordinarie de mane legens in Jure Canonico, intret scholas singulis diebus hora sexta et lectionem continuet usqve ad septimam inclusive, atqve legat in aliqvo qvinqve librorum decretalium. Qvi vero lecturus est in Decreto, scholas intret hora post meridiem prima usqve ad secundam continuaturus; qva hora intrabit ordinarie legens in novis Juribus, et suam lectionem usqve ad tertiam horam continuabit.

Item statuimus et ordinamus qvod ordinarii in Jure civili hoc modo servabunt suas lecturas: ita qvod de mane legens similiter intret hora sexta per integram horam continuaturus, et legat uno anno in Codice, alio vero anno in Pandecto (ff) veteri. Hora vero prima post meridiem usqve ad secundam legatur in Institutionibus; et hora secunda usqve ad tertiam inclusive legatur uno anno in Infortiatio, reliqvo vero anno in ff (Pandecto) novo, et sic vicissim. Et legantur in libris Codicis et Pandectorum tituli qvi magis sunt utiles et practicæ subservientes.

Item statuimus et ordinamus, qvod diebus legibilibus et ordinariis ac horis qvibus Doctores ordinarie legerint, Baccalarii nostræ facultatis ne-

qva-

qvaqvam extraordinarie legant, nisi loco Doctorum ordinariorum ad legendum instituti fuerint, vel ordinariis aliunde occupatis, ne vacet auditorium, ipsi horam talem legendo de licentia ordinarii, qvi tunc legere deberet, occupaverint. Similiter Baccalarii non præsumant legere eundem librum qvem eodem anno Doctor est lecturus, ipsum in lectura præveniendo.

De Studentibus nostræ facultatis et eorum statu.

Item statuimus et ordinamus, qvod Studentes nostræ facultatis, qvos decet secundum Juris præcepta vivere honeste, alterum non lædere, jus suum cuiqve tribuere: vestiant se decenter vestibus scholasticis et longis, taliter se in publico hominum aspectu gerentes, ut in ipsis non appareant signa levitatis.

De promovendis ad gradum Baccalareatus.

It. sta. et ord. qvod volens promoveri ad gragum Baccalareatus solvat, priusqvam se submittat examini, Doctori ordinario de mane in facultate, in qva promoveri intendit, legenti, duos florenos renenses. Qvod etiam observatum volumus in promovendo ad Licentiam.

It. stat. et ord. qvod Baccalarius pro festo suæ incepsionis, ne gravetur expensis, non dabit in

mensa

mensa nisi sex fercula, neqve alemannicam propinabit cerevisiam, nisi propter excellenciam et honestatem personæ vel ex alia causa rationabili per Collegium Dominorum Doctorum secum fuerit super hoc dispensatum.

It. stat. et ord. qvod qvicunqve Scholarium qvi in hoc felicissimo Studio haffnensi gradum Baccalariatus adeptus fuerit, aut per triennium in aliqva facultate Juris canonici vel civilis hic studuerit, et postmodum ad alia Studia se transferendo gradus Baccalariatus Licentiatus aut Doctoratus ibidem assumpserit, in poenam, qvod huic Studio hunc honorem non favit, reversus nullo unqvam tempore ad Studium istud in Collegio Doctorum facultatis Juris recipiatur, sed perpetuo sit et maneat ab honore Collegii prædicti et emolumentis ipsius segregatus et exclusus. —

Efter adskillige flere Bestemmelser angaaende Maaden hvorpaa saavel Baccalaurii- som Licentiatgraden in Jure skal erholdes, følger den Rubrik om Maaden at blive *Doctor*.

De Doctorisandis.

Item statuimus et ordinamus, qvod volens doctorari, recipiet insignia a Doctore suo, qvi eum præsentavit ad subeundum examen pro licentia obtinenda,

tinenda, si sit in loco, vel commode eum habere possit; alias poterit recipere alium doctorem, qvi tum sit in Collegio Doctorum.

It. stat. et ord. qvod aula doctoralis nostræ facultatis servetur in ecclesia beatissimæ virginis Mariæ Hafniæ; et erit hæc forma: Intrans namqve Doctorisandus cum Doctore suo et decenti comitiva ecclesiam, primo locum capiat in inferiori cathedra et legat unam canonem in Decreto si in jure canonico, vel legem in Pandecto veteri si in jure civili fuerit doctorisandus, præmittens qvandam brevem divini nominis invocationem, atqve respondeat uni Licentiatio si haberi poterit alioqvin Baccalario vel Scholari nostræ facultatis, in alia tamen facultate birretato, arguere volenti, ad argumenta prout temporis qvalitas et præsentium conditio passæ fuerint.

Mox cum Doctore suo superiorem cathedram ascendat. Interim aliqvis Doctorum sive Magistrorum ad id idoneus in loco patenti, circa medium aulæ ordinato, orationem faciat tam juris qvam doctorisandi recommendatoriam.

Qva peracta Doctor promovens incipiat suam collationem similiter juris aut canonici aut civilis sive utriusqve recommendatoriam, post qvam promoven-

movendus arengam suam in laudem suæ facultatis peroret, in fine petitionem insigniorum a Doctore suo subnectens. Deinde Doctor promovens, petitione audita, conferet insignia Doctoralia secundum ordinem, scilicet: librum clausum et apertum, osculum pacis, annulum aureum, et birretum rubeum. Demum singulis rite peractis Doctor promovens qvibuscunqve præsentibus secundum honores et dignitates suas dicat gratiarum actiones.

Qvibus dictis incipiatur Canticum Te Deum laudamus, et descendat Doctor nouellus tenens in manibus candelam ceream sccensam, qvam offeret in altari gloriosissimæ virginis Mariæ.

Item statuimus, qvod novellus Doctor teneatur vestire decenter et honeste Doctorem suum promoventem. *)

Af 1480 under 23de Oct. haves et Document, hvori den udvalgte Konge, Hertug Hans, i Faderens

*) In margine er tilføiet: vel solvere duodenos florenos renenses eidem, qvod stabit in arbitrio promovendi, et si plures fuerint simul promovendi redit in relevamen ipsorum. Et similiter pedellos Universitatis duodenis ulnis panni ledensis vestire teneatur.

rens levende Live, lover denne ny Stiftelse sin Beskyttelse.

1482 da Kong Christ. I. var død lovede Kong Hans atter Universitetet sin Beskyttelse og at haandhæve de af hans Fader givne Privilegier. Dette Diplom staaer hos Thura. — — — — Deri heder det blandt andet: Nos commisſioni ſereniſſimi Principis patris noſtri, factæ egregio viro, Magiſtro Petro Alberti, artium liberalium Doctori, Medicinarum Licentiato, almæ univerſitatis Studii Havnienſis Vicecancellario, nobis ſincere dilecto, de erectione et regimine ſtudii *gra is* (leg. *generalis*) in civitate Hafnienſi plenarie conſentimus, et qvæ facta ſunt per eundem de conſilio et conſenſu patris noſtri charisſimi, tenore præſentium confirmamus. Volumus inſuper Doctoribus Magiſtris Scholaribus et ſuppoſitis ejusdem Univerſitatis et Studii præfati in eorum privilegiis et libertatibus pie et gratioſe asſiſtere, et eosdem in dominiis noſtris ab inſultibus et injuriis defendere, qvemadmodum Princeps et Pater noſter charisſimus piæ memoriæ, dum vixit, aliiqve principes facere conſveverunt, in qvorum terris Univerſitates ſunt fundatæ."

Aaret 1482 er ogsaa i Universitetets Annaler mærkeligt deraf, at Universitetet allerede da fik sig et

Vi-

Bibliothek som dets Vicecanzler Peder Albertsen skienkede det saakaldte facultas artium, bestaaende af 20 Bøger *); han skienkede dem "tali conditione (heder det i den gamle Underretning derom hos Binding og Thura) qvod futuris perpetuis temporibus singulis annis, tertia feria proxima post festum sanctorum Petri et Pauli Apostolorum, in ecclesia beatæ Mariæ ordinabunt Magistri ejusdem facultatis (ɔ: facultatis artium) unam Missam, per dictam facultatem celebrandam, in medio ecclesiæ ante altare beati Jacobi, pro ipsius ac omnium benefactorum memoria sæpe dictæ facultatis artium, et illorum, qvi ab initio hujus universitatis lectiones et exercitia in artibus suis laboribus et impensis inchoarunt."

1498 er det næste Aar som medfører noget mærkeligt til Universitetets Historie henhørende. Her seer man Lovgiveren klage over, at en af Hensigterne hvorfor Universitetet var stiftet, denne nemlig, at Ungdommen kunde faae Lærdom her hjemme isteden for at kjøbe den udenlands i dyre Domme, ikke opnaaedes. Man rejste endnu især til Paris og Cølln. Kong Hans udgav da følgende aabne Brev: "Vi

*) De opregnes i Fragmentet af den 8de Tome af *Scriptor. rer. Dan.* pag. 313.

"Vi Hans med Guds Naade :c. gjøre Alle vitterligt, at hæderlige og velbyrdige Mand Os elskelige D. Erich Nielsen *), Degen udi Kjøbenhavn, paa menige Universitets Vegne der sammesteds haver været for Os og werdugste werduge Fetra, Bisper, Prælater, Ridderskab og menæ Danmarks Raad bekjendt, (bekjæret?) hvorledes at gode Mænds Børn, Kjøbstædmænds og Almoes **), færdes ud af Riget i fremmed Studiis og forsmaae den Velgjerning, Vor kjære Hr. Fader og Vi haver gjort i den menig Lands Bedste, at hver gode Mands fattige og rige Børn maatte blive lærde her hjemme i vort eget Rige, og komme wdt at løses (vel. komme ved och løset) med saadanne Vare som her falder i Riget, og ej annetsteds, hver de ej med Annet kan komme wdt end med

*) Han var en Rosenkrants, Doctor Theol. Magister, Cannik i Lund Roeskilde og Ribe, første Professor ordinarius i den canoniske Ret, 8 a 9 gange Rector, sidstegang 1501; ogsaa Academiets Vicecancellarius.

**) Om dette Sted ere to forskiellige Meninger, da Kjøbstædmænd og Almues kan staae disjunctive med gode Mænd, hvilket da betyder Adelsmænd. Eller Kjøbstedmænd og Almues er Forklaring over hvad gode Mænd er, eller en Inddeling af gode Mænd. Det første er nok det rigtige, og af den Mening er Anchersen.

med Guld og Pendinge. Derfor have Vi nu efter fornævnte Vort elskelige Raads Raad det saa skaffet, at saa og holdes skal efter denne Dag, at ingen god Mands Barn, Kiøbstædmands eller Almues, skal færdes her af Riget til Studium, undtagen Upsala Studium i Vort Rige Sverige, med mindre the skulle staae tilforn her i Kiøbenhavn til Studium i try samfulde Aar i det mindste. Hvo her imod gjør han skal have forbrudt hvis Lehn han haver af Kirken, og siden ej ydermere have Haab her efter at nyde nogen Kirkens Lehn her i Vort Rige Danmark."

Denne Anordning omtales af Hvitfeld, og Halvparten deraf staaer i Holbergs Danmarks Stat. Fuldstændig haves den hos Pontoppidan, Thura, og udaf ham i Andersens 1754 udstædte danske Program, hvorved indbødes "til at høre en academisk "Forelæsning om hvad en Hovmester bør vide, og "hvorledes han bør opføre og skikke sig." *)

Aar 1505 skeete en Fordeling af Universitetets Tiender der beskrives med følgende Ord af Vinding: "In præsentia et consensu Doctorum et Magistrorum Academiæ facta est ab Episcopo Johanne Jacobi Ravensberg (o: Hans Jacobsen Ravensberg,

 Bisp

*) Jeg har efter et Haandskrift rettet et Par af Thura's Feil.

Bisp i Roeskilde og altsaa Academiets Canceller) ordinatio bonorum Universitatis, ut ecclesia Faxe pro Ordinario in Jure Canonico, ecclesia Sæby pro Ordinario in Theologia, Ecclesia Eggizlou pro Ordinario in *) — — ecclesiæ Gladsax et Herlöv pro Magistris in artibus essent.

1512, beretter Thura, forøgede Kong Hans Universitetets Indkomster og Professorernes Antal. Han lod ogsaa opføre en ny Universitetsbygning paa Hjørnet af Studiistræde og Norregade, paa det Sted hvor Bisperesidentsen nu er. Paa denne Bygning stod en, Universitetets Smag ikke synderlig hædrende Inscription, hvori blant andet:

Anno milleno qvingenteno duodeno
Conditur hæc ædes, Doctis aptissima sedes.
Antistes moritur Roskildensis — —
Eligitur Lago **) Præsul, pietatis imago,
Huic cum succedit, devotus clerus obedit. etc.

1515 da Dronning Elisabeth kom herind, blev hun becomplimenteret i Universitetets Navn af dets Canceller Lago Urne, som under aaben Himmel uden

*) *Novis juribus* er Nogles Conjectur, eller in medicina.

**) Denne Lago, som her nævnes, er Lago Urne, der, som Biskop i Roeskilde, var Universitetes Canceller.

udenfor Byen holdt en latinsk Tale til hende. Den staaer paa dansk hos Hvitfeldt. Siden holdt Professor Ditlev Smyther, Doctor Decretorum og Cannik i Frue Kirke, en Tale i Nærværelse af Erkehertug Carl og Erkehertuginde Margrethe.

1517 stiftedes et Collegium i St. Pedersstræde, hvori skulde holdes en Lector Theologiæ. *)

*) Denne Omstændighed erfares af efterfølgende Document:

Priorens Brev af Helsingør:

Wii Broder Anders Christiernssen Prior provincialis af Jomfrue Mariæ Orden y Danmark som kalles de monte Carmeli, oc alle priores locales aff samme Orden y Danmark, giore alle vitterlight, ath effterthi ath Hogborne Herre og Forste Herr Christiern med Guds Naade Danmarks Norriges Venders og Gotters Konningh, udvalth Konningh til Sverige rc haffver undt og giffvet til fornevnte vort Orden sancte Joriens Hospital och Capel og Gordt her uden for Kiobnehavn, som hand nu forfunden er, med alle forn. Hospitals Rente och tilleggelse, til evigtidt at blive til forn. vort orden Gud til loff og Jomfrue Marie, och til at opholde eth Collegium her uti Kiobnehavn, som forn. vort Closters Broore kunne y studere og forbedres: Och haver Hans Naade giort ther saadan Skikkelse uppa y forn. Hospital

1520 blev Morten Reinhard kaldet herind (som luthersk Theolog) af Kong Christian, og i dette

spital och Capelle, som hereffter følliger, først ath wy skulle lade holde ther dagliga Messe udi saa modte ath hver Søndag skal holdes siungen Messe aff then hellige Trefoldighed, hver Mandag lesæ Reqviem for alle Christne sielle, Tysdagen aff St. Jørien, Onsdagen de sancto Spiritu, Torsdagen de corpore Christi, Fredagen de passione Dei, Løffverdagen de Domina, uthen ther faller nogen anden merckeligh Hogtiidte;dagh om Ugen, tha skal ther holdes Messe then Dagh aff Høgtiden, og skal ther hwær hellig thag holdes siungen messe och predikun, och skall ther hwer thamper onsdagh om arith holdes begengelsse med Messer og vigilie med prester og brødre som i forn. Collegium studere for forn. hogborne Herre Kongh Christiern, hans Nades Herre Fader Kongh Hans, forfære och effterkommere Konger i Danmark ogh alle Christen Sielle til roo og lysge. Item skulle wi ogh holdhe uti fornefnde Hospital XX fattige siwge Mennisker til Kledhe, fødhe, senghe, hws ogh yldbrandth. Och tesse forn. stycker skulle wy begynde strax ath holle, nor som wy samme Hospital annamme. Item skulle wy och til Ewigtiid holde hær *in Universitate* en *Doctorem* eller *Baccalaureum theologie*, som lesæ skall ydelighe en lexse om Dagen *in theologia*, och thet skulle begynde inden thw aar hær

dette og paafølgende Aar lærte ogsaa Povel Eliæ, Carmeliter-Munk i St. Pedersstræde, og Lector in sacra pagina, i Overenstemmelse med Luther; men Bisperne Lago Urne og Ove Bilde fik ham omstemt.

1522 gav Christian II. sin ny Lov, hvori forbødes

a.) At Ingen uden Formuende maatte lade deres Børn studere.

hær effter nest tilkommendes, och siden forfølgit som forskreffwet staaer. Item skulle wy och bygge och forbedre forn. St. Jacobs Kapelle och Hospitall och them och thet Godz ther till ligger hollde vedh hefdt och maght, och ey sellie, eller affhende nogen the gordhe eller godz ther til ligger uden med Hans Nades eller Hans Nades efftenkommeres villie och samtycke, och skulle wy och icke kiøbe eller pantthe ther til noget ydermere Kiøbsstedegodz eller Landzgodz, en ther nw thil ligger uti nogen modhe. Thy tilbyude och beplictte wy oss, och vore efftenkommere provinciales och priores op ath holdhe uforbrydelighe alle forn. articklelle paa fornefnte Capelles och fattige Folkes veghne til ewigh tiidh y alle mode son forskreffwit staar effter vor Nadige Herres villie och samtycke och Hans Nades Bref ydermere therom udviser. Aar efter Guds Byrd 1517 den 12te December.

b.) Ingen maatte rejse udenlands for at studere, med mindre han her hjemme først havde taget Baccalaureigraden.

1527. I dette Aar udgav Academiets Canzler og Patron Lago Urne det Mandat, at Ingen herefterdags maatte høre theologiske Collegia, med mindre han var Baccalaureus, Præst, eller forresten af moden Alder og Skjønsomhed. *)

1529

*) At det var for at forebygge, at ikke unge Gemytter ved at høre Theologie, skulde arripere Kiætteriet fra Wittenberg, sees af Documentet selv der lyder saaledes:

Lagho, Dei gratia Episcopus Roeskildensis ac totius Regni Daciæ et almæ Universitatis Studii generalis Hafniensis Cancellarius, Venerabilibus et egregiis Dominis, Rectori, Vice-Cancellario nostro, Magistris, Doctoribus ac universis ejusdem studii membris et suppositis paternam et synceram in Dno. salutem. Qvoniam freqventer audivimus, dilectissimi filii, ipsaqve re compertum habemus, qvosdam ex vestro discipulorum grege jam olim apud vos publico honore nempe Magisterio, baccalaureatuqve affectos, nonmodo à vestra salutari institutione descivisse, violato turpiter jurejurando, verum etiam Ecclesiæ unitati (abjecto pudore) valedixisse, Satanam secutos Satanæqve ministros, nimirum impurissimos impiisfissimosqve hereticos,

1529 udgik Friderik 1stes Brev til Præpositus, Decanus, Archidiaconus og øvrige Canniker i Roeskilde Domkirke, saaledes lydende:

ticos, jam nuper palam Ecclesiæ judicio, omniumqve Scholarum censura condemnatos. Idqve factum credimus, non minus omnium vestrum culpa, qvam temporum injuria, qvod hactenus absqve delectu, nullove judicio, qvibusvis levibus vanis ineptisqve hominibus studia tum profana, tum maximè sacra communicare permisistis, sanctum dantes canibus, et margaritas projicientes ante porcos, qvas freti hereticorum, Schismaticorumqve commentariis, verborumqve lenocinio decepti, imprudentes juvenes foede contaminant, conculcant, inficiunt, qvidam mera inscitia, sed pleriqve destinata malicia, (ut est hoc seculum malicie et temeritatis plenissimum. Qvum itaqve ex officio, non solum pastoralis curæ, sed etiam Cancellarie functionis nobis incumbit, ut procul ab ovili gregis nostri lupos, hoc est hereticos, publicos Ecclesie hostes arceamus, ne Christi oves nobis commisfas seducant, ipsisqve sui erroris scabiem affricent, vobis omnibus districte precipiendo mandamus, ut posthac summa ac diligenti sollicitudine curetis, ne indiscriminatim omnes et singuli ad sacras lectiones admittantur, ad qvas intelleximus etiam (*admitti*) pueros, non tantum prudentiæ et rerum, sed etiam literarum expertes, qvi cum illis sit affinis temeritas, nec adest æqvi boniqve discri-

"Kiære Venner, vider at Vi haver i Sandingen forfaret, hvorledes at her er ganske liden Rente tillagt til dette Universitet her i Kjøbenhavn, den Tid det af første er funderet, saa at her er ganske ringe Formue til at lønne og opholde vise og lærde Mænd med som kunde lære Andre og læse den hellige Skrift for dem; og paa det at samme Universitet maa blive ved fuld Magt, Riget til Ære og dets Indbyggeres Børn til Nytte og Lærdom, da bede Vi

discrimen, facile in errorum precipitia ruunt. Qvandoqvidem famatisſimarum Academiarum conſvetudinem ſeqvuti, nolumus alios ſacris interesſe lectionibus, qvam baccalaureatus ſacerdotiiqve honore donatos, qvibus inprimis animarum cura incumbet, ceteris omnibus inferioribus exclusis, donec judicio prudentiave ingenii vigorem auxerint, qvodqve in aliis qvoqve disciplinis volumus inviolabiliter obſervari, ut habita perſonarum et temporum ratione, illis ſtudiis addicentur, qve proderunt multum, officiunt autem minimum, qvibus maxime videntur idonei, non illorum ſed ſuorum preceptorum ſententia, nec volumus poſthac, ullos esſe recipiendos ad veſtram Academiam, niſi qvos certis argumentis noveritis fide et moribus integros, bonis qvibusqve commendatos. Nos vero adverſus hujus noſtri mandati et paternæ admonitionis transgresſores congrua et canonica poena erimus animadverſuri. Ex caſtro noſtro Hjortholm: 1527.

Vi Eder kjærligen, at I strax med det allerførste ville med Os elskelig Hr. Jacob Rønnov, Bisskop til Roeskilde, og med Capitlet udi Kjøbenhavn, gjøre der saa en Skikkelse paa, at hvis Cannikedom Præbender og Vicarier, som herefter vacerer eller faldendes vorder i Vor-Frue-Kirke i Kjøbenhavn, som Bispen i Roeskilde dertil haver havt Jus præsentandi, at Universitetet herefter maa have samme Jus præsentandi i saa Maade, at den som er med Tiden Rector Universitatis, han skal til evig Tid præsentere Bispen Personerne dertil, som duelige og lærde ere og ville residere her tilstede, og læse og lære her dagligen udi Universitetet den hellige Skrift og andre Del for Præster Clerker Studenter og unge Personer, saa at samme Universitet derved maa blive holden ved Magt, og vi kunde fange her vise og lærde Mænd i Riget, menige Riget til Ære og Gavn. Og naar I den Skikkelse herom saa gjort haver, da sender Os den skreven og beseglet, og dersom hun Os da befalder, da ville vi den gjerne confirmere, saa den maa blive varaktig til evig Tid. Dermed gjør I Os synderlig til Villie, og Vi forskylde det gjerne."

Her sees, at Universitetet maatte ligesom kjæmpe sig frem, og at hvad der var henlagt til Lønninger, ikke var klækkeligt.

Og

Og nu fra 1530—37 kom alting til agters. Der valgtes i 8 Aar ingen Rector magnificus. Alle Øvelser ophørte. Formedelst Krigs- og Religions-Uroligheder forlode saavel Lærere som Studerende Universitetet, og Alting var i Forvirring. At Universitetet, som stod under Bispeformynderskab, ikke meget fremmede Luthers Læres Udbredelse, det lader sig begribe. Thura har udaf Academiets gamle Matrikel anført et Par Steder som vise Universitetets Midkjærhed imod det lutherske Kjætterie. For Ex. Et Sted lyder saaledes: "1530 die Johannis Evangelistæ, tertia videlicet die Nativitatis Christi, Lutherani, spiritu diabolico afflati, ecclesiam collegiatam divæ virginis Hafniensis profanabant, magis in ligna et saxa sævientes, qvam Turcus in orthodoxe fidei professores, nulli rei divino cultui dedicatæ, nec ipsi Synaxi, parcentes, imo omnia passionis Dominicæ insignia ignominiose exercentes."

Aaret derpaa triumpherte Papisterne. "Ecclesia (heder det i Excerpt af Matrikelen hos Thura) per membra diaboli profanata, restituebatur."

Af Aar 1531 haves et Kaldsbrev som viser at Universitetet da havde 12 Mark daglig Intægt af en af sine Kirker. *) Dette

*) Kaldsbrevet vil jeg her anføre som Prøve paa hvordan saadan et Document fra den Tid lyder: "Re-

Dette er det Væsentlige af hvad man veed om Universitetets Forfatning under Pavedømmet, som da er lidt nok. Hvad der er bleven læst paa Collegier derom har man ikke mindste Efterretning.

Man

*Reverendo in Christo Patri ac Domino Dno. Joachimmo Rönnou, Roscildensis Ecclesiæ Episcopo designato, *Petrus Suavenius*, alme Universitatis generalis studii Hafniensis Rector salutem et felicitatem exoptat. Reverende Domine Electe! Cum Ecclesia Sebye tue dignitatis dioecesis, qve pleno jure patronatus ad dictam universitatem spectare dinoscitur, per obitum venerabilis viri Domini Olai Hemmingi in præsentia pastore vacat, Ego cum ceteris Dominis ac Magistris, concilium Universitatis repræsentantibus, latorem presentium honorabilem virum Dominum Olavum Olaui, à nobis in perpetuum ejusdem Ecclesiæ Vicarium institutum, pro collocatione ejusdem Ecclesiæ impetranda ad tuam dignitatem remittimus. Cui tamen dictam Ecclesiam hac conditione assignavimus, ut præfatus Dominus Olaus duodecim marchas, sex ad festum Michaelis, et sex ad festum Pascatis, dictæ Universitatis Lectori Theologiæ ordinario annue numerabit. Similiter et pastoralem residentiam in debita structura conservabit et emendabit. Inventariumqve non diminuet, sed augebit et locupletabit. Qvod si horum qvicqvam omiserit, ipse facto dictæ Ecclesiæ possessione usu et commoditate privabitur. Ta-

am

Man kan omtrent forestille sig det. Det Hele har uden Tvivl drejet sig om den Aristoteliske Philosophie. Thi saaledes finde vi, at der ved Upsala Universitet i Aarene 1479—87 læstes over 1) *Libri Aristotelis de anima.* 2) *Aristotelis Physica* og *Metaphysica.* 3) *Logica.* 4) *Petrus Blesensis de confessione.* 5) *Mathæi Evangelium.* 6) *Regulæ sacræ Theologiæ.* (vid. *Erici M. Fant Observationes selectæ historiam Sveconam illustrantes.* Pars VI. Upsal. 1786).

b.) Bogtrykkerkonstens Indførelse i Danmark.

Denne ædle og for Videnskabernes Fremme og Udbredelse mere vigtige Konst end en halv Snees Universiteters Opretelse, kom ikke herind til Danmark før et halvt Aarhundrede efter dens Opfindelse. Den var allerede bekjendt og dreves med Iver i adskillige andre Lande i Europa, især i Italien og Frankerig, for ikke at tale om Tydskland og Neder-

am igitur dignitatem obnixe rogatam cupimus, ut hujus Domini Olai presentationem acceptare et admittere non graveris, dictamqve Ecclesiam cum omnibus suis juribus et emolumentis ipsi sic presentato conferre et assignare digneris. Datum Hafniæ. 1531."

Nederlandene, hvor den omtrent ved Midten af 15de Aarhundrede først var opfunden.

Den første danske Stad, hvori der blev trykt Bog, var egentlig Slesvig, Aar 1486, men da man fra Arilds Tid er vant til at ansee Hertugdommet Slesvig ikke saa meget for en Deel af Danmark som et Appendix til Danmark, en vis uheldig Mitdeiling imellem et tydsk og dansk Land, saa kommer den korte Tid, en Bogtrykker opholdt sig i den By for at trykke et eeneste Verk, ikke under Beregning ved Bestemmelsen af hvor gammel Bogtrykkerkonsten er i Danmark. Det er overalt hos vore Litterair-skribentere antaget, at den første som førte Bogtrykkerie her ind i Landet, og satte sig ned paa sin Profession, var Gotfried fra Ghemen (i det Schaumburgske).

Den danske Bye som kan fremvise den første trykte Bog, er Kjøbenhavn, og det Skrift som først blev trykt, var udentvil Donat, og den ældste Bog med Aarstal, en latinsk Grammatik, og dette Aar var 1493. *)

Got-

*) Om denne Materie som her omhandles have vi
1.) De Typographiæ natalibus in Dania, en Disputats af Laurentius Terpager paa Borchs Collegium 1707. 2 Ark i Qvart.
2.)

Gotfried fra Ghemen er da, som sagt, den første danske Bogtrykker, og er han udentvil kaldet herind til Danmark af Universitetets første Vicecanzler og Inaugurator Petrus Alberti. Det maa man slutte deraf, at han har trykt sin ældste Bog i Peder Albertsens Residents — "in curia Domini Doctoris Petri Alberti," som det heder bag i *Fundamentum in Grammatica*.

Jeg

2.) Det kongelige privilegerede nørrejydlandske Bogtrykkeries første Prøve, eller nogle Lineamenter af Bogtrykkerkonstens Historie i Danmark, ved Christ. Frid. Wadskjær. Wiborg, trykt hos Andreas Madsen Møller & Daniel Paulli, 1738. 3 Ark 4to.

3.) Oratio de Typographia Arhusiensi, recitata e Cathedra Scholæ Arhusiensis d. 4 Octobr. 1748 in introductione collegarum Ludovici Theosophi Pontoppidan et Jani Tykjær, a *Jano Wormio*, Scholæ Arhus. Rectore (Manuscript).

4.) Fortegnelse paa de ældste og rareste danske (ↄ: i Danmark trykte) Bøger, forfattet af Langebek, er indført i dansk historisk Almanak udgiven af det kongl. Videnskabers Societet, for Aarene 1764, 65, 66.

5.) I *Alberti Thura Idea historiæ literariæ Danorum* handler det XI Capitel de Bibliopoliis et Typographeis Danorum.

6.) I Læsendes Aarbog for 1800 har jeg leveret Bidrag til de kiøbenhavnske Bogtrykkeriers Historie.

Jeg troer, og har i *Mantissa ad notitiam librorum qvæ prælegebantur in scholis ante reformationem*, fremsat den Mening, at den Bog, som i Danmark først kom fra Ghemens Presse, var en *Donat.* Anledningen til denne Conjectur er det saaledes beskaffen med:

Den ghemenske Bog som har det ældste Aarstal er en latinsk Grammatik, af Aar 1493. Men da der nu existerer i det Hjelmstjernske Bibliothek en Donat, trykt af Ghemen i Kjøbenhavn i samme Format med samme Letter, hvori det heder:

"Doctoris docti Donati dogmata discant
"Principio pueri, post graviora legant" —

saa er denne, som den første Læreboa, den Skoledisciplene allerførst skulde gjøre sig bekjendte, for de skred til det udførligere grammaticalske Verk *Fundamentum in Grammatica*, formodentlig først trykt.

Næst efter at trykke de almenbrugeligste og uundværligste Skolebøger — har Ghemen, eller hans Patron og Bogtrykkerkonstens første Plejefader, Petrus Alberti, holdt for, at Landets Historie var det de rimeligst kunde formode vilde finde Afsætning, de udgav da

1495 den danske Rimkrønike. 4to.

1497 udkom *Summa Innocentii Papæ IV. de poenitentia. Hafniæ.* Upaatvivlelig ogsaa trykt af Ghemen paa Petri Alberti Bekostning, da Terpager siger der var 4 Exemplarer i Petri Alberti Bibliothek.

Aar 1501 gav Ghemens Presse den danske Læseverden den ældste danske Roman, som var **Christen Pedersens Historie om Kejser Carl og de tolv Jævninger** (Pairs).

1505 fik vi af Ghemen **Skaanske Lov, Siellandske Lov,** og den **Wisbyske Waterret**; alle tre i Qvartformat ligesom hans latinske Sprogs Lærebøger havde været.

1506 trykte han atter en Skolebog, nemlig **Per Lolles Ordsprog**, lat. et dan., 4to, og saa fremdeles de andre deels af Langebek loc. cit. og deels i min Beskrivelse af Kjøbenhavn S. 41 opregnede Skrifter. *)

Med Aaret 1510 forsvinder Gotfried, og hans Officin bliver efter det Aar ikke mere nævnt. Man seer, at hans eller hans Raadgiveres Valg paa Forlagsartikler langt fra ikke var at dadle. Det han leverte

*) Den i min Kiøbenhavns-Beskrivelse S. 40 fremsatte Grille om Tidsbestemmelsen af de ældste trykte danske Bøger gjenkalder jeg herved som aldeles urigtig.

leverte var almennyttige Skrifter og Skoleboger, som kunde vente storst Afsætning.

Antallet paa de Skrifter som hans Navn staaer paa, er omtrent en Snees; og foruden dem har han vist nok trykt adskillige af dem man har uden Steds og Aars Nævnelse, for Ex. Tyrkens Tog paa Rhodis. *)

Den ældste By i Danmark, som forst havde Trykkeri efter Hovedstaden, var Ribe; — i det mindste kan ingen By fremvise nogen Bog, hvorom det bestemt er nævnt, at den der er trykt.

Aar 1504 udkom jydske Lov med den viborgske Biskop Knuds Glossæ, og den beder det om i Slutningen: "impressum est præsens opus per-"utile Legis Danicæ *Ripis*, opera diligen-"tiaqve probi viri *Mathei Brandis*, artis im-"pressoriæ magistri." 4to.

Der er ingen Tvil paa, at denne Matthæus Brandis jo er en Lübecker, og den samme som hjalp sin Broder, den beromte lybekske Bogtrykker Lucas Brandis, at trykke *Missale Otthoniense* i Lübeck 1497.

*) Gemens Bogtrykkermærke er to, korsvis lagte, Bjelker og i Midten fire mindre, ovenover en Krone; nedentil Solen ved hojre Side og Maanen ved venstre.

Det er muligt, men slet ikke bevisligt, at Odense har havt Trykkeri inden sine Porte meget tidligere. Kun det veed man, at den lærde og for Videnskabers og boglige Konsters Fremme saa ivrige Mester Hans Urne, der var Domprovst i Odense i Slutningen af 15de og Begyndelsen af 16de Aarhundrede, bekostede af sine egne Midler adskillige (rimeligvis Skole- og Messe-) Bøgers Trykning.

Af et Document af Aar 1505 som staaer i Danske Magazin 1. Tom. Pag. 299, sees, at Simon Brandt eller Brandes og hans Medfølgere havde trykt og prentet Bøger for Mester Hans Urne for den i de Dage meget anseelige Summa 50,000 Mark. Men da disse Bøger kan være trykte i Lübek, saa kan deraf slet ingen Slutning drages til at antage Trykkerie i Odense. *

Ligeledes er det muligt, men ikke bevisligt, at en vandrende og omflakkende Bogtrykker med sin Officin kan være kommet til Aarhuus, og der have trykt

*) Langebek erindrer med rette, at det er forunderligt, at man ikke har Levning tilbage af disse Bøger, som dog synes i temmelig Mængde at have været trykte, allerhelst da man her og der finder Bøger, som af andre Bogtrykkere ved og om den Tid ere trykte her i Danmark.

trykt et enkelt Skrift, som især interesserede Aarhusienserne.

I Nannestads *Hilaria Aarhusiensia* Pag. 23, saavelsom i Pontoppidans *Annales* Tom. II. pag. 716, haves en, paa *Collectanea Bartholiniana* Mscta. sig grundende, Efterretning, at en Historie eller Legende om St. Jørgen, der var Patron for Marianer-munkene paa Bregbjerget i Aarhuus, skal være trykt 1498 "apud Sanctum Spiritum (d. i den Helligaands Kloster) Nicolao Clausen præsule."

Worm antager det ligeledes i sin ovenanførte Tale, og har dette Tillæg, at Piecens Autors Navn var *Laurentius Olai*, Monachus ordinis Mariani.

Men Langebek har gjort den hele Sag problematisk da han i historisk Almanak for 1764 har denne betydelige Variant: *Datum* Arhusiæ apud Sanctum Spiritum, isteden for de Andre har *impressum*.

Efter Gotfried af Gemens Tid havde Kjøbenhavn en berømt Bogtrykker navnlig Povel Ræff, Cannik i Kjøbenhavn, som 1508 havde været Universitets-Rector, og følgelig hører han til de lærde Bogtrykkere. Han brugde en Ræv til Bogtrykkermærke. Om ham kan man være vis at han var

indfødt Dansk. En anden derimod paa samme Tid her i Kjøbenhavn røber hans Navn, Melchior Blume, at han var Udlænding. Hans Mærke var en Rose som med Blade og Rod omslyngede Begyndelsesbogstaverne af hans Navn.

Det var kun lidt efter lidt at Bogtrykkerkonsten naaede den Fuldkommenhed, at man ikke havde nødig at lade trykke udenlands; det varede næsten et halvt Aarhundrede, at vore Lærde lod trykke ligesaa meget udenlands som indenlands, og især vare Paris, Cølln, Antwerpen, Leipzig, Magdeborg, Rostok og Lübek de Stæder, hvorfra man har de fleste danske og af Danske forfattede Skrifter fra første Halvpart af det 16de Aarhundrede.

En stor Del af de ældste danske Bøger bestaaer i Messebøger og Breviarier som Munke og Canniker, før denne Konsts Opfindelse, havde Møje nok med at faae afskrevne i tilstrækkelig Mængde, og den ene aldeles overensstemmende med den anden, at der ikke skulde skee Forvirring i Sangen og Messelæsningen. *)

Ved denne ny Konst trængde de nu ikke længere til Kaligrapher, de lod nu Messebøgerne deres Haandverkstøi fabriqvere i Mængde og det for en stor Deel udenlands.

Her

*) Jævnfør her foran S. 371—72.

Her følger en Liste paa en Deel af det Slags Bøger, og skeer Begyndelsen med dem som angaae Erkesædet i Lund og Sjellands Stift. Ved slige Verker er det saa langt fra, at Oplysning og Videnskabelighed fremmedes, at de tvertimod befordrede Dumhed Overtro Munketandt, og Bisperne nedbrød med dem ligesaa meget, som Universitetets og Kjøbenhavns første Bogtrykker med hine almennyttige Skrifter opbyggede.

Disse Messebøger ere da følgende:

1.) *Misſale Lundenſe.* Folio.

Ved Enden læser man først følgende: "*Birgerus*, (Archiepiſcopus Lundenſis) gregis ſibi divinitus crediti paſtor vigilantisſimus, ut errores et discrepantias, qvæ in divinis ſacrificiis celebrandis per ſue Dioceſis diſtrictum hactenus pasſim conſenuerunt, purius et exactius emendaret riteqve propelleret, Misſale volumen bene correctum ſtudioſisſimeqve caſtigatum choraliter ad uſum ſacre metropolitane Lundenſis eccleſiæ, Pariſios ad terſisſimorum chalcographorum officinas per venerabilem virum Magiſtrum *Chriſtiernum Petri*, Canonicum Lundenſem, deportari jusſit et accuratisſime imprimi mandavit; ut poſthac omnibus una harmonia ac uno ore in omnibus ſuis eccleſiis glori-

 ficetur

ficetur Deus femper benedictus et Sancti ejus in fecula feculorum." — Derpaa gives den Underretning: "Finit Misfale ad ufum metropolitanæ Lundenfis ecclefiæ Parifiis impresfum per *Wolfgangum Hopylium* fub correctione venerabilis viri Magiftri *Chriftierni Petri*, ejusdem Lundenfis ecclefiæ Canonici, anno 1514. Cum privilegio Rev. in Chrifto patris Dni. Birgeri Dei gratia epifcopi Lundenfis.

2.) *Breviarium Lundenfe.* 8vo.

Ved Enden læses: "Breviarium Lundenfe haud parvo Magiftri *Chriftierni Petri*, Lundenfis ecclefiæ canonici, ingenio ab infinitis (ut fic loqvi licet) mendis (qvibus antehac fqvallebat) erutum atqve exemtum. Elaboratum in alma Parrhifiorum Academia arte et induftria peritisfimi chalcograhi magiftri *Johannis Philippi*, Germani. Anno 1517."

3.) *Misfale Hafnienfe.* Folio. 1510.

Ved Enden læses:

"Anno milleno qvingenteno qvoqve deno
Friis correctore finem faciente labore.
Hoc opus enixum communi ftemmate, recto
Ordine præfixum dedit Hafnia prendere tecto.
Siqve novi qvicqvam noftro fuperadditur evo,
Hoc

Hoc tibi postremo cumulatum continet ordo.
Quo laudes Christe solvimus ore tibi."

Langebek i dansk historisk Almanak 1764, tillægger Bogtrykker Matthæus Brandis dette *Missale*, men det er uden Tvil trykt hos Povel Ræff, da det i Henseende til Tryk og Figuren Christus paa Korset saa aldeles ligner det nedenstaaende *Missale Nidrosiense* af 1519.

4.) *Diurnale Roskildense.*

Ved Enden læses: "Finit Diurnale horarum canonicarum de Tempore et de Sanctis ad usum Roskildensis ecclesiæ Parisiis impressum juxta correctionem atqve emendationem venerabilis viri Magistri *Andreæ Friis* Cantoris ecclesiæ Hafniensis (additis qvibusdam raris lecturis et orationibus per honorabilem virum Magistrum *Christiernum Petri* Lundensis ecclesiæ Canonicum) anno Dni. 1511 die X mensis Septembris." (Er i 12mo et Alphabet; men kun 8 Blade regnede paa Arket.)

5.) *Manuale Curatorum secundum usum ecclesiæ Roskildensis.* 4to.

Ved Enden: "Opusculum hoc arte et impensis Dni. *Pauli Reff* Canonici Hafniensis, Hafniæ impressum, finit feliciter 1513, vicesima qvinta

die Martii in Residentia ejus propria ubi et venale habetur."

Indholdet af denne Haandbog er, som i Ritualen, Formularer til Barnedaab, Brudevielse, Sygeleje, Modus sepeliendi defunctos, benedictiones cibariorum, aqvæ, ignis etc.

6.) *Breviarium Roskildense.* 8vo.

In calce: "Breviarium Diocesis Roskildensis ad amussim castigatum a Christi sacerdotibus rei litterariæ studiosissimis *Boccio Achonis*, *Alberto Laurentii*, *Johanne Petri*, basilicæ Roschildensis canonicis dignissimis. Cui extrema manus imposita Parrhisiis a Magistro *Johanne Philippi*, Chalcographo. Anno a virgineo partu qvingentesimo decimoseptimo supra millesimum. (Er deelt i to Voll. og bestaaer begge Dele af 450 Blade.)

7.) *Canon secundum usum ecclesiæ Roschildensis.* Cum aliqvibus missis et Communi Sanctorum, optime correctus. Cum privilegio.

Ved Enden: "Ex inclyto oppido et regio (*castro*) Nyburg. Arte et impensis Domini *Pauli Ress*, Canonici Haffnensis. Anno 1522. 17mo Maji. 19 Ark 4to.

8.)

8.) *Graduale Ottoniense*, udgivet 1483 af Carl Rønnov, som var Biskop i Odense fra 1474 til 1501.

Dets Slutning giver paa den Tids brugelige rimede Vers Underretning om Trykkested og Trykkeaar saaledes:

"*M. C. D.* semel *L.* ter *X*, junctis tribus annis
Constabit Danis, ex post qvi sunt in humanis,
Rex Joan electus fulget diademate tectus,
Sic bona Christina micat, hæc lege lingva latina
In torculari sum visus pressus amari,
Me fecit armari *Lubecana* sed urbsqve parari
Otthoniensi modo præsule sub *Carolo*."

9.) *Breviarium Ottoniense*, som denne samme Biskop ogsaa besørgede trykt i Qvart, har en Slutning i samme ligesaa slette Smag:

"More Otthoniensis Cathedræ qvi psallere tentant
Canonicas horas, dogmata nostra legant.
Solvere qvoqve die debita vota potes.
Per Lucam Brandis opulenta Lubek impressus,
Nec non Matthæo suo fratri administrante.
Anno Domini 1497."

10.) *Breviarium juxta lecturam ordinariam chori Arhuziensis*, exactissima diligentia emendatum-

datum, ſumma vigilantia correctum, multisqve pulcherrimis nouis, qvæ in antiqvis non continentur, hiſtoriis refertum. Per *Melchiorum Blume*, artis calchographæ Magiſtrum, impenſis capituli Arhuſienſis elaboratum.

Ved Enden, "Impresſum Arhuſzie apud ſanctum Spiritum per *Melchiorum Blume* anno virginei partus milleſimo qvingenteſimo decimo nono, Pontificatus reverendi generoſiqve in Chriſto patris Domini *Nicolai Clauszon* anno 29, die vero menſis May decimo ſexto. (Er i 4to og gaaer ind i 3die Alphabet, men til hvert Ark ere ſnart regnede 4, ſnart 6, og ſnart 8 Blade.)

11.) *Misſale Slesvicenſe.* Folio.

Ved Enden heder det: "Misſale ſecundum ordinarium et ritum eccleſiæ Slesvicenſis feliciter explicit, per illuminatum virum Dnum. et Magiſtrum *Jacobum Horſtman*, Sacræ Theologiæ Baccalarium formatum, ſumma cum diligentia examinatum et correctum, impresſumqve in Sleswick ad laudem Dei arte et ingenii *Stephani Arndes*, Anno Dn. 1486."

Iſteden for at Signaturen ellers plejer at ſtaae neden paa Foden af Bladene, ſaa ſtaaer den i dette ſtore Verk ovenover paa Siden, og Bladene tælles

indtil

indtil 20 for hvert Bogstav, og gaaer i slig Signatur indtil M 10.

12.) *Liber Breviarius secundum ordinarium ritum ac consvetudinem ecclesiæ et diocesis Sleszvicensis.* 8vo.

Sub calcem: "Explicit feliciter (faustumqve existat) opus horarum canonicarum secundum ordinarium ritum ecclesiæ Sleszwicensis, expensis venerabilium virorum dominorum et magistrorum *Johannis Tetens*, sacræ Theologiæ Baccalarii formati Lectoris ordinarii, ac *Andreæ Frederici*, Præpositi Wyda, in dicta ecclesia canonicorum ibidem, nec non providi *Wesseli goltsmedes* incolæ husumensis; cura pervigili Dn. *Beszeconis Besceconi*, presbyteri medullitus perspectum; ac per venerabiles viros et magistros *Wilhelmum Mercatorem* et *Thomam Kees* civem in urbe Parisiensi impressum, cathedræ episcopali Sleszwicensi præsidente reverendo in Christo patre ac Dno. Dno. *Godscalco de Aleuelde* præsule dignissimo, sub anno Dn. 1512."

I Fortalen heder det: "*Godscalcus de Aleuelde*, episcopus ecclesiæ Slesvicensis, attendens in sua Diocesi librorum Breviariorum paucitatem, et ex hoc clericis juxta ordinarium dictæ Diocesis horas canonicas legere debentibus oriri turbationem et defectum; qvibus pastorali cura mederi cupiens

hæc

hæc Breviaria, secundum ordinarium præfatæ suæ ecclesiæ et Diocesis correcta et impressa autoritate ordinaria approbavit et confirmavit."

Midt i Bogen opregnes de 6 Fordele, som Beda siger, man haver af at læse horæ canonicæ:

a) at Gud lader En ikke falde saa dybt som Andre.
b) at man faaer flere Skytsengle til sin Tjeneste.
c) at Ens gode Gjerninger baade saavel Levende som Døde.
d) at man bliver snild i Tale og rask til Daad.
e) at Gud frelser slig en Sjæl fra Fordærvelse.
f) at han faaer en høj Rang blant de Udvalgte i Himmelen.

"Nota versus!
"Non vox sed votum, non musica consona sed cor,
Non clamor sed amor, cantat in ore Dei.
Nunqvam posterior versus prius incipiatur,
Donec anterior omnino perficiatur.
Syncopa, præcursus, vaga mens, erronea verba
Horas dicendo ut fulgur sunt fugienda."

13.) *Liber Agendarum secundum ritum et consvetudinem ecclesiæ et diocesis Sleszwicensis, divinorum rectoribus utilis et necessarius.* 4to.

Ved

Ved Enden: "Manuale seu Instructorium Curatorum, continens ecclesiæ Sacramenta et modum administrandi ea, cum qvam pluribus aliis documentis, opus sane omnibus Curatis ac Presbyteris perqvam necessarium; qvippe qvod singula Curatorum officia sic complectitur, ut novellos exercitatissimos facile reddat. Completum in alma Parisiorum academia in officina Wolfgangi Hopyhi. 1512."

Bogen er paa latin, men ved Daabens Sacramente findes følgende: "Deinde laica lingva dicat ad levantes puerum (ɔ: Fadderne): Ick ghebede Ju by juwer Selen Salicheyt, wen dat Kindt komet to synen Jaren der Vornunft, dat Gy dat sulvighe Kindt in den rechten christene Louen underwisen; dat Pater Noster, Ave Maria, und den Gheloven; und Tuchnisse gheuen, dat idt hebbe de hillighen cristliken Dope untphangen."

14.) *Missale pro usu totius regni Norvegiæ secundum ritum sancte metropolitane Nidrosiensis ecclesie.* Correctum atqve cum diligentia visum castigatum et revisum. Folio.

Neden under denne Titel sees Erkebisp Eric Walkendorfs Vaaben. Paa den anden Side af Titelbladet heder det: "Reverendissimus in Christo Pater Dns. *Ericus Walkendorff*, Dei Gratia Archiepisco-

episcopus Nidrosiensis et Apostolicæ sedis Legatus, considerans, totam diocesim et provinciam suam defectu librorum Missalium laborare; præterea eos, qvi qvotidie in manibus sunt, antiqvissimos ejusmodi codices inusitatis et desvetis characteribus scriptos, vix legibiles esse, non paucis item mendis et erroribus subinde respersos; atqve ob id complures secularium sacerdotum Cisterciensium, Prædicatorum, er Minorum ordinum lecturas celebrando observare, cum tamen singulæ ecclesiæ provinciales metropolitanam ecclesiam legendo et cantando jure imitari teneantur, — necessarium nedum utile pro sua singulari et incomparabili prudentia existimavit, huic tanto defectui subvenire et opitulari, volens Missarum solennia per totam suam diocesim et provinciam Norvegiæ eodem ore et uno concentu celebrari. Missale itaqve volumen secundum ritum almæ metropolitanæ ecclesiæ Nidrosiensis, opera et exactissimo studio venerabilium virorum Magistri *Olavi Engelberti*, præfati nidrosiensis ecclesiæ Decani, et Dni. *Petri Siguardi*, Cantoris ejusdem, revisum, correctum, auctum, emendatum, et diligentissime castigatum mihi *Paulo Reff* Canonico Hafnensi formandum et limatissime imprimendum demandavit. Omnibus igitur et singulis Deo devotis, qvi inter celebrandum hoc exemplari usi fuerint, qvadraginta dierum

rum indulgentiam de thesauro militantis ecclesiæ idem religiosissimus pontifex impartitur."

Sub calcem: "Missale secundum usum ecclesiæ Nidrosiensis finit feliciter. Impressum Hafniæ arte magistri Pauli Reff, ibidem Canonici ac sanctissimi Dni. nostri Papæ ad titulum Nidrosiensis ecclesiæ Accoluti. Anno 1519."

I samme Aar udkom i Paris

15.) *Breviarium Nidrosiense*,

som Johannes Reff, Erkebispens Secretair og Canonicus i Trondhjems Domcapitel, der besorgede trykt i Octav hos Wolfgang Hopylius.

Af dette Breviar haves i det kongl. Bibliothek et defect Exemplar, manglende Begyndelse og Ende. Hist og her ere de store Begyndelsesbogstaver graverede i Buxbom og prydede med allehaande Zirater, saasom Norges Riges, eller den trondhjemske Domkirkes, eller Walkendorfs Vaaben; og paa den omvendte Side af Bladet Qq 1 foran den Pagina hvor Messen og de saa kaldte *Lectiones* om den hellige Kong Oluf begynde, forestilles Kongen siddende paa sin Trone, med Krone paa Hovedet, Glebus i den venstre Haand og en Hellebarde i den Høire, med Omskrift: *S. Olavus Mr.* (Martyr) *Rex Norvegie*,

vegie, og nedenunder *E. W. A. N. A. S. L.* (ɔ: Ericus Walkendorf, Archiepiſcopus Nidroſienſis, Apoſtolicæ Sedis Legatus). *)

Kalendarium, ſom i dette Slags Messebøger gjerne plejer at ſtaae allerforreſt, haves her i Midten af Bogen. Foran Kalendariet ſtaaer et Blad, hvor man, iſtedenfor at hele Bogen ellers, ligeſom alle de øvrige anførte Misſaler, er paa latin, har brugt det norſke Tungemaal. Overſkriften er: **Swo ſkulo Helgor och Faſtor haldas i Nidros Biſcopsdøme effther Chriſtneretthenen och heilagra Fædre Sætningh.**

Nogle Linier ere nok at hidſætte til Prøve, da Reſten er ligedan:

"Nyaarsdag er ſtørſte Hatidesdag och er nonhelg fire.

"Paals Messodag heiladet ſom Sunndagher.

"Paaſkedag ſtørſte Hatidesdag nonhelg och faſta fire.

"Ganadaaer eine ſkal faſta ath retthom Faſtemad och heilacht halda at Messetiid.

"Haldnards Meeſo nonhelg fire och faſta, mo tho hwit æthe einmelth.

"Olaffs

*) Dette Billede ſees ſtukken i Kobber i **Videnſkabernes**ſelſkabs Skrifters 6te Tome.

"Olaffs Messedag første Halidesdag, Watnfasta och Nonhelg fire.

"Krossmesso om Hausten heilacht som Sunnedag.

"Fioretiodage i longo Fastu skal retthelligaste fasta, end longe Friadag Watnfasta.

"Friadag huaru skal fasta meth retthom Fastamad effther lofflige Landzens Sedwenie och Christneretthen."

De mange, tildels store og kostbare, Messebøger vise, hvorledes Bisper og Prælater næsten bemægtigede sig alle Officiner, og satte Hænder nok i Arbejde; men at det var til saare liden Baade for Videnskabelighed og Oplysning, vil skjonnes, naar man betragter, hvad der stod i disse Messe- og Bønnebøger. Læseren skal see nogle Prover deraf, som tages udaf de dem forklarende, af dem ligesom extraherede og til almindelig Opbyggelse indrettede smaa Haandbøger, som Christen Pedersen udgav i Paris under Titel af Vor Frue Tider, og J denne Bog læres at høre Messe. Vi gaae da først til Tidebogen.

Bagest i den staaer:

Denne Tidebog er sat i Paris i Franckrige och corrigeret af Mester Christiern Pædersen Cannick i Lund Aar efter Gudz Byrd tusinde femhundrede paa det fjortende Pingetz Aften.

Alle Begyndelsesbogstaver ere i den net udskaarne, og øverst paa det 23de Blad sees et zirlig udskaaren stort S, som indslutter *Arma regis Dacie*, og nedad ved Siden af dette S staaer Engelens Hilsen: "ill Maria ffulldh meth Naade, Herren er meth digh."

Paa det 75de Blad er aftrykt et stort D ligesom det nysomtalte store S, undtagen at Vaabenet ej holdes her af de 2 Vildmænd. Her læses i de 4 Hjørner: *Arma Regis Dacie.* C. P. C. L. Disse 4 enkelte Bogstaver betegne den utrættelige Patriot og vindskibelige Lærde *Christiernus Petri*, Canonicus Lundensis. Man finder dem paa samme Maade anbragte i mange andre udskaarne Billeder af det danske Vaaben og andre Figurer i adskillige af de Verker, som han corrigerede eller besorgede trykt, og man kan neppe tvile paa, at han jo selv var Formskjæreren.

Af denne Bogs Fortale, hvori Christen Pedersen har gjort Rede for sit Arbejde og sin Plan, er der desværre nu ikke mere tilbage end et Fragment, som lyder saaledes:

"Den alsommægtigste Gud til Lov og Ære, Højbaarne Første Hr. Christiern med Guds Naade Danmarks Konning rc. til ydmyg Tieneste, ere disse

Tider

Tider nu udsatte paa ret Danske, at hver Mand dem forstonde skal, efter som hellige Lærefædre og Doctores i den hellige Skrift Sanctus Augustinus, Ambrosius, Jeronimus, Gregorius, Ludolphus Cartusiensis, Jacobus Faber, og andre flere dem udtyde af den værdige Helligaandz besynderlige Naade og Indgydelse. Af hvilke Tider hver mærke maa den store Frugt Gudelighed og Salighed der er i de Psalmer, som dagligen læses i den hellige Kirke, naar de ret udtydes efter Kong Davids Mening og ikke saa greveligen som de for udsatte vare i de andre Tidebøger, i hvilke der stonder i (Memento Domine David) did skal jeg lede" — — — —

Resten fattes.

Paa Bladene 91—93 læses en Bøn til den treenige Gud og Maria: "O du Gudz moder maria tenk paa voss syndige menniske Naar du stender for gudz Ansicht tha bed got for voss til hannum O alderhilligste Jomfru Maria bed for oss. o iomfru offuer alle iomfruer bed for oss. O verdigste gudz moder bed for oss."

"Sancte michild engild bed for oss. St. Gabriel engild bed for oss. St. raphael engild bed for oss. O i alle hellige engle oc offuerengle beder for oss. St. hans baptiste bed for oss. O i hellige tre konger beder for oss. St. Jep (ɔ: Jacob) bed for

 oss.

oss. O alle hellige gudz disciple O alle hellige uskyldige børn beder for oss." o. s. v.

Paa det 159 Blad: "Denne effthersereffne bøn dictede Leo pawe och gaff sin broder kongen i franckrige som hed Karolus magnus hwo hende læser seer hører eller bær paa sig da skall han icke den dag myrdess brendis druckned eller saargøriss oc dieffuelen och inthz ont menniske maa skade hannum till liff eller siell han fanger oc saa offte han henne læss twsinde daghe till afflad.

Vor herris thesu cristi korss være meth mig Jhesu cristi korss beskerme mig ꝛc. ꝛc."

Og paa Bladet næst efter: "Sanctus Gregorius pawe dictede fem aff diße bønner her effter folger och gaff alle som dem læsse xx twsinde aar oc xxiiij. aar oc xxiij. dage till afflad. Calixtus pawe stadfeste det med lvj aar. Den tiid Kong Christiern aff Danmarck war i Rom da spurde han aff Sixto pawe om samme affladh var saa meget tha suarede han ath den war mere thii at Sixtus pawe den fierde lagde twenne bønner der till och collecten och dubbelgiorde samme afflad saa deth er feretywe tusinde aar otte och feretywe aar och feretywe Dage afflad."

Folio bb 1.: "Hvo den bøn læser han fortiener mange twsinde aar afflad. O korssens høihed: O men=

menløse oc wskyldighe blod. o største pine. O cristi nød o dybe vunder oc saar. O blodsens flodh. O hwasse lineslagh o horde swobeslagh. O beske drick blandeth med ædicke oc galle. Och spiwdsens stingh. O hiertenss brøstelse. O dødsens bitterhed. O cristi dyre død oc pine. O audz størsthe werdighed hielp mig arme sindere til den euige salighed. Amen."

Paa Bladet bb iiij: "Hwo denne efftersceffne bøn læss for vor herriss vaaben han fortiener iij aar afflad som Leo paue gaff der til oc iij twsinde dage som andre pawer dertil giffuit haffue oc haffuer tiue oc hundrede bisper huer dere giffuit feretyue daghe der till. Detthe afflad stadfeste Innocentius paue i Lugdun oc gaff der hundrede dage til.

Loff heder oc ære være ihesu cristi korss, swober, liener, nagle, tornekrone oc hellige spywd som ere de kongelige woben formedelst huilke wi haabess til den ewighe kroniss glede." o. s. v.

Paa Bladet bb. v. "Hwo denne efftersceffne bøn læser vor herriss ihesu cristi naffn till ære Er han i dødelig synd och paa fordome'sens vey tha omwender gwd naadelige den synd til skerssildz pine at han ey fortabess skal oc giffuer hannum liffuis frist til at bedre sig."

Paa Bladet cc. iij. "Denne effterscreffne bøn skal læsiss for iomfru mariess billede i solgislen och haffuer Sixtus pawe den fierde giffuit alle som hende læse xi twsinde aar til afflad. Hill alsomhelligste iomfru maria Gudz moder hiemmerigiss drotning paradisi port Verdens frwe! dw est en serdeliss ren iomfrw du wndfickst ihesum forwden synd dw fødde verdenss skabere oc frelsere paa hwilcken jeg icke twiler bed for mig til ihesum din kære søn och frelss mig fra alth onth amen."

Sammesteds berettes: "J den fierde Sancti Birgittiss obenbarelsess bog stonder At iomfru maria sagde til henne denne effterscreffne bøn lærde ingen digh wden myn kerist søn ihesus cristus thii hwn er mig serdelis taknemmelig." — Slutningen af denne Maria saa kjære Bøn er: "De arme siele som ære i skerss ild fonge ro oc lyse aff deriss pine for din skyld oc komme til hiemmerige at loffue din benedide søn met dig til ewig tiid amen."

Bogen, hvori der, i følge Titelen, læres at høre Messe, er trykt sammetid og sammesteds som Vor Frue Tider, og at det ogsaa har været i selvsamme Officin, kan skjønnes deraf, at her igjen de samme med Figurer udstafferede Initialbogstaver findes anbragte, som stode i hin. Den bestaaer af 9 Ark, og Formaten er, som Tidebogens, lille Octav.

Betydningen af de Handlinger, som i de Dage foretoges i Messen, forklares saaledes:

"Den første Artikel i messen er Ath presten fer sig i messe-klæderne i sacristiet for han gangher til altereth och messedegnen oc subdegnen hielpe ham dertil Det betyder Jesu Mandoms annammelse i det rene sacristie som var Jomfru Mariess alderkyskeste iomfruelige lyff den tiid han vndfangen var met gud faderss oc den helliandz raad oc samtycke som de 2 betegne hannum hielpe i klederne den 3die som tiener til messen betegner gabrielem engild som bebudede iomfrw mariam.

Den anden artikel i messen er at presten vdgonger aff sacristiet till alteret met messedegnen og subdegnen oc stonder emellem dem baade. Det betegner oss at den tiid ihesus var fød da lagde iomfru maria hannum i krubben mellem oxen og asenen.

Den 6te, at de 3 gaaer fra alterer og subdegnen læs Epistelen imens Presten og Messedegnen sidder paa den høire Side af alteret. Det betegner hvorledes Maria og Joseph flyede med Barnet til Ægypten.

Den 7de, at de alle 3 gaaer til Alteret siden ath gradalen alleluya oc seqventzen ere sungne oc læse

det helle ewangelium, det betegner at de kom igien af Ægypten da Jesus var 7 Aar gammel.

Den 25de er at presten bryder det hellige sacramente i tre dele Och læser tre ganghe Agnus dei, som er paa danske: O dw gwdz wskyldighe lam forbarme digh offuer oss. Det betegner oss hvorledis ihesus vor herre omwende och frelste trende honde folk men han hengde paa det hellige korss, roffueren paa hans høyre side, Longinum som stak hanss hierte op, oc fremdeless mange andre som da nerwerendiss vare i hanss dødz time.

Den 26de er at presten lader en dell falde i kalken aff det hellighe sacramente siden han brød det sønder. Det betegner oss ath siden wor herriss ihesu cristi milde hierte opstunget var paa det hellige korss tha for han ned til helvediss oc brød oc vdtog adam oc ewe met de andre hellighe patriarcke oc profeter oc hanss venner som der var fagne.

En bøn der till.

O velsignede herre ihesu cristi ieg tacker dig at strax din hellighe siel vor vdgongen aff dit benedidede legeme da forst du neder til helvede oc vdtog alle dine venner som der vor fagne ieg beder dig ydmigelige aldermildeste herre at du formedelst din wsielighe barmhertighed vilt nederfare til Skersilds Pine oc

utage

utage myn faders oc moders Siele frenders oc venners oc alle andre som jeg er plictig at bede geth faare At de meth os oc vii med dem mwe tacke oc leffue dig til ewig Tiid. Amen. Pater.

Den 32te Art. er at presten vender sig til folked oc siger (Ite missa est) det er sagt gonger nw den hellighe messe er fuldkommen. Det betegner eff ath før wor herre for til hiemmelff tha sagde han till syne apostell gongher nw offuer all werden och predicker och lærer den hellighe leste oc ewangelium for alle creature som till ere. Alle de som tro oc døpte ere de skulle fonge den ewighe salighed.

Man skal icke strax gonge bort ath (Ite messa est) er sagt Thi hwert cristet menniske bør at annamme velsignelse før aff presten effter messen serdeliff om søndagen oc andre hellige dage som klarlige scriffuiff i den hellige scrifft. Her emod gøre dogh mange som lobe strax aff kirken effter wor herre er løfft oc gonge siden paa kirkegaarden eller anderstedz och snacke och vaske løffactige ord — de fortryde ath de skulle høre i messe til ende oc tiene vor herre i time oc spise deriff arme siell som ewindelige leffue skal met den aandelige spisning gwdz benedide legeme. Men dem fortryder icke och en helder tychiff langsommeligt at vere at sidde ouerborde tie eller fyre time at æde oc dricke och siden fulde dem till midnath

nath at de føde kwnde den vsle krop oc legeme som raadne skal. — Abraham velsignede Isaac ꝛc. Huor ydermere bliffue de nw velsignede aff presteuss hender mʒ hwilcke han nylighe tracterede wor herriss sande legeme som gwdelighe annamme hanss welsignelse.

Om samme velsignelse findiss mange iertegn i den hellige scrifft aff hwilke iegh twende scriffue vil.

Det wor en mure mester som tecke skulde eth høyt hwss och han fald wforwarendiss ned och bleff alligewell vskad — fordi han vor velsignet samme dag aff prestens hond met huilken han førre tracterede gudʒ verdige legeme. — — Och det vor oc er min fuldkommelige tro at ieg icke døe skall vden skel och scrifftemaal naar iegh fonger saadan velsignelse aff presten effter messen. Thii skadde mig och nw inthed som i alle se.

Et andet Iertegn.

Der vaare twenne stalbrødre som stedsse reysscde til hobe effter deriss bieringh. Den ene hørde hwer dag messe och tog velsignelse aff presten før han gick bort Men den anden han actede det inthed En dag som de fuldiss at paa vejen saa kom en swar tordwn och lynnild Oc den som icke hagde hørt messe han bleff i hiel slagen Men den anden som hagde fonget velsignelse af presten han bleff aldeliss uskadder.

Det

Det 9de Cap. J kirkelowen scriffues at det er tilbørligt at alle menniske skulle høre messe om store høgtidelige dage som skickede oc styctede ere aff den hellighe kirke, at de kunde haffue deß ydermere aarsage til at tiene gwd oc tacke hannum fore sine velgierninger mz deriß gwdelige bønner oc offer oc det kunde de best gøre vnder messen thii ere de plictige at høre samme. Men der ere somme smaa hellige dage som Bisper siden styctet oc budet haffue paa hwilcke dem bør och at høre messe Naar hwn er sagd tha maa de arbeyde en føge ting for andre men inthz for dem selfue Som er at hielpe til noget menigt gaffn ath gøre broer ath forbedre onde veye ath hielpe til bigning paa kirke eller kirkegaarde ath aage korn eller hø ind for regn skyld eller ath hielpe fattighe folk ath pløye saa eller høste eller ath aage ved sten eller andet for fattighe kirkenß personer klostermend eller klosteriomfruer dog skall man før høre messe.

Det 10de Cap. At gonge pillegrimß gong om søndagen eller andre hoatideligbe daghe vden det skede aff stor nød oc serdeliß før man haffuer hørt messe deth er vhørligt ock stor synd. Huor meget større synd er da ath fare effter købmanskaff eller andre erende. Befaler oc nogen sin swend eller pige at reyse eller fare nogen sted som mact paa ligger tha synde hwerken aff dem. — Forlader swend

eller

eller pige ath høre messe om hellighe dage for deriss egen forsomelse skyld at the ei vilde opstonde en time eller ij før de gøre oc deroffuer forsome messen Tha skulle de selffue det answare fore gwd oc ei deriss hossbonde eller hwstrwge.

Det 12te Cap. Den hellige kirke vor aandelige moder haffuer skicked 9 artickel om den hellige Messe 1) at endog at en haffuer hørt en messe om søndag — da bør hann alligeuel ath høre høymesse. 2) huer bør høre den i syn sognekirke oc ei andersstediss i closter- eller andre kirker oc dermet forsmaa sin sognekirke. 3) at de skulle lade deriss hwnde høge oc falke bliffue hiemme och icke draghe dem till kirken. 4) at ligfolk skulle ei stonde for ner hove altere eller i nesen paa presten men han siger messe Oc besynderlig skulle ei qwindfolk stonde eller ligge for ner alterid. 5) at enge menniske skulle snacke, hwiske eller vaske knwrre eller mwrle i kirken besynderlige men messen er. Men bede till gwdh aff eth inderligt och gudeligt hierte. 6) at hwert cristet menniske bør ath stonde offuerende men det hellighe euangelium læsis det betegner at huer skal være rede till at beskerme den hellige tro meth sit æged liff som gwd haffuer lert och bwdet i det hellighe ewangelio. 7) alle skulle bøye deriss knæ oc neye met deriss Hoffuet saa tit som de høre ihesu naffn. Der til haffuer

two

two Pawer hwer dere giffuit try synff towe dage til afflad.

Det 26de Cap. Huad alt det betegner oc mercker som hører til messen som er presten alterd kalk diff corporal messeklæderne oc alt andet.

Altered betegner det helliche korff som vor herre tolde sin swaare død paa. Presten betegner vor herre som hengde paa korsset. Kalken betegner vor herriff graff som han laa vdi. Corporalet betegner det huide klede som vor herre var swøbt i før han lagt iff i graffuen. Det lille lærit man pleger ath stryge kalken inden i met, det betegner det klede som var laat offuer vor herriff ansict i graffuen. Pateuen betegner den sten som laa paa vor herriff graff. Hoetlynet betegner det klæde som Jøderne bunde for vor herriff øgen den tiid de bespottede hannum sigendiff ged til huo dig slo. Messeserken betegner den huide ionge kiortel som Herodeff lod føre wor herre vdi til bespottelse. Stolen som presten haffuer om halsen han betegner det lencke oc reb som iøderne kaste oc bunde om vor herriff halff den tiid de grebe hannwm i vrtegaarden. Handlinet betegner de bond oc liner woor herriff benedide hender vaare bundne met Oc det henger stedsse paa presteniff venstre hand Thii naar iøderne løsde vor herriff hender tha lode de bondene henghe ved hanff venstre hond. Linen som

som presten gierder sig mz hun betegner den line wor herre vor bunden til stotten mz den tid han vor hustrugen. Hagelen som er bag oc faaer heell oc oben paa baade sider vden all skickelse betegner det purpurklede som Pilatus led føre vor herre i till bespottelse. Det korss som stonder bag paa hagelen oc recker fra axelen oc til iorden det betegner det hellige swaare korss som wa. femten føder langt oc wor herre bar oc drog paa sin axell till Calvarie bierg der som han tolde sin swaare død och pine. Kronen som presten er raget met paa sit Hoffuit hun betegner den hwasse torne krone som wor herre wor kronet och stunghen meth ind i hanss hierne. De stycke oc lappe som side paa hagelen hoss prestenss hender oc bag paa hanss skuldre betegne de tre stompede iernnassle meth hwilcke han wor slagen til der helligbe korss. De two lappe eller stycke som sidde paa serken neder hoss foderne betegne de two stele oc træ som iøderne hagde slaget fulle met som oc spiger oc bundet nederst paa vor herriss kiortel da han bar det hellige korss at naar han tren frem eller tilbage daa stwnge samme spiger hannwm saa swarlige ath alle hanss fodspor ware blodige effter hannwm. Oblebet naar det er consecreret aff presten oc han det opløffter for folked da er det sandelige vor herriss iesu cristi legeme som det betegner. Winet naar det er consecreret da er det oc sandelighe vor herriss dyrebare blod som han vdgaff paa korsset for vor salighedz skyld som det betegner.

tegner. Disse artickle maa hwert menniske som icke læse kan offuertencke oc betracthe wor herriss dod och pinelse till amyndelse. Oc læse Pater noster oc Ave maria."

Det Anførte viser nokſom, hvor usselt det var beskaffen med Religionsvæsenet og Gudstjenesten. Alt kom an paa Jomfru Maries Dyrkelse, Helgentilbedelser, Afladskram, Sjælemesser, og Præsteplaþren. Og man seer, hvor høist nødvendig en Reformation, og Udryddelsen af saadan gammel Surdej var. Og nu viste sig da ogsaa

c) Reformationens første Frembrud i Danmark.

I de selv samme Aaringer, da Bisper og Domcapitler havde saa travelt med at faae deres Kirkebøger, Missaler og Gradualer, Breviarier og Diurnaler ved Trykken mangfoldiggjorte, og der saaledes i enhver Provinds var tilvejebragt den Uniformitet i Sangen og Messelæsningen som tilforn ved de skrevne Messebøger var vanskelig at erholde, just sammegang var Tidens Fylde kommen, at alt dette fornuftstridige Væsen maatte ophøre og give Plads for en bedre Cultus.

Denne Kirkereformation hører da egentlig ikke til Litterairhistorien men til Kirkehistorien, og dens

Begyndelse under Christian II., Fremvæxt undrr Kong Friderik I., og Fuldendelse under Christian III. er desuden saa nylig bleven af Doctor Münter i hans hos Schultz udkomne danske Reformations-historie drøftet med den Flid Nøjagtighed og Omstændelighed, og fremstillet i saa skjønt og plant et Foredrag, at endog den der forresten besad de behørige Forfattertalenter, kunde det dog aldrig falde ind, at ville skrive Iliada post Homerum. Jeg blot nævner denne store Begivenhed, for saavidt som den virkede i Bogvæsenet. Og den virkede utrolig. Alting fik et ganske andet Udseende. Folket eller menige Mand interesserede sig for Udfaldet af den Kamp imellem Luthers danske Venner og Pavestolens Tilhængere, Læselysten blev derved pirret og opvakt, og vedligeholdtes ved de fra Tid til Tid udkommende dels alvorlige og dels satiriske Stridsskrifter. Fremdeles bleve nu Presserne istedetfor latinske Messebøger sysselsatte med Oversættelser af Bibelen i Modersmaalet, med danske Psalmer, med gode Skolebøger, og andre almennyttige Skrifter, og ved den gamle Surdejs Udfejelse samt ved det ny Sving som alting fik, banedes Vejen for Regjeringen, saa den desto snarere og lettere kunde give Universitetet og Skolerne den for Litteraturens Fremme gavnlige Skik og Orden, som blev fastsat under Kong Christian IIIdies Regjering, der gjør Epoke i vor Litteratur.

Be-

Berømte Lærde
i
dette Tidsrum.

Ved Lærde forstaaes især de som har efterladt sig Skrifter der have naaet til vor Tid, og en Deel ere da allerede blevne nævnte i Anledning af Beretningen om Bogtrykkerkonstens Indførelse og Udbredelse her i Landet.

I Opregnelsen synes man bedst at kunne følge Chronologien og altsaa begynde med Christian den 1stes Regjering. Hvad nu selve Kongens Videnskabelighed angaaer, da var den ikke stor, og han havde ikke faaet nogen lærd Opdragelse. Han var derfor ved sit Besøg i Rom i Forlegenhed med, at han ikke kunde tale med Pave Sixtus uden ved Hjelp af en Tolk. *)

Langebek erindrer i Lovtalen over Christian I. Pag. 93, at endskjønt Studeringer paa de Tider ikkun kan siges at have været i deres første Barndom her i Norden, er der dog, forunden Universitetets Stiftelse, mange Kjendetegn paa, at Kongen baade har elsket studerende Folk og søgt at befordre bogelige Konster. Paa sin romerske Reise havde han i det mindste fire lærde Mænd i sit Følgeskab, og lod

*) See foran S. 398—99.

tvende af dem i Bologne creere til Doctores Juris. — De Lærdeste han i Landet kunde finde, brugte han i sit Cancellie, og til Gesandtskaber, derefter forfremmede han dem til de øverste gejstlige Værdigheder og satte dem i Rigets Raad, for ogsaa der at betjene sig af dem."

Til denne Konges Regjeringstid henhører, foruden den S. 386 anførte Oversætter og Commentator af den jydske Lov Biskop Knud i Viborg med Tilnavn Kobsen, som var Doctor Juris utriusqve, brugtes til adskillige Gesandtskaber i Rigets Ærender til Nederlandene og Frankerig, og beklædte Bispestolen i Viborg fra 1460 til 1477, da han døde:

a.) **Marcellus**, Biskop i Skalholt, der, som Kongens Canceller, forfattede en stor Deel af Kongens latinske Breve.

b.) **Jens Brostorp**, Erkebiskop i Lund, som gav Universitetet sine første herovenfor S. 407 anførte Statuta.

c.) **Olaf fra Zetland**, som under Navn af *Pauper Olavus* beskrev sine Gjenvordigheder i et latinsk Poem, som er aftrykt i det i Anled-

ning

ning af Reformations-Talen ved Academiet 1802 udstædte Programma.

d.) Hr. Peder i Ribe, af hvis Excerptbog en Extract er leveret i Maanedskriftet Minerva for October 1787.

e.) Rasmus Simonsen, Præst i Roeskilde, den berømte Christen Pedersens Lærer, og Forfatter til nogle Adnotata over Peder Lolles Ordsprog, hvilke Anmærkninger Christen Pedersen gjorde Brug af ved den Udgave af disse Ordsprog som han besørgede i Paris.

f.) Forfatteren til den danske Rimkrønike, Broder Niels. Det eneste man veed om denne Autors Levnetsomstændigheder, er, at han var en af Munkene i Cistertientserklosteret i Sorøe, og at han skrev sit berømte Verk ved den Pas 1470, og efter Lyschanders Sigende skal han være død omtrent 1481. Om hans Krønikes mange Udgaver er handlet udførlig i Bidrag til den danske Digtekonsts Historie 1ste Deel S. 19—46, hvor ogsaa adskillige Prøver af Stilen og Foredragsmaaden ere aftrykte.

At Kong Hans ligesaa lidet som hans Fader hører blandt de lærde Fyrster, sees blandt andet af følgende Sted i *Petri Parvi Rosefontani* (ↄ: *Jo. Svaningii*) *Refutatio calumniarum*, fol. Qq 3, hvor det heder om ham: "Erat etiam totus et mente et cogitatione in eo occupatus (qvod qvidem admiratione dignum est in Principe, *qvi litteras non calluit*) ut Academiam Hafnienſem, a patre erectam, adauctis ſtipendiis in meliorem ſtatum collocaret, qvod longa experientia in tanta bellorum diuturnitate ac negotiorum perplexitate ſibi deesſe idoneos viros reipſa animadvertisſet, qvorum opera in legationibus atqve aliis regni gravisſimis negotiis uteretur, qvos ex hac ſchola ſibi ſumere deinceps ſtatuerat."

Svanings "litteras non calluit" maa forſtaaes om at Kongen ikke havde faaet nogen lærd Opdragelse eller maaſkee at han ikke forſtod Latin, thi aldeles fremmed for Muserne og al Læsning var han dog heller ikke. Det seer man af følgende artige Anecdote, som Hvitfeldt har opbevaret. Kongen holdt meget af den bekjendte Otto Rud, og ſkjemtede ofte med ham. Engang ſagde han til ham: Jeg finder i denne Bog adſkillige mærkelige Riddere, ſom Hr. Iffven og Hr. Gaudian, hvor finder man ſaadanne i vore Dage? Otto Rud ſvarede: Ja, hvor finder man en Herre der har ſaadant et Hof

ſom

som det Kong Artus holdt? — Altsaa seer man, at Kongen læste Romanerne om Kong Artus og hans Kjæmper ved det runde Bord. *)

Blandt de Lærde som florerte under hans Regjering udmærke sig især trende, hvoraf en er Bisskop, en Præst, og en Rector.

Bisskoppen er Erkebisp Byrge, eller Birgerus, i Lund. Hans Fader, Gunnar, var Degn eller Klokker i Lindberg i Halland. Han gik først i Skole i Wardberg, siden i Skara. Drog saa til Academiet i Greifswald, hvor han tog Magistergraden. Blev siden Rector i Lund. 1474 kom han i Kong Christian den 1stes Cancellie. 1477 blev Cantzler hos Dronning Dorothea, og 1495 efter hendes Død hos Dronning Christine. Halvandet Aar derefter Præst til Laurentii Kirke i Lund.

*) Vil Nogen spørge: paa hvilket Sprog mon den Roman har været, som Kongen læste? svarer jeg: maaske var den paa dansk. I det mindste sees af Cataloget over Rosgaards Bibliothek, Kjøbh. 1738, 8vo, Pag. 536, at han har eiet Historien om Ivan og Gavein, endskiønt jeg ikke veed hvor den er bleven af. Vid. supra pag. 210.

Han blev Erkebisp 1497 og døde 1519 *). Hans Skrifter ere:

a.)

*) Man har om ham følgende Anecdote som slaaer ind i Heraldiken: Det Vaaben, han førte i sit Signet, var et Lindetræ. Den adelige og den Tid mægtige Familie Krummedige havde samme Vaaben. En Ridder af den Familie, navnlig Henrik, paa-ankede Erkebispens Formastelse at bruge sligt et Vaaben. Disputen bragtes for Rigens Raad, hvor Bispen i Kongens Nærværelse forsvarede sit Vaaben saaledes: Jeres adelige Vaaben har jeg aldrig tænkt paa, vil heller aldrig tilegne mig det. Min Hensigt er at ydmyge mig, fordi Gud har ophøjet mig. Min Fader var Klokker i Lindberg, derom erindres jeg ved Lindetræet, ligervis som Kong Agathocles spiste af Leerkar for at mindes paa at hans Fader havde været Pottemager. Resten i mit Vaaben har ligeledes en aandelig og opbyggelig Betydning. De 3 Rødder ved Træet erindre om Treenigheden, Stammen om Guds Eenhed, de fem Grene med de fem Roser er Symbol paa Jesu fem "Vunder" og rosenrøde Blod; de 10 Blade er de ti Budord som det bør os alle at holde; de 7 Stene som ligge ved Foden af Træet, betegne de 7 dødelige Synder som vi bør træde under Fødder. Himlen som svæver over min Lind, erindrer saavel om Himlehærret som jeg er fra, som om Himmeriges Rige, hvorhen vi alle bør stræbe at komme. — Med dette Forsvar var Kongen og Rigsraadet vel tilfreds.

a.) *Statuta provincialia, statuta synodalia, casus episcopales, casus papales.* Parif. 1510, i Duodets. Udgivne igjen af Torkelin. Kjøbenhavn, 1778, 8vo.

b.) *Sanctuarium Birgerianum,* eller Fundats for Gudstjenesten i Lunde Domkirke. Indført i de af Sandvig udgivne Suhmske Samlinger til den danske Historie, 1ste Bind.

c.) Det her ovenfor S. 439 anførte *Missale Lundense* lod han udgive ved Christen Pedersen; og ligeledes forskaffede han denne driftige Lærde det Exemplar af Saxo Grammaticus, som denne besorgede trykt i Paris.

Den med Erkebiskop Byrge samtidige berømte Præstemand er Digteren Hr. Mikkel, Præst til St. Albani Kirke i Odense, som Aar 1496 skrev tre Skrifter, der bleve trykte 1515, og udførlig ere beskrevne saavel i Dänische Bibliothek II. Stück, som i de Rahbek-Nyerupske Bidrag til den danske Digtekonsts Historie, 1ste Deel S. 51—104.

Rectoren er den mindre af sine Skrifter end for de mange ypperlige Hoveders Skyld, som dannedes i hans Skole, bekjendte Morten Borup i Aarhuus. Hans fornemste Levnetsomstændigheder,

 især-

især hvorledes han i sit 26de Aar løb fra Ploven og ud til Aarhuus Skole, hvis Rector han siden blev, ere i Korthed at læse saavel i Videnskabernes-selskabs Skrifters 9de Tome, som i det wormske lærde Lexicon (conf. Münters Reformations-historie, 1ste Deel S. 311). Hans Rectoratstid falder i Aarene 1491—1526. Skrifter veed man ikke at han har efterladt sig andre end det blandt de saakaldte Kjempeviser aftrykte latinske ubetydelige Poem, der begynder *Clericali et regali turba gaude Haunia!* og Majvisen: *In vernalis temporis ortu lætabundo*, som Thura har indført i *Idea historiæ litterariæ Danorum* pag. 71 (conf. Terpagers *Ripæ Cimbricæ* pag. 506).

Christian II. regierede alt for kort og førte tillige alt for uroligt et Regimente til at der under ham kunde være gjort meget betydelige Fremskridt paa Videnskabernes Bane; og dog skeete der Noget. Selv havde Kongen, som bekjendt, i sin Ungdom faaet en lærd Opdragelse, og forstod ikke blot at læse Latin, men kunde endog skrive det *). Hans Love og

*) I sin Landflygtighed skrev han engang til sin Hofpræst Mester Hans Moenbo følgende Brev: "Amantissime Frater in Christo! significo tibi, qvod obliviscamur hic Christi, dum non est qvi prædicat nobis verbum Dei, qvod jam fastidiunt multi;

og andre Foretagender tilkjendegive store og veldædige Planer til at ophjelpe Skoleundervisningen og fremme Videnskabelighed *), og den Tids Lærde havde i ham en Ven og Beskytter. Men hans politiske Feiltrin styrtede ham fra Tronen, Skolernes og Academiets virkelige Fornyelse og Forbedring var forbeholdt hans Broderson, og de Lærde som i roligere Tider skulde have prydet det danske Parnas, adspredtes og deelte Landsflygtigheds-Skjebne med deres Herre, hvis tro Tilhængere de fleste af dem vedbleve at være efterat Lykken havde vendt ham Ryggen.

En af disse Tilhængere var den i det foregaaende saa ofte omtalte Christen Pedersen. Han er født i Svendborg i Fyen omtrent 1480. I sin Ungdom freqventerede han Roeskilde Skole under Rasmus Simonsen. Den Beretning af Bartholin, Resen og Andre, at han allerede 1505 skal have været

multi; ergo peto te per fraternam charitatem, qvod velis venire ad me et prædicare nobis evangelicam consolationem. Vale. Dat. Swinardæ pridie idus Decembris."

*) Hans Skoleplaners Hensigtsmæssighed er beundringsværdig. Jeg indlader mig for Kortheds Skyld ikke paa deres Udvikling, men henviser blot til Riegels's Christian II., og især til Münters Reformationshistorie 1. Deel S. 310.

været Cannik i Lund og tient i Erkebiskop Byrges Cancellie, drages med Føje i Tvil af Langebek i Danske Magazin 1ste Tome, hvor han leverer en Udsigt over denne højst mærkværdige Lærdes Liv og Levnet. I Paris tog han Magistergraden, og Skrifter som man har af ham vise, at han opholdt sig der fra 1510 til 1513. I Aaret 1513 gjorde han en Rejse hjem til Fædrenelandet for at skaffe et Exemplar af Saxo tilveje. Fik det omsider og skyndte sig tilbage til Paris, hvor dette vigtige Verk Aaret derpaa forlod Pressen. Aar 1523 var Christen Pedersen her hjemme, og fulgte med sin Herre i Landflygtighed.

Fra 1529 til 1531 opholdt han sig i Antwerpen, var her ligesaa flittig til at give Bøger ud som i Paris, og søgde nu at udbrede den lutherske Lære med en Nidkjærhed, som svarede til den Iver hvormed han tilforn ved de mange Messebøgers Tryk havde været Catholicismens Haandlanger.

Aar 1532 var han udentvil med Christian, da denne gjorde Forsøg paa igjen at erobre sine tabte Riger. I det mindste udgav han samme Aar en Bog i Malmøe, og var i den derpaa følgende Grevefejde i meget nøje Forbindelse med Jørgen Mynter og de øvrige i Malmøe, som arbejdede paa igjen at sætte Christian II. paa Tronen.

Denne

Denne vedvarende Hengivenhed til den fangne Konge kan man ansee som Aarsagen til at denne lærde Mand siden efter ikke, saavidt man veed, er bleven brugt ved den under Christian III. fuldførte Reformation i Skole og Kirke. Ja, Historien tier endog aldeles om hans Fata og Idrætter lige fra 1534 af og indtil 1554, i hvilket Aar han skal være død som Præst i Helsinge ved Slagelse. *)

Hvad hans Skrifter angaaer, da ere vel en Deel deraf nævnte i det foregaaende, men han har skrevet mange flere; ja, han har arbejdet i saa mange forskjellige Fag af Videnskaberne, at neppe nogen dansk Skribent i den Henseende kan sættes ved Siden af ham. Foruden de ovenomtalte liturgiske Skrifter, som han deels selv skrev og deels besørgede for de danske Bisper, har han vist sig som Bibeloversætter og Homiletiker, som Moralist og Asketiker, som Katechet og Pædagog, som Historiker og Mediciner, som Philolog og Belletrist.

Ihenseende til hans Bidrag til de skjønne Videnskaber som er Holger Danskes Krønike og Historien om Kejser Carl og de tolv Jævninger var

*) Conf. Danske Magazin 1ste Deel S. 38 og Münters danske Reformationshistorie 2den Deel S. 67.

var ellers Tilfældet dette, at han selv ikke ansaae dem, saaledes som vi nu, for Morskabsbøger, men for sandfærdige historiske Monumenter, ved hvis Udgivelse han troede at efterkomme sin Pligt som Rigshistoriograph. Ifølge dette sit Embede var det uden tvil ogsaa at han arbejdede paa et *Corpus historiæ danicæ*, hvoraf kun haves ubetydelige Levninger, og paa den Oversættelse af Saxo, som ikke mere er til, og hvorom blev handlet her foran S. 283—84. *)

Om hans Udgivelse af Saxo i Paris 1514 er rørt saa udforlig her foran S. 271—74 at det derved kan bero, og ligesom jeg ihenseende til hans Oversættelser af det Ny Testamente og Davids Psalmer kan henvise til Hr. Prof. Münters udforlige Recension deraf i hans danske Reformationshistorie 2den Deel S. 71—80, saaledes behøves ej heller at tales om hans Jertegnspostil, da der i 1ste Stykke af dänische Bibliothek er givet udførlig Notits derom. **)

Hans

*) Conf. Tillægget til Anders Sørensen Vedel om den danske Kronike at skrive S. 59-63.

**) Vor store Litterator, Rector Worm i Aarhuus, skal, efter hans Sosterssons Hr. Professor Worms Beretning i et Brev til mig, have staaet i den

Fork-

Hans moralske og askctiske, cathechetiske og polemiske Smaabøger opregnes hos Worm S. 181—82, og ere nogle af dem oversatte af det Tydske, dog at han i Oversættelsen ikke slavisk har bunden sig til Originalens Udtryk, men oversat frit, og i egentlig Forstand localiseret. Dette har jeg vist, udtrykkelig var Tilfældet med det mærkelige pædagogiske Skrift Om Born at holde til Skole og Studium (prentet i Anderp 1531). S. *Notitia librorum qvi ante Reformationem prælegebantur in scholis* Pag. 69—70, conf. Danske Magazin 1ste Deel S. 45.

Hans Arbejder i den latinske Philologie ere: a) den saakaldte "familiaris" explanatio hvormed han ledsagede Peder Lolies Ordsprog da han 1515 lod dem trykke i Paris. b) det *Vocabularium in usum Dacorum*, som udkom sammesteds anonymisk 1510, og som Henrik Smith besørgede eftertrykt i Leipzig 1518.

Hans

Formening, at denne Postil var en Oversættelse af den saakaldte *Discipuli* (o: Joh. Herolt) *Sermones de Tempore*. Det har jeg ved indbyrdes Sammenligning ikke kunnet finde. Men det tilstaaer jeg gierne, at Christen Pedersen har taget nogle af sine Jertegn og Legender udaf det hine herolltske Sermones vedhængte *Promtuarium Exemplorum*.

Hans seneste bekjendte Arbejder henhøre til Lægevidenskaben, nemlig a) **En nøttelig Lægebog for Fattige og Rige, Unge og Gamle o. s. v.**, prentet i Malmøe St. Hans Aften Aar 1533. b) **Om Urtevand til at læge allehaande Sotter og Sygdomme o. s. v.**, prentet sammesteds Midfastetide Aar 1534. Begge i Qvart.

Strax efter Christen Pedersen er det passende at nævne Henrik Smith fra Malmøe, som i sin Ungdom studerede i Wittenberg, og siden satte sig ned i sin Fødeby og blev der Vejermester. Han besørgede i Leipzig en ny Udgave saavel af Christen Pedersens **Vor-Frue-Tider og Bogen om at høre Messe**, Aar 1517, som af *Vocabularium in usum Dacorum*, 1518, skrev ogsaa selv en *Hortulus Synonymorum ad usum Dacorum*, som tilligemed et Brev fra Petrus Parvus Rosefontanus blev trykt i Kjøbenhavn 1520 *), men

*) Denne *Hortulus*, hvorom Petrus Parvus blandt andet bruger disse Udtryk: "Macte virtute esto, mi Henrice! et Synonymorum Hortulum tua manu ex surculis latini viridarii, seu potius longe lateqve patentis campi, multo sudore consitum jam flores gemmasqve effundentem, fructusqve svavissimos suo cultori haud dubia fide promittentem" — er det samme som hans **Første Urtegaard**, vid. det wormske Lexicon

men forresten høre hans Lægebog og øvrige litteraire Arbejder til Christian den 3dies Regjeringstid.

En anden bekjendt Mand fra Malmøe, og Christians tro Tilhænger, Borgemester **Hans Mikkelsen** hører ogsaa til den Tids Bogskrivere. Af ham fik vi den første danske Oversættelse af det **Ny Testamente**. Det udkom i Leipzig 1524 (i lille Qvart eller stor Octav). Omstændelig Underretning derom haves i dänische Bibliothek 1stes Stück og i **Münters danske Reformationshistorie** 1ste Deel S. 407—28.

Flere Bøger vides han ikke at være Autor til; dog har han med en Fortale Aar 1526 udgivet Kong

2den Deel S. 395. At han tillagde sin 1546 udgivne Lægebog Titelen **Anden Urtegaard**, ligesom den af 1555 **Tredie Urtegaard**, gav Anledning til at man troede, at den første Urtegaard ogsaa var af medicinsk Indhold, da det dog blot er en Glosebog. Man kunde forresten have kommet paa Spor efter at opdage denne Feiltagelse ved at lægge Mærke til følgende Yttring af Autor i Dedicationen til Danmarks Riges Cantsler Anton Bryske foran den tredie Urtegaard: "Den første Urtegaard "havde jeg tilsammenlæst (ↄ: sammensanket) "for de unge Børn, som til Skole gaae."

Kong Christian den 2dens Brev til Hans Wendeland, Bocgemester i Danzig. *)

Blandt de Lærde, der, ligesom Henrik Smed, begyndte at vise sig under Christian II., men hvis Plads i den lærde Republik dog mere bestemmes efter det de virkede for de boglige Konster i de siden paafølgende roligere Tider under Christian III., høre de tvende Universitetslærere *Petrus Parvus Rosæfontanus* og *Christianus Thorkilli Morsianus*.

Om den førstnævnte, hvis danske Navn er Peder Litle eller Lille fra Roeskilde, haves en særskilt Biographie af Jac. Gamst, Hafn. 1755, 8vo. Han rejste i sin Ungdom udenlands, hørte Luther og Melanchthon i Wittenberg, og var en af de første danske Studerende, der ved sin Hjemkomst til Fæderneland 1519 eller 20 **) begyndte at udbrede de

*) Af dette højst sieldne Skrift, hvoraf Hvitfeldt i sin Kronike (Tom. II. Pag. 1288) har leveret Extract, haves et Fragment, som blev kjøbt til det kongl. Bibliothek paa den uldalske Auction. Vid. *Bibliotheca jurid.* pag. 427.

**) Han bragde da en Anbefalingsskrivelse med sig, som en i Wittenberg studerende dansk Adelsmand, navnlig Herman Skeel, havde skreven Anders

de ny Religionsideer. Forresten var Philologien egentlig hans Studium, og han var den der til Trykken befordrede Henrik Smeds ovennævnte *Hortulus Synonymorum* som jeg efter et Exemplar i det Hjelmstjernske Bibliothek udførlig har beskreven i den 1785 udkomne *Mantissa ad Notitiam librorum qvi ante reformationem in scholis Daniæ prælegebantur.*

Anders Bilde til, og som nok fortjener at optrykkes paa ny:

"Kiære Hr. Anders! var her i Wittenberg en god lærd Mand, ja jen saa lærdt en Mand som haver været i lang Tid i Dannemark, som hieder M. Petrus Parvus, hvilken der er nu wandret neer i Danmark og ville blive hos vor naadigste Herre Konnyng, om han kan fange at holde sig ud af, som slig jen lærdt Mand bør at have. Beder jeg Eder for Guds skyld og den ganske Lands Bestand og Hieder, at I hielper dertil, at han bliver i Danmark og fanger at holde sig. Kan I vel, kjære Herre! forstande, hvad slig jen lærdt Mand kan gavne og være Danmark til stor Hieder; fordi vi have ikke lærde Mænd som ere danske. Er det mig tidt bebrejdet af lærde Mænd her i Tydskeland, at vi have faa lærde Mænd i Danmark, men hvis der kommer Nogen som lærd ere, da kan de ikke neppelig fange deres Føde og Intet til Klæde. Kiære Hr. Anders! tænker her en god Raad til."

Christen Therkelsen har sit Tilnavn af Øen Mors, hvor han var født omtrent 1485. Efterat have rejst nogle Aar udenlands blev han Rector ved Kiøbenhavns Skole, og udgav i Aaret 1519 en Samling af trende til den latinske Grammatik henhørende Tractater, som opregnes baade i det Wormske Lexicon under hans Navn og tillige i nysnævnte *Mantissa* pag. 23—28.

Den berømte **Lago Urne**, der var Bisskop i Roeskilde fra 1512 til 1529 *), bliver ogsaa her at nævne, baade for de ovenomtalte Messebøger (conf. Münters Reformationshist. 1ste Deel S. 349) som han udgav til sit Stifts Brug, saa og for den Lykønskningstale, paa latin, som han holdt ved Christian den IIdens Gemalindes Dronning Elisabeths Indtog, og der findes i en dansk Oversættelse hos Hvitfeldt i Folioudgaven af hans **Krønike** 2den Deel S. 1105. **)

Ende-

*) Ligesom hans lærde Broders Provst Hans Urnes mærkværdige Testamente er aftrykt i Danske Magazin Tom. I., saa er Lagos indført i Pontoppidans *Annales* **II.** pag. 423. Deri heder det blandt andet: "Alle Bøger in Theologia, in artibus, in utroque jure, et humanitate, legamus nepotibus nostris ex fratribus et sorore."

**) Hvad Doctor Juris Ditl. Smythers Tale til Dronningen angaaer, som jeg her foran S. 421

Endelig sluttes Listen paa de berømteste bogskrivende Mænd under Christian II. med to Fremmede, Morten Reinhard og Mathias Gabler, som høre til Dani adoptivi, og i den korte Tid hvori de opholdt sig, dog udgav hver et Skrift.

421 har sagt blev holdt efter Urnes, da er derved begaaet en Anachronismus. Han holdt den, som Worms Lexicon ogsaa rigtig har, i Haag, hvor han som Orator var i det Følge, der skulde hente hende. — Denne Tale, der ligesom Urnes var paa latin, er der en Afskrift af paa Universitetsbibliotheket. Deri forekommer blandt andet følgende Vers:

Unica Chriſtjerni noſtri ſpes inclyta ſalve!
Is facit, imperio cuncta ſubire tuo.
Tu ſua fodiſti Veneris præcordia telis,
Reſpuit is pro te qvicqvid in orbe manet.
Omnia poſtpoſuit, tu ſola ſibi placuiſti,
Gratior e mundo te ſibi nulla fuit.

Derpaa følger Noget prosaisk, f. Ex.

Res a Danis geſtæ, qvæ ſatis amplæ ſatisqve magnificæ ſunt, antiqvitate teſte, non minus mulierum qvam virorum imperio claruere in omni virtutis genere. O viri! cum venia veſtra vera loqvor. Invenio, eas jam fines regni potenter dilataſſe, jam Reges fortisſimos ſuperaſſe, jamjam imperia utroqve tempore, pacis et belli, adeo ſtrenue tractaſſe, et non modo

Reinhard blev, som bekjendt, herind forskreven af Kongen for at udbrede Luthers Lære, var herí uheldig og forlod igjen Landet efter knap et Fjerdingaars Ophold. Som Professor disputerte han i Januar 1521 over nogle *Theses ex libro* (*Lutheri*) *de captivitate Babylonica*, som rimeligvis have været trykte, men de ere nu ikke mere til, og de Smaaskrifter han udgav efterat han ikke længer var dansk Borger, vedkomme ikke den danske Litterairhistorie.

Det som Gabler, en Discipel af Melanchthon, der var bestemt til at være Professor Græcæ Lingvæ ved Universitetet, er Autor til, er et latinsk Vers under følgende Titel: *In laudem illustrissimi invictissimiqve Christierni, Danorum regis, Matthiæ Gableri, Stutgardiani, extemporanea epistola*, trykt i Kjøbenhavn, 1521. 4 Blade i Qvart. Et Exem-

modo foeminas verum etiam validisfimos viros præter fexus naturam virtute fuperasfe. —

Han ender sin Tiltale saaledes:

"Propera pulcherrima Principisfa fub timore Dei temporaliter coronanda, ut tandem ab eo, per qvem Reges regnant, cum fponfo tuo, incorruptibili et immarcesfabili corona feliciter in æterna beatitudine merearis gloria et honore cum omnibus fanctis coronari. Qvod tibi, Sponfo tuo, et omnibus nobis concedat, qvi fine fine vivit et regnat. Amen."

Exemplar deraf opbevares paa det kongelige Bibliothek, og Gram har i 4de Tome af Videnskabernes Selskabs Skrifter leveret de mest lærerige og interessante Anmærkninger over de deri forekommende Navne (conf. Münters Reformationshistorie 1ste Deel S. 317).

Nu komme vi da tilsidst til Kong Frederik den 1ste, hvis korte Regjeringstid mere udmærker sig ved de Bevægelser i Kirken og Religionsvæsenet, som Lutheranismens Kamp med Pavedømmet afstedkom, end ved betydelige Skrifter til anden Videnskabeligheds Fremme end netop den theologiskes. Dette lidet Tidsrums Lærde ere da for størsteparten Reformatorerne, hvortil komme 3 Bisper og den ene *Paulus Eliæ* eller Poul Eliæsøn.

Af disse ville vi tage Paulus Eliæ først, da hans Erudition synes at have opveiet alle de Andres tilsammentagne. Hans mærkværdige litteraire Liv og hans store Iver først for og siden imod Reformationen blev 1741 udførlig beskrevne af E. Olivarius i hans *Commentatio historica de vita et scriptis Pauli Eliæ*, og nu nylig har Prof. Münter i sin danske Reformationshistorie ikke allene sat hans Fortjenester af Litteraturen i det klareste Lys, men ogsaa i 1ste Deel S. 267—69 fortræffelig undskyldt

hans ellers saa meget dadlede Apostasie (conf. 2den Deel S. 27, 284 og 291).

Denne mærkelige Mand er født i Vardberg i Halland imellem 1480 – 90. Om hans Opdragelse og Ungdom vides intet andet end at han er opdraget i et Kloster. Det første man hører om ham er han Munk i et Carmeliterkloster i Helsingør. Derfra tager han til Kjøbenhavn og bliver Prior i det nylig oprettede Carmeliterkloster i St. Pedersstræde paa det Sted hvor Walkendorfscollegium nu er. Med denne Bestilling forbandt han tillige et theologisk Lectorat eller, som Nogle vil, Professorat ved Universitetet.

Han var en af de allerførste Lærde i Danmark, som gav Luthers Lære Bifald, og da den fra Wittenberg indforskrevne Mester Morten Reinhard i Nicolai Kirke prædikede imod Pavedømmet, men paa tydsk, tjente han ham til Tolk. Dog det varede kun kort før denne Støtte for Reformationen svigtede. Et godt Canonicat som Bisperne skaffede ham, var som et farvet Glas hvorigjennem han saae alle Gjenstande anderledes, og nu forfægtede han den papistiske Religion med saa megen Iver, som om han ønskede at udslette Mindet af at han nogensinde havde yttret andre Tanker. Dersom han siden i sin Alderdom igjen har, som en aldeles usikker Tradition

ditien beretter, antaget Luthers Lære, saa kunde man sige at han med dobbelt Ret fortjente det ham af hans Samtidige givne Øgenavn Vendekaabe. — Naar og hvor denne i sin Tid saa fameuse Mand døde, er ubekjendt.

Hans Skrifter, som mesteparten ere af polemisk Indhold, opregnes i det wormske Lexicon i 1ste og 3die Deel, og saa mange interessante Steder af dem ere extraherede af Olivarius og endnu mere af Prof. Münter hist og her i hans nysciterte Verk, at jeg ikke har nødig at opholde mig derved. Blot de tre af dem, som ikke vedkomme Reformationsverket, kunne synes her at burde omtales, nemlig det saakaldte *Manuscriptum Skibbyense*, Bogen om Kongers og Fyrsters Regimente, som udkom 1534, og den korte Undervisning hvore kranke saare arme og fattige Mennesker skulle tracteres og besørges, der er trykt 1528 og tillige 1539, begge gange i Qvart. Men det forstnævnte, som staaer aftrykt i *Scriptor. Rer. Dan.* Tom. II. er det kun en Conjectur at det er af Paulus Eliæ; det andet er en Oversættelse af *Erasmi Roterodami Institutio principis Christiani*, som altsaa blot kan have Interesse fra Sprogets Side; og hvad det tredie angaaer, saa har Sandvig allerede i de 1781 udgivne Samlinger til den danske Historie 1ste Bind 2det Hæfte S. 130 leveret betydelige Extrac-

ter deraf. Formedelst nogle Træk og Omstændigheder hvori de ligne hinanden, har man kaldet Povel Eliæsen den danske Rasmus Rotterdam, ligesom vi har en dansk Luther i Hans Tausen.

Denne Tausen, vor udødelige Reformator, er født i Birkinde i Fyen af Bønderforældre Aar 1494. Han gik i Skole først i Aarhuus under Morten Borup. Blev siden Munk i Johanniterklosteret i Antvorskov. Fik 1517 et Rejsestipendium for at studere udenlands. Han begyndte med Løwen og Cölln, men endte med Wittenberg, hvor dog hans Prior havde forbudt ham at komme. Efter sin Hjemkomst 1521 læste han nogentid theologiske Collegia ved Universitetet, men kaldtes snart tilbage til sit Kloster i Antvorskov, hvor det ikke varede længe før han tog Bladet reent fra Munden og især i en Prædiken paa Langfredag 1524 erklærede sig offentlig for en Tilhænger af Luthers Meninger. Denne frimodige Yttring af dette formeentlige Kjætterie tildrog ham adskillig Forfølgelse, ja endog Fængsel saavel her som siden i Viborg hvor han opholdt sig i det der værende Kloster af Johanniterordenen. Den sidste Arrest kom han udaf 1526, da han fik kongeligt Lejdebrev samt Tilladelse og Befaling, som Kongens Capellan, offentlig at prædike den evangeliske Lære i Viborg. 1529 blev han Sognepræst til Nicolai Kirke i Kjøbenhavn. 1537 Sognepræst og Lector

Theo-

Theologiæ i Reeskilde. 1542 Biskop i Ribe. Døde 1561.

Hvad nu denne af Kirkeforbedringen, følgelig ogsaa af Litteraturen, udødelig fortjente Mands Skrifter angaaer, da gjelder om dem hvad der nylig sagdes om Povel Eliæsens, at fremstille deres Anledning og Indhold er det samme som at skrive Reformationens Historie, og det falder Ingen saa let paa efter Prof. Münter.

Som Psalmedigter og som Forfatter af den poetiske Parabel "I fordum Tid var Sandhed mægtig og bold" forekommer Tausen ogsaa i Bidrag til danske Digtekonsts Historie 1ste Deel S. 198. Hans Levnet er især bestrevet i Brøndlunds *Memoria Tausani*, Hafn., 1721, 4to, i 1ste Stykke af Dän. Bibliothek, 1737, i *Sciagraphia Lutheri Danici* sive *Biographia Johannis Tausani*, qvam loco dissertationis pro Collegio Elersiano lingva vernacula conscripsit *Paulus Rön*, 1757, 8vo, og i Wandals Jægerspriseske Monumenter 1ste Deel.

Næst efter Tausen og Povel Vendekaabe er Frantz Wormordsen den berømteste Skribent fra Kong Frideriks Regjeringsdecennium. Han er født i Amsterdam 1491, men kom i sin Barndom til

Dan=

mark, og blev her først Carmelitermunk i Helsigør. 1529 luthersk Præst og Lector Theologiæ i Malmøe. 1537 den første evangeliske Biskop i Lund i Skaane. Døde 1551.

Hans vigtigste Skrift fra denne Periode er Oversættelse af Davids Psalmer, udkommen 1528, recenseret saavel i 2det Stykke af Dån. Bibliothek som i Münters Reformationshistorie 2den Deel S. 23. — Om to hans Stridsskrifter mod Catholikerne see Münter l. cit. Pag. 205 og 239.

Peder Lauridsen fra Nestved skrev Adskilligt imod Papisterne, som opregnes i Worms Lexicon og tildeels recenseres af Münter i 2den Deel S. 85 og 238. Fra Dominicanermunk af blev han evangelisk Lector Theologiæ i Malmøe og døde tilsidst som Præst i Lund 1552.

Christen Skroch, den første evangeliske Præst i Assens, skrev et Forsvarsskrift for Præsternes Giftermaal, hvoraf Münter l. cit. Pag. 60—66 har leveret Udtog.

Jørgen Jensen Sadolin, barnfødt i Viborg, og Søn af en Sadelmager. Var en af den aarhusiske Rectors Mester Morten Borups Disciple. Kom til at rejse udenlands og fik derved Lejlighed

til

til i Aarene 1522—25 at høre Luther. Blev 1537 den første evangeliske Biskop i Odense og døde 1559. Om hans Oversættelse af den augsborgske Confession s. Münter 2den Deel Pag. 275, om hans Beretning om Forhandlingerne paa Herredagen 1530 Danske Magazin 1ste Deel Pag. 88, og forresten Worm 2den Deel S. 305.

Om de Reformatorer der især virkede til den gode Sags Fremme som Psalmedigtere er handlet i Bidrag til den danske Digtekonsts Historie 1ste Deel fra S. 190 af. De vare, foruden Tausen og den nysnævnte Sadolin, Claus Mortensen Tøndebinder eller Bødker, Præst i Malmøe; Hans Spandemager, Præst i Lund; Arvid Pedersen, Præst paa Bornholm; Peder Borgsmed, Præst i Horsens; Morten Hegelund fra Aalborg, og Bisroppen i Fyen Knud Gyldenstjerne.

Det kunde synes underligt, at en catholsk Biskop sættes her med paa Reformatorernes Liste. Men ved den 1532 udgivne danske Oversættelse af Luthers Catechismus, som udkom under hans Autoritet, er man berettiget til at regne ham med blandt Lutheranismens første Udbredere i Danmark. Titelen paa denne sjeldne Bog *) er saaledes: En Catechis-

*) Jeg har et efter det trykte skreven Exemplar for mig. Trykt kjender jeg ikke mere end det, som Hr. Justitsraad Scavenius ejer.

techismus eller den sande hellige Kirkes gamle Lærdom med nogre christelige Raad om hennes tilbørlige Oprettelse og Tractering, forstikket af erlig og velbyrdig Herre Hr. Knud Gyldenstjern, udvalt Ordinerer og Biskop udi fynske Bispdom, til sine Præstemode i Odense, anden Dag Trinitatis 1532. Fordansket af Jørgen Jensen, tha Predicker i samme Stedt. Med ogsaa en christelig Formaning til Præsterne først i Bogen, og en besluttelig Advarsel om en tilstanden (ↄ: forestaaende) Examinats udi 30 benævnte Artikler, og af (det er udentvil: ogsaa efter) samme gode Herres mundelig Befalning: Bag i staaer: "trykt i Kjøbnehaffn aff Hans Wiingarthener von Stutgaarthen. Anno Domini 1532 sancti Johannis Afften. Cum gratia et privilegio regiæ Majestatis." 41 Blade i lille Octav.

Den paa Titelbladet omtalte "Formaning til Præsterne" siges i Overskriften at være "af (eller efter) Knud Gyldenstjernes Mandat" og er som skreven i hans Sjel eller i hans Navn. Slutningen deraf lyder saaledes: "Dersom nogre Præste ere saa saare skrøbelige i Lærdommen, at de aldeles intet vide af dette udenad, da lade sig ikke være for gode dertil, at læse sine Sognefolk for denne Lærdom af Bogen, Ord fra Ord, som vi have her ladet fordanske og udsat for Eder."

I de "christelige Raad" heder det blandt andet paa 31de Blad: "Paa det sidste skal man og besinde, at fordi den pavelige Regiment gaaer nu fast under, da findes der mange, der aldrig vorde om at gaae til det værdige Sacrament" o. s. v.

Beslutningsadvarselen begynder saaledes; "Meden den evige Gud, som i sin hellige Kirke haver sat ikke eneste et Slaw (Slags) Tjenere men flere, haver og af sin guddommelig Forsjun betroed os dertil at vi skulle have Tilsjun til ett (ɔ: til det) at Guds Ord blive her retteligen prædikede, og kaste Haand paa at gjøre christelig Skik efter samme Guds Ord; da ville vi ogsaa med samme Guds værdige Hjelp, efter den yderste Naade han vil give os Lempe og Raad til, visitere om alt Stigtet med nogre lærde Mænd og da gjøre en uvildig (ɔ: upartisk) christelig Examinats blant Sognepræsterne udi de almindelige Hovedartikler og Punkter, dennem bør at vide, om de skulle være duelige til saadant Embede" o. s. v. — — — — — "Om alle disse Artiklers christelig Forklaring og redelig Antsvar af den rene bibelske Skrift og klare Guds Ord ere der nu Bøger udgangne og fangelige, paa god let Latine, heder *Confessio fidei cum Apologia ejusdem*."

En Biskop der udstæder slige *Statuta Synodalia*, som de der findes i denne Bog, har unægtelig ophørt at være Catholik, og altsaa fortjener Knud Gyldenstjerne Navn af den første lutherske Biskop i Danmark (conf. Münter l. cit. Pag. 59, 145, 200).

Af ganske andre Tanker i Henseende til Religionen end Knud Gyldenstjerne var den berømte Ove Bilde i Aarhuus, i sin Tid en af Danmarks ypperste Prælater. Han var født omtrent 1481, blev Kong Hans's Canzler imellem Aarene 1505—9. 1520 blev Biskop i Aarhuus. Han var med paa Landdagen i Viborg 1523 at opsige Kong Christian

II.

II. Huldskab og Troskab, og at tilbyde Hertug Frederik Tronen. Aarsag nok til, som Münter erindrer (l. cit. 1ste Deel Pag. 403), at han stod i meget stor Gunst hos denne Fyrste, endskjønt han ellers ikke smigrede for ham, og uagtet han især arbejdede ivrig imod Reformationen. I *Ny Danske Magazin* 1ste Bind er hans Liv og Levnet udførlig beskreven, hvor man tillige finder hans Portrait stukken i Kobber. S. 240 opregnes nogle Bøger, allesammen Patres, som han forærede til Domkirkens Bibliothek i Aarhuus.

Et Brev af ham til Canzler Friis af Aar 1537 Elephantordenen angaaende er aftrykt i Hertzholms Tractat *de ordine elephantino*.

Til de Fremmede, som ere blevne naturaliserede Danske og ved Skrifter have gjort deres Navn bekjendte, hører Peder Svave, en pommersk Adelsmand, som 1522 kom i Tjeneste hos Kong Fredrik, da værende Hertug, og hvis Levnet haves udgivet af Sandvig. 1777. 4to (conf. Worms Lexicon 2den Deel S. 452 og 3die Deel S. 763).

Listen paa de fra den Tid mest bekjendte Lærde slutter jeg med at nævne Christen Hansen eller *Christiernus Johannis*, den ældste danske dramatiske Forfatter, som man ikke veed andet om, end at han 1531 var "pædagogus juventutis" i Frue Sogn i Odense. Hans efterladte dramatiske Forsøg ere med Flid opregnede og bedømte i Bidrag til den danske Digtekonsts Historie 1ste Deel S. 131—64.

